

2016/1

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XLIV. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XLIV. évfolyam • 1. szám
2016. február

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG
1088 Bp., Múzeum krt. 14–16.

Felelős kiadó:
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
elnök

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
GÖNCZI AMBRUS HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HÁLA JÓZSEF

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
www.honismeret.hu
INDEX 25387 E-mail:
honismeret25@gmail.com

Megjelenik
az
Emberi Erőforrások Minisztériuma
a
Nemzeti Kulturális Alap
és a
Magyar Nemzeti Múzeum

támogatásával.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 460 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletága
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

Technikai szerkesztő:
Geiger Annamária

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
mondAT Kft.

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

- Andics János** helytörténész, Ócsény
Andrásné Marton Zsuzsanna múzeumpedagógus,
Szekszárd
- Bárkányi Ildikó, PhD.** néprajzkutató, Szeged
Basa László ny. tanár, helytörténész, Nagykata
Bezczky Árpád természetvédelmi örkerület vezető,
Esztergom
- Bodó Imre** agrármérnök, helytörténész, Dombóvár
Brunn János ny. tanár, Szekszárd
- Dukát Zsófia** pályázatkezelési osztályvezető,
Esztergom
- Dukrét Géza** ny. tanár, Nagyvárad
- Dulai Alfréd, PhD.** geológus, paleontológus,
Budapest
- Gelencsér József, dr.** jogász, Székesfehérvár
Gesztesi Enikő, PhD. klasszika-filológus,
gimnáziumi tanár, Szekszárd
- Gesztesi Tamás, dr.** ny. belgyógyász főorvos,
Szekszárd
- Gortva János** történelemtanár, doktorandusz, Pásztó
Gyenes Tamás furulyakészítő népi iparművész,
Bernecebaráti
- Halász Péter** ny. főtanácsos, Gyimesközéplek
Hámori Péter társadalomtörténész, Budapest
Hegedűs Gyula agrármérnök, Budapest
Kázmér László pedagógus, önkormányzati képviselő,
Felsőtúr
- Kecskeméti Tibor, PhD.** geológus,
c. főigazgató-helyettes, Budapest
- Kis Krisztián Bálint** történész, tanár, Szolnok
Kiss Pál újságíró, ny. főszerkesztő, Budapest
Kolics Pál ny. iskolaigazgató, Szigetvár
Kúti István helytörténész, Salgótarján
- Limbacher Gábor, PhD.** néprajzkutató, múzeum-
és könyvtárigazgató, Szécsény
- Lukács László, DSc.** néprajzkutató, egyetemi tanár,
Székesfehérvár
- Merényi-Metzger Gábor, PhD.** történész, Budapest
Nagy László szakíró, Budapest
- Orsovics Yvette, Mgr., PhD.** egyetemi adjunktus,
Révkomárom
- Pesti János, dr.** ny. egyetemi docens, Pécs
Reszler Gábor főiskolai tanár, Nyíregyháza
Stieber József környezetmérnök, Budapest
Szabad Boglárka doktorandusz, Budapest
Szamorovszkyné Nagy Ibolya, dr. történész,
főiskolai tanár, Beregszász
- Székely András Bertalan, dr.** művelődésszociológus,
kisebbségkutató, Isaszeg
- Tóth Álmos** geológus, Budapest
- Várnai Ferenc, dr.** zeneszerző, népzenekutató, Pécs
Zika Klára újságíró, Budapest

A címlapon: Szabó József szobra Tokajban
(Hegyalja Fotó, Kecskeméti Tibor cikkéhez)

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Háromszáz éve kezdtek meg a pásztói cisztercita rezidencia építését (<i>Gortva János</i>).....	3
Bartók Béla emlékezete (<i>Várnai Ferenc</i>).....	6

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

<i>Sebestyén Gyula</i> : Az enlakai felirat 1668-ból (Részletek).....	8
„Hogy a község és környékének gazdasági kultúrája emeltessék”. A nagyberegai gazdasági ismétlőiskola vázlatos élettörténete (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>).....	10
A nagykátai Kossuth Lajos Hagyományörző Csoport (<i>Basa László</i>).....	15

FÓRUM

Bemutatjuk a Honismeret új szerkesztőjét. Beszélgetés Hála Józseffel (<i>Zika Klára</i>).....	23
---	----

SORSKÉRDÉSEK

Két csíki rendezvény a megmaradásunkért (<i>Székely András Bertalan</i>).....	26
---	----

HAGYOMÁNY

Macs kazene Ybl Miklósnak (<i>Gelencsér József</i>).....	29
„Lelkileg erősebb leszel, és tisztábban láatsz.” A böjt és a böjtölés napjainkban egy magyar görögkatolikus közösségben (<i>Szabad Boglárka</i>).....	38
Egy elfelejtett népszokás: a kántálás (<i>Kúti István</i>).....	45

EMLÉKHELYEK

Az utolsó Rákóczi „harangja” (<i>Merényi-Metzger Gábor</i>).....	48
Mátraverebély–Szentkút, a korszerűsített nemzeti kegyhely (<i>Limbacher Gábor</i>).....	50

KÖZGYŰJTEMÉNYEK

Múzeumandragógia a honismeret tükrében. A múzeum mint az egész életen át tartó tanulás, tudományos ismeretterjesztés bázisa (<i>Andrásné Marton Zsuzsanna</i>).....	55
---	----

TERMÉS

Szolnok, a „kétszeres” megyeszékhely, avagy a település közigazgatási létének évszázadai (<i>Kis Krisztián Bálint</i>).....	58
A györkőnyi bor és a pincefalu története (<i>Brunn János</i>).....	66
Tordas, a „szövetkezeti” mintafalu (<i>Hámori Péter</i>).....	70
<u>A Börzsöny „nógrádikum”-a: a Honti-szakadék</u> Újra látogatható a Honti-szakadék (<i>Dukát Zsófia–Bezeckzy Árpád</i>).....	76
A Honti-szakadék földtani értékei (<i>Dulai Alfréd</i>).....	78

KRÓNIKA

Pongrácz Lajos születésének 200. évfordulóját ünnepelték Felsőtúron (<i>Kázmér László</i>).....	80
Szabó József, „a legnagyobb magyar geológus” szobrot kapott Tokajban (<i>Kecskeméti Tibor</i>).....	81
Dénes György-emléktábla Bódvaszilason (<i>Tóth Álmos–Hegedűs Gyula–Stieber József</i>).....	83
A Móri úti kereszt felújítása Zámolyon (<i>Lukács László</i>).....	85
Fekete Dezső Emléknapi Bácsalmáson (<i>Kiss Pál</i>).....	86
Kapcsolatfelvétel nagyváradai és székesfehérvári civil szervezetek között (<i>Dukrét Géza</i>).....	87
Cs. Vasváry Ibolya festőművész születésnapjára (<i>Andics János</i>).....	88
A 80 éves Juhász Antal köszöntése (<i>Bárkányi Ildikó</i>).....	90
Szer Üzenete Díj Fekete István íróknak (<i>Bodó Imre</i>).....	93
<u>In memoriam</u>	
A kanász első fia. Megemlékezés Pál Pista bácsiról (<i>Gyenes Tamás</i>).....	93
Dr. Kapronczay József (1934–2015) (<i>Kolics Pál</i>).....	96

KÖNYVESPOLC

Majdán János: A közlekedés története Magyarországon (1700–2000) (<i>Nagy László</i>).....	97
Guttman Miklós: Nárjai nyelvi múltjából (<i>Pesti János</i>).....	98
Sallai József (szerk.): Tiszaszentmárton (<i>Reszler Gábor</i>).....	100
Kovács Zsuzsanna: Értéktérmentők, jeles személyiségek Rábacsécsényben (<i>Gesztesi Tamás</i>).....	100
Németh Csaba–Varga László: Egy elveszett zászló nyomában. Tápiógyörgye és Nagymegyer kapcsolatának története (<i>Orsovics Yvette</i>).....	102
Babai Dániel–Molnár Ábel–Molnár Zsolt (szerk.): „Ahogy gondolja, úgy veszi hasznát”. Hagyományos ökológiai tudás és gazdálkodás Gyimesben (<i>Halász Péter</i>).....	104
Gaál Attila–Hadikfalviné Mányoki Elza: „Embersorsok a viharban”. Nagymányokiak az 1026-os lágerben (<i>Gesztesi Enikő</i>).....	106
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (Összeállította: <i>Halász Péter</i>).....	108

Tisztelt Szerzőink!

Kérjük, hogy a folyóiratunkba szánt írásaikat lehetőleg elektronikus úton egyszerű Word formátumban szíveskedjenek megküldeni a honismeret25@gmail.com címre. Továbbá kérjük, hogy a terjedelem kötöttségére való tekintettel a megküldött írás ne haladja meg a 4–5 oldalt (15–20 ezer leütést), az esetleges hivatkozások esetén lábjegyzetelést kérünk, a képmelléleteket szintén elektronikusan, lehetőleg 300 DPI felbontásban kérjük megküldeni. A szerzői korrektúrát szintén elektronikus úton küldjük meg. Lapzárta minden páratlan hónap 5-én, megjelenés minden páros hónap 10-én. A közlésre szánt cikkeket a szerző nevének, titulusának és címének feltüntetésével tudjuk fogadni.

a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

MNM VERÁNÓ Könyvesbolt (1053 Budapest, Magyar u. 40.)

Néprajzi Múzeum Boltja (1055 Budapest, Kossuth tér 12.)

ÉVFORDULÓK

Háromszáz éve kezdték meg a pásztói cisztercita rezidencia építését

Az írás apropóját 2015-ben két jeles évforduló is adta. Az egyik az, hogy 1715-ben, éppen 300 esztendeje kezdték el építeni az új kolostort, ami a ma is álló épület alapjául szolgált, hiszen a későbbiekben ezt bővítették ki.¹ A másik évforduló közelebb esik napjainkhoz, a nemzetközi hírű zenetudós, Rajeczky Benjamin 70 éve, 1945-ben kezdte meg pásztói szolgálatát.² Az utolsó pásztói perjel zürzavaros időkben vette át a hivatalát, de ezután egészen haláláig szorosan kötődött Pásztóhoz. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a tény, hogy 1989-ben a városban hunyt el és végső nyughelye is a pásztói Szent Lőrinc-plébániatemplom atleplomában található.

Pásztó életében a ciszterciák szerepe elvitathatatlanul fontos volt sok évszázadon át. A pásztói ciszterci apátságot 1190-ben alapították.³ A középkori település életében természetesen nagy szerepet játszott a szerzetesrend, azonban a török idők viharai az apátság romlásához vezettek. A kettős királyválasztást követően Lukácsot, az utolsó középkori apátot Szapolyai János elűldözte Pásztóról, a rendtagokat pedig 1544-ben a törökök ölték meg, illetve üldözték el. Ekkor gyújtották fel az apátság épületét is, ezzel gyakorlatilag véget ért a középkori apátság története. Ma ezekről az időkről a romkert tanúskodik, amit Valter Ilona vezetésével 1965-ben kezdtek el feltárni, s ezzel a mai Pásztó egyik jelentős műemlékét hozták létre.

Írásunk apropóját azonban egyértelműen az 1715-ben kezdődött építkezés adja, ezért célszerű röviden áttekinteni a közvetlen előzményeket. Történetünk 1702. november 6-án kezdődött, amikor Nezorin Flórián wellehrádi apátot nevezték ki pásztói apáttá. Az ő kinevezését követően természetes volt, hogy a rend ismét birtokba akarja venni a pásztói birtokait és újjá akarja szervezni a rendi életet. Ez azonban nem ment könnyen, a pásztóiak ugyanis tiltakoztak. Az apát által kiküldött Zborka Method rendtagot ugyanis egyáltalán nem fogadta öröm és lelkesedés, hiszen az apátság földjeit a pásztóiak használták és adót sem fizettek. Mi sem mutatja ezt a hangulatot jobban, mint a tény, hogy a rendtagot nem eresztették be az apátság egyébként igen romos és elhagyott épületébe. Az épületet ugyanis láncokkal zárták le.⁴ Az ezt követő években hosszas és bonyolult jogi procedúra zajlott a rend és a pásztói polgárok között. A Rákóczi-szabadságharc idején a rendtagok ismét elhagyták Pásztót és földjeiket az itt lakók elfoglalták, később ez is komoly perekhez vezetett.⁵ E perek részleteit Békefi Remig nagyon pontosan bemutatja, most viszont terjedelmi okokból ettől eltekintünk. A fordulat 1714-ben következett be, ugyanis III. Károly király július 23-án utasította Heves vármegyét, hogy a ciszterciákat támogassák a birtokaik tulajdonjogának visszaszerzésében és a földesúri jogok gyakorlásában.⁶ Nezorin Flórián 1714 júliusában Pásztóra érkezett, s a maga szemével láthatta, hogy jószágkormányzója, Cziganek István igen rossz helyzetben van. Az apát 1715 februárjában Pásztóra küldte Gonczik Pétert, hogy segítse rendtársa tevékenységét. Néhány hét után pedig Cziganek elhagyta Pásztót, helyére Siday Imre érkezett.⁷

Gonczik azzal az utasítással érkezett Pásztóra, hogy állítsa helyre a középkori kolostort. Tudjuk, hogy nagyon hamar, már a Pásztón töltött második napján meg is nézte a romokat, hogy az újjáépítést

¹ *Badál Ede*: A pásztói ciszterci rezidencia. Pásztó Város Önkormányzata, Pásztó, 2003. 23–24.

² *Rajeczky Benjamin*: A pásztói apátság az újkorban 1526–1950. Pásztó Város Önkormányzata, Pásztó, 1991. 55.

³ *Badál*: op. cit. 5.

⁴ *Békefi Remig*: A pásztói apátság története 1702–1814. Budapest, 1902. 4.

⁵ *Varga Lajos*: A pásztói plébánia története. Jel kiadó, Budapest, 2007. 70.

⁶ *Békefi*: op. cit. 15.

⁷ *Badál*: op. cit. 20–21.

megtervezze. Eredeti elképzelése szerint az új épület a romos apátság felújítása lett volna. Ma már tudjuk, hogy a romokból a köveket felhasználták a barokk épülethez és a romok legjobb állapotban lévő részét, a tornyot is beépítették. Ez viszont csupán néhány négyzetméter tesz ki. Gonczik Péter és a wellehrádi apátság levelezése alapján az építkezés folyamata nagyon pontosan rekonstruálható lenne, sajnos azonban a levelek eltűntek.⁸ Szerencse viszont, hogy Békefi Remig még az eredeti levelekből dolgozva írta meg a művét, így az 1902-ben kiadott munkája mára forrásértékűvé vált. A továbbiakban ezt használva ismerhetjük meg az építkezés folyamatát. Gonczik első levele az ügyben 1715. február 24-én kelt, ebben megírja, hogy 5 szobás épületet tervezett a romokon. A kőművest és az ácsot pedig Egerből hozatta volna, ugyanakkor problémaként ír arról is, hogy kevés és rossz minőségű a rendelkezésre álló faanyag. Március 29-én elküldte a tervrajzokat az apátságnak, de a válasz késlekedett. Közben Gonczik tovább dolgozott, megalkudott a mesterekkel és előkészítette a munkát. Az élet azonban közbeszólt, s a romok állapota a késlekedés miatt tovább romlott, ráadásul nem volt megfelelő mennyiségű és minőségű téglá, újjakat égetni pedig nem tudtak.⁹

Az új épület építésének megkezdésére egészen augusztusig kellett várni, tehát viszonylag sokáig. A munkálatokat végül 1715. augusztus 27-én kezdték meg. 4 kőműves dolgozott az építkezésen, a helyi katonákat pedig segéd munkásként fogadták fel. Az épületet 5 emeleti szobával tervezték, a földszinten pedig a konyha és a cselédség lakása lett volna. Az építkezés gyorsan haladt, az oldalfalak szeptember 7-én már elég magasak voltak ahhoz, hogy ácsot hozassanak Egerből. Őt azonban drágasága miatt hamarosan el is bocsátották. Végül már 6 kőműves dolgozott az épületen, hogy az minél gyorsabban elkészüljön. Közben anyagi problémák is nehezítették az építkezés folyamatát, Gonczik Péternek kölcsönöskért kellett folyamodnia. Ehhez meg is kapta a szükséges engedélyeket. Egyértelmű volt azonban, hogy a rendház építésével a tél beállta miatt fel kell hagyni. Ráadásul közben kiderült, hogy a tervezésből egyszerűen kifelejtették a pincét, így annak építését is meg kellett oldani. Az építkezést a tél beállta miatt azonban 1715. december 17-én fel kellett függeszteni. A munkálatok folytatását állandóan hátráltatták az anyagi nehézségek, s így lassan haladtak. A következő nehézség 1716 októberében az volt, hogy a kőműves egyszerűen félbehagyta a munkát. Arról nincs információ Békefi munkájában, hogy az építkezést mikorra sikerült befejezni. Támpontot az adhat, hogy 1717. július 16-án még a rendház kéményein dolgoztak.¹⁰ Biztos, hogy ezelőtt az időpont előtt az épületbe nem tudtak beköltözni, tehát legkorábban július vége körül vehették használatba az új rezidenciát. Maga Gonczik 1717 tavaszán már azon gondolkozott, hogy az apátság sörházát bérbé adja, tehát azzal számolt, hogy hamarosan beköltözhet a rezidenciába. Bár a költözés biztos időpontját nem ismerjük, az biztos, hogy a sörházat 1718. július 26-án adták ki.¹¹ Mivel Gonczik Péter ebben a sörházban élt korábban, biztos, hogy ekkor már a rezidencia szolgált lakhelyül. Így tehát annyiban lehetünk biztosak, hogy 1717 tavaszán már közelinek látta az építkezés végét és júliusban már a kéményeken dolgoztak a mesterek. A költözésre eszerint valamikor 1717 júliusának vége és 1718 júliusa között került sor.

A rendház építéséről szóló levélváltásból többnyire csak az építésre vonatkozó adatokat szokták kiemelni, legfeljebb a pénzügyi nehézségek megemlítésével. Békefi munkáját olvasva azonban további érdekes részletekre is rá lehet bukanni. Az építési költségek előteremtése és a munkaerőhiány mellett más is hátráltatta a munkát. Gonczik leveleiben számos utalás van arra, hogy a pásztóiakkal továbbra is igen rossz a viszonya, rengeteg például a lopás és a különféle károkozás. Erre remek példa lehet az, hogy arról számol be előljáróinak: ruhában fekszik le aludni hónapok óta, mert fél a tolvajoktól és a tűztől, mert egy alkalommal például meggyújtották az apátság szalmáját és kerítését. Ráadásul 1716 tavaszán Pásztón a himlőjárvány is pusztított. Maga Gonczik Péter is megbetegedett, ugyanis május 21-én arról írt, hogy csak az érvágás menthette meg az életét, anélkül bizonyosan a halálát okozta volna a kór.¹² Tekintve, hogy a fekete himlő egyrészt igen nagy járványokat robbantott ki, másrészt igen magas volt a fertőzöttek halálozási aránya. Egészen biztos, hogy ez a járvány is nagymértékben hátráltatta a munkálatok folytatását.

Az előzőekben vázolt építkezéssel azonban még nem készült el a mai formájában ismert ciszterci rezidencia, ehhez még évtizedekre volt szükség. A bővítés pontos ideje nem határozható meg. Az biztos, hogy 1755. november 16-án még az 1717-es állapotoknak megfelelő az épület mérete és belső elosztása. 1762 decemberében ugyanakkor már hét rendtag számára megfelelő lakásról szólnak a jelentések,

⁸ *Badál*: op. cit. 24.

⁹ *Békefi*: op. cit. 72–74.

¹⁰ *Békefi*: op. cit. 75–79.

¹¹ *Békefi*: op. cit. 85.

¹² *Békefi*: op. cit. 84.

A rendház mai, helyreállított állapotában

tehát ekkor már egy nagyobb, kibővített épületről van szó. A kiadásokat átvizsgálva úgy tűnik, hogy az építkezésre 1756 és 1758 között kerülhetett sor.¹³

A kibővített rezidencia már lényegében megfelelt a mai épületnek. Azonban nem kímélték a történelem viharai továbbra sem. II. József döntése a szerzetesrendek feloszlatásáról a cisztercieket is sújtotta. Így a pásztoi ciszterek a török idők után másodszer is elvesztették lakhelyüket. A következő, immár harmadik feloszlatásra pedig a XX. században került sor. 1945-ben a már említett Rajeczky Benjamin került a rezidencia élére. Ő sem volt jobb helyzetben, mint egykoron Zborka Method. Egy gazdasági értelemben gyenge, leromlott rendház élén kellett boldogulnia. Megfelelő földterületet sem sikerült szereznie, mert Pásztó lakosainak túl nagy volt a földigénye, így a rendtagok igen nehéz helyzetben voltak.¹⁴ 1950-ben ismét súlyos döntés született: a rendet feloszlatták, október 15-ig a szerzeteseknek el kellett hagyniuk a rezidenciát, ezzel az épület megszűnt rendházként működni.¹⁵

Az épület tehát nem eredeti funkciójában működött tovább. Az 1950-et követő években használták oktatási intézménynek, sőt, állami hivatali helyiségnek is. Állaga azonban folyamatosan romlott. Az újabb változást a Romkert feltárása hozta, ekkortól egyre nagyobb figyelmet fordítottak az épület és környékének kutatására, így az állagmegóvásra is.

A ciszterciek rendháza ma múzeummként működik. A rendszerváltozást követően a Cisztercita Rend Zirci Kongregációja visszaigényelte az épületet, de múzeum céljára átadta a pásztoi önkormányzatnak. Az együttműködés egyik feltétele volt, hogy mindig legyen olyan kiállítás az épületben, amely a cisztercita rend történetét mutatja be. Ennek köszönhető, hogy a 300 éves épület falai között, ha korlátozottan is, de mindmáig érezhető a ciszterciek szellemisége, bár rendtag Rajeczky Benjamin halála óta nem dolgozik a városban.

Gortva János

¹³ *Badál*: op. cit. 41–43.

¹⁴ *Rajeczky*: op. cit. 55–56.

¹⁵ *Badál*: op. cit. 63.

Bartók Béla emlékezete

Bartók életét egy alattomos betegség, a fehérvérűség szakította félbe, életének 65. évében, 1945. szeptember 26-án.

Bartók itthon készült utolsó fényképe

te, hogy az élet nem vigasság! Vallotta, hogy az ember küzdelemre született. Magányos istenkeresőként élt. Legalapvetőbb gesztusaival is fölírni igyekezett. Megtisztító lelki viharokat kívánt teremteni.

Bartók erkölcsiége napjainkban is aktuális: „Az én igazi vezéreszmém – nyilatkozta – a népek testvérré válásának eszméje, minden háborúság és minden viszály ellenére.” Előremutató fáklavívó volt! Példakép lett és marad is. Harciasan szólt az embertelenség ellen!

A kékszakállú herceg vára c. operájának és *A fából faragott királyfi* c. táncjátékának írója, Balázs Béla verset írt Bartókhhoz, melynek versszakjaiból ezek az őszinte és valós mondatok tűnnek ki: „Mi fáj neked? Mint kivont pengét hordod magadat. Bizony zenéd nem andalító mámor. Karvalykarmokkal csapsz a zongorába. Kellemes nem vagy, sem mulattató. Láttalak keresni zord néma tájak között dalt, népdalt, magyart. S melyet találtál, el nem eresztett többé.”

Bartók a magyar népzenet szisztematikusan „kincseknek” nevezte. Egy népdalfeldolgozásokat tartalmazó kiadványt ajánlva ezt vetette papírra: „Akik örömiüket lelik ezekben a dallamokban, ezekben a versekben, gondoljanak hálával azokra, akik ezt a kincset annyi vihar és viszontagságon keresztül megőrizték: a magyar falu népére.”

A népdalokat Bartók „tanítómesterének” is tartotta. Azok – állította – „egy zenei gondolat páratlanul tömör, minden felesleget elkerülő mintái”.

Yehudi Menuhin Bartók zenéjéről ezt írta: „zenéje mentes minden sallangtól, szentimentalizmustól, éppen olyan pontosan csiszolt, mint arcvonása, s éppoly átható, mint tekintete”.

Egyéni stílusáról azt állapította meg, hogy „egyaránt jellemző az egyszerűség ereje, a legcsodálatosabban képzett elme kulturált látomása és a technika csiszoltsága”. Menuhin azt is felfedezte Bartók zenéjében, hogy a magyarság és más népek népdalain „keresztül” őskori forrásokot érint meg és vulkáni mélységekbe merül le.

Ettől válik Bartók zenéjének ritmikája gerincessé, dinamikája démonivá, dallamjárásai gyakorta erőteljeské és éteri finomságúakká.

Lengyel Menyhért, *A csodálatos mandarin* c. táncjáték írója ekképpen emlékezett meg arról az élményről, amikor 1918-ban Bartók, a volt tanára, Thomán István lakásán elzongorázta a *Mandarin* zenéjét: „Fantasztikus hatással volt ránk, eltűnt a régi melódia és az új nagyszerű zeneiség zengett át rajtunk.”

Halála előtt néhány nappal a New York-i West Side Hospitalban meglátogatta egy magyar származású orvos. „Ha tudná – mondotta neki –, hogy milyen nehéz bőrönddel megyek el, mennyi megírivaló van még benne.”

Thomas Mann, a Nobel-díjas humanista író így emlékezett meg Bartókról: „Valahányszor csak láttam, vele beszéltem, mindenkor lelkem mélyéig megkapott nemcsak lényének szeretetreméltó volta, hanem fennkölt és tiszta művészegyénisége is.”

Yehudi Menuhin, a XX. század egyik kiemelkedő hegedűművésze ezt írta tömören Bartókról: „... jól ismertem tulajdon meg nem alkuvó jellemét”.

Bartók azok közé tartozott, akik meg akarnak változtatni minden rosszat, amit a földkerekségen felfedeznek. Ezért bátran nézett szembe mindenkor a változó arculatú valósággal. A mélylélek titkait kutatta, az emberekben megbúvó angyali és ördögi cselekedeteket figyelte, és a tudatokon túli hatások megnyilvánulásait vizsgálta. A nyers igazság és a végzetes őszinteség kenyerét fogyasztotta. Hirdette, hogy az élet nem vigasság! Vallotta, hogy az ember küzdelemre született. Magányos istenkeresőként élt. Legalapvetőbb gesztusaival is fölírni igyekezett. Megtisztító lelki viharokat kívánt teremteni.

Bartók erkölcsiége napjainkban is aktuális: „Az én igazi vezéreszmém – nyilatkozta – a népek testvérré válásának eszméje, minden háborúság és minden viszály ellenére.” Előremutató fáklavívó volt! Példakép lett és marad is. Harciasan szólt az embertelenség ellen!

A kékszakállú herceg vára c. operájának és *A fából faragott királyfi* c. táncjátékának írója, Balázs Béla verset írt Bartókhhoz, melynek versszakjaiból ezek az őszinte és valós mondatok tűnnek ki: „Mi fáj neked? Mint kivont pengét hordod magadat. Bizony zenéd nem andalító mámor. Karvalykarmokkal csapsz a zongorába. Kellemes nem vagy, sem mulattató. Láttalak keresni zord néma tájak között dalt, népdalt, magyart. S melyet találtál, el nem eresztett többé.”

Bartók a magyar népzenet szisztematikusan „kincseknek” nevezte. Egy népdalfeldolgozásokat tartalmazó kiadványt ajánlva ezt vetette papírra: „Akik örömiüket lelik ezekben a dallamokban, ezekben a versekben, gondoljanak hálával azokra, akik ezt a kincset annyi vihar és viszontagságon keresztül megőrizték: a magyar falu népére.”

A népdalokat Bartók „tanítómesterének” is tartotta. Azok – állította – „egy zenei gondolat páratlanul tömör, minden felesleget elkerülő mintái”.

Yehudi Menuhin Bartók zenéjéről ezt írta: „zenéje mentes minden sallangtól, szentimentalizmustól, éppen olyan pontosan csiszolt, mint arcvonása, s éppoly átható, mint tekintete”.

Egyéni stílusáról azt állapította meg, hogy „egyaránt jellemző az egyszerűség ereje, a legcsodálatosabban képzett elme kulturált látomása és a technika csiszoltsága”. Menuhin azt is felfedezte Bartók zenéjében, hogy a magyarság és más népek népdalain „keresztül” őskori forrásokot érint meg és vulkáni mélységekbe merül le.

Ettől válik Bartók zenéjének ritmikája gerincessé, dinamikája démonivá, dallamjárásai gyakorta erőteljeské és éteri finomságúakká.

Lengyel Menyhért, *A csodálatos mandarin* c. táncjáték írója ekképpen emlékezett meg arról az élményről, amikor 1918-ban Bartók, a volt tanára, Thomán István lakásán elzongorázta a *Mandarin* zenéjét: „Fantasztikus hatással volt ránk, eltűnt a régi melódia és az új nagyszerű zeneiség zengett át rajtunk.”

Pátzay Pál Bartók-plakettje

Bartók zenéjében erőteljesen létezik a természet is, mert nem csak barátja volt a természetnek, hanem művészete számára is felfedezte azt. Mondanivalóinak kifejezésére szívesen használta a természettel összefüggő költészetet. Magas rangú példája ennek a *Cantata profana* c. műve, amelyben kilenc szép szál legény az erdő sűrűjében szarvasokká lesz, és szájuk nem iszik többé pohárból, „*csak hűvös, tiszta forrásból*”. A műben Bartók természetszeretetről és az emberiség mindenkori szabadságvágyáról fest megrázó freskót.

Bartók zenéjének nemcsak többféle, hanem különféle sajátossága is van. Dallamvilága a magyar és más népzeneekkel rokon, de a hangok foglalata következetesen szigorúbb azoknál. Harmóniái különös lélekről, acélos élni akarásról és fanyar humorról is szólnak. Az ideálisnak és annak meg nem valósulása teremt meg benne a groteszket és az ordító tragikumot. Hangzatai átváltoznak zörejangzatokká és dallamai is eltorzulnak ilyenkor. Egyedülállóan tudja fölidézni a félelmet és a nyugtalanul mozgó és száguldó világot is. És tudja zenéjével Bartók az embert magához is ölelni! Színpadi műveiben az emberiség legbelsőbb érzéseiről és tetteit mozgató vágyairól örökített meg magas rendű zenei kép- és jelensorozatokat.

Kortársa, Arthur Honegger ezt állította Bartókról: „... olyan zeneszerző, aki állhatatos pontossággal és szorgalommal szervezte meg tulajdon fejlődését”. A francia zeneszerzők másik neves alakja, Francis Poulenc így vélekedett róla: „Bartók századunk egyetlen híres zeneszerzője. Amerikában halt meg, ezt a sors keserű figyelmeztetésének érzem. – Valahányszor rá gondolok, egy szent képe jelenik meg előttem.”

Bartók földi maradványai 1988 óta magyar földben, a budapesti Farkasréti temetőben nyugsznak.

Várnai Ferenc

Szinnyei József-díjban részesült Laki-Lukács László

Szinnyei József-díjban részesült 2015. augusztus 20-án könyvtári szakterületen hosszabb időn át végzett kiemelkedő teljesítménye elismeréseként az edelényi Laki-Lukács László könyvtáros, helytörténeti kutató, néprajzi gyűjtő, vászonszövő, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Egyesület tagja.

Megtisztelő kitüntetéséhez szívből gratulálunk és további szakmai sikereket, jó erőt és egészséget kívánunk!

A szerk.

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Sebestyén Gyula:

Az enlakai felirat 1668-ból

(Részletek)¹

[...] Az enlakai templom két sorra terjedő rovásírásos feliratának felfedezéséről a *Kolozsvári Közlöny* 1864 márciusában értesítette a közönséget. A rövid hírt a budapesti újságok is csakhamar átvették, és a hozzá fűzött kalandos magyarázatokkal igen magasra csigázták a megfejtetlen felirat iránti érdeklődést. Ez a körülmény kényszerítette báró Orbán Balázst arra, hogy a másolatot megszólaltatás végett Szabó Károlynak átadja. A székelyek legrégebbi történetének jeles bűvára Telegdi *Rudimentájának* betűsorával, a csíkszentmihályi felirat megfejtett betűivel és egy Kájónitól eredő betűsorral az enlakai szöveget csakugyan el tudta olvasni. Szabó Károly megfejtése facsimile kíséretében először Arany János *Koszorújának* 1864. évi 22. számában jelent meg e címen: *Az enlakai egyház és székely betűkkel írt fölirata*. Eredményei egy sikerültebb facsimile kíséretében másodszer a *Budapesti Szemle* 1866. évi VI. kötetében láttak napvilágot.

A nevezetes székelyföldi rovásírásos felirat

feliratban van. Készítője nem végzett egyenletes munkát, és nem nyújtott egységes eredményt. Ennek természetes mentsége abban van, hogy Muzsnai írástudománya már nagyon késői jelenség. Hiszen a kimúló félben levő hagyományt két emberöltővel Telegdi és Szamosközy után ennél tökéletesebben már tetemesebb tudományos ismerettel sem lehetett volna megszólaltatni.

Megfejtése szerint a jobbról balra és alulról fölfelé (!) olvasandó kétsoros szöveg így hangzik:

Georgyius Musnai. Csak egy az Isten. Deut(eronomium) VI²

A felirat sovány tartalmában az érdeklődők nagyon csalódtak. Csak Szabó Károly, a szakértő volt megelégedve. Értékelése így hangzott: „a csíkszentmihályi föliratnál több mint másfél századdal ifjabb ugyan az enlakai fölirat, de – fölfedeztetése mégis nagyfontosságú eseménynek mondható a székely írás ügyére nézve, a mennyiben ez, tudunkra a hun-székely írás egyetlen emléke, mely a székely földön mai napig fennmaradt”. [...]

Az enlakai felirat további története azt igazolja, hogy pár szóra terjedő rovásírásos szövege máig sincs, s aligha is lesz valaha végérvényesen megfejtve.

A hiba ezúttal nem a megfejtőkben, hanem a

¹ Idén február 12-én van 70 esztendeje, hogy Balatonszepezden elhunyt Sebestyén Gyula folklorista, irodalomtörténész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Ez alkalomból idézzük *A magyar rovásírás hiteles emlékei* című munkájának részleteit. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, Bp., 1915. 119., 121–122. (A szerk.)

² Mózes V. könyve 6: 4. „Halld Izráel: az Úr, a mi Istenünk, egy Úr!” (A szerk.)

Ezt a szempontot Szabó Károly még nem alkalmazta. Ezért a pontosan kibetűzhető szavakból csak az együgyű deákos emberre tudott következtetni. Arról aztán, aki magát „Georgyius”-nak nevezte és az „Isten” szó minden betűjét kiírta, nyugodtan föltekintett, hogy nemcsak jobbról balra, hanem alulról fölfelé is írt; sőt föltekintett még azt a jóval nagyobb együgyűséget is, hogy az „egy” szónak szintén kiírt két betűjét a sorvégeken elválasztotta. Mivel ezt az olvasási módot még kétségesebbé tette az a körülmény, hogy az „egy” szónak első betűje tulajdonképpen nem is „e”-nek van írva s hogy a „csak” szó első betűjét sem lehet zavartalanul „cs”-nek tekintenünk: Szabó Károly eredményét a későbbi kutatók már sorra kiigazították.

Az első különvéleményt Nemes Ödön hallatta, aki a feliratot a helyszínen tanulmányozta, és az alatta látható díszítménnyel együtt pontosan lerajzolta. Szerinte az olvasás sorrendje és az „egy” szó kettészakítása továbbra is megtartandó, de a „csak” szót ezután már „deák”-nak kell olvasnunk. A felirat szövege tehát ekként alakul:

Georgyius Musnai deák. Egy
az Isten. *Deut. VI.*

Ettől függetlenül Fischer Károly Antal szintén lerajzolta és megfejtette a feliratot. Az alulról fölfelé haladó olvasás helyességét kétségbe vonva s ezzel az „egy” szó megszakítását is elejtve, ezt az olvasást ajánlotta:

Deuteronom. VI. (E)gy az Isten.
Georgius Musnai p a k o.

De nyomban hozzátette: „hogy e négy utolsó betű, mely nyilván rövidítés, mit jelenthet, most már meg nem határozható”.

Teljeség kedvéért itt is megemlíjük, hogy Décsy Ferenc a vitás írásjegyeket érthetetlen módon „*Jenlakán*”-ra, magyarázza, Tar Mihály, a rovásírás révén hírhedt lett omori (Temes vm.) földműves pedig egy napilapban ezt a szöveget ajánlotta elfogadásra:

Egy az isten. *Deut. VI.*
Georgyius Musnai de Jákó.

Sorrendben az utolsó megfejtő Debreczenyi Miklós volt, aki a vitás írásjegyeket káplánt, kántort stb. jelentő „*djakon*”-nak, a *diakon* (diaconus) népies változatának olvasta. Ez a változat bennünket közelebbről azért érdekel, mert a mi olvasásunkat kívánta helyesbíteni.

Mikor kétségtelenné lett az, hogy a felirat első *gy* jegye *egy*-et jelent, a kutatók figyelme nyomban a felirat végén levő kétes jegyek esetleges összevonásai felé irányult, így derült aztán ki, hogy az a jegy, a melyet Szabó Károly hiányos *cs*-nek tekintett, tulajdonképpen tökéletes összevonása a *d* és *j* jegyeknek. Ezért olvastam aztán a feliratot ekként:

eGY AZ ISTEN Deut(eronomium) VI.
GEORGYIUS MUSNAI DeJÁK eN(lakán).

Muzsnai deákos neve mellett, különösen a „Georgyius” mellett, igen természetesen helyezkedik el a szintén magyaros kiejtés szerint leírt „deják” szó. Ezért nem tartjuk aztán helyesnek a „dejákon”-ná való kiegészítést. Egyrészt azért, mert a vég-k betű minden gyakorlattal ellenkezve a szó derekára került; másrészt pedig azért, mert a világosan kiírt „deják” után még csak egy írásjegy következik, amit lehet ugyan „ó”-nak és „n”-nek is olvasni, de „on”-nak semmi esetre sem.

Debreczenyi Miklós azt mondja, hogy az én „En(lakán)” szavam olvasása nem megnyugtató, mert a latin felirat szövegében „Jenlaka” fordul elő. Csakhogy az is bizonyos, hogy ez a felirat Muzsnai nevét sem „Georgyius”-nak, hanem „Georgius”-nak (Georgiusz-nak) mondja. Joggal föltekintő tehát, hogy Árkosi lekipásztor archaizáló latin szövege a régi névhez ragaszkodott, Muzsnai pedig egyéb népieskedésével kapcsolatban azt az újabb névváltozatot jelezte, amelyet 1712-ben már okiratszövegben is megtalálhatunk.

Jóval fogósabb kérdés az, hogy valóban Enlaka nevének első szótagjával van-e dolgunk. E valóban merész föltevésre engem az indított, hogy a szótagjegy után rövidítést jelző pont van szűrve. Csak úgy, mint a „Deut” és a „VI” után is. Indított továbbá az a biztosíték is, hogy előtte szót lezáró írásjegy (vég-k) van, utána pedig üres tér már nem következik.

„Hogy a község és környékének gazdasági kultúrája emeltessék”¹

A nagyberegí gazdasági ismétlőiskola vázlatos élettörténete

Nagybereg² település jelenleg majdnem háromezer lelket számláló község az északkeleti nyelvhatár mentén, amely hosszú ideig mezővárosi rangban is volt. A XIII. században róla kapta elnevezését az északkeleti vármegye és az egyházkerület is, „*amit addig borsavainak hívtak, Beregnek kezdett nevezetni*”.³

A település iskolaügyéről szinte semmit nem tudunk a XX. század előtti időkből, pedig a község területén már a XII. században „*volt valamilyen helység*”, amelyről a *Váradí Regestrumban* feljegyzés található egy vádemelés kapcsán.⁴ Lehoczky Tivadar is (akit a mai napig Bereg vármegye egyik legjelentősebb krónikásának tartanak) csak annyit tudott a községben zajló oktatásról irni méltán híres monográfiájában, hogy 1595-ben a református hitközösség külön iskolával és tanítóval bírt, s hogy 1600-ban egy Dobrai Péter nevű iskolatanítója volt.⁵ Az ő tanügyi összeírása az 1869-es évvel kezdődött és 1880-al zárult, s a Magyar Királyi Statisztikai Hivatal adatait mutatta. Vagyis valójában mindössze egy évtizednyi időintervallumban tudunk kutakodni a Lehoczky-munkában az oktatásügy kérdésében.

Az alábbi tanulmányban a Nagybereg község területén létrehozott és viszonylag rövid ideig működő *külön szaktanítás, községi jellegű gazdasági ismétlőiskola* történetét próbáltuk rekonstruálni elsősorban a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTAL) beregszászi részlegén fellelt levéltári források alapján.⁶

A történeti háttér

A XIX–XX. század fordulóján a magyar oktatás intézményrendszerének alapja az elemi iskolák hálózata volt, amelynek működési elveiről az 1868. évi XXXVIII. tc. rendelkezett. Eszerint az iskolakötelezettség 6 éves kortól kezdődött és 12-ig tartott, azonban az elemi iskolák igazából csak négyosztályosak voltak, mivel faluhelyen 10 éves koruk körül (vagyis a negyedik elemi elvégzése után) sok gyermeket munkára adtak a szülők. A 12 éves korig iskolában tartásra a felső népiskola 5–6. osztályait próbálták általánosan kötelezővé tenni. Akik az elemi iskolát tovább nem folytatták, azok számára úgynevezett *vasárnapi ismétlőiskolát* hoztak létre, ahová 15 éves korukig voltak kötelesek járni: télen heti öt, nyáron heti két órát, s átismételni, rögzíteni az írás, olvasás, számolás képességeit. Azonban azt is meg kell jegyezni, hogy csak igen nehezen és ritkán engedték a szülők gyermekeiket a mindennapos iskola 5–6. osztályába is, nem hogy az ismétlőiskola óráira, mondván: ugyanazt csinálják, mint addig, annak meg mi értelme van? Az 1868-as törvény az elemi iskolákat a felekezetek kezén hagyta, de rendelkezett arról, hogy a falvakban, ahol legalább 30 tanköteles gyermek él, elemi népiskolát volt köteles a község felállítani. A XIX–XX. század fordulóján Magyarországon 12 655 községből 10 690 rendelkezett iskolával.⁷ Ez azt jelentette, hogy a falvak 84%-ában volt iskola.

Az iparfejlődés előrehaladtával városban egyre több gyermeket iparos vagy kereskedőinasnak adtak a szülők. Ez azonban egy sor problémát okozott, így 1884-ben a XVII. tc. előírta, hogy 50 iparos- vagy kereskedőinas megléte esetén hároméves tanonciskola felállítása kötelező az adott településen. Ezzel a városokban a tízéves gyermekeket sikerült tovább benntartani az iskolai oktatásban, ám a falusi tízévesek továbboktatását nem tudták még megoldani. Wlassics Gyula közoktatásügyi miniszter javaslatára született az a rendelet, amely szerint a falvakban a felső népiskolákhoz a vasárnapi ismétlőiskolák helyébe kétéves, úgynevezett *gazdasági ismétlőiskolákat* csatoljanak. Szerették volna úgy átalakítani a fa-

¹ KTAL 130. fond, I. opisz, 9. ügyirat, 49. lap.

² A település nevét a történelem során több alakban használták: Perek, Berek, Beregu, Beregh, Bereg, Nagy-Bereg, Nagy Bereg, Nagybereg.

³ *Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monographiája. III. kötet. Különös rész nyolcz képpel. 1. rész. Ungvárott, nyomtatott Pollacsek Miksa Könyvnyomdájában, 1881. 75.*

⁴ Uo.

⁵ Uo. 87.

⁶ Megjegyzendő, hogy Nagybereg községről szinte semmi nem maradt fenn a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegén. Egyedül az ebben a tanulmányban feldolgozott 130. fond egyetlen ügyirata, illetve a nagyberegí evangélikus református elemi népiskola mulasztási és jelenléti naplóját tartalmazó 430. fond.

⁷ *Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Bp., 2004. 41.*

lusi iskolák képzését, hogy a gyermekeket legalább 15 éves korukig iskolákban tartsák, s elsősorban mezőgazdasági alapismereteket és a szakszerű, valamint korszerű gazdálkodást is megtanítsák a felnővekvő nemzedék számára.⁸ Az első erre tett próbálkozás az 1896. évi 60.764. szám alatt kiadott szervezet és tanterv volt, ahol a hatévi mindennapos iskola után a tankötelesek számára – amennyiben azok száma elérte a 20 főt – gazdasági ismétlőiskolák szervezését tették kötelezővé. (Ahol nem jött össze a 20 fő, ott maradtak az általános ismétlőiskolák.) Ha a fent említett falusi iskolák és a mellékelt táblázat utolsó sorában szereplő gazdasági ismétlőiskolák számát nézzük a századforduló évében, akkor azt kell mondani, hogy ilyen gazdasági ismétlőiskolából nem is volt olyan sok, hisz a falusi iskolák 13%-a mellett működött csupán ilyen jellegű intézmény. A *Néptanítók Lapja* 1900-ban táblázatban tette közzé a gazdasági ismétlőiskolák számát tankerületek és fenntartásuk szerint. Alább a vidékünket érintő három megye idevágó adatait mutató táblázat rész található, amely szemléletesen láttatja, hogy miféleképpen a gazdasági ismétlőiskolák zömét az állam hozta létre és tartotta fenn, s csak csekély volt a községi fenntartásúak száma. A Magyar Királyság szintjén azonban pont fordított állapot uralkodott, ugyanis ott a községi fenntartásúak voltak túlsúlyban. S bár Bereg, Ugocsa és Ung vármegyékben felekezeti fenntartású gazdasági ismétlőiskola nem is volt, addig az országban ezek is számottevő növekedést mutattak.

Gazdasági ismétlőiskolák Kárpátalja történeti vármegyéiben (1900)

A tankerület neve	Gazdasági ismétlőiskoláinak száma			Összesen
	állami	községi	felekezeti	
Bereg	37	11	—	48
Ugocsa	10	1	—	11
Ung	16	7	—	23
Összesen a M. Kir.-ban	565	684	171	1420

(Forrás: *Néptanítók Lapja*, 1900. 45. szám. 2.)

Külön minőségi kategóriába tartoztak az állandó gazdasági szaktanítóval bíró ismétlőiskolák, amelyeknek nemcsak fenntartását vállalta a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM), hanem oda megfelelő szakvégzettséggel rendelkező gazdasági szaktanítót is rendelt, kiknek bérét és lakhatását az állam fizette, nem a község.⁹ A községektől cserében azt kérték, hogy bizonyos földterületet biztosítsanak az iskola számára művelésre. Az első külön szaktanítós gazdasági ismétlőiskolák megszervezését a minisztérium még az 1897/98. tanévben elkezdte. Az ilyen iskolák föllállítására jelentkező községek közül Bavanistye, Békéscsaba, Gyöngyös, Hajdúszoboszló, Hatvan, Kecskemét, Kiskundorozsma, Munkács, Négyfalu és Zalaegerszeg lett kiválasztva. Később Kecskemét a szervezéstől visszalépett, Gyöngyösre pedig megfelelő képzettségű, szülő- és borgazdaságot értő tanító hiánya miatt nem került iskola. Kecskemét helyett Nádudvar nyert gazdasági ismétlőiskolát.¹⁰ Az 1898/99. tanév folyamán Kunhegyesen szerveztek 9 hold területtel, az 1899/1900. tanév elején pedig Csongrádon és Makón létesült ilyen gazdasági ismétlőiskola 19, illetve 20 hold gyakorlati területtel.¹¹ Az 1899/1900. tanév végére immár tizenkét ilyen gazdasági ismétlőiskola volt a Magyar Királyság területén. A kijelölésnél a területi szempontokat is figyelembe vették, de még így is az iskolák nagyobb része az Alföldre esett.

Az 1900. évre felszaporodó állandó gazdasági szaktanítóval bíró gazdasági ismétlőiskolából az egész Magyar Királyság területén már 23-at tartottak nyilván,¹² amelyek közül az egyik pont a nagy-

⁸ A XIX. század végéig a gazdasági képzést a felsőbb gazdasági iskolák szolgálták.

⁹ Az ilyen iskolához csak olyan tanítókat neveztek ki, illetőleg választhattak meg, akik a tanítói képesítés megszerzése után a földművelésiskola egész, tehát 2 évi tanfolyamát szabályszerűen elvégezték. Az első tanfolyam 1896. évben kezdődött, amikor is egyszerre 10 tanítót vettek föl, s a felvettek évi 400 forint ösztöndíjban részesültek. Az első ilyen gazdasági tanfolyamon résztvevő tanítók (időközben kettő kimaradt, s csak 8 maradt) az 1897/98. tanévben végeztek. Lásd: A külön szaktanítós gazdasági ismétlő-iskolákról. *Néptanítók Lapja* 30. évfolyam, 27. szám, 1900. július 5. 3.

¹⁰ A külön szaktanítós gazdasági ismétlőiskolákról uo. mint előbb.

¹¹ A külön szaktanítós gazdasági ismétlőiskolákról uo. 4.

¹² Név szerint a következő településeken: Bavanistye (Temes), Békéscsaba, Csongrád, Hajdúszoboszló, Hatvan, Kiskundorozsma, Kunhegyes, Nádudvar, Négyfalu (Brassó), Zalaegerszeg, Gyoma, Makó, Mezőtúr, Udvard, Heves, Szolnok, Nyírbátor, Nagyberég, Szaniszló (Szatmár), Nagyszalonta, Kaba, Székudvar, Szeghalom (Békés). Erről lásd: *Néptanítók Lapja* 30. évf., 1900. 45. szám. 2–3.

beregi volt. A földművelési miniszter az 1899/1900. tanévben 12 okleveles tanítót vett föl évi 800 korona ösztöndíjjal a földművesiskolák kétéves tanfolyamára, akiket az újonnan megszervezendő gazdasági ismétlőiskolákhoz évi 1200 korona fizetés, 300 korona lakhatási hozzájárulás és a gazdaság tiszta jövedelmének 20%-ával önálló gazdasági szaktanítóként szándékoztak alkalmazni.¹³ Ezek az ismétlőiskolák akkor általában csak a fiúk számára nyújtottak gazdasági ismereteket, ám az oktatási miniszter a lányok számára is akart gazdasági ismétlőiskolákat felállítani, amelyben a konyhakertészet, baromfitegyesítés, a háziállatok gondozása, a női kézimunka, a háztartás és talán a háziiparnak egynehány fajtája képezte volna a gyakorlati tanítás anyagát.

A gazdasági ismétlőiskolák számának folyamatos emelkedése és speciális oktatási rendje 1902-re elkerülhetetlenné tette a számukra külön megfogalmazott szervezet és tanterv elfogadását. A VKM a 104.66.569/1902. számú rendeletében tette ezt meg, melynek I. fejezet 1 paragrafusában lefektette, hogy a gazdasági ismétlőiskolák megszervezésének kötelezettségét még az 1868. évi XXXVIII. tc. 50. és 55. paragrafusa írta elő. Ugyanitt olvashatók a gazdasági ismétlőiskolák típusai is: mezőgazdasági, gyümölcsstermesztési, szőlőművelési, konyhakertészeti és erdőgazdasági.¹⁴ A fenti rendelet 2. paragrafusa immár kötelezővé tette, hogy a határozat életbelépésétől számított egy éven belül minden községi általános ismétlőiskolát átszervezzenek gazdasági ismétlőiskolává, ám annak típusáról a községi képviselőtestület és az iskolaszék dönthetett.¹⁵

A nagyberegi iskola felállításának körülményeiről

Nagybereg közelében, tőle északnyugatra helyezkedett el a Szernye-mocsár, amelynek lecsapolását 1874-ben kezdték el.¹⁶ Ennek következtében mintegy 29 ezer katasztrális hold terület került mezőgazdasági művelés alá a községben.¹⁷ Mivel a település lakossága főleg mezei munkákból élt, ezért a falu elöljárói úgy vélték, hasznos lenne a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által 1896-ban kezdeményezett gazdasági irányultságúvá átalakítani az ismétlőiskolájukat. Nagybereg község képviselő-testülete (a levéltári hiányos iratokból is kihámozhatóan) még 1899-ben kérte az iskola megszervezését a minisztériumtól.¹⁸ Ugyanekkor az egyes megyékből még 47 nagyobb község jelentette be óhaját ilyen iskola felállítására Nagyberegen kívül. A 48 jelentkező közül a minisztérium a külön szaktanítós gazdasági ismétlőiskolák alapítási helyeinek a következőket választotta: Nagyszalonta (Bihar megye), Hajdúböszörmény, Mezőtúr (Jász-N.-K.-Sz.-megye), Nyírbátor (Szabolcs megye), Heves (Heves megye), Udvard (Komárom megye), Szigetvár, Nagybereg (Bereg megye), Székudvar (Arad megye), Somorja (Pozsony megye), Szeghalom (Békés megye) és Szaniszló (Szatmár megye).¹⁹ A községi elöljárók kérelmére a magas instanciától az 1900. év elején érkezett levélben válasz a pozitív elbírálásról. Ez utóbbiról Nagybereg község képviselő-testülete közgyűlésének 6. számú jegyzőkönyve alapján a beregi körjegyző, Szendrey Lajos 1900. március 4-én számolt be. A minisztérium 20 hold föld biztosítását kérte cserébe a községtől, amelyet a gazdasági tanító kezelése alá adnak majd, s melynek tiszta jövedelméből 20% a tanítóé, 80% pedig a községet illeti meg.²⁰ Itt olvasható még az is, hogy milyen célból állítja fel a minisztérium a mintagazdaságot.²¹ A 22 fős képviselőtestületből (amelynek tagja volt a református lelkész, Vígvári Mihály is) hárman a 20 hold átengedése ellen szavaztak,²² míg 19 tag az átengedés mellett voksolt.²³ A határozat pozitív eredményét először Bereg vármegye Közigazga-

¹³ Uo. 2.

¹⁴ A gazdasági ismétlő-iskola szervezete és tanterve. (Kiadott a 66.569/1902. számú rendelettel.) Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Rendeletek Tára, 798–799. Elérhető: www3.arcanum.hu

¹⁵ Uo. 799.

¹⁶ *Botlik József*: Volt egyszer egy Szernye-mocsár I. Honismeret 2001. (29. évfolyam) 5. sz. 72.

¹⁷ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 14. lap: *A nagy-beregi magyar királyi gazdasági ismétlő iskola gazdaságának berendezésére és üzembehozatalára vonatkozó tervezet.*

¹⁸ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 49. lap.

¹⁹ A külön szaktanítós gazdasági ismétlőiskolákról Néptanítók Lapja 30. évf., 27. sz. 1900. július 5. 5.

²⁰ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 1. lap: *Kivonat Nagy-Bereg község képviselőtestülete által 1900. évi Március hó 4. 6. sz. alatt tartott közgyűlés jegyzőkönyvéből.*

²¹ A mintagazdaság felállításának célja a tanulmány főcímében olvasható, vagyis: „*Hogy a község és környékének gazdasági kultúrája emeltessék*”, lásd KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 49. lap.

²² Akik a gazdasági iskola ellen szavaztak: Fagyas István, Nagy Pál és Füzesi András, lásd KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 1. lap.

²³ Akik a gazdasági iskola mellett szavaztak: Vígvári Mihály, Szász Gábor, Reiter Simon, Kozák Antal, Varjú Miklós, Künsztler József, Kopor Károly, Feuermann Jakab, id. Mester András, ifj. Mester András, ifj. Nagy József, Fancsik Béla, Orbán István, Sipos Pál, Kovács Gábor, Füzesi Kálmán, Derczeni Pál, ifj. Nagy András és Szendrey Lajos, lásd Uo.

tási Bizottságához jutatták el, majd onnan azt Budapestre továbbították. A VKM 1900. május 16-án Bereg vármegye Közigazgatási Bizottságához írt válaszlevelében értesítette az illetékeseket, hogy Nagyberegen községi jellegű gazdasági ismétlőiskolát hoz létre kellően képesített gazdasági szaktanítóval. A levél nemcsak bejelentette az iskola létrehozásának szándékát, de rendelkezett több konkrét dolgot érintőleg is, mint például a földterület felosztásáról,²⁴ a haszonállatokról,²⁵ az épületekről²⁶ és a pénzügyi tervezetről is, amelyek teljes értékében 18 000 koronát tettek ki.²⁷ Ez a levél keltezése után egy hónap múlva érkezett meg Beregszászba, ekkor készült róla a hivatalos másolat. A főispán még aznap sietett haladéktalanul megköszönni a minisztériumnak a jó hírt az új intézmény alapításáról. Am a hivatali bürokrácia akkor is lassan mozdult, nemcsak a korabeli posta, melynek egy egész hónapjába tellett a miniszteri levelet kézbesíteni Budapestről Beregszászba. Ez pedig erősen hátráltatta a VKM azon elképzelését, hogy már 1900. szeptember 1-jétől beindítsa az iskolát. Igaz, köszönőlevelében a főispán azonnal tudatta Budapesttel, hogy valószínűleg nem fog sikerülni a szeptemberi iskolaindítás, mivel a megyei közgyűlésben csak ősszel tudják felterjeszteni a kérdést.²⁸ Szendrey, a beregi körjegyző június 7-én morgósan vette tudomásul a főispáni levélben közölteket, amit a másolat hátoldalára fel is vezetett.

A minisztériumban nem vehették jó néven a vármegye ilyen hozzáállását és viselkedését, mert a 68 269. sorszámú táviratban arra utasította a Bereg vármegyei királyi tanfelügyelőt, hogy akkor legálább előzetesen hagyassa jóvá a Törvényhatósági Bizottság ülésén „a nagy beregi szaktanítós gazdasági ismétlőiskolára” vonatkozó határozatot. Szentpétery Endre, aki ekkor Bereg vármegye királyi tanfelügyelői posztját töltötte be, persze hogy próbálkozott, ám az említett bizottság nem volt hajlandó még szeptember közepén sem előzetes jóváhagyását megadni. A tanfelügyelő erről 1900. szeptember 22-én ugyancsak táviratban értesítette felettes minisztériumát,²⁹ ám a vármegye alispánjától is elutasító választ kapott még szeptember 6-i átíratára is, mondván, az alispán nem illetékes egy személyben jóváhagyni a határozatot, csak az ősi vármegyei közgyűlés,³⁰ amely október 4-ére volt kitűzve. A korabeli forrásokat lapozgatva felmerül az olvasóban: vajon ennyire nagy volt a demokrácia a vármegye legfelsőbb szervében, hogy sem a főispán, sem az alispán nem hagyhatott előzetesen jóvá egy állami alapítású iskolára vonatkozó határozatot, vagy esetleg a kényelmes semmittevés és felelősségnélküliség léteben leledző előljárók ezzel hátrították el maguktól a felesleges hivatali papírmunkával járó elfoglaltságot?

Mindeközben a vallás- és közoktatásügyi miniszter szeptember 27-én a nagyberegi külön szaktanítós, községi jellegű gazdasági ismétlőiskolánál létrehozott állásra kinevezte Nagy Kálmán okleveles néptanítót, aki az Algyógyi³¹ Magyar Királyi Állami Gróf Kún Kocsárd Székely Földműves Iskola kétéves gazdasági tanfolyamát is elvégezte. A vármegye időhúzása miatt a minisztérium október 15-ére tűzte ki az iskola megnyitását, ill. az új tanító eskütételét.³² Minderről Szendrey körjegyző haladéktalanul értesítette a községi előljárókat, s így Nagy Kálmán már október 9-én letette az esküt tekintetes Szentpétery Endre királyi tanfelügyelő előtt.³³ A minisztérium, ahogyan értesült a tanító eskütételéről, október 20-án már rendeletben utasította a Beregszászi Adóhivatalt Nagy Kálmán illetményének folyósításáról a közoktatásügyi tárca terhére.³⁴ Ám mindezt az adóhivatal csak azután tudta teljesíteni, hogy

²⁴ A helyi viszonyok figyelembevételét kiemelve osztotta fel a 20 holdat: 2 hold szőlőre és kertre, 2 hold udvarra és lucernásra, valamint 16 hold gazdasági növénytermesztésre, lásd KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 2. lap: *Hivatalos másolat A Magyar királyi vallás- és közoktatásügyi Ministertől 31294/900 szám. Beregvármegye közigazgatási bizottságának.*

²⁵ Fogatos erőként 2 db igazható tehenet és egy lovat, haszonállatnak 1 tehenet, 2 kocát és baromfit, lásd Uo.

²⁶ Főépületként: 1 tanítói lakás, 1 tanterem és 1 munkaterem; gazdasági épületként: 1 cselédlakás, 4 istálló, 1 kistakarmányos, kismagtár, gépes eszközkamra, disznóól, szekérszín, tyúkól, méhes, lásd Uo.

²⁷ Épületekre: 13 000 korona; állatok beszerzésére (3 db tehen, 1 ló, 2 koca, baromfi és méhcsaládok): 1500 korona; eszközök és gépek beszerzésére: 2000 korona; tanfelszerelésre és egy évi forgatókére: 1500 korona, lásd KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 2. lap.

²⁸ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 3. lap.

²⁹ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 4. lap.

³⁰ Uo. 5. lap: *Beregvármegye alispánjának levele Tekintetes Szentpétery Endre kir. tanfelügyelő urnak.*

³¹ Algyógy városa akkor Hunyad vármegye egyik járasszékhelye volt, amely az 1920-as trianoni szerződés óta Romániához tartozik.

³² KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 6. lap: *A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minister levele 27 686. szám alatt.*

³³ Uo. 7.–8. lapok.

³⁴ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 10. lap.

a székelyföldi Algyógyi Magyar Királyi Állami Gróf Kún Kocsárd Székely Földműves Iskola igazgatója november 19-én kelt küldeményével megérkezett Beregszászba a tanító minősítési és szolgálati táblázata.³⁵

Az iskola működéséről és megszűnéséről

1900 októberének közepén végre elindult a gazdasági ismétlőiskola Nagyberegen. A község által kiutalt 20 katasztrális hold felmérésére a VKM Nitsmann Jenő magyar királyi gazdasági szaktanárt kérte fel Ungvárról. Nitsmann még az ősz folyamán elvégezte a földek bejárását, s 1901. március 10-én benyújtotta a minisztériumnak az állami gazdasági ismétlőiskola gazdaságának berendezésére és üzembe helyezésére vonatkozó tervezetét. A tervezet részletesen taglalta a kiutalt földek fekvését, éghajlatát és a terület javasolt felosztását egyaránt.³⁶ Az ügyiratba fűzött források igen hiányosak nemcsak az időrend, de a történetben szereplő felek iratait illetően is. Ezért nem tudtuk kideríteni annak az okát, hogy bár 1900 márciusára sikerült az iskolaszéki tagságot megválasztani a községben, azok miért vonakodtak letenni az esküt. Az viszont kiderült, hogy a főispánnak kellett külön utasítania a Tiszaháti járás főszolgabíróját, hogy az hasson oda: a tagok haladéktanul tegyék le az esküt.³⁷ Az eskütétel ügyét a községi közgyűlés mégis egy teljes hónapig halogatta, míg végül 1901. április 14-én végre megejtették. A héttagú testületből egy a református lelkész, egy pedig maga a szaktanító volt. Fennmaradt azonban az iskolaszéki tagok első névsora is.³⁸

Csak nem haladt simán a gazdasági ismétlőiskola sora Nagyberegen, mivel valamikor az 1900. év vége felé Nagy Kálmán helyét egy Jancsó Gerő nevű szaktanító foglalta el, akinek 1901 nyarán vagy kora őszén történt elhalálása miatt a minisztérium a nagyberegi szaktanítós ismétlőiskolába 1901. október 11-én már Molnár Jenőt nevezte ki, akit Lugosról³⁹ helyeztek át.⁴⁰ Az új szaktanító november 15-én tette le hivatali esküjét, s A. M. Kir. Adóhivatal december 8-án már minősítési táblába is vezette, amelyről a tanító úr is írásban kapott értesítést.⁴¹ Illetménye 1200 korona éves fizetés és 300 korona lakhatási térítés volt, mivel tanári lakással nem rendelkezett az említett intézmény, s ezért Molnár Jenő is albrétben kényszerült lakni, akárcsak elődei. Ám a szaktanárok személyváltozása ellenére az 1900/01-es tanévben teljes mértékben jól működött az új iskola.

Ezen a ponton „filmszakadás” van a történetben, mivel arról, hogy valójában mi is történhetett a község előljárói és a gazdasági ismétlőiskola szaktanítója, esetleg a megyei tanfelügyelő között, a fennmaradt korabeli források szövegéből következtetni nem lehet. Ami egyértelmű, az az, hogy az új 1901/02-es tanévben a községi képviselő-testület a bíróval az élen szembefordult az intézménnyel, s mindent megtettek működésének ellehetlenítéséért. Erről a főispán 1901. december 28-i keltezésű leveléből értesülhetünk. Ebből a levélből közvetve az is kiderül, hogy a községi képviselő-testület november 24-én határozatban elégtelennek minősítette a gazdasági ismétlőiskola működését, s erről a véleményéről a vármegye Közigazgatási Bizottságát is értesítette. A vármegye mindenképpen szerette volna megtartani az iskolát, s ennek érdekében az alispánt, Jobszty Gyula kir. tanácsost és a tanfelügyelőt arra kérte, hogy szálljanak ki Nagyberegre és próbálják meg rendezni az ügyet.⁴² Az alispáni kiszállás nem járhatott sok sikerrel, ugyanis az 1902. április 20-án született jegyzőkönyvből már arról értesülhetünk, hogy a nagyberegi állami gazdasági szaktanítós ismétlőiskola gondnoksága és iskolaszéke lemondott hivataláról, mivel tudomásul vette, hogy a felsőbb hatóság beszüntette 1902-ben az iskola fenntartását. A hattagú iskolaszéki tagság mind ellenjegyezte a jegyzőkönyvet.⁴³

³⁵ Uo. 11. lap: *Az Algyógyi Magyar Királyi Állami Gróf Kún Kocsárd Székely Földműves Iskola (E.M.K.E. alapítás) igazgatójának levele Beregvármegye Tekintetes kir. Tanfelügyelőségének.*

³⁶ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 13–41. lapok: *A nagy-beregi magyar királyi gazdasági ismétlő iskola gazdaságának berendezésére és üzembehozatalára vonatkozó tervezet.*

³⁷ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 42. lap.

³⁸ Szász Gábor, ifj. Nagy András, ifj. Mester András, ifj. P. Füzesi András és Kovács Gábor, lásd KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 43. lap.

³⁹ Lugos városa akkor Krassó-Szörény vármegye székhelye volt, amely jelenleg az 1920-as trianoni szerződés óta Romániához tartozik.

⁴⁰ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 44. lap: *A Magyar kir. Vallás és Közoktatási Minister levele Bereg vármegye kir. Tanfelügyelőségének 24./73311 szám alatt.*

⁴¹ Uo. 47–48. lapok.

⁴² KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 49. lap.

⁴³ Vigvári Mihály ref. lelkész, iskolaszéki elnök; tagok: Szász Gábor szaktanító, ifj. Nagy András, ifj. Mester András, ifj. P. Füzesi András, Kovács Gábor, lásd KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 51. lap: *Jegyzőkönyv a nagy-beregi állami gazdasági szaktanítós ismétlőiskola gondnokságának, illetve iskolaszékének 1902. évi áprilisi hó 20. án tartott gyűléséről.*

Vagyis a levéltárban hiányosan fennmaradt források alapján úgy tűnik, hogy az állami gazdasági szaktanítós ismétlőiskola mindössze két tanévet működött Nagyberég községben. Ám ebben az ügyiratban az utolsó befűzött forrás egy 1904. április 24-én kelt, kézzel írt jegyzőkönyv, amely a nagyberégi községi általános gazdasági ismétlőiskola iskolaszéki üléséről készült. Két dolog is feltűnik e jegyzőkönyv címlapján: az egyik, hogy még 1904-ben is létezett az 1902-ben felszámolt ismétlőiskola, a másik, hogy két évvel később már nem *államinak* nevezik az intézményt, hanem *községi általánosnak*. Az iskolaszék továbbra is hattagú, s annak elnöke még mindig Vígvári Mihály református lelkész, s Szász Gábor az ismétlőiskolai tanító.⁴⁴ Utóbbi arról tett beszámolót az iskolaszéki tagságnak, hogy a tanulók február–április folyamán szinte egyáltalán nem látogatták az iskolát, így nem engedi azokat vizsgához. A község előljáróságának az iskolához történő ellenséges hozzáállása itt is előkerült, mivel a tanító szerint a képviselő-testületnek kellett volna a tanulók iskolalátogatási ügyében eljárnia, de az semmit sem tett az ügyben.⁴⁵

Ugyancsak furcsa, hogy egy másik fondban, ahol a község református népiskolájának pár tucat látogatási naplóját őrzik, egy 1908/09-es naplón ez a felirat áll: *A nagyberégi községi gazdasági ismétlőiskola mulasztási naplója*,⁴⁶ illetve ugyanezen tanévi jelzetű mindennapi fiúiskola mulasztási naplója első belső borítóján pedig ott van külön oszlopba szedve a gazdasági ismétlőiskola és a református népiskola iskolaszéki tagságának a névsora.⁴⁷ Mindez arra is engedhet következtetni, hogy az 1902-es állami finanszírozás megszüntetése után a községben a református egyház átvehette a gazdasági ismétlőiskola fenntartását, s ezért szerepelhetett még 1909-ben is ez a látogatási napló címlapján és belső borítóján.

Szaborovszkyné Nagy Ibolya

A nagykátai Kossuth Lajos Hagyományőrző Csapat

2015. július 5–10. között Szekszárdon tartották meg a Honismereti Szövetség XLIII. Honismereti Akadémiáját. A szövetség legrangosabb rendezvényét minden évben rotációs alapon más és más településen rendezik.

Itt kerül sor az elismerések átadására is. 2015. július 5-én a nagykátai Kossuth Lajos Hagyományőrző Csapat húszéves tevékenysége elismeréséül a Honismereti Szövetség *Emléklapját* kapta. A Pest megyei egyesületek, civil szervezetek közül egyedül a nagykátai gyerekek részesültek ebben az elismerésben.

A Szekszárdon megrendezett akadémia házigazdája köszöntőjében fogalmazta meg a honismeret feladatát. „Amikor az ember határozott cél felé tart, nagyon fontos, hogy az útnak is szenteljen figyelmet. Az út az, amely mindig megmutatja a célba érés legjobb módját, s útközben gazdagodunk.” Paulo Coelho gondolata a mi esetünkben arra utalhat, hogy egy gyermekközösség miként tudja megvalósítani, miként tudja vonzóvá tenni a tizenéves korosztály számára a hazaszeretetet, a honismeret magasztos célját. A továbbiakban arra szeretnék választ adni, hogy mit tett a szakkör és a csapat ezen célok megvalósítása érdekében, s az ezen az úton mivel is érdemelte ki a gyermekközösség a felnőttek elismerését.

Így kezdődött

1994 szeptemberétől kezdtem el tanítani egykori iskolámban, a sokáig csak Vásár téri iskolaként ismert épületben, a Mátray Gáborról elnevezett oktatási intézményben. Már korábban is tudtam arról,

⁴⁴ Tagok még az iskolaszékben: Horváth István, Kopor Károly, ifj. Mester András és Kovács Gábor, lásd KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 53. lap: *Jegyzőkönyv a nagyberégi községi általános gazdasági ismétlőiskola iskolaszékének 1904. évi április hó 24-igüléséről.*

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ *A nagyberégi református elemi népiskola iratai*, KTÁL 430. fond, 1. opisz, 5. ügyirat, 1. lap.

⁴⁷ A gazdasági ismétlőiskola iskolaszéki tagsága ekkor: Horváth István, Füzesi András, Kopor Károly, ifj. Mester András és Kovács Gábor, illetve a szaktanító Szász Gábor és a lelkész Vígvári Mihály, lásd KTÁL 430. fond, 1. opisz, 8. ügyirat, 1. lap: *A nagyberégi református elemi mindennapi fiúiskola III–IV. osztályának mulasztási naplója az 1908/9. tanévben.*

A Honismereti Szövetség által adományozott emléklap

Mátray Gábor Általános Iskola Történelem és Honismeret Szakköre és a Magyarország Felfedezői Szövetség Kossuth Lajos Hagyományörző Csapata.

A csapat bölcsője: Kenderhalom

Az indulás, az első foglalkozás megtartására egy autentikus, jelképes helyszínt választottunk. Kenderhalom, Nagykáta Árpád-kori előzménye mindenképpen alkalmas volt erre a szerepre. Őseink szerteszét heverő csontjai fölött, az egyhajós kis templomalapozás tövében hirdettük meg programunkat. Amíg tartott a szakkör tevékenysége – 2008-ban történt nyugállományba vonulásomig – az első foglalkozást szeptemberben mindig Kenderhalmon tartottuk.

1996-ban első városi kiállításunk témája is a történelem viharában megsemmisült kis falu leleteinek bemutatása volt. Az ekkor indult *Szakköri Lapok* több számát is Kenderhalomnak szenteltük. Több országos pályázaton vettünk részt, így a Honismereti Szövetség kiírta felhívásainak eleget téve a kenderhalmi kutatásaink eredményeinek bemutatásával. Számos esetben kezdeményeztük az emlékhely rendbetételét, mely sajnos az illetékesek részéről a mai napig nem részesült meghallgatásban. Első kiállításunk anyagának felhasználásával a nagykáta iskolások részére többször szerveztünk előadást, vetélkedőt, bemutatót.

A „Szakköri Lapok”

A kutatás, az értékmérés és publikáció szorosan összetartozó fogalmak, egymást feltételezik. Az első évek során a harmadik elem megoldása jelentette számunkra a legnagyobb gondot. Amikor 1996-ban a kenderhalmi bemutatkozásunkhoz egy kiállításvezetőt készítettünk, nem gondoltuk, hogy ezzel egy több évig tartó sorozat rajtját adjuk meg. Az írógéppel írt, fénymásolással sokszorosított lapokból öt év alatt 30 szám jelent meg.

hogy Nagykáta első emeletes tanodája különleges történelmi múlttal rendelkezik. Erre építve kértem Mizsei Tamás igazgatót, hogy engedélyezze egy történelem és honismeret szakkör indítását.

Első foglalkozásunkat 1994. szeptember 28-án Nagykáta határában, Kenderhalom XII. századi Árpád-kori falu helyén tartottuk. Célunk volt az iskola és helyszíne történelmének feldolgozása, az erre épülő iskolai hagyományok kialakítása. Terveztük, s az elmúlt évek során sikerrel valósítottuk meg Nagykáta krónikája kutatását, a város honismereti-helytörténeti, hagyományörző életében való részvételt. Nagyképűségnek tűnhet, de ugyancsak sok sikert értünk el a régió, a Tápió mente megismerésében, a járási honismereti mozgalomban való részvételben. Amit 1994-ben még nem tudhatunk: országos szövetségek, mozgalmak fogadták el a nagykáta gyerekek kinyújtott kezét, s lettünk a honismerettel, történelmi hagyományörzéssel foglalkozó szervezetek megbecsült tagjai. Amit mindvégig nagyon hiányoltam: a régióban iskolai szinten nem találtunk hasonló munkát végző közösséget, nem voltak iskolai partnereink.

A szakkör 1996-tól – párhuzamosan működve – kibővült a Magyarország Felfedezői Szövetség tagságával. Inentől kezdve egészen 2008-ig a nevünk:

Mondandónkat egy-egy téma köré csoportosítva végeztük el a kutatási terület eredményeinek a bemutatását. A lap szerkesztése az én feladatom volt, s abban rendszeresen jelentek meg a diákok írásai is. Az 1996–2001 közötti évek a szakkör és a csapat legaktívabb, legtermékenyebb időszaka volt. Feldolgoztuk egy-egy iskolai hagyomány, kiemelkedő esemény történetét. Így született lappéldány Mátray Gábor emléke ápolásából, egy tápióbicskei ütközetről szóló darab színrevitelének dokumentálásából, Farkas Miklós 48-as honvédhadnagy életútja bemutatásából, három lapot szenteltünk a nagykátai gyermekkorú hagyományörzők példaképe, Pilaszanovich Miklós huszárhadnagy helyállása és a hozzá köthető hagyományok feldolgozására.

Több 48-as helytörténeti téma „körüljárása” után az ezredforduló előtt a lap az 1848–49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója eseményeinek is hű krónikása lett. Nyomon követhetők a millenniumra kiírt pályázataink eredményei. Padisák Mihállyal kialakult gyümölcsöző kapcsolatunk feldolgozását ugyancsak megörökítettük. Természetesen a sajtóban megjelenő, velünk foglalkozó írások is archiválásra kerültek, s azok az egy-egy évet bemutató ún. csapatkrónika számokban jelentek meg. Több országos pályázaton vettünk részt, azok anyaga mindig kitöltötte egy lappéldány kereteit.

A digitális technika rohamos fejlődése ezekre az évekre tehető. Egy idő után írásaink már saját honlapunkon jelentek meg, s ennek a megoldásnak az is nagy előnye volt, hogy a fényképeket jó minőségben tudtuk mellékelni. A csapat honlapja ma is elérhető a kossuth94.5mp.eu jelzet alatt.

Nagykátai felfedezése, hagyományainak ápolása

Kezdetől fogva fontosnak tartottuk, hogy a szakkör és a hagyományörző csapat tagjai jól ismerjék Nagykatát történetét. Rendszeresen láttunk vendégül olyan idős kátai polgárokat, akik egy-egy foglalkozás keretében meséltek élményeikről, a város históriája általuk átélt, kutatott eseményeiről. Vendégünk volt többek között Káplár Béla, Gallai Istvánné, Kucza Péter, Fenyvesi László, Bernáth László, Kátai Szilveszter, Sebestyén Benedek, Tari Edit régész, Patócs László és mások. Az ekkor született ismerkedésből számos esetben évekig tartó gyümölcsöző kapcsolat bontakozott ki, amit aztán ünnepélyesen a „tisztelbeli tagság” adományozásával köszöntünk meg, ismertünk el. A meghívott személyek többsége amatőr helytörténeti kutató volt, s példájukkal szerettem volna tanítványaim számára bizonyítani, hogy az általános iskolás szakköri évek alatt megszokott mentalitás felnőtként is folytatható.

Nagykátai históriájában kerestük a fehér foltokat, azokat a korszakokat és eseményeket, melyek addig vagy nem voltak ismertek, vagy nem kerültek az érdeklődés homlokterébe. Az 1989-ben várossá lett település 1848–49-es történelme, a történelmi idők helyi epizódjai, a tápióbicskei ütközet nagykátai eseményei, a szabadságharc nálunk megfordult jeles szereplői mindvégig ellátták munióval a gyerekcsoportot.

Négy emléktábla felállítását kezdeményeztük, s két esetben annak költségeihez is hozzájárultunk. Az már csak természetes, hogy az emléktáblák elkészülte után ott rendszeresen szerveztünk azt követőleg is megemlékezéseket, koszorúzásokat.

Amikor 2003-ban a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulójára emlékezett az ország, a 2011-ig tartó folyamat minden nagykátai ünnepe, megemlékezése a Kossuth-csapat szervezte. Természetesen a tricenárium alkalmat biztosított Nagykatát történelme és a nemzet históriája kapcsolódásának bemutatására, mely írásaink a *Nagykátai Újság* és a *Tápiómenti 2 Hetes* c. folyóiratban jelentek meg. Hasonló módon publikáltuk az 1848–49-es vonatkozású írásokat is.

A Vásár téri iskola épülete adott helyet az 1940-es évek első felében az ország egyik leghírhedtebb munkaszolgálatos bevonulási központjának. Mint történelmi „örökséget” vállaltuk fel az ezredforduló utáni években Nagykatát zsidó történelme kutatását, a holokausztróli megemlékezések hagyományának a megteremtését. Országos pályázatokon és rendezvényeken vettünk részt, az 1944-es holokauszt utolsó nagykátai túlélőit szólaltattuk meg.

Minden év januárjában ott vagyunk a II. világháborús emlékműnél a doni áttörés hőseinek és áldozatainak megemlékezésén. Őrizzük az események egyik résztvevőjének nekünk adományozott emlékkardját.

Az 1956-os forradalom egyetlen Tápió menti kivégzett mártírja, Czákó András annak idején a Vásár téri iskola diákja volt. 56-os kutatásaink, rendezvényeink és hagyományaink az 50. évforduló évében sűrűsödtek. 2009-ben végigjártuk Czákó András élete utolsó szakaszának helyszíneit a Kozma utcai kifestőtől a 301-es parcelláig.

A felsorolt történelmi évfordulókból is látszik, hogy a gyermekkorú hagyományörzők rendszeres résztvevői a nemzet és a város történelmi eseményeit felidéző ünnepeknek. 1999-től, a katonai hagyományörzés megjelenése óta a hagyományörző csapatokat tömörítő Kossuth-zászlóaljjal számos ün-

nepségen teljesítünk szolgálatot, a katonai alakítás megjelenítésével emeljük a rendezvények színvonalát.

Az elmúlt évek során számos esetben szerveztünk városismertető sétát iskolai, civil szervezeti csoportoknak. Az utóbbi években egyre több külső megkeresést teljesítünk, s ilyenkor a Nagykátára látogató vendégeknek a 48-as vonatkozású emlékpontoknál katonai hagyományörzőink alaki bemutatót tartanak.

Mint szülővárosunk önjelölt nagykövetei több esetben kezdeményezték és szerveztük a más településekkel való kapcsolatot. A Tápió menti községeken, Jászberény és Cegléd, a tavaszi emlékhadjárral érintett városokon túl e körben kell említenünk a közös történelmi gyökerekkel rendelkező Sárkeresztúr, Pétervására, Szilvásvárad, Torna, Szádudvarnok települések felkeresését, a kapcsolatfelvétel kezdeményezését.

Az elmúlt több, mint két évtizedben számos esetben hívtuk fel az illetékes városvezetés figyelmét történelmi értékeink védelmére, azok táblával történő megjelölésére, emlékpontok kialakítására. A *Nagykátai Újságban* 1994–2004 között 50 cikkünk, tanulmányunk jelent meg. Helytörténeti írást más, időszakos periodikákban is sikerült elhelyeznünk.

Hol sírjaik domborulnak...

A csapat tevékenységének kezdetektől fogva fontos helyszíne a nagykátai temető és a Fiumei úti Nemzeti Sírkert. Már 1995-ben megkezdtük Nagykátán a történelmi jelentőségi sírköveken a megfalt feliratok kifestését, a megrongálódott síremlékek javítását. Az első emléktáblánkat is itt helyeztük el: Rácskay Ferencnek, a tápióbciskei ütközet halottait eltemető nagykátai plébánosnak a sírkeresztjét jelöltük meg egy bronztáblával. Az 1988-ban létesített Hősök Kertjébe két síremléket helyeztünk át.

Kezdeményezésünkre a virtuális Nemzeti Sírkert részévé avatták az utolsó magyar tárnokmester, gróf Keglevich Gábor végső nyughelyét. Egy általunk kialakított védnökségi lista alapján a nagykátai temetőben nyugvó jelentős személyiségek kerek évfordulós születési vagy halálozási dátumakor rendszeresen ott megemlékezést, koszorúzást tartunk, a helyi sajtóban érdemeiket külön írásban méltatjuk. Halottak napján minden évben végigjárjuk a temetőt, s a fent említett történelmi személyiségek és az elhunyt tiszteletbeli tagjaink sírjánál gyertyagyújtást és katonai tiszteletadást szervezünk. 2002 óta vagyunk résztvevői a mindenkor tavaszi emlékhadjárat április 4-iki temetői tisztelgéseinek.

Március 15-ét megelőző hétfőjén ott vagyunk a Nemzeti Sírkertben a Magyarország Felfedezői Szövetség „Nemzeti zarándokútján”, ahol a szabadságharc hőseinek végső nyughelyén mi biztosítjuk a katonai tiszteletadást. Ilyenkor keressük fel az az évben kerek évfordulós Tápió menti kötődésű jeles személyiségek sírjait is.

„Kossuth Lajos azt üzenté...”

1989–99-ben a Honvédelmi Minisztérium a forradalom és a szabadságharc 150. évfordulója méltó megünneplésére, közös tevékenység és egyeztetett program megvalósítására szólította fel a magyar gyermekszervezeteket. A rendszerváltás óta először megvalósuló összefogás – melynek sajnos azóta sem lett folytatása – koordinátora a Rakó József vezette Magyarország Felfedezői Szövetség lett. Csapatunk ebben a két évben az évforduló jegyében 150 programot valósított meg.

Létrehoztuk az első magyar katonai hagyományörző diáktüzér csapatot, végigjártuk a történelmi csatamezőket, pályázatok, vetélkedők, játékok, táborok, országjáró expedíciók, ünnepségek sorozatát szerveztük. Azt hiszem, hogy az elmúlt 21 esztendő legeseménydúsabb, legfeszítettebb időszaka volt ez a két év. Amikor 1999. október 6-án sor került a mozgalom ünnepélyes zárására, a mi csapatunkat érte az a megtiszteltetés, hogy az egy éve avatott csapatzászlaját bevihette az ünnepség helyszínére, a Földművelésügyi Minisztérium Kossuth téri épületébe. A zászlóórséget „természetesen” a nemrég avatott diáktüzérek alkották.

„Tápió örököse” honismereti mozgalom

1999-ben alig voltunk túl a 150. évforduló eseményzuhatagán, s jött az ezredforduló. Erre alapozva hirdette meg mozgalmát a Magyarország Felfedezői Szövetség, hogy a gyerekek legyenek településük egy-egy értékének örökösei, azt bemutatva készüljön egy fajta leltár a megóvando épületekről, eseményekről, hagyományokról. A Tápió menti gyermekközösségek mendei seregszemlájén a nagykátai hagyományörzők lettek az elsők, nyerték el a pataki táborban való ingyenes részvétel jogát. A Baksa Brigitta szervezésében készült, a Tápió mente értékeit bemutató füzetbe sok nagykátai írás került.

Ezt követően gondoltunk arra, hogy az eddig sikeresen vizsgázott „gondolatot” továbbfejlesszük, s 2001-ben a mendei csapattal közösen meghirdettük a „Tápió örököse” háromfordulós jelvénytörzsi mozgalmat. Felhívásunkat minden Tápió menti település iskolájába eljuttattuk. A mozgalom egyik védnöke Czerván György országgyűlési képviselő lett. A három éven át zajló honismereti játéknak a Kossuth-csapat minden tagja résztvevője volt, s ezzel a mozgalom legnagyobb létszámú közreműködője lett. A teljes hároméves sorozatot ugyancsak a mátrays diákok csinálták egyedül végig.

A Tápió mente felfedezője

Kezdetből fogva szerveztük programjainkat régióink, a Tápió mente megismerése, az egyes települések kulturális közéletében való részvételére. Kerékpárral, gyalog, autóbusszal indítottunk „felfedező” utakat. Megismertük a tájegység természeti, történelmi, építészeti, kulturális értékeit. Sok esetben ún. tematikus emléktutakat szerveztünk, hol Rákóczi nyomában jártunk, hol pedig Kossuth-emlékhelyeket érintettünk.

Számos Tápió menti település vette igénybe a hagyományörzők „szolgáltatását”. Így több esetben voltunk ünnepek, rendezvények tevékeny résztvevői Farnoson, Tápiószelén, Tápiógyörgyén, Tápiószentmártonban, Tápióbicskén, Szentmártonkátán, Kókán, Süllyápon. Legtöbb alkalommal – évente többször is – a szentmártonkátaiak hívták „vendégszerepelni” a kátai hagyományörzőket.

2002 óta szervezzük a *Kossuth-emléknapot* minden év április 5-én, s ugyancsak a *Rákóczi-évek a Tápió mentén* mozgalomunk is a régióra irányult. Több településen állítottak kezdeményezésünkre történelmi emlékjelet. Több kísérletünk is volt a járás iskolái diákjainak egy-egy akcióba való bevonására. Ilyen volt a „Tápió örököse” 2001-ben, 2002-től a tavaszi emlékhadjáratba való bekapcsolás, illetve 2003–2011 között a *Rákóczi-évek... mozgalom*.

A Tápió mente története feltárt epizódjait, értékeinek bemutatását folyamatosan tettük közzé. A *Tápiómenti 2 Hetes* 2000–2009 között 138 írásunkat közölte, míg a tapiokultura.hu online újságban a 2007 óta megjelent cikkeink száma 350 darab. Ezenkívül több települési lap is átvett általunk publikált tanulmányt.

Rákóczi, Kossuth emlékét is őrizzük

A magyar történelem két nagy alakja az adott időben járt Nagykátán és a Tápió mentén. Ez a tény csupán egy szűk kutatói körben volt köztudomású, szükség volt az emlékezés helyszíneinek – emlékjelek – és hagyományainak a megteremtésére. A látogatások körülményeit tanulmányok, cikkek sorozatában dolgoztuk fel, tettük közzé a közvélemény számára.

Kossuth látogatásának 1849. április 5–6-i ténye kezdetben nem váltott ki lelkesedést, sőt, az „illetékesek” kitalációival, történelemhamisítással vádoltak meg minket. Igazunk védelmében léptünk be a Kossuth Szövetségbe, s lett a csapat névadója 1996-ban Kossuth Lajos. 2003-ban létrehoztuk a Kossuth-zászlóaljzat, április 5-én a Kossuth-emléknapot, s minden 2-re vagy 7-re végződő esztendőben Kossuth-emlékévet szerveztünk. Monoktól Torinóig követtük a nagy magyar emléktűzét, s szerveztünk több esetben ún. Kossuth-expedíciót az életút legfontosabb állomásainak felkeresésével, vettünk részt a Kossuth Szövetség Kossuth-táborában. 2002-ben vándorkiállítás szerveztünk, több országos pályázatunk lett nyertes Kossuth és kortársai életútja és emléképolása bemutatásával.

Rákóczi és az általa vezetett szabadságharc emlékét a 2003–2011 között szervezett *Rákóczi-évek a Tápió mentén* mozgalomunk keretében próbáltuk élővé tenni. Cikkeket írtunk, előadásokat tartottunk, vitelkedőket szerveztünk, emléktutakat hirdettünk, s a tricentenárium minden jelentősebb Tápió menti eseményének évfordulóját megünnepeltük. A Magyarország Felfedezői Szövetségben mindkét sorozat koordinátorai mi lettünk. A mozgalmat bemutató, egy pályázatra beadott tanulmányunkat a Magyar Írószövetség és a Magyar Honvédség elismerésben részesítette.

Katonai hagyományörzés

A tizenéves gyerekek életkori sajátossága, hogy rendkívül fogékonyak a romantikus, játékos elemeket is felvonultató tevékenységi formákra. Amikor 1999-ben, a tápióbicskei ütközet 150. évfordulóján létrehoztuk a magyar gyermekszövetségek első katonai hagyományörző diáktűzér csapatát, magunk sem gondoltuk, hogy a honismereti–hagyományörző tevékenység legvonzóbb, legsikeresebb munkaformáját valósítjuk meg.

Pár év alatt minden hagyományörzőnk honvédegyenruhába bújt, s ezzel élővé tettük a szabadságharc gyermekhősei emlékének ápolását is. 2002-ben, Kossuth Lajos születése 200. évfordulója tiszteletére első ízben vettünk részt a tavaszi emlékhadjárat teljes menetében. Innentől kezdve minden évben a nagykátai gyerekek Kossuth-zászlóalja a Közép-Európa legjelentősebb katonai hagyományörző ren-

dezvénye egyik társrendezője. Ezekben a napokban 10–15 településen szerepelve éljük át honvédó eleink helytállását, vívjuk meg újból a hatvani, tápióbicskei, isaszegi, váci csatát. Az általunk létrehozott Kossuth-zászlóalj – melybe „népfelkelőként” bármely jelentkező tizenéves diákot be tudunk sorozni – minden évben március 15.–október 6. között cselekvő részese a nagykátai, Tápió menti, országos 1848-as vonatkozású ünnepeknek, hadijátékoknak. A tavaszi hadjáraton túl többször „harcoltunk” a pákozdi, kápolnai, szolnoki csatákban. 2008, a Mátray-iskolától történt elválás után ez a program, a katonai hagyományörzés lett a csapat legjellemzőbb tevékenységi formája.

Alapító tagjai lettünk a Magyar Hagományör Világszövetségnek, s 2014-ben elnyertük – egyedül a gyermekegységek közül – a *Kíváló Katonai Hagományörző Egység* címet. Egy döntően felnőttekből álló közegben a nagykátai gyerekek az elmúlt évek során mutatott fejlődésük, helytállásuk alapján kivívták a felnőtt „játszótársak”, a némileg „korosabb” bajtársak megbecsülését.

2000-ben kerültünk kapcsolatba a Gábor Áron Tüzér Bajtársi Egyesülettel. Ennek köszönhetően az elmúlt évek során több esetben volt alkalmunk betekintést nyerni a Magyar Honvédség mai életébe. A GÁTBE tagjait viszonzásul több alkalommal fogadtuk, láttuk vendégül Nagykátán.

Magyarország felfedezése

A felfedező tevékenység legtágasabb horizontját hazánk, Magyarország tájai, települései, emlékei megismerésével tapasztaltuk meg. Rengeteg expedíciót, országjáró kirándulást, az ország különböző pontjain átelt táborozást tudhatunk magunk mögött. Itt kell megemlíteni a Tápiószzelei Természetbarát Klubbal kialakult jó kapcsolatot, melynek eredményeként felnőttek és gyerekek közös emlékjújai több esetben irányultak határainkon túli természeti és történelmi emlékhelyek felkeresésére. A Felvidéken többek között Borsi, Kassa, Somoskő, Torna voltak ennek a közös barangolásnak nevezetesebb állomásai.

A táborok közül a Magyarország Felfedezői Szövetség sárospataki bázisa, illetve a Kossuth Szövetség évente más és más helyszínen megrendezett Kossuth-táborai nyújtottak komplex élményt.

A nemzeti történelem kimagasló évfordulói alkalmából többször szerveztünk zárandokutat a történelmi helyszínekre, hogy ott a magunk szervezte kis ünnepség, koszorúzás keretében hajtsunk fejet honvédó eleink helytállása előtt. Az utóbbi években a Hősök terén megtartott díszőrségünk és díszszemlénk zárja a Honvédelem Napja megemlékezéseit.

A magyar–lengyel barátság ápolói

1995-ben a nagykátai temetőben rendbe hoztuk az 1939-ben elhunyt József Poprawski lengyel katonai sírját. Ezzel vette kezdetét a máig tartó magyar–lengyel barátsági mozgalmunk, melynek egy-egy rendezvényét a Lengyel Köztársaság három magyarországi nagykövete is megtisztelte jelenlétével. A lengyel nyelvű sajtóban, kiadványokban közel ötven alkalommal említették meg a nagykátai gyerekek buzgalmát. Magyar nyelven a helyi és az országos sajtóban sok tanulmányt tettünk közzé a két nép barátsága történelmi epizódjai leírásával. A barátság két Tápió menti emlékjele – Nagykátán és Tápiószelén – létrehozásában működöttünk közre kezdeményezőleg vagy financiálisan.

A barátság ápolói között sok barátot szereztünk: Zenon Tarnowski, Kondor Endre, Gallai Istvánné, Máté Endre, Házkötő János, Laurenszky Ernő és mások voltak ennek a közös tevékenységnek a velünk együttműködő közreműködői. Számos esetben keressük fel a lengyel katonasírokat, pl. az isaszegi Katonapallagon vagy a Rákoskeresztúri Köztemetőben. A magyarországi lengyel kolónia, a nagykövetség rendezvényein állandó vendégek vagyunk. Kiemelten ápoljuk a Nagykátán két alkalommal tartózkodó, innen a csatába induló lengyel légió és parancsnoka, József Wysocki emlékét. A 4-re és a 9-re végződő években magyar–lengyel barátsági emlékevet szervezünk, melynek keretében abban az évben mintegy 20 helyszínen rendezünk megemlékezést, katonai hagyományörző tiszteletet.

A szakkör és a csapat az iskola életében

1994–2008 között a szakkör és a hagyományörző csapat az iskola keretei között dolgozott. Az iskola pályázataink befogadásával támogatta a közösséget. Mi volt részünkről a viszonzás?

Az első években komplex programot szerveztünk az iskola és helyszíne történelmi múltja feltárása, bemutatása érdekében. A program egyes részeredményeit rendszeresen tettük közzé az iskolaújságban, a városi és regionális sajtóban. Többször hirdettünk az iskola tanulói számára rajzpályázatot, vetélkedőt, irodalmi és gyűjtőmunkát igénylő felhívást. Számos esetben szerveztünk egyedi iskolai ünnepséget a teljes tanulóifjúság részvételével a Rákóczi-szabadságharc, a tápióbicskei ütközet, a magyar–lengyel barátság évfordulói keretében. Ezen rendezvényeinken többször láttuk vendégül a Magyar Honvédség nyugállományú tisztjeit, a lengyel nagykövetség vezetőit és munkatársait. A program lezárása után ké-

A csapat tagjai díszőrséget állnak Mátray Gábor sírjánál (Basa László felvétele, 2015)

szült, annak bemutatását tartalmazó tanulmány – *A Vásártéri iskola történelemkönyve* – a Magyar Írószövetség és a Magyar Honvédség *Nívódíját* nyerte el.

Állandó és rendszeres tevékenységi területünk volt Nagykáta leghíresebb szülőltje, az iskola névadója, a reformkori polihisztor, Mátray Gábor emlékének ápolása. Minden évben felkerestük Mátray Gábor sírját a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben.

1994–2008 között több alkalommal kezdeményeztük, szerveztük a tantestülettel együttműködve ifjúsági darabok, jelenetek, dramatizált élőképek bemutatását iskolai rendezvényeken. Az e téren kiemelkedő *Gyász és dicsőség* c. kétfelvonásos ifjúsági játékot 1996-ban és 1999-ben három településen is színre vittük.

1998-ban az *Apáczai-díj* első nagykátai kitüntetettje, Szlifka Eszter a csapat alapító tagja volt, s a díj a kiváló tanulmányi eredményen túl a közösségben végzett munka elismerését is jelentette. 2001-ben Török Ágoston hasonló módon lehetett a kitüntetés birtokosa.

Amikor a Mátray Gábor Általános Iskola 2010-ben jubileumi emlékkönyvet szerkesztett, abban a szakkör és a csapat önálló szócikkét, munkánkat bemutató fejezetet kapott. Köszönjük!

Barátaink, a múzeumok

Már megalakulásunk első hónapjaiban felkerestük a tápiószelei Blaskovich Múzeumot és a ceglédi Kossuth Múzeumot. Rajtuk kívül a jászberényi Jász Múzeummal alakult ki még rendkívül gyümölcsöző kapcsolatunk. A fentebb jelzett három múzeum rendezvényein, kiállításmegnyitóin rendszeres vendégek, közreműködők vagyunk. Több esetben szerveztünk a múzeumokon belül önálló rendezvényt, vettünk részt a közgyűjtemények pályázatain, publikáltunk tanulmányt kiadványaikban.

A Jász Múzeummal a szabadságharc gyermekhősei, a szelei Blaskovich Múzeummal a „Tápió örököse” és a Rákóczi-szabadságharc témakörében, a ceglédiekkel Kossuth és Bobory Károly emléképolása terén alakítottunk ki többéves munkakapcsolatot.

Természetesen országjáró kirándulásaink során az adott helyszín múzeumait mindig felkeressük. Bűszkék vagyunk arra, hogy a Magyarország Felfedezői Szövetség sárospataki múzeumházában önálló tablója van a nagykátai hagyományörzőknek, fotókon láthatók a gyerekek a nagykátai tájház várostörténeti kiállításán.

A Tápió menti helytörténeti gyűjtemények, tájházak kiállításainak ugyancsak rendszeres látogatói vagyunk. Nagykátán, Kókán, Tápiószelén, Tápiógyörgyén, Süllysápon fogadták mindig szeretettel a kátai gyerekeket.

Mi magunk is több alkalommal készítettünk önálló történelmi, helytörténeti témát feldolgozó kiállítást. A leglátványosabb az 1996-os kenderhalmi régészeti bemutatkozásunk volt, s készítettünk vándorkiállítást Kossuth életéből, a tápióbicskei ütközet dokumentumaiból, állítottunk össze tablókat 2004-ben a 100 éves Epresi iskoláról, 2000-ben a magyar–lengyel barátság helyi eseményeinek dokumentumaiból.

Hírünket szűkebb pátriánkban és a nagyvilágban 35 féle újság több száz írása, mintegy 25 könyvben szereplő megemléítés, tevékenységünk bemutatása őrzi.

Miska bácsi és a „Nemzeti örökségünk”

1999 őszén – amikor éppen befejeztük a „Kossuth Lajos azt üzenté...” mozgalmat – a Magyar Rádió *Miska bácsi levelesládája* c. műsorában felhívás hangzott el a közelgő ezredforduló alkalmából nemzeti örökségeink számbavételére. A szakkör és a csapat sikerrel mozgósította az iskola tanulóifjúságát, s 2000 tavaszán több részletben összesen 40 diák 140 írását adtuk postára. Az első fordulóban a szülőföld, Nagykáta bemutatása volt a cél, majd a második sorozatban a *Szülőföldem jeles embere* témakörben 40 híres nagykátai bemutatását vállalták a levelezők. A harmadik témakör a háború előtti élet leírását kérte, majd zárásként az *Emlék az iskoláról* összefoglaló cím alatt született írásokat tette közzé a rádió szombat estéjén.

Sok mátrays diák írását hallgathattuk az éterből, s két adás a csapat bemutatásának is szentelt perceket. Idézet a 2000. március 6-án elhangzott műsorból: „*A legtöbb visszaemlékezés Nagykátáról érkezett, ahol a Mátray Gábor Általános Iskola Történelem és Honismeret Szakköre, illetve a Magyarország Felfedezői Szövetség Kossuth Lajosról elnevezett csapata rendszeres és sokirányú hagyományápoló munkát végez a szabadságharc helyi és környékbeli eseményeinek gyűjtésével...*”

Ennek a tevékenységnek a jutalma sem volt mindennapi: 2000. július 1-jén önálló műsorban mutatkozhatott be a Magyar Rádióban a csapat, ahol Padisák Mihály és munkatársai a beküldött kátai írásokból válogattak egy csokorralalót.

A kapcsolat a népszerű Miska bácsival ezt követőleg is fennmaradt, annak ellenére, hogy a rádiós szerkesztő nem sokkal ezután nyugállományba vonult. A 2007-ben megnyitott életmű-kiállításán egy vitrinben ott láthattuk a nagykátai csapat tiszteletbeli tagságát bizonyító oklevelét.

Zárszó gyanánt

2014. április 4-én Nagykátán három országos szervezet: a Magyarország Felfedezői Szövetség, a Kossuth Szövetség és a Magyar Hagyományör Világszövetség elnöke volt jelen, s köszöntötte a 20. születésnapját ünneplő Kossuth Lajos Hagyományörző Csapatot. Az elmúlt két évtizedben ezeknek a honismerettel, hagyományápolással foglalkozó szövetségeknek a munkájában vett részt leginkább a csapat.

A cikkünk elején említett *Emléklapot* a Nagykátára látogató Fodor István Ferenc, a Honismereti Szövetség elnökségi tagja adta át egy városismertető séta keretében.

Basa László

Bemutatjuk a Honismeret új szerkesztőjét

Beszélgetés Hála Józseffel

Kedves Olvasóink! A 2016. évtől Hála József vette át Selmeczi Kovács Attilától lapunk szerkesztését. Bár a Honismeret háza táján sokan ismerik őt, mégis úgy illik, hogy közelebbről is bemutassuk.

– *A gyermekkor mindenkinek meghatározó időszak az életben – túlzás nélkül, egész életünkre kihat. Milyen emlékeket őriz ebből az időből?*

– A Budapest melletti Alagon születtem 1949-ben. Szülőfalumat 1950-ben egyesítették a szomszédos Dunakeszivel, az összevont település, ma már város, az utóbbi nevet viseli. A Magyar Lovar Egylet a XIX–XX. század fordulóján az angol New Market mintájára telivértelepet és löversenypályát hozott létre Alagon, én a nagyszüleim és a szüleim révén ezer szállal a lósporthoz kapcsolódtam – s ez a kapcsolat ma is tart. Szerető szüleim óvó szárnyai alatt, egyszerű családban, az anyagi javaktól nem túlzottan elkényeztetve, de ebből semmit sem érezve, boldogságban és kiegyensúlyozottságban éltem gyermekkoromat. Közel volt a Duna, a Pilis, a főti Somlyó-hegy és a tó, falunk határában rejtélyes nádasok és mocsarak terültek el – minden együtt volt egy olyan természetkedvelő gyerek számára, amilyen én voltam. Madarásztam, horgásztam, madarakat, halakat tartottam, okos Csibész kutyámmal állandóan úton voltam. Egy, a szomszédunkban lakó fiú, a geológia szakos egyetemi hallgató, a későbbi kiváló kutatógeológus, Bardócz Béla révén korán megismertem és gyűjteni kezdtem az ásványokat, kőzeteket, ősmaradványokat és tőle kaptam az első földtani szakkönyveket is. Nagyon sokat köszönhetek a Dunakeszi II. számú Általános Iskolának, amelyben 1956 és 1964 között kitűnő tanítók és tanárok tanítottak. Különösen a felső tagozatos osztályfőnökömre, a történelem-ének szakos Uray Györgyre emlékezem jó szívvel, akitől a kötelező tananyagot kívül rengeteg mindent tanultunk: irodalmi színpadot működtetett, rávezetett minket az irodalmi folyóiratok olvasására, rendszeresen budapesti tárlatokra vitte az osztályát (neki köszönhetem például, hogy már tizenéves koromban eredetiben láthattam Csontváry és a francia impresszionisták képeit!). Belekóstoltam a mezőgazdasági és az ipari munkákba: nyári szünetekben a dunakeszi parasztgazdák mellett, a Lóspornnál, apám kezei alatt, vagy a bőripari üzemben dolgoztam. Korán kezdtem el írni: nyolcéves korom óta lehettem, amikor nagyapám elbeszélései alapján elkezdtem papírra vetni az első világháború történetét. Aztán győzött a földtan iránti szeretetem és nyolcadik osztályos koromban a budapesti Szabó József Geológiai Technikumba jelentkeztem. Háromnapos felvételi vizsgánk volt, 150 jelentkezőből 30-at vettek fel – én is köztük voltam. Nagyon nehéz négy év volt.

A technikumban igen magasak voltak a követelmények (pl. néhány tárgyat egyetemi tankönyvekből tanultunk), viszont a heti rendszerességgel megtartott szakmai kirándulásoknak és a nyári gyakorlatoknak köszönhetően egész Magyarországot bejártuk. Tanáraink a szakma ismeretek magas színvonalú átadása mellett nagy hangsúlyt fektettek a selmeci bányász hagyományok megismertetésére és némelyek továbbélésére is (pl. bányászsapka viselése, bányászdalok, a „Jó szerencsét!” bányászköszöntés használata stb.). Ebben az iskolában is nagy szerencsém volt az osztályfőnökömmel és történelemta-

Hála József az előadását tartja a nagykovácsi honismereti akadémián (Gál Jenő felvétele, 2011)

nárommal: Bersényi Iván, amellelt, hogy igen szuggesztíven és magas színvonalon tanította tárgyát, a tananyagon kívüli történeti szakirodalomra irányította a figyelmemet és sokat tanultam tőle a színház- és filmművészetről is.

– *A geológus technikus oklevél megszerzése után hol kapott munkát és miként került kapcsolatba a néprajztudománnyal?*

– A technikum elvégzése után, 1968-ban abban a megtiszteltetésben részesültem, hogy felvételt nyertem a nagy múltú (1869-ben alapított) és nagy hírű tudományos intézménybe: a budapesti Magyar Állami Földtani Intézetbe, ahol aztán nyugalomba vonulásomig, 2011-ig 43 éven át dolgoztam. Az első évtizedet terepi osztályon töltöttem és részt vettem a Cserhát, a Börzsöny, a Mátra és a Bükk földtani térképezésében. Az első vidéki állomáshelyem a Nógrád megyei Rákóczi bányatelep volt, vagyis a Palócföld szíve, a környékben olyan hagyományörző településekkel, mint például Kisterenye, Nagybátony, Nemti, Kazár, Vizslás. Itt ébredt fel az érdeklődésem a népi kultúra iránt, szabadidőmben jártam a falvakat és fényképeztem a népi építményeket, tárgyakat, viseletet, jegyeztem az öregek elbeszéléseit. Erdélyben akkor kezdtek megjelenni az etnográfus Kós Károly tárgyi néprajzi könyvei, napvilágot látott Kallós Zoltán balladakönyve, itthon pedig Erdélyi Zsuzsanna népiimádság-gyűjteménye, Kósa László, Szemerkenyi Ágnes nagy sikerű Apáról fiúra című műve, Vargyas Lajosnak A magyar népbalлада és Európa címet viselő alkotása, a Magyar néprajzi lexikon kötetei – és még sorolhatnám azokat a kiadványokat, amelyek nagy hatást tettek rám. Aztán az 1970-es évek elején dunakeszi és budapesti barátokkal elkezdtünk Erdélybe és Gyimesbe járni. Az ott ért benyomások hatására eldöntöttem, hogy mindenképpen megpróbálom néprajzot tanulni. Ezt erősítette még a kibontakozó tánccházmozgalom. Szintén az 1970-es évek elején Zuglóban ott voltam a Sebő Klub megalakulásánál, ahol nemcsak táncolni lehetett, hanem jeles írókkal, költőkkel, néprajzkutatókkal is beszélgethettünk. A Földtani Intézetben nagyon sokat köszönhettem Hámor Géza geológusnak, aki az első perctől a mentorom volt. Még mint osztályvezető ő vett fel az intézménybe és neki, akkor már mint igazgatóhelyettesnek köszönhettem, hogy felvételizhettem az Eötvös Loránd Tudományegyetemre a néprajz szakra. Tanulmányaimat ott 1978 és 1983 között végeztem egyéni levelező tagozaton – tehát nem szakadt meg a munkakapcsolatom a Földtani Intézettel. Az egyetemen valósággal „lubickoltam”, annyira érdekelt, amit ott hallottam. Minden előadásom ott voltam, több speciál kollégiumot vettem fel, mint amennyi kötelező volt, vizsgaidőszakban pedig szinte beköltöztem a Széchényi Könyvtárba. Igazi stréber voltam. A nehezebb tantárgyak előadásait magnetofonszalagra rögzítettem, otthon legépeltem azokat és összefűzve „tan-könyveket” csináltam belőlük. Sok évfolyamtársam is ezekből tanult, sőt, egyik tanárunk az általam készített jegyzetből tanította később a tantárgyát – mert az előadásai neki sem voltak így leírva. Ma is szép emlékeim között őrzöm az egyetemi öt évet és nagy tisztelettel gondolok egykori kiváló tanáraimra. Szakdolgozatomat és azt továbbfejlesztve, egyetemi doktori értekezésemet a Börzsöny hegységi kőbányászat történetéről és néprajzáról írtam.

– *A diploma megszerzése után változott-e a munkaköre a Földtani Intézetben?*

– Az egyetem elvégzése után az intézetben a Földtani Tudománytörténeti Gyűjtemény kezelője lettem és voltam nyugalomba vonulásomig. Feladatomból, archív fényképekből, nyomtatványokból, tárgyakból, hagyatékokból álló kollekciónak gyarapítása, nyilvántartása és a kutatók számára hozzáférhetővé tétele volt. Emellett kiállításokat, konferenciákat szerveztem, kiadványokat szerkesztettem, könyveket, tanulmányokat publikáltam. Fő kutatási területem a földtanban tehát a kutatás- és tudománytörténet volt, a néprajzban pedig elsősorban olyan témákkal foglalkoztam és foglalkozom, amelyeknek valamilyen köztük van a geológiához (a magyarországi bányászat története és néprajza; bányászahagyományok; ásványok, kőzetek, ősmaradványok és talajok a néprajzban és a néphagyományban stb.), illetve nagyon közel áll hozzám a néprajztudomány története is. A különböző földtani és néprajzi témákban ez idáig megközelítőleg 500 kisebb-nagyobb munkám: cikkem, tanulmányom, könyvem jelent meg magyar, angol és német nyelven.

1968 óta tagja vagyok a Magyarhoni Földtani Társulatnak, 14 évig láttam el az egyesület Tudománytörténeti Szakosztályának titkári teendőit, jelenleg e szakosztály elnöke vagyok. A Magyar Néprajzi Társaságba 1978-ban léptem be, jelenleg tagja vagyok a választmányának és 1990 óta szerkesztem (ma Máté György kollégámmal) az egyesület tájékoztató folyóiratát, a Néprajzi Híreket. 1986 és 2006 között mint adjunktus az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tárgyi Néprajzi Tanszékén tanítottam különféle szaktárgyakat, ahol időnként ma is tartok néhány órát.

– *Beszéljen röviden a könyveiről!*

– Megközelítőleg 60 olyan könyv látott napvilágot, amelyhez mint szerző, vagy összeállító, szerkesztő közöm van. Megemlítek néhányat. A Börzsöny-vidéki kőbányászatról és kőfaragásról szóló doktori értekezésem 1987-ben jelent meg. Ezt követte 1993-ban a jeles geológus és etnográfus, báró

Nopcsa Ferenc albániai munkásságát bemutató könyvecske bécsi kiadása. Az 1995-ös tanulmánykötetem címe: Ásványok, kőzetek, hagyományok, ennek volt folytatása 2006-ban az Ásványok, kőzetek, emberek. 2000-ben Maros Gyulával egy szép színes albumot állítottunk össze a Magyar Állami Földtani Intézet százéves szecessziós palotájáról. 2001-ben Landgraf Ildikóval egy kötetében kísérletet tettünk a magyarországi bányászmondák rendszerezésére, ez 2010-ben a második kiadást is megélte. Ifj. Kodolányi Jánossal 2001-ben közzétettük a magyar néprajztudomány egyik megalapítójának, Jankó Jánosnak Oroszországból haza írt leveleit. A másik nagy klasszikus, Herrmann Antal, a magyar néprajz „vándorapostola” váci éveinek dokumentumait 2002-ben foglaltam kötetbe. Néprajzi tudománytörténeti írásaim első gyűjteménye *Hogyan gyűjtöttek elődeink?* címmel látott napvilágot 2003-ban, ennek volt folytatása a 2014-es *Tudósok, kutatók, gyűjtők* címet viselő tanulmánykötet. A „Szent László pénzei” népi nevet viselő ősmaradványokról, a nummuliteszekekről szól a *Kópénzek* című könyv, amely összeállításomban a XV. és a XXI. század között róluk gyűjtött és megjelent mondákat, költeményeket és énekeket tartalmazza. Ehhez két nemzetközi hírű tudós, a geológus-paleontológus Kecskeméti Tibor és a folklorista Voigt Vilmos, egykori kedves tanárom írt kísérő tanulmányt. Földrajzilag egyik kedves kutatási területem a Börzsöny, az Ipoly mente, a történelmi Hont vármegye. A másik a Székelyföld, a harmadik Kalotaszeg. Utóbbiról 2006-ban készítettem egy könyvet „*Kalotaszeg vázolata*” címmel. Ez a tájról a XIX. század közepétől a XX. század elejéig megjelent írások jegyzetekkel ellátott gyűjteménye. A dudáról és a dudásokról szól, valamint Bartók Béla és Györfly István nevezetes, 1910. évi ipolysági népzene gyűjtését mutatja be a „*Dudásoknak, kanászoknak közzibül, közziül...*” címet viselő, G. Szabó Zoltánnal közösen készített és 2010-ben napvilágot látott könyv. A közeljövőben fog megjelenni a *Különös kövek, csodás csontok* című kötetem, amely a Kilenc dolgozat a népi geológia köréből alcímet viseli majd.

– *Nem tudom, hogy fért az idejébe ennyi minden, hiszen időközben családot alapított. Fiatal korában bekapcsolódott az önkéntes gyűjtőmozgalomba és a Honismeret folyóiratnak is kezdetektől olvasója – egy évtizede pedig Halász Péter hívására a szerkesztőbizottság tagja.*

– Nagyon sokat köszönhetek a feleségemnek, a családomnak, hiszen biztos háttér és az ő önzetlen támogatásuk nélkül nem tudtam volna ennyi mindent csinálni. Az 1970-es években részt vettem az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomban és természetesen adódtam e mellé a honismereti mozgalomban való részvétel is. A Honismeretet valóban szinte megindulása óta olvasom, és az 1980-as évektől publikálok is benne. Egyik alapító tagja vagyok a Pest Megyei Erdy János Honismereti Egyesületnek. Halász Pétert négy évtizede ismerem, valóban ő hívott meg a szerkesztőbizottságba. A közelmúltban a Honismereti Szövetség egyik alelnökévé választottak és büszke vagyok arra, hogy az egyesület méltónak tartott a Bél Mátyás-emlékéremre. Nagy megtiszteltetés számomra, hogy Halász Péter és Selmeczi Kovács Attila után én szerkeszthetem a Honismeretet. A munkát elődeim szerkesztési alapelvei szerint szándékozom folytatni, csupán néhány kis változtatást tervezek: ha lenne rá anyagi forrás, kicsit korszerűbb külalakra törekednék, az eddiginél több természettudományi írást szeretnék közzétenni és az eddiginél több középiskolásnak, egyetemistának és doktoranduszoknak adnék publikálási lehetőséget. Jó lenne sok fiatalat megnyerni a honismeret ügyének!

Zika Klára

SORSKÉRDÉSEK

Két csíki rendezvény a megmaradásunkért

2015 novemberének első szombatján a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Csíkszeredai Kara két olyan rendezvénynek is helyet adott, amely a közösségként való megmaradásunkat szolgálta.

Az elsőt az anyaországi kisebbségkutatási-művészeti szervezet, a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület közösen rendezte a házigazda székely egyetemi karral, és a *Megmaradni, de hogyan?* főcím alatt, az *Adalékok a közösségi identitás szempontjainak interdiszciplináris megközelítéséhez* alcímet viselte. A konferencia sokoldalúan körüljárta az önazonosság kérdését egyetemes magyar, székely, csángó és társnemzeti megközelítésekben. Kósa István, a csíkszeredai kar dékánhelyettese, valamint Csige Sándor, Magyarország helyi főkonzulátusának vezető konzulja köszöntötte a tanácskozást.

Bíró Béla csíkszeredai irodalomtörténész professzor *Integráció versus asszimiláció* c. nyitóelőadása térben kitérte a problémakört, amikor rámutatott, hogy a jelenkori nyugat a nyelvi és kulturális kisebbségek ügyeit kevésbé vagy egyáltalán nem érzi fontosnak, ugyanakkor olyan perifériális csoportokat preferál, mint a meleg hajlamúak vagy a feministák. Az ún. politikailag korrekt beszéd nem tűri el a beolvadás kérdéseivel való érdemi foglalkozást, pedig az asszimiláció nap mint nap zajlik. Megítélése szerint természetes asszimiláció nincs, csak erőszakos, ugyanakkor a kisebbségi közösség jogosult az önmegeőrzésre. Romániában – ahol az egységes nemzetállam: megkérdőjelezhetetlen dogma –, a nemzeti kisebbségi lét zavaró körülmény. A kontinens vezetőinek multikulturális idealizmusa nem lesz megoldás a migrációra – mutatott rá az előadó.

Kőrösi Mária filozófus, az Óbudai és a Partiumi Keresztény Egyetem docense a műszaki és más szaktudományok, valamint a politikai földrajz feladatait rendezte sorba a megmaradásunk szempontjából. A természeti környezet pusztításának, a tájrombolásnak a nemzetgazdasági, nemzetbiztonsági vonatkozásaira figyelmeztetett. Közép-Európa a nyugati és keleti természet, klíma és mentalitás határmezsgyéje. Tanárnó gróf Széchenyi, Vásárhelyi gazdaságfejlesztési, folyamszabályozási terveit is felidézte, majd gróf Teleki Pál gondolataira irányította a figyelmet a politikai földrajzról, az államszervezésről, gazdaság és lélek összefüggéseiről. Trianon következményének tekinthetjük nemcsak a negatív környezeti hatások „áttolását” az elcsatolt területekről, hanem hasonlóképpen az anyaország egészségügyi és pszichés állapotának az immár évszázados romlását.

Kósa István, a helyi szociológia tanszék vezetője XXI. századi témát választott: az online hírprefereenciák társadalmi jellemzőit villantotta fel. Jelentős a korreláció a nemek, a képzettségi vagy anyagi pozíciók és a kedvelt internetes tartalmak között – egyfelől a hasonló a hasonlót keresi, másfelől a magas önbecsülésű emberek nem ritkán mások elesettsége iránt is érdeklődnek, ez által erősítve a maguk önbecsülését. A vizsgálati eredmények szerint a nők empatikusabbak a tőlük eltérő helyzetűek gondjai iránt.

Csúcs Mária, a csíki televízió és az MTVA szerkesztője az elektronikus média szerepét taglalta a székelyek identitásőrzésében. Huszonnégy éves tapasztalatait foglalta össze, hiszen a saját közösségében dolgozó újságíró jobban érezheti a helyi értékpolás fontosságát. Nagy a hírszerkesztő felelőssége, mert a súlyozással maga is orientál, ráébreszti a lokális és a tágabb nemzeti közösséget a maga szellemi és tárgyi kincseire. A csíksomlyói búcsú vagy más istentiszteletek élő közvetítése vagy jeles székely személyiségek munkásságának bemutatása jelentős öntudatnövelő erő. Ráirányította a figyelmet a székely termékek fontosságára, amelyek a helyben élők számára megélhetést, az egyetemes magyar fogyasztók számára pedig egészséges táplálékot jelentenek.

Soós Kinga Karola szociális szakember, elszármazottként lett munkatársa a Gyergyószék turizmusát az anyaországban képviselő irodának. A szülőföld felkérésére elkészítette Gyergyószentmiklós fejlesztési stratégiáját, amelynek az alapelemeit ismertette. Kitért a természeti erőforrások észszerű felhasználására, a demográfia és a társadalmi-gazdasági funkciók folyamataira. A tervezet célja, hogy élhető öko-várost teremtsenek, amely versenyképes, nagyobb életminőséget biztosít, erős közössége marad, nő a korszerű képzettségű humán erőforrása és a térségi turizmust magas szintre emeli.

Lakatos Mihály irodalomtörténész, műfordító, Magyarország sepsiszentgyörgyi kulturális intézetének a közelmúltig igazgatója, Nyíró József műveinek témáiból emelte ki a szórványközösségeink veszélyeztetettségét. A „székely apostol” *Néma küzdelem* c. kötete, bár a XIX. századi Mezőségben játszódik, a keletkezése – az 1940-es évek – korabeli tragédiát is előrevetíti. Rámutatott elődeink, a közigazgatás és az egyházak felelősségére abban, hogy a szórvány- és peremvidékeinken évszázadok óta a magyarság egyénei és csoportjai mások népességét kénytelenek gyarapítani, több százezres nagyságrendben! Végkövetkeztetése, hogy a szórványról mégsem szabad lemondani – még az utolsó utáni percben sem!

A Budapestről néhány éve a kutató népe körébe áttelepült Halász Péter mezőgazdász, néprajzkutató, a honismereti mozgalom meghatározó személyisége előadását – sérülése miatt – a fiatal András Hanga olvasta fel. A csángók megmaradásának lehetőségeit négy pontban foglalta össze. Az első, hogy Moldvában maradnak és a mindinkább gyorsuló asszimiláció sodrában, anyanyelvüket elveszítve, hamarosan elrománosodnak. A második lehetőség szerint szintén Moldvában, ideig-óráig megőrzik a csángómagyar tájnyelvüket. Az erdélyi iskolákban végző csángó diákok túlnyomó része valószínűleg nem tér majd vissza szülőföldjére, de számottevő hányaduk, többnyire a Székelyföldön, nagyobb eséllyel megmarad meg magyarnak. A negyedik, immár a *semmibe* vezető út a nyugati országok globális munkaerőpiaca által kijelölt lehetőség – hazatérésük az eddigi tapasztalatok szerint több, mint kétséges. A kutató a harmadik lehetőségben látja a reményt, hisz az e csoportba tartozók igen sokat tehetnek a szülőföldjükért.

Gergely András közigazdász, Csíkszentmárton polgármestereként az alciki település falufejlesztési eredményeiről szolt. Az elmúlt két és fél évtizedben az alap-infrastruktúra nélküli faluban ivóvíz-, szennyvíz-, elektromos és földgázhálózatot, egészségházat, önkéntes tűzoltó riasztási rendszert teremtettek, aszfaltutat építettek. Ami egyedül nem ment, azt kistérségi összefogással, svájci testvértelepülési segítséggel. Régios beiskolázású középiskolájuk, sportközpontjuk, virágzó kulturális életük példamutató. Észszerű, átgondolt tervezés, a szűk forrásokkal való jó sáfárkodás, a fejlesztés közben felmerült jó javaslatok beépítése, a nemzeti és uniós források sikeres megpályázása jelentette számukra az érték-megőrzés és értékteremtés zálogát – nem csoda, ha onnan a fiatalok nemigen vándorolnak el.

András Hanga kommunikációs szakember, a magyarországi Doktoranduszok Országos Szövetsége Kommunikáció- és Médiatudományi Osztályának elnöke a Nemzeti Összetartozás Napjának székelyföldi értelmezéséről folytatott kutatást. A székely identitású kutató népének az anyaországitól eltérő nemzetiidentitás-elemeire és szimbólumrendszerére hívta fel a figyelmet. Bár a polgári magyar kormány gyásznap helyett az együvé tartozás napjává akarta változtatni június 4-ét, a Székelyföldön inkább március 15-ét érzik nemzeti ünnepnek. A fókuszcsoporthoz interjúkat korosztályonként eltérő megítélésről tudósítottak. A vizsgálat a fiatalok körében mutatott ki nagyobb távolságtartást az anyaországi kezdeményezéstől, a külön székely öntudat a válaszdadók körében karakteres volt. Összegzőként az előadó megállapította, hogy a székelység számára az összetartozás folyamatos, nem köthető egy kinevezett emléknaphoz.

Szekeres Adorján csíkszeredai szociológus – maga is vállalkozó –, a bizalom szerepét elemezte a székelyföldi vállalkozók körében. A rendszerváltozás óta, különösen a válság viszonyai közepette az egykori közbizalom – sok törvénytelenesség mellett – magánkézbe került, több illegális elem is fellelhető a vállalkozások egymás közötti pénzforgalmában. Ugyanakkor a társadalmi tőke, a magasabb személyközi bizalom a Székelyföld komparatív gazdasági előnye. A térség vállalkozóival készített interjúk alapján megállapította, hogy vannak, akik élnek, vannak, akik visszaélnek ezzel a tőkével, s bár a székelyek törvénytisztelőek, egyes – főleg központi – hatóságok iránt a bizalmuk megrendült.

Székely András Bertalan művelődésszociológus, kisebbségkutató, a rendező civil szervezet tudományos alelnöke az erdélyi örmény gyökereik magyar patriotizmusának tényeit kötötte csokorba. Az Apafi Mihály fejedelem által befogadott közösség kulturálisan megtartotta az identitását, ám nagymértékben integrálódott, azonosult a gazdanéppel. Számos területen – a gazdaság, a honvédelem, a politika, a tudomány, a felsőoktatás, a kultúra, a művészetek, a sport terén – kimagasló szinten járultak hozzá a nemzet építményéhez. Sohasem fordultak a magyarság ellen, ezért meg a közösségi, egyéni teljesítményük okán tisztelet és megbecsülés illeti őket mind a múltban, mind a jelenben.

Ruda Gábor tanár, oktatáskutató, a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület elnöke zárszavában jólesően állapíthatta meg, miszerint a tanácskozás során a magyarként való megmaradás lényegi kérdéseit sikerült megragadni. Terveink szerint Kárpátalján és az Órvidéken folytatódik a sorozat. Szolt a szervezet tucatnyi korábbi hasonló kárpát-medencei – közöttük a 2014 őszi eszéki és a 2015 tavaszi zentai – konferenciájáról, azok kötetéről is.

* * *

Amíg az első rendezvény a felnőtt és egyetemista korosztályt célozta meg, addig a párhuzamosan zajló másik a középiskolásokra összpontosított.

Venczel József, az erdélyi magyar társadalomtudomány megalkotója 102 éve született Csíkszeredában. A nehéz sorsú tudós az első erdélyi táj- és népkutatás vezetője, a *Hitel* c. nemzetpolitikai szemle szerkesztője, majd a Bolyai Tudományegyetem alapító professzora volt. Márton Áron püspök koncepció perében őt is elítélték, raboskodása, majd a margóra szorulása két évtizedig tartott. Megromlott egészségi állapotban már csak rövid ideig dolgozhatott kutatóként, majd életének hatvanadik esztendejében elhunyt. Születésének 80. évfordulóján, majd a centenárium alkalmából jelentékeny megemlékezések zajlottak, amelyekről és a munkásságáról a *Honismeret* hasábjain is beszámoltunk.

Nos, a szülőváros, pontosabban a Sapientia EMTE Csíkszeredai Karának Társadalomtudományi Tanszéke – Venczel szellemi hagyatékát tovább víve – immár harmadik esztendeje megrendezi a Venczel József Társadalomtudományi Vetélkedőt a középiskolások számára. Az idei versengés témája a *Nagyszüleink és a digitális technológia* volt. A vetélkedő védnöki tisztét az e tudósítás első felében ismertetett konferencián is érintett Kósa István dékánhelyettes töltötte be, szervező-koordinátora pedig Telegdy Balázs, a tanszék oktatója, Venczel-kutató volt. A zsűriben Nistor Laura docens, Ádám Gyula fotográfus és Bálint Beáta szociológus-hallgató foglalt helyet.

A vetélkedőt két fordulóban bonyolították le: először egy mobiltelefonnal készített filmet vagy fényképsorozatot kellett készítsenek a diákok, amely a verseny címében megfogalmazott kérdéskörhöz kapcsolódott. A továbbjutott csapatok a második fordulóban három területen mérték össze a tudásukat: számot adtak a globalizáció szociológiai irodalmában, valamint Venczel József életművében való jártasságról, utóbb pedig esszében prognosztizálták a digitális technológia lehetséges jövőjét.

A fődíjat: egy-egy táblagépet a Búzás Mercédesz és Kovács Zsolt 12. osztályos tanulók összetételű alkotta csapat nyerte.

A társadalomtudományi vetélkedő győztesei: Búzás Mercédesz és Kovács Zsolt

Ők a csíkszeredai Venczel József Szakközépiskola diákjai, felkészítő tanáruk pedig Patakíné Péter Andrea volt. E sorok írója, aki Venczel József életművét három évtizede kutatja, szintén hármuknak nyújtotta át a kezdettől felajánlott személyes különdíját, miután ők képviselték a leghívebben a résztvevők közül Venczel József keresztény és nemzeti értékrendjét. A tanulmányi versenyt számos egyén és szervezet támogatta még.

Meggyőződésünk, hogy mind a tanácskozás, mind a vetélkedő 21. századi korszerűséggel szolgálta a nemzetiségi megmaradás, egyben az „utánpótlás-nevelés” ügyét.

Székely András Bertalan

HAGYOMÁNY

Macskazene Ybl Miklósnak

Ybl Ervin (1890–1965) művészettörténész könyvet szentelt rokona, Ybl Miklós (1814–1891) építész alkotói tevékenységének. Az első alkalommal 1956-ban, majd 2014-ben megjelent kötet¹ ismerteti Ybl Miklós alkotói életútját és jelentős műveit. Külön is foglalkozik az Ybl tervei alapján 1865-ben emelt régi Képviselőház építéstörténetével, mely Budapest Bródy Sándor utca 8. szám alatt áll. A könyv szövegében rövid utalás történik az Ybl Miklós ellen rendezett esti-éjszakai zajos, csúfondáros tüntetésre, azaz a macskazenére vagy *charivarira*. Eszerint a képviselőházi „tervek jóváhagyását Ybl 1865. október 30-án utólag, az építkezés megkezdése után kéri Pest város tanácsától. Diescher, Ybl és építőmesterei mindent megtesznek a munka gyorsítása érdekében, sőt, az asztalosmunkák elvégzésére bécsi iparosokat szerződtetnek a gyakorlatlanabb itthoniak helyett. Emiatt 30–40 dologtalan asztaloslegény október 9-én este beveri Ybl Üllői út 8. sz. alatti lakása ablakait és macskazenét rendez.”²

Az alábbiakban az eseményt a jog, a jogtörténet, a népi jogélet szemszögéből kívánom megvizsgálni, de némely építészettörténeti, társadalomtörténeti, társadalomnéprajzi vonatkozásra is ki kell térni.

Az ideiglenes képviselőház

Közismert, hogy az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverése, a megtorlás időszaka, majd a Bach-korszak után az enyhülés jelei 1860–61-ben kezdtek mutatkozni. A jelentősebb változás azonban a Schmerling-provizórium megszüntetésével következett be. 1865-ben visszaállításra került a Magyar Királyi Helytartótanács és I. Ferenc József, az uralkodó, az év december 10. napjára, Pestre összehívta az országgyűlést. Mivel ekkorra és ezzel eldőlt, hogy az 1848. évi IV. tc. alapján az országgyűlés nem Pozsonyban, nem Budán, hanem Pesten fog ülésezni, az a kérdés maradt, hogy mely épület lesz alkalmas a képviselőház, illetve a felsőház számára.

Az országgyűlési helyiségek ügye már 1860–61-ben napirendre került, elképzelések, tervek is születtek, melyek 1865-ben részben újra aktuálissá váltak. Az ügygel legmagasabb szinten is foglalkoztak.³ Egyrészt maga Ferenc József, aki úgy döntött, hogy az országgyűlés számára alkalmas helyiséget kell átépíteni, illetve ideiglenesen építeni. A terveket és a költségvetést előzetesen neki kell bemutatni.⁴ Másrészt eljár Sennyey Pál (1824–1888), aki 1865 júliusától magyar királyi főtárnokmester, egyben a nádori szék betöltetlensége miatt átmenetileg a Helytartótanács elnöke volt. Sennyey elnöklete alatt 1865. augusztus 9-én történt tanácskozás az ügyben, melyen többek közt Ybl Miklós is részt vett. Ezt követően, néhány napon belül az országgyűlési helyiségek ügyével foglalkozó bizottsmány Ürményi József (1807–1880) elnöklete alatt helyszíni bejárást végzett. Ennek eredményeként az a vélemény alakult ki, hogy a felsőház számára a Nemzeti Múzeum egyik termét kell átalakítani. A képviselőház megépítésére pedig a herceg Sándor (ma Bródy Sándor) utcában lévő, Pest Szabad Királyi Város tulajdonában álló telek az alkalmas. Az ingatlanon akkor még a császári-királyi szekerészeti katonaság laktanyája állt. A bizottsmány felkérte Ybl Miklós, Szkalniczky Antal és Wieser Ferenc építészeket, Diescher József építőmestert, hogy az ideiglenes képviselőház tervét és költségvetését mielőbb készítsék el. Az építészek öt napos határidő tartására tettek ígéretet.⁵

A bizottsmány augusztus 16-i ülésén a benyújtott tervek közül Ybl Miklósét tartotta a legalkalmasabbnak.⁶ Az udvarhoz történt augusztus 30-i felterjesztés után Ybl tervét és a költségvetést 150 000 Ft

¹ *Ybl Ervin*: Ybl Miklós. Bp., 2014. TERC Kft.

² *Ybl* i. m. 210.

³ *Perehazy Károly*: Régi pesti képviselőház. In: *Tanulmányok Budapest múltjából* 15. Bp., 1963. 489–510.

⁴ *Ybl* i. m. 209.

⁵ *Pesti Napló* 1865. augusztus 11. 2.; *Perehazy* i. m. 494.

⁶ *Pesti Napló* 1865. augusztus 17. 2.

erejéig Ferenc József jóváhagyta. A Helytartótanács az elhatározást megkapta és 50 000 Ft előleget utalt ki az építés megkezdésére.⁷

Időközben, augusztus 19-én Pest város tanácsa úgy döntött, hogy a Sándor utcai telket átengedi az ideiglenes képviselőház számára. A 728 4/6 négyszögöl nagyságú terület becsértéke 21 000 Ft volt. Az átengedés 10 évre, gyakorlatilag haszonbér nélkül, illetve ősi jogszokásként évi egy arany ellenében történt, a tulajdonjog jelzése, elismertetése érdekében. A 10 év elteltével a telket, a rá kerülő épület becsértékével a város visszaveszi. Amennyiben Pest e jogát nem érvényesíti, úgy a telek becsértékére tart igényt. A telken álló laktanyaépületet a város 1864-ben 11 617 Ft 50 kr költséggel emelte. Ha 10 év múlva a város az ideiglenes képviselőház épületét átveszi, ezt kéri beszámítani. Ha nem veszi át, úgy a telek és a laktanyaépület becsértékének megtérítését kéri.⁸ A jogügylet létrejötté után, szeptember 3-án, vasárnap, a telket a várostól a bizottmány átvette, 4-én megkezdődhetett az építkezés. Pontosabban először a fennálló épületek elbontása.⁹ Más adatok szerint a katonaság kiköltözése után szeptember 11-én kezdődött a laktanya bontása, és 12-én tüzték ki a képviselőház helyét.¹⁰

A pesti lapok lelkesen számoltak be a sürgető építkezés minden egyes momentumáról. Így a *Hazánk s a Külföld* ezt írta: „A Sándor-utcában, egy 728 négyszögölnyi területen, a nemzeti muzeummal átellenben, hol még néhány nap előtt hadiszekerészeti laktanya állt, 800-nál több munkás fáradozik a régi épület lerombolásán és az új építésén. Három hónap alatt felépül az ideiglenes képviselő-ház.”¹¹ A december 10-ig terjedő igen rövid határidő gyors döntéseket, megfeszített munkát kívánt mindenkitől.

Nyilván a nagy sietség az oka, hogy Ybl az építésre nem kért engedélyt! Október 27-én Pest város tanácsa hívta fel az építésszt, hogy mutassa be a képviselőház épületének terveit. Ybl a felszólításnak néhány nap alatt eleget tett, a városi tanács pedig november 15-én az engedélyt díjmentesen kiadta.¹² Részben az idő okozta szorítással függ össze az október 9-i Ybl Miklós elleni macskazene is, melyre később külön kitérek.

November 4-én készült el a *falegyen*.¹³ Ez a földem alatti utolsó téglasor, melyre a koszorú, illetve a gerendák kerültek. Szokás volt megünnepelni, ha idáig eljutottak; azt a körülményt, hogy a falak állnak. A színvonalas *Vasárnapi Ujság* néhány mondatot szentelt az eseménynek: „az országház falai fölépültek s a szokásos zászlófeltűzési ünnepély nov. 4-ikén történt meg, nagyszámú közönség jelenlétében. A falak zöld koszorúkkal voltak díszítve s két helyen Magyarország címere is föl volt rájuk tűzve. Egyik iparos a szokásos áldomást mondván, csinos versben mondott köszöntőt, melyet, hír szerint egy kőműves készített.” Az újság pár versszakot is közölt.¹⁴ Más források szerint: „Zászlók lobogtak, tarackok durrogtak, zene hangzott az állványon, poharakat köszöntöttek a Hazáért, Deákért, az építési bizottságért, a tervezőért... Nagy közönség állta el az utcát alól, mely éljenekkel kísérte a köszöntéseket.”¹⁵

Az építkezés erős iramban folytatódott. Az újságok tudósításai ezt egyértelműen jelzik. 1865. október 22-én a *Hazánk s a Külföld* írta: „A képviselőháznál már az ácsok is hozzá kezdtek a tetőzet elkészítéséhez. Éjjel-nappal foly a munka.” Majd két héttel később így tudósított: „Az országháza maholnap belül is tökéletesen fel lesz szerelve. Tudunkkal Pesten még nem épült fel gyorsabban egyetlen középület sem.” Az újságíró külön örömeire szolgált, hogy a napszámosok közt sok magyar parasztot látott, ugyanis eddig az ilyen jellegű munkákra „majdnem mindig csak felvidéki tót atyafiak adták magukat”.¹⁶

1865. november közepére azonban nyilvánvalóvá vált, hogy bár az épület elkészül, az első üléseket mégsem fogják az új képviselőházi épületben megtartani. A falak még nedvesek, azokat szikkadni hagyják. Így a Nemzeti Múzeum nagytermében üléseznek.¹⁷ Nyilván még a felszerelés sem volt teljes.

A közreműködők valóban hatalmas munkát végeztek: mind a gyorsaság, mind a méretek igazolják ezt. Száz nap alatt 50 000 légmétert építettek be. A teljesítmény Ybl mellett különösen Diescher József építőmester és Zier Keresztély vezető pallér rátermettségét és jó szervezését bizonyította. A nagy-

⁷ Pesti Napló 1865. szeptember 1. 2.; *Pereházy* i. m. 494.

⁸ Pesti Napló 1865. augusztus 20. 2.

⁹ Pesti Napló 1865. szeptember 2. 2.; 1865. szeptember 6. 2.

¹⁰ *Pereházy* i. m. 495.

¹¹ *Hazánk s a Külföld* 1865. október 1. 632–634.

¹² *Pereházy* i. m. 495.

¹³ *Pereházy* i. m. 495.

¹⁴ *Vasárnapi Ujság* 1865. november 12. 580.

¹⁵ *Pereházy* i. m. 495.

¹⁶ *Hazánk s a Külföld* 1865. október 22. 687.; 1865. november 12. 732.

¹⁷ *Hazánk s a Külföld* 1865. november 19. 747.

Az ideiglenes képviselőház Pesten (Slowikowski Ádám litográfiája, 1866)

számú munkás szorgalma szintén figyelmet érdemelt. Az épületet 1865 decemberében Ferenc József is megtekintette. Elismerésül Yblt a Ferenc József-rend lovagkeresztjével, két segítő társát arany érdemkereszttel tüntette ki, a munkásokat 1000 Ft-tal jutalmazta.¹⁸

Ekkortól, illetőleg rövidesen kezdetét vette Pest-Buda nemzeti fővárossá fejlesztésének első korszaka. Széchenyi István korábbi elképzelését az 1867-es kiegyezés után gróf Andrássy Gyula (1823–1890) miniszterelnök alapozta meg, hogy báró Podmaniczky Frigyesnek (1824–1907), a Fővárosi Közmunkák Tanácsa alelnökének meghatározó szerepével létrejőjön a modern Budapest. Az egész ország egyetértett a fejlesztéssel, melyet a nemzeti önérték is motivált: felvenni a versenyt Béccsel, a császárvárossal.¹⁹

Ybl neoreneszánsz stílusú, a korai eklektika körébe tartozó épületét 1866. április 11-én vették át képviselőház céljára, az első ülést pedig 3 nap múltán tartották benne. 1901-ig ez maradt az országgyűlés képviselőházának székhelye. A magyar építészet- és politikatörténet fontos épülete 1942-ben ajándékozással az olasz állam tulajdonába került. Ma az Olasz Kultúrintézet működik benne.

Az esti tiltakozás

A képviselőház megfeszített ütemű építkezése közben került sor az Ybl Miklós elleni macskazenére, melyről több korabeli lap is beszámolt.

Az 1848–49 utáni két évtized legjelentősebb napilapja a *Pesti Napló* volt, melyet az 1860-as években báró Kemény Zsigmond (1814–1875) író szerkesztett. Az 1865. október 9-i, hétfői eseményekről mint napilap, valóban gyorsan, szerdai számában a *Pesti Napló* adott hírt: „*Múlt éjjel, mint sajnálattal halljuk, egy csoport, nem tudjuk micsoda, megjelent Ybl építész lakása előtt, az üllői uton, beverte az építész ablakait. Okot erre az adott volna, hogy Ybl az országházban az illető munkálatokat idegen, bécsi iparosokra bízta. A közrend minden megháborítását csak fájjalni s kárhóztatni lehet.*”²⁰ A gyorsaság következménye, hogy a közölt tényállás hiányos, nem teljes, bár a valóságnak megfelel.

A Szokoly Viktor (1835–1913) szerkesztésében megjelenő *Hazánk s a Külföld* c. szépirodalmi és ismeretterjesztő hetilap október 15-én már többet tudott. Nem csak a tényállás pontosabb, hanem a cselekményt minősítette is: „*Kihágás. Ybl építész lakásának ablakait az üllői-uton néhány dolog nélküli asztaloslegény egyik este beverte. Okául azt mondják, hogy Ybl az országháznál az asztalos munkákat külföldi iparosokra bízta. 24 asztalos legény a tettesek közül már be van fogva.*”²¹

¹⁸ *Pereházy* i. m. 496–497.; *Ybl* i. m. 210.

¹⁹ *Siklóssy László*: Hogyan épült Budapest? (1870–1930) Fővárosi Közmunkák Tanácsa kiadása, Bp., 1931. 63–76.

²⁰ *Pesti Napló* 1865. október 11. 3.

²¹ *Hazánk s a Külföld* 1865. október 15. 672.

A XIX. század második felének talán legszínvonalasabb, nemzeti szellemű, képes, ismeretterjesztő hetilapját, a *Vasárnapi Ujság*ot 1854 és 1867 között Pákh Albert (1823–1867) szerkesztette. A szintén október 15-én utcára került számban már a folyamatban lévő eljárás részeredményeiről is beszámoltak: „Kihágás. Hétfő este, mint sajnálattal halljuk, 30–40 dologtalan asztaloslegény Ybl építész lakásának ablakait az üllői-uton beverte. Oka az lenne, hogy Ybl építész az országházban az asztalos munkákat bécsi iparosokra bízta. A kapitányság 24 asztaloslegényt befogott, kik a kihágásban részvételüket be is vallották, s ennélfogva a büntető törvényszéknek lettek, átszolgáltatva.”²²

A három híradás egybehangzóan tudósított az elkövetőkről, cselekményükről, annak indítékáról és a helyszínről. Az utóbbiról annyit kell megjegyezni, hogy az egykori Üllői út 8. sz. épület gróf Károlyi György (1802–1877) főispán, reformpolitikus tulajdonában állott. A bérház Pollack Mihálynak (1773–1855), a klasszicista építészet mesterének tervei szerint 1840-ben épült. Ybl Miklósnak 1851–1871 között itt volt lakása és irodája. Az épület 1870-ben Ybl tervei szerint került átalakításra. Az Erkel utca sarkán álló épület ma az Üllői út 17. számot viseli.²³ A két építész szoros kapcsolatban állt egymással: miután Ybl 1831-ben befejezte műegyetemi tanulmányait, Pollack műhelyében inaskodott. Pollack a legnagyobb elismeréssel szabadította fel Yblt, és bocsátotta immáron legényként útjára. A Károlyi és Ybl közötti korábbi kapcsolatra pedig az utal, hogy a gróf fehérvárcsurgói kastélyának építését (1845–1855) az építész felügyelte és egy apróbb részletét tervezte is.²⁴ Később Ybl a Károlyi családnak több nagyobb tervet is készített.

A *Vasárnapi Ujság* közléséből megállapítható, hogy a tettesek döntő részét Pest Város Kapitánysága elfogta, és átadta Pest Város Törvényszékének. A lefolytatott eljárásokról, a megállapított tényállásról, a meghozott döntésekről, szankciókról, az indokolásról, az alkalmazott szabályokról az említett szervek iratainak ismeretében lenne mód pontosabb, részletesebb leírást adni. Azonban az iratok nem lelhetők fel. Pest Szabad Királyi Város Tanácsának mutató könyvében, Pest Város Városkapitányi Hivatalának mutató céduláiban az ügynek nem lelni nyomát. Pest Város Visszaállított Törvényszékének 1865–66-os iratai pedig nem maradtak fenn.²⁵ Ilyen körülmények között, a további ismeretek érdekében csak a jogszabályokra, a hírlapi tudósításokra és a jogtörténeti szakirodalomra lehet támaszkodni.

Az Üllői úti Károlyi-bérház, ahol a macskazene zajlott (Gelencsér József felvétele, 2015)

²² *Vasárnapi Ujság* 1865. október 15. 532.

²³ *Ybl* i. m. 210.

²⁴ *Virág Zsolt*: Magyar kastélylexikon. Fejér megye kastélyai és kúriái. Castellum Novum, Bp., 2002. 65.

²⁵ Jancsó Éva főlevéltáros (Fővárosi Levéltár, Budapest) szíves írásbeli közlése 2015. június 1-jén.

Az elkövetők, a döntően asztaloslegények magatartásának indítékául az szolgált, hogy a képviselőház üléstermének, esetleg más helyiségeinek asztalosbútorait nem tőlük, pesti iparosoktól, hanem a gyakorlottabb bécsi mesterektől rendelte meg Ybl Miklós.

A nagy gyűlésterem berendezéséről mindenekelőtt azt lehet tudni, hogy 462 követ számára biztosított helyet. Mégpedig nem félkörívben, hanem az angol alsóház mintájára egymással szembeni padosorokban. A bejáráttal szemközt magasodott az elnök, a két alelnök, a négy jegyző és a hat gyorsíró emelvénye. Az elnöké kiemelkedett közülük. Ezen túl a gyűlésteremhez kapcsolódó karzatok, páholyok, továbbá a társalgási termek, a könyvtár, a hivatalos és egyéb helyiségek is igényelték asztalosbútorokat.²⁶ Jelentős megrendelésről, számottevő mennyiségű és minőségű munkáról, mindezeknek megfelelően magasabb díjazásról volt tehát szó.

Úgy tűnik, Ybl nem bízott abban, hogy a pesti asztalosok határidőre, jó minőségű munkát szállítva elkészülnek. Ráadásul az asztalosok részéről közelebbről meg nem határozott, méltánytalan követelés is felmerült. Ybl Miklós mindezek miatt volt kénytelen a munka egy részét Bécsben megrendelni. Ybl kihasználta a kialakuló polgári társadalom szabad versenyének lehetőségét, előnyeit is. 1851 óta a közös vámterület szabályai révén nem érte hátrány a magyarnál fejlettebb osztrák ipar termékeit, jelen esetben a Bécsben készített bútorokat.²⁷ A császárvárosban el is készítették azokat, bár lehet, hogy némi késéssel. Az egyik pesti hetilap 1865 utolsó napján adott hírt arról, hogy „Az Országházban már megkezdték a Bécsben készült butorok felállítását, nevezetesen az elnök és jegyzői székeket, a képviselők padjait, sat.”²⁸ Végső soron e téren Ybl Miklós akarata érvényesült, eljárása nem szegett szabályt.

Cselekedetét azonban sokan magyartalannak bélyegezték.²⁹ Az asztaloslegényeket a döntés nem csak egzisztenciálisan érintette, hanem szakmai önértékükben is sértette. Ezért határozták el, hogy október 9-én este-éjjel Ybl Üllői úti lakásánál, irodájánál macskazenét adnak. Az építésznek – normáik szerint – elítélendő cselekményét egy népi jogszokással, *közösségi* vagyis *közvélemény büntetéssel* szankcionálják.

Egy október végi hírlapi tudósításból még az ismert, hogy a „főtettes” nem is asztalos, hanem Kaiser nyomdász volt. Vélhetően ő járt élen a szervezésben, amit az is mutat, hogy az elkövetők cselekményük előtt Kaiser atyjának lakásán gyűltek össze.³⁰ Az asztalosok körén kívüli személyek részvétele is jelzi, hogy itt egy szélesebb kör erkölcsi rosszallásáról volt szó. A közvélemény elítélő álláspontját jelezte a cselekmény előbb említett, magyartalannak minősítése. Az összegyűjtött személyek az idősebb Kaiser lakásáról azután együtt mentek az elkövetés helyére, ahol a macskazenélők ilyenkor szokásos magatartását tanúsították. Ybl eljárásának normasértővé minősítése, a közösségi szankció, az időpont megválasztása, a macskazenélők gyülekezése, az együttes vonulás, a közös cselekedet és mindenekelőtt az ostromba zajkeltés megfelel a népi jogszokás gyakorlatának.

Bár a macskazenét adók cselekedeteinek még elfogadható mértékét, határát igen körülményes megvonni, úgy tűnik, adott esetben túllépték a hatóságok által tolerálható szintet. Egyértelmű, hogy az ablakok betörésével, az anyagi kár okozásával jogszabálysértést követtek el. De lehet, hogy mást is a területekre róttak.

A cselekményt a hatóságok kihágásnak minősítették. Az elkövetők ellen előbb Pest Város Kapitanysága, tehát a rendőri szervek léptek fel. Bár úgy tűnik, hogy nem valamennyi elkövetőt, de közülük mintegy húszat elfogtak, majd átadták őket az igazságszolgáltatásnak. Pest Város Visszaállított Törvényszéke pedig fogsággal, illetve pénzbírsággal sújtotta őket. Kérdés, hogy mi volt a jogalapja a hatóságok eljárásának? A válasz több okból sem kézenfekvő, nem egyszerű.

A szabadságharc 1849-es leverése után Magyarországon alkotmányértő módon több ausztriai jogszabályt is hatályba léptettek és alkalmaztak. Így a büntetőjog területén az idejétmúlt 1852. évi *Strafgesetzbuchot* (Ausztriai Büntető Törvénykönyv, ABT), mely az 1803. évi *Strafgesetzn*ek konzervatív stílusban módosított változata volt. Az 1860–61-es enyhülés időszakában azonban megtörtént az „igazságügyi kiegyezés”, mely megelőzte az 1867-es politikai, közjogi osztrák–magyar kiegyezést. Az előbbi keretében az 1860. évi *Októberi Diploma* kiállítása után 1861 januárjában Ferenc József uralko-

²⁶ Hazánk s a Külföld 1865. október 1. 632–634.

²⁷ *Pereházy* i. m. 496. Más adatok szerint 1850-ben szűnt meg a Habsburg Birodalom területén a belső vámhatár Magyarország és az örökös tartományok között. Ez a szabad belső kereskedelem a magyar ipari termelőknél hátrányt jelentett, mert nem élvezték a védő vám támogatását.

²⁸ Hazánk s a Külföld 1865. december 31. 848.

²⁹ *Pereházy* i. m. 496.

³⁰ Pesti Napló 1865. október 29. 3.

dói legfelsőbb elhatározása visszaállította a magyar bírósági szervezetet, az immáron szükségtelen úri-szék kivételével. A jogbizonytalanság elkerülése érdekében ugyanebben a hónapban Apponyi György (1808–1899) országbíró összehívta a jogászokból, politikusokból, más szakemberekből álló Országbírói Értekezletet (OÉ). A jogalkotói hatalommal egyébként nem bíró testület alig másfél hónap alatt meghozta az *Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat*, melyek szokásjogi úton hosszabb időre a magyar jog forrásai lettek. Az OÉ alapvetően az 1848-as törvényhozás eredményeiből indult ki, másrészt feladatának tekintette a neoabszolútizmus idején kibocsátott jogszabályok összhangba hozását a korábbi, 1848 előtti magyar törvényekkel és szokásjoggal.³¹

Az OÉ a bűnvádi eljárás területére kimondta, hogy „*a magyar büntető törvények és törvényes gyakorlat, a változott viszonyokhoz idomítva módosításokkal visszaállíttatnak*”. Megmaradt a büntettek és a kihágások közötti, 1848 előtti különbségtétel is: „*A büntettekről és rendőri kihágásokról, a régi magyar törvények külön büntetőleg rendelkezvén, ezen különbség jövőre is fennmarad.*”³² Így a magánjogtól eltérően a büntetőjogban megtörtént a visszatérés a polgári átalakulás előtti magyar joghoz. A kivételt a nemes és nem nemes közti különbségtétel megszüntetése, valamint a büntetteknel a testi büntetés eltörlése jelentette.³³

A régi magyar büntetőjog azonban kodifikálatlan volt, még általános elveit sem szögezték le. Az immáron visszaállított magyar bíróságok bírái ráadásul nem ismerték a korábbi magyar büntetőjogot. Ebben a bizonytalan helyzetben megváltást jelentett a bírák számára Pauler Tivadar (1816–1886) pesti egyetemi tanár 1864-ben publikált *Büntetőjogtan* c. magas színvonalú munkája. Ez ugyanis szinte pótolta a hiányzó magyar büntető törvénykönyvet, így nem csak az egyetemi hallgatók, hanem a bírák is nagy haszonnal forgatták.³⁴

Pauler a könyvében a bűnesetek, másképp büntörvény-szegések két nagy csoportját különböztette meg. Egyrészt a büntetteket, másrészt a rendőri kihágásokat és fegyelmi eseteket. A rendőri kihágások közé azokat a cselekményeket sorolta, amelyek közvetlenül ugyan jogsértést nem eredményeznek, de azokra közvetve alkalmat szolgáltathatnak, ennél fogva a köz- és magánbátorság érdekében fenyték alatt tilalmaztatnak. Megjegyzésében mindezt azzal egészítette ki, hogy az utóbbi időben a törvényhozások a kihágás elnevezést valóságos jogsértésekre is alkalmazzák, melyek kisebb jelentőségüknél fogva enyhébb fenyték, azaz szankció alá esnek. Ezek pedig vagy a rendőrhatalomhoz, vagy egyszerűbb bírósági eljárás alá tartoznak. Azt, hogy hazánkban is kihágásnak minősülnek a csekélyebb jogsértések, igazolja a mezei rendőrségről szóló 1840. évi IX. tc., a bírói gyakorlat és több magyar királyi udvari rendelet.³⁵

A feltehetően bizonytalan bírói gyakorlat számára Pauler abban is igyekezett irányt mutatni, hogy hol a határ a büntett és a kihágás között, mitől minősül csekélyebbnek, tehát kihágásnak egy jogsértés. Egyrészt hivatkozott az említett jogi normák szövegére, másrészt segítségül hívta a korszak egy másik elismert jogtudósát, Zsoldos Ignácot (1803–1885), akinek művéből idézett. Javasolta, hogy amit Zsoldos a kihágási ügyekben ugyancsak eljáró szolgabírónak ajánlott, az legyen iránymutató a bíró számára is. 1848 előtt a vármegyei közigazgatásban is dolgozó Zsoldosnak a szolgabírói hivatalról megjelent hasznos munkája 1842 és 1866 között négy kiadást ért meg. Ebben többek között leszögezte: a szolgabíró „*Magától semmiféle bűnheztesési tárgyat meg nem ítélhet, hanem azt az illető ítélőszék [Törvény-szék] ítélete alá kell bocsátania.*” Ám a kisebb fontosságú tárgyakban az ítélethozatal a szolgabírói hivatal körébe esik. Ennek meghatározása, hogy mi a kisebb fontosságú, az a bíró okos belátásától függ. Amíg a törvényhozás e tárgyban nem dönt, a kérdést a szolgabíró belátó eszére és jószívűségére kell bízni. A marasztalás kiszabásánál pedig azt javasolta, hogy „*tanácsosabb kevesebbet, mint többet tenni*”, azaz addig az összegig, 12 forintig itélni, ameddig a jobbágyi bíróság is ítélhet(ett). Ehhez képest a már említett 1840. évi IX. tc. hasonlatosságára 6 napi fogságot kiszabhat (kivéve, ha valamely törvény ettől eltérő, egyértelmű rendelkezést tartalmaz).³⁶ Zsoldos és Pauler itt nagyon visszafogott volt, hiszen a mezei rendőrségről szóló törvénycikk szerint a szolgabíró 200 ezüst forintig marasztalhatott.

³¹ Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet. Osiris Kiadó. Bp., 2007. 158–159, 326.

³² Ideiglenes Törvénykezési Szabályok. Egyetlen hivatalos kiadás. Landerer és Heckenast, Pest, 1861. 48.

³³ Ideiglenes Törvénykezési Szabályok 48–49.; Mezey i. m. 326–327.

³⁴ Degré Alajosra hivatkozással Mezey i. m. 327.

³⁵ Pauler Tivadar: Büntetőjogtan I–II. Pfeiffer Ferdinánd kiadása, Pest, 1869–1870. (Második kiadás) I. 60–62.

³⁶ Zsoldos Ignác: A szolgabírói hivatal I. Törvénykezési rész. Müller Gyula kiadása, Pest, 1861. (Harmadik kiadás) 263–264.

Pauler említett könyvében a büntető bíróságok szervezetéről is szólt. Az alsóbb büntető bíróságok közé a vármegyék, a szabad királyi városok és a szabad kerületek törvényszékei tartoztak. Kihágás esetén a vármegyékben a bíraskodást rendszerint a szolgabíró gyakorolta, másodfolyamodásban, azaz másodfokon pedig az alispán vagy helyettese által elnökölt törvényszék. A szabad királyi városokban, így Pesten, a kihágások bírálására a város törvényszéke kebeléből törvénytudó bírótagot kellett kirendelni. Tehát egyesbíró járt el, mégpedig a kirendelt tollvivővel, azaz jegyzőkönyvvezetővel. A szorosan tett rendőri kihágások a kapitányi hivatal hatáskörébe tartoztak. Másodfokon a szabad királyi város törvényszéke ítélkezett, határozathozatalnál az elnök, a négy törvénytudó bíró és a tollnok jelenlétében. A szabad királyi város büntető hatósága osztálykülönbség nélkül a város egész határára és az azon létező egyénekre kiterjedt. A területi és személyi hatály alól csak a vármegyék székháza képezett kivételt. A szabad kerületek egymástól eltérő szabályai ezúttal irrelevánsak, így azok ismertetésétől eltekintek.³⁷

A körülírt, részben törvényi, részben szokásjogi szabályokból, valamint a jogirodalmi hivatkozásokból több körülmény is megállapítható. Egyrészt az, hogy az eljáró hatóságok, mindenekelőtt a szabad királyi város büntető hatósága, az adott jogesetnél nem minősítette az asztaloslegények és mások cselekményét büntettnek. Sem a *nyilvános* vagy *közérőszakoskodás* büntetést, sem a *kártétel* büntetést nem állapította meg.

A nyilvános vagy közérőszakoskodás a magyar törvények értelmében az országlakosok személye vagyona elleni, több néppel, a közbátorság feldúlásával elkövetett erőszakoskodást jelentette. A századok során hozott törvények bár szabatosan nem határozták meg ennek a súlyos büntettnek törvényi tényálladékát, körére nézve mégis útmutatással szolgáltak. A büntett alanyaként több személy kívántatott, akik a cselekményt tömegesen és erőszakosan követték el, a magánpolgárok személy- és vagyonzbiztonságát sértve. Egyértelmű, hogy ez a büntett Ybl lakásánál és irodájánál nem valósult meg.

A kártétel büntette idegen vagyonnak tetemesebb, kizárólag közveszéllyel vagy erőszakkal járó joggal, szándékos rongálása vagy sértése volt, amennyiben az más, nevesített büntetést nem vált. A törvényszéki gyakorlat csak a XIX. század közepén vette a kártételt bünyfenyíték alá, addig a polgári jog körébe tartozott. A büntett tárgya sokféle lehetett, így természetes személy tulajdonában lévő ingatlan is. A cselekmény lehetett rongálás, megsemmisítés, különösen erőszakoskodással és hatalmaskodással.³⁸ A büntető hatóság a macskazene kapcsán a kártétel büntetést sem állapította meg, bár ennek tényálladéki megvalósításához jóval közelebb álltak az elkövetők, mint a nyilvános erőszakoskodáséhoz. Vélhetően a büntető hatóság a kártétel büntettségéhez képest csekélyebbnek, csekélyebb súlyúnak tartotta a cselekményt és így kihágásnak minősítette a jogsértést. Ilyen körülmények között nem Pest Szabad Királyi Város Visszaállított Törvényszéke járt el testületi formában, hanem a kebeléből kirendelt egyesbíró. Feltehetően a bíró a csoport által az ablakok betörésével megvalósított károkozást, kártételt minősítette jogellenesnek. Talán figyelembe vette az erőszakos fellépést is. Vélhetően azonban a szorosabban értelmezett macskazenélés, a zajkeltés, a tiltakozás önmagában nem valósított meg semmilyen jogi tényállást, így irrelevánsnak minősült.

A szankciók is tipikusan kihágáshoz kapcsolódók voltak: rövid idejű, pár heti-havi fogság, illetve a városi szegényalap javára pénzbírság befizetése. A bíró – ahogy egyébként a kártétel büntettségének büntetésénél – feltehetően a célzat veszélyességét, a károsított tárgy minőségét, a veszély és a kár nagyságát vette figyelembe. Nyilván figyelemmel volt a bíró a kialakult bírósági gyakorlatra is.

A kihágási eljárás lezárásáról szóló hírlapi tudósításból csak a következőket lehet megtudni: „Az Ybl építész ellen elkövetett kihágás tetteseinek elítélése már kihirdtetett. A főtettes Kaiser nyomdász, a vizsgálati fogságon felül két havi fogságra, a többiek 2–4 heti fogságra, az atyamester, Kaiser atyja, kinél az illetők összegyűltek, a szegény alap javára 50 frt bírságra ítéltetett. Mintegy 20-an voltak fogva.”³⁹

Az eljárás tehát gyorsan lefolytatásra került, vélhetően az elkövetők tudomásul vették a büntetést, amely ugyanakkor lényegesen meghaladta a Zsoldos és Pauler által javasolt szerény felső határt. A bírói gyakorlat tehát, úgy tűnik, e téren felülírta a szakirodalmat.

A macskazene mint jogi népszokás

A macskazenéről (franciául *charivari*, németül *Katzenmusik*, angolul *rough music* vagy *shivaree*) számos aspektusból lehet szólni. Az alábbiakban ezek közül csak néhányra lesz lehetőség.

³⁷ Pauler i. m. II. 299–307.

³⁸ Pauler i. m. II. 44–46, 263–265.

³⁹ Pesti Napló 1865. október 29. 3.

A macskazenéről a középkortól kezdve vannak adatok, a legkorábbi Franciaországból, az 1342 körüli időszakból, színezett képes ábrázolással. Így aztán nem véletlen, hogy a francia kifejezés, a charivari egész Európában, sőt, az Újvilágban is ismertté vált. A franciák eredetileg, a középkorban az új házaspárt ünnepelték a charivarival. A legutóbbi időkig – igaz jócskán háttérbe szorulva – a világban egyes helyeken megmaradt a macskazene ilyen, vidám, ünnepi tartalma. Elsősorban azonban a hangos, disszonáns, csúfondáros, esti-éjszakai álszerenád, vagyis a *szerenád* ellentétét jelentette. A szokás gyakorlása során különféle zajkeltő eszközökkel és csúf emberi hangokkal a közösség valakit büntetett, a közösségi normák megsértése miatt, és ezek betartását kívánta kikényszeríteni. A macskazene így a népszokások, azon belül a jogi népszokások egyikét jelentette, mégpedig azt, melyet a közvélemény büntetések vagy közösségi szankciók körébe sorolunk.

A charivarit általában megelőzte a macskazenélőknek a helyszínre, a normasértő házához vonulása, így a macskazene a tisztelgő, elismerő *fáklyásmenet* ellentétének is tekinthető. Mert valójában a *szerenád*, a fáklyásmenet és a macskazene bizonyos szempontból rokonok voltak, bár nem egymás édestestvérei.

A macskazenét gyakorolták falun, városban és nagyvárosban, a középkortól legalább a XX. század közepéig. Élt a jogszokással a parasztság, az iparosok, a városi polgárság, a nemesség, az értelmiség, az ifjúság, egy-egy eszme elkötelezettjei és a munkásság. A közösségi normasértők igen gyakran az erkölcsi szabályok, különösen a házassággal és a nemi erkölccsel kapcsolatos előírások ellen vétettek. A XIX. században, főként 1848-ban és azt megelőzően sokan kaptak macskazenét politikai okból. Ilyenkor általában a polgári reformok hívei voltak a macskazenélők. A század második felében azonban gazdasági vagy szociális indokok miatt is történt macskazene. Az Ybl Miklós elleni charivari is ez utóbbi körbe tartozott. A hatóságoknak a macskazenélőkkel szembeni magatartása nagyon eltérő volt, igen széles skálán mozgott, a tudomásulvételtől, azaz az intézkedés hiányától kezdve a bírósági eljárásan át a karhatalmi, katonai egységek bevetéséig terjedt. A közösségi normát sértővel szemben viszont döntően csak a közösség lépett fel, az szankcionált, de az esetek szűkebb körében hatósági eljárásra is sor került. Az Üllői úti események után a macskazenélők bírói elmarasztalásban részesültek. Ám Ybl a bécsi-ekkel kötött szerződésével nem sértett jogszabályt, így az igazságszolgáltatás nem járt el vele szemben.

Széchenyi és Stáhly ellen

Mai szemmel nézve talán nem is meglepő, hogy kiváló személyiségek – mint Ybl is – kaphattak közösségi elmarasztalást. Aki macskazenében részesült, általában megérdemelte. Kivételek azonban voltak, akik közül két személyt említek. Egyiküknél, Széchenyi Istvánnál csak előkészületek folytak a macskazenére, míg másikuk, Stáhly Ignác meg is kapta azt.

Széchenyi István gróf (1791–1860), a XIX. századi magyar történelem egyik legnagyobb alakja is csaknem kapott macskazenét. Fiatalabb kortársa, az író Jókai Mór (1825–1904) Széchenyi szellemes válaszával, adomaként szólt a történetéről. Az 1848 előtti időszak túlfűtött, gyorsan változó politikai hangulatát is érzékeltette az esettel: „*Széchenyi maga jellemzé helyzetét, midőn azzal fenyegették, hogy nagy népszerűsége után közel van hozzá, hogy macskazenét kapjon, ő pedig azt felelte rá: – Nem tesz semmit, eddig Sárvári Széchenyi Istvánnak hittak, ezentúl Charivari Széchenyi lesz a nevem!*”⁴⁰ A legnagyobb magyar nemesi előneve, predikátuma – a Sárvári-Felsővidéki – természetesen nem változott.

Széchenyi valójában közel sem ilyen könnyedén élte meg az ominózus időszakot, az 1840-es éveket. Ismeretes, hogy ennek az évtizednek elejétől mind nyilvánvalóbb lett Széchenyi és Kossuth Lajos (1802–1894) eltérő politikai elképzelése. Az évtized közepén Széchenyi vitába került az ellenzék más személyiségeivel is, ugyanakkor kitartóan dolgozott a reform és fejlesztési tervei megvalósításán.

A pesti ifjúság, élükön a jurátusokkal és az irodalmárokkal, az 1840-es években mindig készen állt egy-egy fáklyás felvonulásra vagy éppen macskazenére. Széchenyi népszerűsége csökkenésével, a fiataliságról alkotott, nem éppen hízelgő véleményével odáig jutott, hogy csaknem charivarit kapott tőlük. A közvetlen kiváltó ok két színházi botrányral függött össze. Akkor már Pesten mind német, mind magyar színház működött. A skandallumok az előbbihez kapcsolódtak. 1842-ben a Német Színház két énekesnője szélsőségesen megsztotta a közönséget, mely így két pártra szakadt. (A primadonnák egyike a direktor kedvence volt.) Az egyik énekesnőt az egyik, a másikat a másik párt fűtyölte ki fellépésekor. Mindebből 1842 decemberének elején a színház épületében és azon kívül kisebb csata, veszekedés, verekedés támadt. A pesti radikális fiataliság nem járt ugyan a Német Színházba, de sörcsarnokbeli törzshelyét, a Komló-kertet odahagyva, maga is beavatkozott. Kossuth a *Pesti Hírlap* 1842. december 15-i számában *Német színházi botrányok* cím alatt elsősorban az afférban részes, a Nemzeti Színházat viszont alig látogató magyar arisztokráciát marasztalta el.

⁴⁰ Jókai Mór: Írások életemből. Önéletrajzi írások. Az én kortársaim. Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1960. 68.

Széchenyi István a *Jelenkor* 1843. január 5-i és 8-i számában *Német színházi botrány s ahhoz még egy kis advány* cím alatt válaszolt, ami felért egy Kossuth elleni vitairattal. Ebben kitért arra is, hogy a fiatalság vezető szerepét a reformmozgalomban nem tartja kívánatosnak.

Megközelítőleg két hónap múltán jött az újabb botrány. Henri Vieuxtemps (1820–1881) világhírű belga hegedűművész 1837 után másodszor is Magyarországra jött koncertet adni. Írásbeli szerződéssel kizárólag a Nemzeti Színházhoz kötelezte el magát négy fellépésre. Aztán, mivel nem kellett elutaznia, a Német Színháznál is vállalt egy előadást. Ebből csúnya botrány kerekedett, a magyar közönség, különösen az ifjúság a művészt szó- és szerződésszegéssel vádolta. Am a Német Színház előkelő közönsége 1843. február 27-én zsúfolt páholyokkal és nézőtérrel, hatalmas tapssal, a hölgyek kendőlobogtatásával fogadta a színpadra lépő fiatal hegedűst. Amikor a művész, immáron a teljes csendben hangszerét álla alá emelte, akkor fülhasogató fütyök metszették át a levegőt. Irinyi József (1822–1859) és társai így szankcionálták a művészt, szerintük az etikát súlyosan sértő magatartását. Rögvest kitört a veszekedés, a kiabálás, sétapálcák, esernyők, botok emelkedtek a levegőbe. A művész kirohant a színpadról, ahová a fiatalok izetlen tréfaként néhány bámészkodó suszterinast dobtak fel. (A rendőrség ezeket a szerencsétleneket fogta el és büntette meg.) A pesti fiatalok pedig elégedetten nyugtázták, hogy a figyelmeztetésük ellenére fellépő hegedűs megbűnhődött.⁴¹

Az arisztokráciának más volt a véleménye, még a reformpártiaknak is. Báró Eötvös József (1813–1871) a *Pesti Hírlapban* közreadott levelében tisztázta a művészt. Széchenyi pedig naplójában, az 1843. február 28-i bejegyzésnél gyalázatnak nevezte Vieuxtemps kifütyülését. Irinyit és társait karthagói elefántoknak, illetve nem kis gúnnyal hős lelkületű nemzedéknek titulálta.⁴²

Degré Alajos (1820–1896), az ifjúság egyik vezére, később a márciusi ifjak egyike, majd a szabadságharc huszártisztje Széchenyitől eltérő véleményt alkotott a történekről. Maga is részese volt mindkét Német Színház-beli eseménynek, melyeket 1883-ban publikált *Visszaemlékezéseiben* megörökített. Ahogy a Széchenyi elleni macskazene tervét, majd annak elmaradását is.

Széchenyi szóbeli és sajtóbeli elmarasztalása a fiatalság körében nagy forrongást szült, az egész kar testületileg sértve érezte magát. Mivel a harag és a bosszú rossz tanácsadó, így született határozat a macskazenéről. Mindennek gyorsan híre futott, Szerencsy István (1793–1850) fülébe is eljutott az. Ő pedig személynök volt (1839–1847), tehát a rendi kor egyik központi bíróságának, a Királyi Táblának az elnöke, egyben az országgyűlés alsótáblájának elnöke is. A jurátusok egy jelentős része a Királyi Táblánál tevékenykedett. Szerencsy előttük nagy tekintéllyel és népszerűséggel bírt, mert óriási tudással rendelkezett és határozatosan pártolta a fiatal jogászokat. A Széchenyi elleni terv hallatán viszont szörnyű indulatba jött. Magához rendelte Degrét és a káromkodásokat sem mellőzve ráparancsolt, hogy akadályozza meg a botrányt. Mondjanak le az ifjak szándékukról, mert mikor őt, Szerencsyt már rég elfeledi a nemzet, Széchenyit akkor is áldani fogja. Így iparkodott a szégyent elhárítani a fiatalok fejéről. Degré tényismertetése után az ifjúság népes gyűlése gyorsan eldöntötte, hogy nem lesz macskazene. Szerencsyt pedig megéltjentezték.⁴³

Széchenyi naplójában későbbi időpontoknál tűnik fel a macskazene híre, veszélye. Pesti tartózkodása idején, 1845. augusztus 29-én rögzítette a következőket: „*Elmegyek a közgyűlésbe, mert azt mondták: –gyalázni akarnak s macskazenét! ... Nem kapok ÉLJENt ... de ellenkezőjét sem.*” A napló szerint szeptember 20-án Morvay Károly révén az is Széchenyi tudomására jutott, hogy kik vezették a macskazene összeesküvést. Az idegen hangzású nevek hallatán megjegyezte: „*Ej be dicső magyar nevek!*” A felsorolt négy név közül Kléh Istváné (1825–1913) a legismertebb, aki nemsokára a márciusi ifjak egyike, majd pedig ügyvéd lett. Széchenyi később megtudta, miszerint Luka és Ürményi óhajtása volt, hogy ő is kapjon macskazenét, így egy sorba kerüljön velük. Luka Sándor (1802–?) előbb Hont megyének ellenzéki követe volt, majd a kormánypárthoz csatlakozva megyéjének főispáni helyettese lett. 1845 március közepén Pesten szenvedte el a macskazenét. Ürményi valószínűleg Ürményi József (1807–1880) lehetett, aki előbb Fejér megye alispánja, országgyűlési követe, majd 1841 és 1846 között alnádor volt. Vélhetően ő is kapott charivarit.⁴⁴

1848 májusában a radikális pesti fiatalság sorra adta a macskazenét. Május 7-én a neki nem tetsző, mülthöz kötődő professzoroknak, 8-án a Helytartótanáctól átkerült, az előző rezsimet is kiszolgáló mi-

⁴¹ *Sebestyén Ede*: Buda és Pest nagy hangversenyei a XIX. század első felében. In: Tanulmányok Budapest Múltjából, 8. Bp., 1940. 97–100.; *Degré Alajos*: Visszaemlékezéseim. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1983. 90–96.

⁴² *Széchenyi István*: Napló. Gondolat Kiadó, Bp., 1978. 1002.

⁴³ *Degré* i. m. 96–99.

⁴⁴ *Széchenyi* i. m. 1074, 1082–1083.

niszteriális hivatalnokoknak. Május 9-re pedig Lederer Ignác (1769–1849) lovassági tábornoknak, a budai Genaral-Kommando főparancsnokának tervezett charivarit. Vélhetően Perczel Mór (1811–1899), a Belügyminisztérium rendőri osztályának vezetője közbelépésére ez elmaradt. (Ám 10-én megtartották.)

A május 9-én a már összegyülekezett pesti fiatalok azonban úgy gondolták, hogy akkor más valakit „tisztelnek meg”. A József főherceg (ma József nádor) térre vonultak és ott a házánál Stáhly Ignác (1787–1849) főorvosnak adtak macskazenét. Indokul az szolgálta, hogy korábban ő is kiszolgált a Metternich-féle rendszert. Másrészt megfontolt intézkedéseit a forrongó fiatalok régmódinak, bürokratikusnak gondolták.

A csodagyerekként indult Stáhly minderre nem szolgált rá. Először is kiváló szakember volt: egyetemi tanár, 1839-től az MTA tiszteleti tagja, 1843-tól országos főorvos, 1846-tól Pest város díszpolgára. 1848-ban a Kereskedelemügyi Minisztériumban az orvosi ügyek osztályának vezetője lett. 1848 őszén felajánlotta szolgálatát Kossuth Lajosnak – inkább humanista érzésből, mint politikai meggyőződésből. A Honvédelmi Bizottmány a katonai egészségügy irányításával bízta meg. Valóban sokat tett ezen a téren, így szervezte a honvédorvosi szolgálatot, előkészítette a tábori kórházak szervezését. Az igaztalan támadások, a túlfeszített munka, és egyetlen, huszártiszt fiának hősi halála hozzájárult 1849. április 28-i elhunytához.⁴⁵

Negatív és pozitív jogkövetkezmény

A Széchenyi Istvánnal szemben eltervezett macskazenét a személynök tekintélyével, mondhatni informálisan akadályozta meg. Így természetesen fel sem merült az esetleges hatósági intézkedés. A Stáhly Ignác ellen tartott macskazenének pedig nem lett semmilyen következménye. A hatóságok azt nem akadályozták meg, a menetelő, tüntető csoportot nem oszlatták fel, a macskazenélőkkel szemben semmilyen eljárás nem folyt.

Széchenyi Istvánt a macskazene csak fenyegette, viszont népszerűsége csúcán többször is részesült fáklyászenében. Így 1834. május 10-én Pozsonyban az országgyűlési ifjúság rendezett tiszteletére fáklyásmenetet, majd 1836. május 7-én, illetve 1840. június 4-én Pesten a fiatalság adott részére fáklyászenét.

Valamely jeles személy előtt tisztelgő szerenád, fáklyásmenet, kivilágítás mint jogszokás az elismerést jelentő, pozitív tartalmú joghatások sorába tartozott. Ugyanis a népi jogéletben a hátrányos jogkövetkezmények, vagyis a közvélemény büntetések mellett léteztek az előnyt hordozó jogkövetkezmények is. Ez utóbbiakra a kutatás eddig csekély figyelmet fordított. Pedig megvoltak ennek is a formái a falusi parasztság körében éppen úgy, mint városon a politikailag érzékeny fiataloknál vagy a megfontoltabb polgároknál. A szenvedélyes Széchenyi ezek egyikéből méltán részesült. Ybl Miklós viszont foglalkozása, karaktere okán valószínűleg nem kapott fáklyászenét, bár megérdemelte volna.

Gelencsér József

„Lelkileg erősebb leszel, és tisztábban látsz.”

A böjt és a böjtölés napjainkban egy magyar görögkatolikus közösségben

Tanulmányomban az ópályi görögkatolikus egyházközség példáján mutatom be a böjt témájának néhány fontos pontját. Elsősorban a nagyböjt kérdéskörével foglalkoztam, de a többi időszaki böjt megvalósulásának módjára, a fogadott böjtökre és a ráböjtölés jelenségére is kitérek írásomban. A következő kérdésekre válaszolok. Létezik-e egy egységes ópályi böjti minta? Működő és élő jelenség-e a böjt a vizsgált közösségben, napjainkban?¹ Hogyan valósul meg itt a nagyböjt, a fogadott böjt és a ráböjtölés?

⁴⁵ *Urbán Aladár*: 1848-as forradalmunk első áldozata. In: *Communicationes ex Bibliotheca Medicinae Hungarica* 41. Bp., 1967. 151–159.; *Szállási Árpád*: Néhány újabb adat Stáhly Ignác munkásságához. *Orvosi Hetilap* 1988. 508–510.

¹ Gyűjtéseimet 2010 és 2013 között végeztem.

Ópályi egy 2906 lélekszámú, felekezetiileg heterogén (református, római katolikus és görögkatolikus) település, amely Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, Mátészalka mellett, a Kraszna folyó partján fekszik.

A görögkatolikus böjtről

„A böjt a mértékletesség erényének cselekedete: tágabb értelemben minden erkölcsi megfontolásból fakadó önmegtartóztatás, főként az érzéki élvezetektől való tartózkodás; szoros értelemben az önfenntartási ösztön megfékezése az evésben és ivásban. Célja a lélek fölemelése a testi vágyak megfékezésével, s a bűnbánat kifejezése.”² Fontos kiemelnünk itt a tágabb és szűkebb értelmezés közötti különbséget, a mértékletesség és önmegtartóztatás jelenségét, ami sok mindenre, többek között az ételbevitelre is vonatkozhat. A mai köztudatban a táplálkozásra vonatkozó szabályok (konkrétan a hús tilalma) a legelterjedtebbek a böjt kapcsán; a lelki megtisztulás sok esetben fizikai méregtelenítéssé redukálódott.

Kisbán Eszter, egy 1984-es tanulmányában ír arról, hogy a késő középkorban a római katolikus egyház absztinenciára és elfogyasztott ételekre vonatkozó szabályai nem kevésbé voltak szigorúak a keleti egyház gyakorlatainál.³ Az idők során ez a hasonlóság egyre inkább oldódott, s a keleti kereszténységben, így a bizánci rítusú katolikusoknál is megmaradt a böjti szigorúság, míg ehhez képest a nyugati kereszténység gyakorlataiban enyhülés következett be. Nem véletlen, hogy a görögkatolikus böjt jelenségét tárgyaló munkák szinte mindegyikében megtaláljuk azt a komparatív szemléletet, mely a római katolikus böjthöz képest viszonyít, és amely által a szigorúság, a hosszabb időtartam, illetve az egyházi évré eső böjti időszakok magasabb száma kerül kiemelésre. A bizánci és a latin rítus szerinti böjt kapcsán Bartha Elek a fő eltéréseket a böjti napok számában, az ünnepek rendjében, a böjti időszak hosszában, és az előírásokban látja.⁴

A görögkatolikus egyház éves rendjében négy időszakos böjt van. Az egyházi év szeptember elsejével veszi kezdetét, s így az első hosszabb böjti időszak november tizenötödikén indul, és karácsony végéig tart. Ez a hathetes karácsonyi előböjt, ami így két héttel hosszabb, mint a római katolikusok négyhetes adventi időszaka. A következő böjti intervallum, az év legfontosabb és minden bizonnyal legismertebb bűnbánati időszaka, a nagyböjt. A húsvét előtti nyolcadik vasárnap neve a húshagyó, a hetedik vasárnap neve pedig a vajhagyó vasárnap, mely után a hétfői nappal veszi kezdetét a tulajdonképpeni böjt. Ennek a napnak tiszta hétfő a neve. Érdekes, hogy ennek a hétfői napnak konkrét elnevezésével a terepen nem találkoztam; csupán *nagyböjt első napjaként*, vagy *vajhagyó vasárnapot követő hétfőként* emlegették.

Egy, a ciprusi böjt megvalósulásáról írott tanulmányban kiemelik, hogy a görög ortodoxoknál is tiszta hétfőnek nevezik ezt a napot, mert a test és a lélek megtisztulása ekkor veszi kezdetét.⁵

Láthatjuk tehát, hogy a görögkatolikus nagyböjt hosszabb, hiszen nem hamvazószerdán, hanem vajhagyó vasárnap utáni hétfőn, két nappal korábban kezdődik. Ennek az oly sokszor emlegetett „hosszúságnak” az oka az is, hogy a húshagyó vasárnap után már elméletileg el kell hagyni a húst az ételekből. Ez azt jelenti, hogy a böjt előtti héten még lehet tejet, túrót és más állati eredetű ételt fogyasztani, de húst nem. A pünkösdi utáni vasárnapot követő hétfőn kezdődik a Péter-Pálra való felkészülés, az apostolfejedelmek böjtje. Ennek hossza változó, egytől hat hétig terjedhet. Nagyboldogasszony ünnepét (augusztus 15.) egy kéthetes böjt előzi meg, ez az egyházi év utolsó bűnbánati időszaka. Nemcsak böjti időszakok léteznek a görögkatolikusoknál, hiszen egyes napokat is böjttel kell megszentelni (korábban ez szigorú böjttöt jelentett). Ilyen például Keresztelő Szent János fejevétele, augusztus 29.⁶

Az összes böjti periódus keretén belül három szintet különböztetünk meg. Beszélünk hústalan, szigorú és bűnbánati napokról. A görögkatolikusok hústalan napjai a nagyböjt szerdái és péntekjei, valamint a többi böjt péntekje.⁷ Egyes helyeken a nagyböjt hétfőit is megtartják, ennek valószínűleg a tiszta

² Magyar Katolikus Lexikon: *böjt* címszó. Elérhető: <http://lexikon.katolikus.hu/B/b%C3%B6jt.html>

³ *Kisbán Eszter*: Korszakok és fordulóponatok a táplálkozási szokások történetében Európában. Ethnographia XCV. 1984. [384–399.] 387.

⁴ *Bartha Elek*: Böjti hagyományok és olajosnövény-kultúra a keleti kereszténység határán. In: Kéve. Ünnepi kötet a 60 esztendő Selmeczi Kováts Attila tiszteletére. Szerk. S. Lackovits Emőke–Viga Gyula. Ethnica Kiadó, Debrecen–Veszprém, 2003. [185–192.] 186.

⁵ *Egoumenidou, Euphrosyne–Michaelides, Demetrios*: Fast in Cyprus. In: Food and celebration. Szerk. Lysaght, Patricia. Zlacoba zrc/zrc publishing zrc sazu, Ljubljana, 2002. [55–65.] 56.

⁶ Ópályiban még az 1940-es években élt az egy tálból evés szokása ezen a napon, mert úgy tartották, hogy a szent fejét egy tálban hozták elő.

⁷ *Ivancsó István*: Görögkatolikus szertartástan. Szent Athanáz Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1997. 166.

hétfő az oka. A legszigorúbb böjt két napot foglal magában, a nagyböjt első és utolsó napját. Ilyenkor nem csak a hús, de az állati eredetű ételek fogyasztása is tiltott, sőt, az is előfordul, hogy csak vizet fogyasztnak ilyenkor, egészen napnyugtáig. Az egyházi szabályok szerint tehát ez a két nap tartozik a szigorú böjt alá, de érdemes megjegyezni, hogy a gyakorlatban a nagypénteket, Jézus keresztre feszítésének napját tartják meg többen. Az egyházi évben előforduló mind a négy bűnbánati időszakon belül a fent említetteken kívüli napok, az egyházi év minden szerdája és péntekje, augusztus 29. és szeptember 14., valamint karácsony, vízkereszt és húsvét vigíliája bűnbánati nap.⁸

A görögkatolikus népi vallásossággal foglalkozó munkák kiemelik a hívők nagyböjtre való „szigorú” felkészülését, az edények hamulúggal való kifőzését, az olaj mint zsírt helyettesítő ételmszer jelenlétét stb.⁹ Az tény, hogy a fent említett jelenségek léteztek egykor, és valószínűleg ma is találunk olyan híveket, akik hamulúggal kifőzik a zsíros edényt nagyböjt előtt, vagy éppen a fent bemutatott „szabályok” szerint élük meg a böjtöt, de az egyházi év böjti időszakainak a „nép”¹⁰ körében való gyakorlati megvalósulása falvanként, családonként, korosztályonként sőt, egyénenként más és más.

A böjt és az étkezés

Az ópályi görögkatolikus hitközséghez tartozók lélekszáma nyolcszáz fő körül mozog. Természetesen nem mindenki gyakorolja vallását, és nem mindenki fizet egyházadót, így, mint minden falunak, ennek is megvan a maga „aktív”, templomba járó népessége. Az idősebb generációnak ugyanúgy megvannak a „vallásos élenjárói”, mint a fiatalabb korosztálynak, de a vasárnap liturgiákon való rendszeres megjelenés kapcsán mindössze pár (körülbelül tíz) fiatal neve került szóba.

A múltra vonatkozólag több olyan dokumentum is fennmaradt, amelyek érdekes módon világítják meg az ópályi görögkatolikus böjtöt. A XX. század elején nem egy olyan lelkésze volt a falunak, aki gyakorta (működése szinte minden évében) írt levelet a püspöknek, böjtről való felmentés ügyében. Ezeket az adatokat a nyíregyházi Görögkatolikus Püspöki Levéltárban találtam. Legalább kilenc ilyen jellegű irattal találkoztam. Két lelkészlől és két időszakról van szó. Az egyik ilyen időszak az 1920-as évek, a másik az 1930-as évek közepe, a két lelkész pedig Csopey Gábor és Turzán József. Legtöbbször a következő indokokra hivatkoznak: a hívek nehéz fizikai munkája, olajhiány, betegségek. Előfordul, hogy csak egy időszak böjtől kérnek felmentést, de olyanról is van tudomásom, amikor az egész évi négy időszak böjt és a többi heti és ünnepi böjtől is felmentést kér a lelkész.¹¹

Ma már az egyházi év négy bűnbánati időszaka előtt a pap mindig felhívja a figyelmet a böjt fontosságára, ennek ellenére az ópályi köztudatban ezek korántsem ennyire nyilvánvalóak. Az idők közül akadt olyan adatközlő, aki mind a négy felkészülő időszakot megnevezte, de általában a nagyböjti és ritkábban a karácsony előtti periódus a „közismert”.

„Mi úgy gyakoroljuk, hogy karácsony előtti, és a húsvét előtti, az számunkra szigorúbb...”¹²

„Karácsony előtt van hat hétig, ki megtartsa, meg húsvét előtt van hét hétig.”¹³

Ez a közismertség természetesen az elméleti, tehát sok esetben csak a passzív tudást jelenti. A nagyböjti időszak kezdetén, a vajhagyó vasárnapot követő hétfőn az egyházi előírások szerint szigorú böjt van. Ezzel a válaszadók egy része volt csak tisztában. Az állati eredetű ételek fogyasztása volna ilyen-

⁸ Ivancsó i. m. 166.

⁹ Bartha Elek i. m. 189, 190.; Magyar Márta: „Az bűtös ha olajos.” Az olaj szerepe a görögkatolikusok nagyböjti táplálkozásában. In: Kéve. Ünnepi kötet a 60 esztendő Selmeczi Kováts Attila tiszteletére. Szerk. S. Lackovits Emőke–Viga Gyula. Ethnica Kiadó, Debrecen–Veszprém, 2003. [193–196.] 194.

¹⁰ Nép alatt itt az ország különböző falvaiban és városaiban élő görögkatolikus híveket értem.

¹¹ Egy 1919-ben keltezett levél szövege a következő: „Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Úr, Krisztusban kegyes Atyám! A legalázatosabb tisztelettel kérem méltóságodat, kegyeskedne egész hitközségemet, valamint engem, családomat, háznépemet, és netalán vendégeimet a közelgő nagyböjt, valamint a folyó évi többi időszak mellett és ünnepi böjtök szigorú megtartása alól felmenteni. Alázatos kérelmem indoklására tisztelettel előadom, hogy híveim legnagyobb része nehéz fizikai munkát végez, továbbá: hogy hitközségemben igen sokan betegeskednek és egészségök, valamint testi erejük nem bírja a szigorú böjtölést és végül: hogy a böjtös eledel beszerzése jelenleg – csak drága volt, mint – igen nehéz, sőt csaknem lehetetlen. Ezek legalázatosabb előadása után Méltóságod főpásztori Jobbját fiúi hódolattal csókolva maradok Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Urnak Ópályiban 1919. Február 17. legalázatosabb fia és szolgálója: Csopey Gábor lelkész” Megtalálható: Görögkatolikus Püspöki Levéltár, Nyíregyháza: Hajdúdorogi Püspöki Hivatal iratai 701/1919.

¹² Saját gyűjtés: T. Beáta. Született: 1971.

¹³ Saját gyűjtés: F. Julianna. Született: 1936.

kor tilos, de erre a napra vonatkozóan háromféle megvalósulás-változattal találkoztam. A válaszadók egy része tényleges szigorú böjtként tartja meg e napot, és például gyümölcsöt, vagy olajos pírítós kenyeret eszik. A középvonalon haladók ilyenkor nem esznek húst, de állati eredetű termékeket, tojást, vaját, tejet stb. igen. A harmadik kategória a tiszta hétfőt nem tartók csoportja.

Az ezt követő időintervallum, egészen húsvét vasárnapig a nagyböjt jegyében telik. A „régies” gyakorlat szerint a hétfőket, a szerdákat és a péntekeket kellene húsmentes napként tölteni. A nagyhétre (ami a bűnbánati időszak utolsó és egyben legkülönlegesebb hete) majd később térünk ki. Ópályiban sokan csak a szerdákat és a péntekeket, de még többen csak a péntekeket töltik ilyenképpen. Mint említettem, változatos képet mutat a gyakorlat, így „túlzások” is előfordulnak. *„A magyarországi görögkatolikuság egészére jellemző, hogy a böjti fegyelem terén jóval túlmennek az egyházi regulákon.”*¹⁴

A múltra vonatkozólag előfordultak olyan adatok, miszerint a negyvennapos böjt végig húsmentes volt. *„Mikor én még gyermek voltam, ajjajj, akkor kiserültük az edént is, hétfőtől, mikor megkezdődött a bűjt, hét hétig sose ettünk... hát húst nem ettünk.”*¹⁵

Ópályi is azok közé a települések közé tartozik, ahol zsír nélkül, olajjal főztek a böjt alatt, valamint ahol vajhagyó vasárnapon hamulúggal súrolták ki az edényeket, az esetleges állati eredetű maradvékoktól való tartózkodás miatt. *„Vajhagyó vasárnap azonban valamennyi görögkatolikus vidékünkön hamuval súrolták ki a zsírtól a fazekakat, edényeket, s ettől kezdve csak olajjal főztek. Különösen szigorúan tartották a hétfői, szerdai és pénteki napokat.”*¹⁶

Bálint Sándor így ír a negyvenelés¹⁷ jelenségéről: *„Aki felfogadta magában, csak negyvenszer, azaz naponta csak egyszer evett naplemente után nagyböjtt egész ideje alatt... azt mondogatták, hogy aki negyvenelés közben hal meg, elkárhozik, mert az Urat kísértette, hozzá akart hasonló lenni.”*¹⁸

Ez a negyven napig tartó, folyamatos böjtölés előfordulhat ma is, én ezzel azonban gyűjtésem során nem találkoztam. Egy esetben fordult elő az, hogy az egyik adatközlő említette: ő és családja csak a vasárnapokon fogyasztott húst. Érdekes még egy fiatal lány „bűnbánati beosztása”, aki a hétfői, szerdai és pénteki napokon is a szigorú böjttöt tartja, tehát nem fogyaszt állati eredetű ételeket. *„Én a hétfő szerda pénteket vállaltam és én akkor csak növényi eredetűt eszek.”*¹⁹

Az elméleti tudás természetesen nem minden esetben jelent gyakorlati cselekvést. Az internetes kérdőívre adott válaszokból például kiderül, hogy a „klasszikus” böjtölés a válaszadó fiatalok körében már nem él, sokan csak a nagypénteket, vagy még azt sem tartják. *„Én a nagypénteket szoktam tartani, de nagymamámról tudom, hogy ő például minden pénteken tartja... nem eszik húst...”*²⁰

Adatközlőim többsége böjti ételként nevezte meg a különböző salátákat és az olajos lecsót rizzsel, de a hagyományos paraszti ételekkel is találkoztam. Sokan fogyasztanak böjti időszakban gyümölcslevest, illetve krumplicelevest, de a krumpplis lángos és a pírítós kenyér is népszerű. Természetesen a különböző gyümölcsök, illetve a friss zöldségek is képezhetik a napi táplálékot, de ezek már a szigorú böjttöt jelentik. Találkoztam a különböző hagyományos ételek böjtös párjaival is, ilyen volt a gerslis töltött káposzta, vagy a kukoricás töltött káposzta és például a hamis gulyásleves.²¹

Ha a jelenség (böjt) különböző megvalósulási formáira gondolunk, a gyűjtés alapján számos típust különböztethetünk meg.

Az első típushoz tartozók a többséget képviselik, ők azok, akik csak a nagypénteket tartják meg. Egy másik verzió lehet a tiszta hétfőn és a nagypénteken való böjtölés. A harmadik csoportba tartozók a már említett két szigorú böjti napként bejegyzett napon böjtölnek, valamint péntekenként, ám „csupán” húsmentes étkezéssel teszik ezt, míg szintén mások a két szigorú napot egyházi előírások szerint tartják, a péntekeket pedig húsmentesen.

¹⁴ Bartha i. m. 188.

¹⁵ Saját gyűjtés: F. Julianna. Született: 1936.

¹⁶ Bartha Elek: A görögkatolikus magyarság vallási néprajza. In: Magyar Néprajz VII. Szerk. Paládi-Kovács Attila. Akadémiai Kiadó, Budapest, [425–442.] 432.

¹⁷ Bár római katolikus kontextusban említi, érdekes lehet jelen dolgozat esetében is, hiszen a múltra vonatkozóan gyűjtöttem hasonló adatot.

¹⁸ Bálint Sándor: Karácsony, húsvét, pünkösd. Szent István Társulat, Budapest, 1973. 184

¹⁹ Saját gyűjtés: S. Judit. Született: 1981.

²⁰ Saját gyűjtés: M. Zsuzsa. Született: 1987.

²¹ A témáról bővebben: Magyari i. m.

„Lelkileg erősebb leszel, és tisztábban látsz.”²²

„A böjtnek és böjtölésnek kettős oldala van. Egyrészt benne van a lemondás mint elengedhetetlen tényező, másrészt a lelki gyarapodás, amely nélkül a böjtölés pusztá formalizmussá válnék.”²³

Az étkezési „szabályok” mögött ott húzódik a görögkatolikus böjt lényege, az Istenhez való közelebb kerülés, ami az önmegtartóztatás és az önként vállalt teljesedés ki. Az önként vállalt rendszeresen elmondott imádságokat, elmélkedést és az (akár általunk választott) étkezési rendnek a betartását is jelentheti. A XXI. század „új” és a klasszikus néprajzi munkákban nem szereplő jelensége, hogy böjtölni számítógépről való lemondással, a kóla fogyasztás elhagyásával, vagy más, hasonló módon is lehet. „Nyilván akkor itt nem arról van szó, hogy ilyen húst nem esznek, olyan húst nem esznek, mert ha böjt az lemondás, akkor le lehet mondani a chipsről, a kóláról, arról az eszméletlen mennyiségű tévénézésről, meg az internetes játékokról, meg mindarról, ami teljes egészében elvonja a figyelmüket a normális emberi kapcsolatokról...”²⁴

Ez a szemlélet, ami által a tudatosságot és a böjt „valódi” értelmének kihangsúlyozását vállalják fel, leginkább a fiatalok körében volt tapasztalható. Találkoztam a vegetáriánus példával is, miszerint számukra a húsmentes táplálkozás nem lemondás, ezért nekik más önmegtartóztató cselekedet jelenti a böjtöt. „Na, most szerintem a böjt nem arról szól, hogy nem eszünk húst, mert például aki vegetáriánus, az nem böjtöl. Szóval mindenkinek az, amit a legjobban szeret, azt nem kell éppen akkor azon a napon megenni. Aki szeret egy csokit, azt nem eszi, önmegtartóztatás valamitől...”²⁵

Ez a szemléletmód a korábbi időkben, például a XX. század elején elképzelhetetlen volt, hiszen a paraszti kultúrában a csaknem kizárólagos élvezet az étel és italfogyasztás bizonyos szintjei voltak, s ezen belül is a hús számított fontos, rangos és tápláló alapanyagának.

„Többet kell imádkozni, tegyük fel, nekem van, stációkönyvem van, lourdesi könyvem van, de ez nem mindenkinek van. Szerdán, pénteken, hétfűn is elmondom a stációt, de ezt lehet huszan se mondják Pályiba.”²⁶ Egyfajta önkéntes vállalás lehet a többszöri imádkozás, vagy a nagyböjt időtartama alatti templomba járás is. Adatközlőim közül volt olyan, aki a jó magaviseletet emelte ki mint a böjt egyik fontos elemét. „Megnyilvánul még viselkedésben. Mondjuk én amúgy sem szoktam csúnyán beszélni, de aki tényleg oda tud figyelni, az még abban is meg tudja magát tartóztatni, hogy na akkor nem. Mértéktartás...”²⁷

Egyeseknek a jó cselekedetek jelentik azt a többletjeljesítményt, mely közelebb viszi őket Istenhez, a bűnbánathoz és a megbocsájtáshoz. Érdekes összehasonlítási példa lehet az orosz ortodox egyház második időszaki böjtje, a Velikij, mely a mi nagyböjt időszakunknak felel meg. Itt, ahogyan Tatiana Voronina írja, a „maslenitsa” (cheese week, azaz sajt hét) hetének utolsó vasárnapja a megbocsátás vasárnapja (ez a mi vajhagyónknak felel meg, amit szintén neveznek a megbocsátás vasárnapjának is). Ilyenkor minden ember feladata megbocsátani egymásnak.²⁸

„Szerintem ez nem arról szól végül is, hogy egyél vagy ne egyél, hanem a lelki megtisztulásról van itt szó, hogy jobban megértsd, jobban átértékeld így a dolgokat. Imádkozni, nem az hogy kell, hanem hogy szükséges, tényleg, hogy a Bibliát tanulmányozd, hogy imádkozz. És akkor sokkal jobban megérted és megvilágosít az ige, és akkor böjtben több időt töltsz ezzel...”²⁹

A nagyhét jelentősége és megvalósulása

Ez nagyböjt utolsó hete, s érdekessége, hogy minden nap rendhagyó szertartások valósulnak meg. Minden napnak megvan a maga különlegessége, amit a szentírás szövegei alapoznak meg. A nagyhétfő az elszáradt fügefá emléknapja, ekkor és a következő két napon is van Előszenteltek Liturgiája.³⁰

Ez egy megkülönböztetett és felfokozott időszak, hiszen ezért érdekes, hogy a *Magyar Néprajz* VII., görögkatolikus népi vallásossággal foglalkozó fejezetében – valószínűleg terjedelmi korlátok miatt – szinte meg sem említik.³¹ Míg a böjtöt lezáró, vasárnapi pászkaszentelésről számos leírást (és sokszor

²² Saját gyűjtés: S. Judit. Született: 1981.

²³ Ivancsó i. m. 163

²⁴ Saját gyűjtés: a falu parochusa 2011-ben.

²⁵ Saját gyűjtés: M. Zsuzsa. Született: 1987.

²⁶ Saját gyűjtés: F. Julianna. Született: 1936.

²⁷ Saját gyűjtés: T. Beáta. Született: 1971.

²⁸ Voronina, Tatiana: Fasting food in the nineteenth and twentieth century russian orthodox tradition. In: Food and celebration. Szerk. Lysaght, Patricia. Zlacoba zrc/zrc publishing zrc sazu, Ljubljana, 2002. [65–76.] 65.

²⁹ Saját gyűjtés: S. Judit. Született: 1981.

³⁰ Ivancsó i. m. 150

³¹ Bartha i. m. 1988.

valóban megmaradnak a leírás szintjén) találunk, a nagyhét felfokozottságát, a nagyheti vallásos megnyilvánulásokat tárgyaló munkákból kevesebbet találkozhattunk.³²

A legfontosabb jellemző, amivel a nagyhét kapcsán találkoztam, az a szabályok felerősödése, a dolgok intenzitásának fokozódása. Az interjúkból kiderül, hogy sokan ilyenkor jobban figyelnek a táplálkozási normákra, vagy például többet imádkoznak. Az Előszenteltek Liturgiájának végzése is egyfajta többletet jelent a vallási hangulat felfokozódása kapcsán, ez a templomba járó hívek szempontjából különleges alkalom. „*Ez a böjti napok olyanok, hogy ilyenkor nagyon szép az Előszenteltek Liturgiája. Huszan szoktunk lenni, nem sokan, de én igen.*”³³

Ilyenkor a táplálkozási „szabályok” is felerősödhetnek (természetesen nem mindenki számára). Találkoztam olyan esettel, amikor az egyébként péntekeket tartó asszony a nagyhéten a kedd és csütörtök kivételével szigorú böjtöt tartott, míg az említett két napon hústalant. Ez a nagyheti különbség sok ember tudatában él, de ez nem feltétlenül jelent gyakorlati megvalósulást. A következő példa is bizonyítja ezt: „*Most jön az előbb, azt mondja: Te! Nagyhét van. Bűtölni kéne, annyit zabálok! Húst, húst meg húst.*”³⁴

Korábban már szó volt róla, hogy a nagypénteki böjtöt még 2011-ben is viszonylag sokan tartották. Ez nem csak az étkezés szabályait, a húsról, vagy az állati eredetű termékekről való lemondást jelentheti, de a fiataloknál például a különböző szórakozási formák (pl. diszkózás, kocsmázás) elkerülését is. Krisztus kereszthalálának napja az az idő, ami egy bizonyos szinten „túlélte” a XXI. század idejét, Ópályiban ma is sokan megkülönböztetett napként élik meg. „*Ha tudod, hogy Jézus halála van húsvétkor, akkor, nyilván ha gyászolunk, akkor nem bulizunk.*”³⁵

A nagypénteki húsfogyasztás „hírhedt” történeteket teremthet. Ilyen az egyik papról, konkrétan Turzán Józsefről szóló anekdota is: „*Turzán papnál nagypénteken bement valaki, ott ette a húst, oszt szalomát ett, oszt azt mondta, ű cukorbeteg, neki enni kell. Pedig pap vót.*”³⁶

Azzal a „szélsőséges” esettel is találkoztam, amikor az adatközlő büszkén állítja: ők igenis esznek húst nagypénteken. Ez nem meglepő, a dolgozat korábbi részeiben felhívtam a figyelmet a falu görögkatolikus híveinek sokféleségére, a vallási tradíciók elhagyásának, illetve elhalásának jelenségeire. „*Hogyne ennénk húst! Gyere ki majd pénteken, egyél egy kis húst!*”³⁷

A fogadott böjt

A fogadott böjt lényege az, hogy az egyén (esetleg egy közösség) önkéntes vállalással az időszaki böjtökön és az egyház által előírt többi böjtön kívül egy (esetleg több) általa választott napot, vagy minden hónap egy napját húsmentes böjttel, vagy szigorú böjttel és imádsággal tart meg. Ezek a napok leggyakrabban a péntek, illetve a szerdák, vagy a hétfők, de szinte akármilyen nap előfordulhat ilyen minőségben. Gyakori még az *első hétfő* fogadott böjt. Ez azt jelenti, hogy az egyén minden hónap legelső hétfőjén böjtöl. A fogadott böjt lényegi eleme egy kívánság, egy kérés az Isten felé. „*Megfogadod, ha kislányod lesz, vagy ha lesz gyermeked, akkor életed végéig böjtölsz egy napon.*”³⁸

A kívánságok sokszor gyermekáldásra, egészségre, beteg felgyógyulására irányulnak.

„*Hát valaki fogad bűtöt, hogy a gyermekének jó legyen, vagy a betegség elhagyja, azt ilyenekre szokták.*”³⁹

Találkoztam olyan nézettel, miszerint ha teljesül a böjtöt fogadó kívánsága, már meg lehet szüntetni a böjtöt. Ezt a nézetet az ópályi görögkatolikus pap teljességgel elutasította. „*Ez nem úgy működik, hogy, na ha ő meggyógyult, majd akkor fog böjtölni.*”⁴⁰

³² Pászkaszenteléssel foglalkozó munkák például: *Bartha Elek*: Húsvéti pászkaszentelés a görögkatolikusok körében. In: Vallási néprajz 10. Tanulmányok Dankó Imre tiszteletére. Szerk. *Küllös Imola*. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 1999. 81–96.; *Magyar Márta*: „Szépséges pászka az Úr pászkája”. A görögkatolikusok húsvétikalács-készítésének hagyományos formái. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve. Szerk. *Sz. Máthé Márta–Selmeczi László*. Debrecen, 1998. 275–285.

³³ Saját gyűjtés: T. Irén. Született: 1932.

³⁴ Saját gyűjtés: Sz. György. Született: 1960.

³⁵ Saját gyűjtés: T. Beáta. Született: 1971.

³⁶ Saját gyűjtés: F. Julianna. Született: 1936.

³⁷ Saját gyűjtés: Sz. György. Született: 1960.

³⁸ Saját gyűjtés: S. Judit. Született: 1981.

³⁹ Saját gyűjtés: F. Julianna. Született: 1936.

⁴⁰ Saját gyűjtés: a falu parochusa 2011-ben.

Egy másik elképzelés szerint, a fogadott böjtöt a kívánság teljesülése után is végezni kell, a legtöbben egy életen át végzik. Egy ópályi idős hölgy, mikor már nem volt képes (idős kora, betegsége) miatt tartani a fogadott böjtjét, felmentést kért a paptól. Az említett eset ügyében érdeklődtem a parochusnál, aki úgy vélte, a fogadott böjt alól felmentést ő nem adhat. „*Aki fogadott böjtöt vállal magára, ő határozza meg, hogy milyen napokon és milyen szigorúsággal akarja a böjtöt megtartani... én nem adhatok alóla felmentést, mert nem én fogadtam a böjtöt...*”⁴¹

Érdekes példa még a fogadott böjtire a szerelmi célú kívánság. Egy fiatal (az 1940-es, 1950-es évekről van szó) szerelméért imádkozott, majd amikor házassággal beteljesült a fiatalok közötti kapcsolat, megtartotta a fogadott böjtöt hálaból, egy életen át. „*Valakinek megtetszett valaki és imádkozott azért, hogy sikerüljön az a házasság, és besikerült és egy életen keresztül megböjtölte...*”⁴²

<i>A fogadott böjt típusa</i>	<i>Böjt a kívánság beteljesülése előtt</i>	<i>Böjt a kívánság beteljesülése után</i>
1. típus	x	x
2. típus	x	
3. típus		x

A fogadott böjt lehetséges megvalósulásai

A táblázatban jól látható, hogy a fogadott böjten belül 3 fő típust különböztethetünk meg. Az első típusra jó példa, amit fentebb egyik adatközlőmtől idéztem, amikor gyermekáldás előtt és után is tartja az egyén a fogadott böjtjét. A 2. típust a „megmagyarázó” elnevezéssel is lehetne illetni, hiszen a beteljesülés utáni böjt elhagyását sokszor az egyén egészségügyi állapotának romlásával, öregséggel is indokolják. A 3. típusba tartozik például a fentebb említett szerelmi céllal történő fogadott böjt. Ott a kívánság beteljesülése után kezdték a böjtöt és egy életen át tartották.

A ráböjtölés

A ráböjtölés nem tartozik a görögkatolikus (és semmilyen keresztény) egyház tanításának területe alá, ez a magyar néphit egyik eleme, egyfajta mágikus eljárás, a rontás egy formája. Dömötör Tekla így ír a ráböjtölésről: „*A magyar néphit szerint a böjttel, tehát önmagunk ételtől való megtartóztatásával mint varázsló eljárással, kényszeríteni lehet a természetfölötti erőket arra, hogy valamely kívánságunk teljesítse.*”⁴³ Később kiemeli az Angliában például „fekete böjtnek” nevezett jelenség egyik sajátos vonását: az ártó szándékot.

A ráböjtölés során egy adott személy egy másik személy ellen fogad böjtöt. A kívánság negatív, mondhatni keresztényi tanításoktól eltérő töltetű, tehát ártó szándékú. Ez a cselekvés akár a célszemély haláláig is tarthat, de minden nemű rossz csapás, ami a célszemélyt éri, a ráböjtölésnek is tulajdonítható. „*A ráböjtölés során a böjtöt fogadó személy a szokásos böjti napokon kívül a hétnek még egy napját (rendszerint a szombatot) megtartotta böjtnek, hogy ezáltal halálos betegségbe döntse azt a személyt, akire a böjtöt fogadta. Böjtöt fogadott például a megesett leány a legényre, ha az nem vette el; a feleség a hűtlen férjére; anyós a menyére. A ráböjtölés a vétkesnek tartott személy haláláig tartott.*”⁴⁴

Ópályiban csak az idősök körében ismert jelenség ez, a középkorúak és a fiatalok nem is hallottak ilyesmiről, de miután megtudták, mit takar a fogalom, mélységesen elítélték a „ráböjtölőket”. A parochus úr sem találkozott ezzel a jelenséggel, de ez sem véletlen, hiszen az ezt a jelenséget gyakorlók vagy ismerők is tudják, miről lehet, illetve miről nem lehet beszélni. Egy igen jó példa az ópályi ráböjtölésre egy ottani lakos esete, aki – több telke lévén – eladta területeit a helyi kisebbséghez tartozó, tehát a cigány családoknak. Sok haragost szerzett ezáltal, és családját egyik csapás éri a másik után, így azt beszélik a faluban, hogy az illetőre ráböjtöltek. „*Mind a két fia el van válva, a másik fiú beteg. Mondtam neki, az Isten megver; ráböjtöltek.*”⁴⁵

Érdekes, hogy nem találkoztam olyan emberrel, aki gyakorolta volna a ráböjtölést, még az idősebb adatközlők is csak hallomásból ismerték a jelenséget. A válaszokból kiderül egyfajta ítélezés az ezt

⁴¹ Saját gyűjtés: a falu parochusa 2011-ben.

⁴² Saját Gyűjtés: F. Erzsébet. Született:1940.

⁴³ *Dömötör Tekla*: A magyar nép hiedelemvilága. Corvina Kiadó, Budapest, 1981. 155.

⁴⁴ Magyar Néprajzi Lexikon: *ráböjtölés* címszó. Elérhető: <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/4-818.html>

⁴⁵ Saját gyűjtés: F. Julianna. Született: 1936.

végző emberek felől, a válaszadók érezték, hogy itt valamilyen egyházi tanokon kívüli jelenségről van szó. „Az valakire nagyon rossz szándékból van, hogy érje az a rossz. Arra fogadja a bűnt, hogy megtörténjen az a rossz vele. Ez egy rossz dolog, egy önző dolog.”⁴⁶

Összegzés

A bűnt mindenkinek mást jelent. Egységességről és egy különleges ópályi mintáról beszélni nem lehet. Az viszont bizonyos, egy élő kultúrában létező, ma is működő, illetve működőképes jelenségről van szó. Nem merültek feledésbe a korábbi minták, hiszen, ha gyakorlatban nem is, de a köztudatban élnek még a klasszikus néprajzi munkákból oly jól ismert görögkatolikus bűnt főbb elemei. Kijelenthetjük, hogy a hitközség egy bizonyos része bűntől (bár ez egyénekenként változó intenzitású, időtartamú stb.), és akik nem bűntőlnek, valamit kapcsolnak a fogalomhoz, ha mást nem, a húsmentes étkezést. Az idősebb korosztály valószínűleg jobban ragaszkodik a gyerekkorában tapasztalt mintákhoz, sokuknál a „régies” elemek a gyakorlatban is felfedezhetőek. A középkorúak és a fiatalok helyzete is változatos képet mutat a témában, a „szélsőséges”⁴⁷ formáktól egészen a meg nem tartásig és a bűnről való ismeretek hiányosságáig sok mindennel találkozhatunk.

Szabad Boglárka

Egy elfelejtett népszokás: a kántálás

Tokaj-Hegyalján egy Szerencs közeli faluban, Legyesbényén láttam meg a napvilágot. Ötéves koromig éltem ott, de gyerekkoromban is, míg nagyszüleim éltek, sőt, most is, a fogyatkozó rokonság ellenére még mindig meglátogatom szülőfalumat. Ott ismertem meg a karácsonyi kántálás szokását, amelynek emléke még ma is elevenen él bennem.

December 24-én, karácsony vigíliáján (előestéjén) délután 3–4 óra között kezdtek az iskolás gyerekek a kántálást. Barátok, barátnők, testvérek, unokatestvérek, osztálytársak, iskolatársak összeálltak és együtt járták a falut. Felkeresték a csoportban lévők rokonainak, ismerőseinek a házát. Bementek az udvarra és az ablakon bekiáltottak: „Szabad-e az Istent dicsérni?” A válasz vagy az volt, hogy „Szabad”, vagy az, hogy „Dicsérd, ahogy tetszik [ahogy tudod].”

A válasz elhangzása után, az ablak alá állva elénekeltek egy, vagy két, a karácsonyi ünnepkörbe illő éneket, netán egy éneknek az összes strófáját. Az ismert énekek (*Mennyből az angyal*, *Csordapásztorok*, *Dicsőség mennyben az Istennek* stb.) mellett helyieket, kevésbé ismerteket is énekeltek.

Ott tanultam meg a gyermekek kedves kántálási énekét, amely a következőképpen mondja el a betlehemi történetet:

„Hideg szeles éjszakában,
Megjelent az Úr angyala.
Pásztoroknak, akik féltek,
Mondá nekik ne féljetek,
Menjetek el Betlehembe,
siessetek!

A pásztorok nem értették,
Agyal szavát nem sejtették.
Ismét mondom, ne féljetek,
Agyal vagyok, jót hirdetek:
Menjetek el Betlehembe,
siessetek!

A pásztorok elindultak,
Betlehembe eljutottak.
Ott találták a Megváltót,
Jászolban a Szabadítót,
Barmok közt látták sírni a
Vigasztalót.

⁴⁶ Saját gyűjtés: T. Irén. Született: 1932.

⁴⁷ Ez alatt pusztán az egyházi előírásoknál szigorúbb bűntöt értem.

*Mi is olyan napot várunk,
Szívünk Jézusnak ajánljuk.
Vedd kedvesen imádságunk,
Más egyebet nem adhatunk,
Százegyszer üdvözlégy kis
Messiásunk.”*

(Azóta is a karácsonyfa mellett gyermekeim, most már unokáim kérésére el kell énekelnem ezt a kántálási éneket).

Az éneklés befejeztével a következő jókívánságot kiáltották kórusban: „Adjon az Isten sok karácsonyestét elérni, ne ilyen szomorút, örvendetesebbet. Bort, búzát eleget, határunkba csendes békességet, szívünkben kívánjuk az egész háznépnek!”

Ezután szaladtak a lakás bejárati ajtajához (pitvarajtónak hívták). Itt kaptak a ház asszonyától pár szem diót, mogyorót, mákos vagy diós kalácsot (ma bejglinek hívják), esetleg pár fillért. Megköszönték, elköszöntek és mentek tovább kántálni.

Az iskolás gyerekek az akkori időnek megfelelően az iskolatarisznyával a nyakukban jártak kántálni, hogy a kapott ajándékot legyen mibe összegyűjteni. Aki nem járt még iskolába, de a nagyobb testvéreivel kántálni akart, annak az édesanyja varrt tarisznyát. Nekem nagyanyám varrta meg a kántáló tarisznyámat.

A gyerekek este 8 óráig kántáltak. Este 8 óra után már a legények és a nagylányok alkottak egyes kántáló csoportokat. Éjfélig járták a falut, a gyerekekhez hasonlóan énekelve. Őket étellel, itallal kínálta meg a háziasszony.

A felnőttek szívesen énekeltek a következőt:

*„Dicsértessék a Jézus,
Aki ma született.
A mi üdvösségünkre,
Mennyből leküldetett.
Betlehem városába,
Rongyos istállóban,
Született Isten fia
Világ Megváltója.*

*Senki sem fogadta be
A szép Szűz Máriát.
Nem tudta hol megszülni
Szentséges szent Fiát.
Talált egy rossz istállót,
Kénytelen betérni,
A szállást megtagadván,
Nincs többé hol kérni.*

*Eljött a boldog óra,
Megszülte szent Fiát,
Mily nagy öröm tölté el
A szép Szűz Máriát,
Midőn az Ő szülöttjét
Karjain szemlélték,
Mint urát és Istenét
Imádva dicsérték.*

*Nyáját őrző pásztorok
Az angyal szavára,
Jöttek a kised Jézus
Feltalálására.
Feltalálták barmok közt,
Keskeny jászolában,
Imádták leborulva
Rongyos pólájában.”*

Erről a karácsonyi énekről mindig az osztálytársam nagyanyja jut az eszembe, aki Sajónémeti lakásunk ajtáján úgy vízkereszt táján kopogott be a „Szabad-e az Istent dicsérni?” kérdéssel, és ezt az éneket énekelte. (Ő Hét községben lakott, amely akkor tiszta református falu volt, s én az éneket katolikus énekeknek gondoltam.)

Nagyon szép régi énekeket is tanultam az idősebbektől. Íme:

*„Megszületett a rég várt Messiás,
Kit nekünk jövendőlt Izaiás.
Betlehemem kívül egy pajtában,
Fekszik, és ott nyugszik a pólyában.

Ezt látván az égnek angyalai,
Leszálltak ők lettek udvarlói.
A bűnös világnak válságára,
Emberi testet vett fel magára.
Zordon hideg télben a Szentanya,
Rongyos kis pólyával betakarta.
Reszket, hogy azoktól megmenthesse,
Kinek üdvösségéért született.”*

Vagy egy másik:

*„Angyali glória zeng Betlehem felől,
Nagy fénnel, im, kinyílt az ég.
Pásztorok, ébredezzünk, gyorsan útra föl,
A Szűz ma szülte kisdédét.
Szent jóslat int a fölkelésre,
Dávid király jövendölése,
Föl, pásztorok, keressük föl tehát,
Jézust, az árva népek óhaját.”*

Én azt hittem, hogy ez is egy népi ének, míg Máriás József felsőbányai születésű újságíró fel nem hívta a figyelmemet a szerzőre. A szerző Pály Ede (1849–1925) felsőbányai esperes-plébános. Ő írta a Nagyszasszonyunk, hazánk reménye kezdetű egyházi ének szövegét is.

Éjfélkor elcsendesedett a falu, mindenki az éjféli misére ment, a falut járó betlehemes csoportok is. Az éjféli mise után a fiatal házaspárok a rokonsággal (sógorok, komák) alkottak kántáló csoportokat és a pásztorok miséjéig járták a falut. A házaspárok megkezdték a kántálást valamelyikük szüleinél, és mentek sorba a rokonokhoz, barátokhoz, szomszédokhoz, kedves ismerőseikhez. Énekeltek, ettek, ittak, de nem mulatásszerűen, hanem csak ünnepi hangulatban.

Hajnali öt órakor harangoztak elsőt a pásztorok miséjére, amely fél hatkor kezdődött. Ez egy rövid, csendes mise volt. A pásztorok miséjén az iskolás gyerekek kivételével (bár gyakran még azok közül is sokan) ott volt a falu apraja-nagyja.

Karácsony vigíliáján végeredményben 4 órától hajnali fél hatig karácsonyi énekektől zengett az egész falu. Felejtették a haragot, a megbántást és tiszta szívvel, örömeikkel köszöntötték a Messiás születését, illetve mai divatos szóval élve a szeretet ünnepét.

Kúti István

EMLÉKHELYEK

Az utolsó Rákóczi „harangja”

Rákóczi György fiatalkori képmása

Párizstól 45 kilométerre északnyugatra, Val-d’Oise megyében fekszik a festői szépségű kis falu, Cléry-en-Vexin. Ennek, a napjainkban mindössze 410 lakosú településnek a közepén pedig egy, a XIII. és a XVI. század között épített, gótikus és reneszánsz stílusjegyeket viselő műemlék, a Saint Germain tiszteletére szentelt római katolikus plébániatemplom (Église-Saint-Germain-de-Paris) áll.¹ És, hogy számunkra, magyarok számára milyen jelentőséggel bír ez a francia egyházi épület? Nos, ezen templom egyik harangja, az 1747-ben készített és fél évszázaddal később, a „Nagy Francia Forradalom” alatt megsemmisült „Suzanne Georgette” keresztapja nem más volt, mint II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem legkisebb fia, a család utolsó fíсарja, Rákóczi György herceg.²

Mint fentebb már említettem, a haragot – valamikor 1789 és 1799-között – leszerelték és Pontoise városába szállították, ahol ágyúnak öntötték be.³ Rákóczi György „harangja” tehát megsemmisült, de szerencsénkre fennmaradt a feliratának a szövege,⁴ mely a következőképpen szól:

EN 1747 AIT ETE BENIT PAR M^{RE} ANTHOINE DE VOVSGES
CURE DE CETTE PAROISSE ET NOMMEE MARGUERITE GEORGETTE
PAR MON PARRAIN MONSEIG^R GEORGES RACOSKY
PRINCE AU SAINT EMPIRE ROMAIN ROY DE HONGRIE
ET PAR D^{ELLE} PINTHEREAU DE BOISLISLE
DAME EN PARTIE DE CLERY

Azaz, 1747-ben Antoine de Vouvges⁵ úr, ennek a plébániának a lelkésze megáldott és a keresztapám Rákóczi György úr, a Római Szent Birodalom hercege, Magyarország királya,⁶ valamint Pinthereau de Boislisle kisasszony, Cléry egy részének az úrhölgye Marguerite Georgett-nek nevezett el.

A fenti feliraton kívül sikerült még egy korabeli írásos emléket is találnom a „Rákóczi-harangról”. Ez pedig a Cléry-en-Vexin-i római katolikus egyház keresztelési anyakönyve, melyben a következő adatok szerepelnek a „*Bénédictio de lapetite Cloche*”, azaz, a kis harang megáldásáról: 1747. augusztus 5-én, szombaton megáldotta a kis harangot ennek a plébániának a lelkésze, Antoine de Deuouges úr és „*Monsieur Georges de Ragotzy prince par la grace de Dieu du Saint Empire Romain Seigneur en partie du Royaume d’hongrie duc de Munkacz et de Makowitz Comte de Saros Seigneur de Sarospatak Tokay Regés [Regéc] Frenéz [Szerencs] Liednicz [Lednic] Onod*” (Rákóczi György úr, Isten akaratából

¹ http://fr.wikipedia.org/wiki/%C3%89glise_Saint-Germain-de-Paris_de_Cl%C3%A9ry-en-Vexin

² Rákóczi György életéről ld. *Bernard Le Calloc 'h*: Az utolsó Rákóczit Párizsban temették el. In: Rákóczi Hírvivő, 2004. 1. sz. 15.; *Gudenus János József*: A Rákóczi fejedelmek leszármazottjai Európában. Bp., 2006. 38.; Magyar Katolikus Lexikon XI. köt. Főszerk.: *Diós István*. Bp., 2006. 435.; Új Magyar Életrajzi Lexikon V. köt. Főszerk.: *Markó László*. Bp., 2004. 588. etc.

³ *Léon Plancourad*: Notice archéologique sur l’Église de Cléry-en-Vexin. II. Épigraphe. In: Département de Seine-et-Oise. Commission des antiquités et des arts. Vol. XXII. Versailles, 1902. 123.

⁴ *Plancourad* i. m. 122–123.

⁵ Helyesebben: Deuouges.

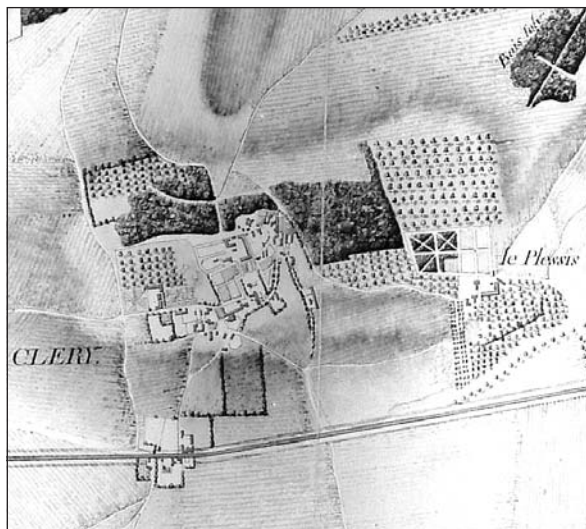
⁶ Helyesebben: Rákóczi György úr, a Római Szent Birodalom és Magyarország hercege.

a Római Szent Birodalom hercege, a Magyar Királyság részbeni ura, Munkács és Makovica hercege, Sáros grófja, Sárospatak, Tokaj, Regéc, Szerencs és Ónod ura), valamint „*Damoiselle Marguerite Suzanne de Pinthereau des Boislisle Dame en partie de Cléry*” (Marguerite de Pinthereau des Boislisle kisasszony, Cléry egy részének úrhölgye) elnevezték Marguerite Georgettának, Marc Antoine de Brossard, Cléry másik részének az ura és felesége, Marie Elizabeth de Roze, valamint más urak és hölgyek jelenlétében.⁷

Említésre méltó adalék még, hogy a Cléry-en-Vexin-i templomban nyugszik az 1768-ban elhunyt Suzanne Marguerite Pinthereau de Bois l’Isle, akit több szakirodalmi forrás szerint Rákóczi György herceg nem sokkal az első neje halála után, az 1740-es évek elején feleségül vett.⁸ Mások viszont megkérdőjelezik, hogy az 1756-ban elhunyt utolsó Rákóczinak valóban törvényes felesége volt-e a hölgy.⁹ Ezen kérdésre jómagam – még – nem tudom a pontos választ. Azt azonban igen, hogy ez az asszony – a Cléry-en-Vexin-i halotti anyakönyvi bejegyzése szerint – a 66 éves korában, 1768. december 23-án elhunyt és december 25-én a helyi templom alatti kriptába eltemetett nagyméltóságú

A Cléry-en-Vexin-i római katolikus plébániatemplom

Cléry-en-Vexin a XVIII. században

„*Margueritte Suzanne de Pinthereau, dame de Cléry*” hercegnő, „*Monseigneur Georges Rakogtzi prince par la grace de dieu du St. Empire Romain, Seigneur en partie du royaume de Hongrie, duc de Munkacz et Makowicz, comte de Saros, Seigneur de Sárospatak, comte de Tokaj, Regéz, Szerencz Liednicz et Onod*” (Rákóczi György úr, Isten akaratából a Római Szent Birodalom hercegeének, a Magyar Királyság részbeni urának, Munkács és Makovica hercegeének, Sáros grófjának, Sárospatak urának, Tokaj, Regéc, Szerencs és Ónod grófjának¹⁰ az özvegye volt.)¹¹ Summa summarum, jómagam is azt tartom valószínűnek, hogy Rákóczi György, nem sokkal az 1756 júniusában bekövetkezett halála előtt feleségül vette az élettársát.

Merényi-Metzger Gábor

⁷ Archives départementales du Val-d’Oise (a továbbiakban: AdVO). Registres paroissiaux. 3E48 4. Cléry-en-Vexin. Tom. 1746–1768. Fol. 8.

⁸ *Le Calloc’h*. i. m. 15.; Wertner Mór: A Rákócziak családi történetéhez II. In: Erdélyi Múzeum, 1898. 2. sz. 105.

⁹ Markó Árpád: A Rákóczi-család legutolsó tagjai. In: Turul, 1940. 3–4. sz. 82.; Émile Pillias: Paris, ville des Rakóczi. In: Revue des études hongroises. Tom. 14–15. Paris, 1936–1937. 173.; Thaly Kálmán: A Rákóczi-ház kihalásának időpontja és egy újabb nemeslevél II. Rákóczi Ferenc fejedelemtől. In: Turul, 1905. 2. sz. 50.

¹⁰ Helyesebben: Sárospatak, Tokaj, Regéc, Szerencs és Ónod urának.

¹¹ AdVO. Registres paroissiaux. 3E48 4. Cléry-en-Vexin. Tom. 1746–1768. Fol. 106.

Mátraverebély–Szentkút, a korszerűsített nemzeti kegyhely

Évezredek óta visszatérő kérdés: hogyan lehetünk ép egészek és sikeresek, s a valóság működőképes? Ha abszolutisztikus szemlélettel mindenkor közvetlenül a teremtő, mindenható és gondviselő Istenben bízunk, mindent közvetlenül Tőle remélünk, vagy relativizáló módon, haladva, azonosulva a korról, történetiség szerinti, korszerű, társadalmiasított mentalitással keressük a megoldást?¹ E szempontnak is megfelelően mutatjuk be a mátraverebély–szentkúti kegyhely tradicionális és korszerűsített világát.

Ősi népi tapasztalás, hogy az istenség egyes meghatározott helyeken különösen szívesen nyilvánkozik meg, és a kultusz itt kiváltképp kedves a számára.²

Mátraverebély–Szentkút búcsújáró hely középkori eredete Szent László király pogány kunok elleni harcaihoz kötődik. Első írásos említése 1290-ből való „*ad fontem Vereb*” megnevezéssel. Mátyás király híres ferences szónoka, Temesvári Pelbárt 1512-ben kiadott prédikációjában szolt arról a recens palóc folklórban is ismeretes hagyományról, hogy Szent László a harcok során elcsigázott vitézeinek forrást fakasztott, és úgy szerzett eleséget, hogy buzgó imádságaival egész falkányi vad felbukkanását eszközölte ki. A szentkúti forrásra alapozódhatott az a búcsújárás, amelyről egy 1331-ből való történeti adat szól. E szerint a verebélyi templomhoz búcsújárók seregletek össze, akik a kaszálóban és szénában tekintélyes kárt okoztak. A ferences kutatás e templom építését 1210-re becsüli.³ Néhány évtizeddel később helyette nagyméretű gótikus egyházat emeltek Mária mennybemenetele titulussal, alighanem a búcsújárással összefüggésben. Ez egyezik Szent László máriás szellemiségével is, aki templomalapításait rendre Nagyboldogasszony tiszteletére ajánlotta. Nem látjuk okát, hogy a Szent László-hagyomány keletkezése ne közvetlenül szent királyunk pogányok elleni harcaihoz kötődne. Ha Szent László ugratásának és általa a szent forrás fakadásának emléke az akkori eseményektől, a XI. század végétől datálható, akkor a csodálatosan keletkezett szent kút kultusza, tehát a kegyhely is ekkor tájt alakult ki. Még ha azt a mai kegytemplom falán a verebélyi első templom építésének becsült dátumához kötik is: *kegyhely 1210*. Szentmihályi Mihály a Szentkút történetéről 1797-ben kiadott művében az elődök hagyományára hivatkozik, akik – mint írja – főképpen békés időkben, hajdanában és mostan is oda szoktak járulni ájtatossággal esztendőnként mind Szűz Mária tiszteletét, mind pedig Szent László király járásának, szent kút fakadásának emlékezetét fenntartván. E leírásból nem derül ki, hogy összefügg-e Szent László király járása és a Mária-tisztelet. Barna Gábor a magyarországi búcsújárásról és kegyhelyekről írott könyvében máriás motívum nélkül írja le az 1090 körüli évekből eredeztethető történeti hagyományt: „... ezen a tájon harcolt Szent László király a betörő pogány kunokkal. A csata hevében egyszerre csak azt vette észre, hogy elszakadt a katonáitól, és ellenség veszi körül. A menekülés útja csak egy mély vízmósás felé állt nyitva. Amikor azt átugratta, megszabadult üldözőitől. Lova patája nyomán pedig forrás fakadt: a Szent László ugratása, melynél sokan látni vélik a patkó nyomát a sziklán.”⁴ Az 1930-as években Szentkúton szolgált ferences pap, Roznik Rajnér, összefoglalva Szentmihályi Mihály XVIII. századi ismertetését, részletezte a vízfakasztás legendáját is. Ebben a lovag király már Szűz Máriával kapcsolatban szerepel, és a Temesvári Pelbárt által említett vízfakasztás jelenetével is találkozunk: Szent László Mária intésére érintette meg lándzsájával a sziklafalat, hogy szomjazó katonáinak inni adjon.⁵

Szent László király emlékezete, ugratása és csodás vízfakasztása a szentkúti szakrális tájban szinte vándormotívummá népszerűsödött. Lovagkirályunk a Karancs-hegyen küzdött a besenyőkkel, és itt fakasztott vizet seregének. A helyi néphit szerint például a karancs-hegyi kegyhelyről, Héhalomból, Bercel–Ordaspusztáról, de még Hontról (egyaránt Nógrád m.), Ágasvárról (Heves m.), sőt, Budáról is ugratott Szentkútra. Ez a természetfeletti táltos adottság a búcsújáró kultuszban az isteni világgal összekötő kapocsá válik: XIX. századi palóc búcsúsok litániaszerű fohászban a szentség mintegy szakrális

¹ Lásd (2Krn 16, 7–13).

² *Limbacher Gábor*: Vallásos népművészet. In: Kapros Márta (szerk.): Nógrád megye népművészete. [Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága], Balassagyarmat, 2000. 273–326, 294.

³ *Palkó Julián OFM–Orbán Márk OFM*: Mátraverebély Szentkút Kegyhely és a Nagyboldogasszony Bazilika. Szentkúti Ferences Rendház, Mátraverebély–Szentkút, 2000. 10–22.

⁴ *Barna Gábor*: Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon. Panoráma. Medicina Könyvkiadó Vállalat, 1990. 113.

⁵ *Roznik Rajnér, P.*: Szentkúti könyv. Mátraverebély–Szentkút multban-jelenben. Imákkal és énekekkel. Szentkúti Ferences Rendház, 1939, 13–37.

kontaktus általi átszarmazásának vertikális rendjét találjuk, végletes megfogalmazásban: „*Szent Lászlónak szent lova, szent lovának szent lába, szent lábának szent patkója, szent patkójának szent nyoma: könnyörögj érettünk!*”⁶ E szövegbe foglalt palóc mentalitás szerint a szent életű királyban megnyilvánuló szakralitás átminősíti környezetét: a lovat, amin ül, sőt, annak minden porcikáját, de ezáltal a patkót is, amelyet a ló patáján hord, és még a földet is, amelyen Szent László, lova által, nyomot hagy. A nyom visszamatat e szakrális leszarmazásra, hiszen belőle csodás erejű víz fakadt. Hogy mennyire reális ez az értelmezés, mutatja az a XII. században rögzített történeti hagyomány, melyben Szent László lénye földi élete során átminősítette nemcsak közvetlen környezetét, hanem az egész természetet: „*azt mondják, hogy Magyarországnak soha nem volt ilyen [...] túlárado kegyességű [...] királya, s utána a föld sem volt már ennyire termékeny.*”⁷

Szentkút térségében Szent László emlékezete mint komplex hagyományvilág hamar leépülhetett egyes mondái elemek egymástól többnyire független számontartására. Ámbár ezek a motívumok, mint a Szent László ugratása, hasadék, vízfakasztás, sziklába enyésző nyomok, nagyrészt máig szívósan tartják magukat a palócok tudatvilágában.⁸ A leépülés döntően annak következménye, hogy a kegyhely fő alakja és a búcsújárás indítéka a középkor óta a Boldogasszony. Szent királyunk, mint az ő pártfogolt szentje, másfelől, mint Szűz Mária legbuzgóbb híve, az itteni kultusz példaképként tisztelt mellékalakjának számít. Ez tükröződik a kegytemplom és a felújításig a gyóntatóudvar berendezésében, valamint a tornyokban lévő harangok esetében is. A gyóntatóudvar Magyarok Nagyasszonya képének két oldalán volt látható Szent István és Szent László festett szobra, a Regnum Marianum eszmeiségnek is megfelelően. A kegytemplomban, a főoltár a Szentkúti Szűzanyaé, Szent Lászlót a szentély mennyezetén láthatjuk, amint vizet fakaszt a sziklából.⁹

A kegyhely búcsúkiáltásairól 1710-ből van tudomásunk, amikor XI. Kelemen pápa megújította a török előtti időkben engedélyezett búcsúkat, és teljes búcsút engedélyezett a kegyhely legnagyobb ünnepe, Nagyboldogasszony bójtje napjára. Ezt VI. Pius pápa 1782-ben apostoli levélben úgy módosította, hogy a lelkek üdvösségére és a hívek buzgóságának növelésére évente Nagyboldogasszony ünnepén vagy a megelőző két nap valamelyikén teljes búcsú nyerhető a kegyhelyen, ha a zárandok a keresztény fejedelmek egységéért, az eretnokség kiirtásáért és az Anyaszentegyház felmagasztaltatásáért könnyörög, meggyón és megáldozik. Ugyanígy teljes búcsú, azaz a gyóntatószékben már megbocsátott bűnök után fennmaradó, Istentől járó, és a tisztítóházban elviselendő büntetés teljes elengedése nyerhető Szűz Mária további 6 ünnepén, Pünkösöd vasárnapján, Páduai Szent Antal és Szent Anna napján. E búcsúnapokon kívül zárandokoltak Szentkútra húsvétkor és Szent László ünnepén (jún. 27.) is.¹⁰

A kegyhely fölkeresésének legfőbb indítéka a testi vagy lelki betegségből való gyógyulás kérése, vagy már a gyógyulást követő hálaadás. A Szentkút Szent László ugratását követő másik eredetlegendája az, amikor a verebélyi pásztor némaként született fia a látomásában megjelent Szűz Mária irányítására ivott egy patkó-forma mélyedésben lévő vízforrásból, és meggyógyult. A XVIII. században egy Hont megyei asszony anyósa rontásának elhárításáért – aki előbb megutáltatta vele férjét, majd bolondá dá tette – jött gyógyító zárandoklatra Szentkútra. Egy gyöngyöspüspöki (Heves m.) asszonyt férje otthoni fogságban éhezette, arcát is megsebezte, aztán adott neki egy forintot, hogy elmehessen a kegyhelyre. Egy apa vak lányát saját karjában hozta Szentkútra. A járásképtelen betegeket általában szekerekben szállították. A szűkség helyzetben lévő személy fogadalmi gyakorlatához tartozhatott, hogy többszöri zárandoklatot, leggyakrabban háromszori búcsújárást vállalt. Egy boconádi (Heves m.) asszony például addigi zárandoklatáig huszonkilencszer látogatta meg a verebélyi Szentkutat. Előfordult, hogy a beteg helyett hozzátartozója váltotta valóra a fogadott búcsújárást, s több alkalommal a hazatérő már egészségesen találta a beteget. A kegyhelyhez fordulás közvetlen indítéka gyakran valamilyen természetfeletti jel, az ismert esetek 15%-ában álombeli látomás. Ilyen, amikor egy zárandok éjjeli látomásá-

⁶ *Bálint Sándor*: Ünnepi kalendárium I. Szent István Társulat, Budapest, 1977. 503.; *Magyar Zoltán*: Szent László a magyar néphagyományban. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 81.

⁷ *Gericis József-Ladányi Erzsébet*: Szent László „csodás” tettei krónikáinkban. Magyar Könyvszemle 117. évf. 2001. 1. szám. Budapest, 20–32, 26.

⁸ *Magyar Zoltán*: i. m. 80, 84.

⁹ *Lengyel Ágnes-Limbacher Gábor*: Szent László-tisztelet a Palócföldön. Arrabona 46/1. (2008) 281–318, 284–289.

¹⁰ *Diós István*: Mátraverebély-Szentkút. Magyar Katolikus Lexikon <http://lexikon.katolikus.hu/M/M%C3%A1travereb%C3%A9ly-Szentk%C3%BAt.html> [2015 12 09]; *Jordánszky Elek*: Magyar Országban, 's az ahhoz tartozó Részekben lévő Boldogságos Szűz Mária kegyelem' Képeinek rövid leírása. Pozsony, 1836. 38.; *Tüskés Gábor*: Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993. 148–149, 151.

ban arra intetett, hogyha a szentkúti vízből iszik, meggyógyul. Egy hasonló eset a kegyhely másik célpontjához, a kegyképhez irányul: álmában látá a Szűz Mária képét előtte állani, aki ötöt bátorította, keresse fel azon formájú Képet, mely neki megjelent. Útra indult. Sehol hasonlót nem találván, végre e szent Kúthoz vetődik, és megismeri.¹¹ Az ilyen élményeknek megfelelően a kegyhelynek szóló adományok elsősorban a kegykép és környezete fényének emelésére irányultak. A búcsújárók ekkoriban rendszerint csoportosan és általában papi vezetéssel érkeztek Szentkútra hangosan mondott közös imádkozással és énekléssel. A tisztelet elementáris voltát mutatja a kegyoltár térden való, többnyire háromszor történt körüljárása. Elterjedt gyakorlat volt a beteg (!) vagy a beteg testrészt fürdetése, mosogatása a kút vizében. Indokolja e cselekményeket, hogy a zarándokok a kegyhelyen szent világba érkeztek, ahol természetfeletti jelenségeként gyönyörű éneket lehetett hallani, a szent kút fölött az égen nyitott ajtó mögött Mária jelent meg Jézussal, a kút vizében sokaig aranykereszt volt látható a tiszta életűek számára. De a vétket elkövető személyek büntetésére is történtek jelenések: amikor egy „feszlett életű” asszony meg akarta mosni gyermekét a kút vizében, az aranykereszt örökre eltűnt. A szent kút vize elapadt a bűnös személyek elől, a kút vizét kiköpő egyházi személy betegséggel lakolt, a csodákban kételkedő, vagy a búcsújárást gúnyoló felvilágosult pap halállal bünhődött. Transzcendens élményeket jelentettek a csodás gyógyulások is. Például 1731-ben egy csodás gyógyulást pesti viaszöntő mester tanúsított, ami mutatja a kegyhely nagy vonzaskörzetét is, aminthogy a gyertyaöntő 100 kilométernél messzebből is érdekesnek tartotta eljönni. A zarándokok a kegyhely szent voltát otthoni életükbe is igyekeztek átültetni, kibontakoztatva ereklyegyűjtő szenvedélyüket. A szent kútban méltánytalanság miatt eltűnt aranykereszt helyén egy terméskőkeresztet találtak, amit a kegyhely szabad terébe állítottak. Ezt a búcsúsok addig kapargatták, amíg elfogyott. De a helyébe állított újat is „*némely hívek késekkel nyiregették*”. Jellemző volt ekkoriban a több napos zarándoklat, amikor a – templomba be nem férő – búcsúsok az éjszakát a szentkúti völgy két oldalán töltötték, az egész völgy mentén tüzeket rakva. A felvilágosodást képviselő II. József király 1787-ben feloszlatta a szerzetesrendeket, így a szentkúti ferences kolostort is. A kultusz, ha alábbhagyott is, igen gyorsan újralendült, mert egy 1794-es feljegyzés szerint a krízishelyzeteket ábrázoló fogadalmi képek száma – egyéb jelekkel együtt – már 38 volt. De nemcsak tárgyiasult fogadalmi ajándékokkal találkozunk ebben az időben. Egy plébános például, aki egészségét a mátraverebélyi kegyhelyen nyerte vissza, néhány nappal később – mintegy szellemi hálajelként – prédikációban tett tanúságot a Szűzanya csodás gyógyításáról. Egy dunántúli plébános javait eladta, szegényeknek elosztogatta, lelkipásztori hivatalát letette, és Szentkútra jött a zarándokok szolgálatára. Verebély korábbi marhapasztora, betegségéből Szentkúton kigyógyulván, a kegyhely adminisztrátora szolgálatába állt. Az ilyen életmód-átalakító tanúságok és a kegyhely misztikus vonzása jelentős számú evangélikus és református hívő áttérését és zarándokká válását eredményezte.¹² A kegyhely vonzaskörzete a XIX–XX. század folyamán tovább nőtt. A gyalogos, mezítlábas processziók élén a búcsús fesztület vitték. Amerre haladtak, a településekről gyakran virágcsokrokat hoztak a keresztre, s a ráfeszített Jézust csókkal is köszöntötték. Úgy tartották, hogy a búcsúsok keresztjét megcsókolni különös kegyelem. Ludányhalászból (Nógrád m.), aki először ment a Szentkútra, vezeklésül követ rakott a batyujába.¹³ A környékbeli falvakban kútvizet húztak a zarándokoknak, nemcsak azért, hogy szomjukat oltsák, hanem azért is, hogy úgy gyűljön a víz a kútba, ahogy a búcsúsok jönnek Szentkútra.¹⁴

Mátraverebély–Szentkút kultusza a motorizáció következtében olyan területeken is hódítani kezdett az 1960-as években, amely településeken néhány évtizeddel korábban a köznép azt sem tudta, hogy létezik Mátraverebély. Így például a Duna–Tisza köze déli vidékeiről a tsz-ek és az utazási irodák autóbusszaival hatalmas tömegek jártak évente Mátraverebélyre, holott ezeknek a búcsújárásoknak nincs hagyományuk. Mindez részben azért alakult így, mert Mátraverebély hegyvidéken fekszik, igazi kirándulótájon, ahol várak, múzeumok, kastélyok és szép városok várják a turistát. A búcsú tehát jó alkalom az országjáró turizmusra, a turizmus pedig kiváló alkalom a verebélyi szentkút felkeresésére.¹⁵ Még inkább azonban a szocialista ideológia és az orvostudomány részlegessége melletti kultikus vonzódásról van szó. Saját megfigyeléseink során folyamatosan találkozunk tradicionális eljárásokkal és képzetekkel, ami mellett, illetve mellyel összefonódva jelentkeznek a mai társadalmi-kulturális jelenségekhez kötődő összetevők. Adataink alapján kétségtelennek látjuk a hagyomány továbbélését és megújulási képességét, mint ahogy tény a változás és az új világmépi, kulturális meghatározók jelentősége is. A

¹¹ *Tüskés* i. m. 116, 118, 120, 122, 123, 136–139, 142.

¹² *Tüskés* i. m. 130–131, 144, 178–180, 183–184, 188–189, 200–201, 300.

¹³ *Bálint Sándor–Barna Gábor*: Búcsújáró magyarok. Szent István Társulat, Budapest, 1994. 169–171.

¹⁴ Adatközlő: özv. Tóth Jánosné, Koplányi Teréz, Szanda (Nógrád m.) 1916–1998. Az adatközlés időpontja: 1991.

¹⁵ *Bárth János*: A katolikus magyarság vallásos életének néprajza. In: *Dömötör Tekla* (főszerk.): Magyar néprajz VII. Népszokás, néphit, népi vallásosság. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. 331–424, 376–377.

A megújult szabadtéri oltár, a mozaikképek Marko Ivan Rupnik szlovén jezsuita művei (Limbacher Gábor felvétele)

szájhagyományozáshoz képest az írásbeliség dominánssá válása, a médiumok szerepének kialakulása és befolyásoló hatása, a modern civilizáció diszfunkciói jelentős társadalmi rétegek számára mind közrejátszanak abban, hogy tulajdonképpen a szakrális kommunikáció jelenkori műfaja, az égieknek szóló levél megszületett és jelentős elterjedtségűvé vált. Főként a kegykép alatt és a lourdes-i barlangban hátlatablák mögé, oltárterítő alá, kövek közeibe dugott levelek és fogadalmi tárgyak esetében a legkevésbé vagy egyáltalán nem számolnak a nyilvánossággal, a tárgyak szinte zavartalan kommunikáció lenyomatát képezik a levélíró, illetve felajánló és a kultikus személy között. Ennek megfelelően a vallási előírásokból és rendtartásból kilendült helyzetek, vallásilag lehetetlen, a keresztény tanítással ellentétes kérések szólnak Szűz Máriához, gyakran házasság melletti szerelmi ügyben. Az eldugott levelek között átokszöveget is találunk. E levelek tehát fontos forrást képeznek a mai zarándokok lelki állapotának megismerésére, és kiindulást a pasztoráció számára. Az építészeti megújulással e terek intimitása csökkent. A kegykép előtti oltárszekrény elbontásra került, a lourdes-i barlangból szabadtéri oltárhoz került, a lourdes-i barlang akadálymentessé, ugyanakkor korlát mögé került a szent kúthoz közeli térben. A lelki szükséghelyzetek mellett a betegség léte és a modern orvostudomány eredményességének részlegessége önmagában is újra és újra termeli a tradicionális gyógy módok iránti fogékonyságot. Így a búcsújáró helyek, s főként Mátraverebély–Szentkút, aligha válik a jövőben pusztán kellemes kirándulási célponttá, hanem továbbra is egészségre serkentő kegyelmi kisugárzó központ lehet az Istent keresők és szükségben lévők számára.¹⁶

2014–2015-ben mégis nagy- részt turizmus céllal újult meg a kegyhely, a ferencesek megfogalmazott célja szerint azért, hogy minden szempontból megfeleljen rangjának és a zarándokok XXI. századi igényeinek. Vagyis abban bízva rakták le a beruházás alapkövét, hogy az építkezés a nagy európai zarándokhelyek sorába emeli Mátraverebély–Szentkutat. Megújult a kegytemplom, a rendház, a kültéri miséző oltár, komfortosabbá tették a zarándokházat, 140 új zarándokszállást alakítottak ki, és új fogadóépület várja a látogatókat.¹⁷ Átalakították a templom belső részét és a lourdes-i barlangot, így prakti-

¹⁶ Vö.: *Limbacher Gábor*: Szakrális kommunikáció. Fogadalmi tárgyak, égiekhez írott levelek szent helyeken. In: *Szemerényi Ágnes* (szerk.): *Folklor és nyelv*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010. 389–412.; *Uő.*: Palócföldi vallásos gyógy módok a múltban és a jelenben. In: *Pócs Éva* (szerk.): *Mágikus és szakrális medicina*. Vallás- etnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben VII. Balassi Kiadó, Budapest, 2010. 459–477.

¹⁷ Egykor a zarándokok fogadásának meghatározója volt az a nagy köztéri arma Christi (Krisztus keresztjén szenvedésének egyéb eszközei) a kegyhelyre vezető mindkét útnál, amit Zeller Sebestyén 1763–1777 közötti metszete mutat.

kusabbá vált a restaurált kegyoltár és a Szűzanya kegyszobra.¹⁸ A beruházás – szakkifejezéssel – a vallásurisztikai vonzerő növelése céljából történt, nem egyedül a saját kegyelmi forrás kibontakoztatásával, hanem például a Pest központjában lévő ferences templom hátatábláinak Szentkútra helyezésével.

A szentkúti víz ereje-kultusza ugyan nem áll középpontban, de komfortos vízvételi helyiség került kialakításra.

A fejlesztés hasznosítása vallási-közgazdasági-üzleti-turisztikai megalapozottsággal történik, módszeres programszervezés mentén. 2016 elején háromféle lelkigyakorlatra kerül sor: a házasság előtt állóknak, a gyermekekre vágyóknak és a papság számára.

Az egykor oly elementáris vonzerőt jelentő búcsúkegyelem mai – éves kihasználtságra is figyelő – formájaként különböző tematikájú búcsúnapok valósulnak meg: óvodások zárandoklata, a Katolikus Szeretetszolgálat intézményeinek zárandoklata, lovas zárandoklat Szent Lászlókor, együtt járók, jegyesek, fiatal házások, gyermekekre és gyermeket várók zárandoklata Sarlós Boldogasszonykor, a Szereteláng Mozgalom zárandoklata, betegek búcsúja, cigányzárandoklat, Ferences Világi Rend búcsúja, özvegyek, árvák, gyermeküket elvesztettek zárandoklata, görögkatolikusok zárandoklata, egyetemisták zárandoklata, hagyományos római rítusú hívek zárandoklata. Egyházi iskolák és plébániák 2016-ra már lefoglalták a közösségi szállások nagy részét táborok céljából. A zárandokszállások maximális kihasználtsága érdekében egyházi tanfolyamokat szerveznek. Született egy hely, ahol minőségi szálláshelyeket és éttermi szolgáltatásokat kapcsolnak a lelki tartalomhoz.

A létrejött ingatlanállomány működtetését szervezetszerű működéssel és gazdálkodással biztosítják. A kegyhelyen értékesítési igazgatói, recepciós, éjszakai őrszolgálati stb. munkaköröket alakítottak ki, melyek finanszírozását a szolgáltatások fizetőképes kereslete biztosítja. Az értékesítési vezető egyik legfőbb feladata, hogy ősztől tavaszig is legyen annyi vendég, zárandok, amitől üzemképessé válik a megújult kegyhely. Fontos szerepet kapnak a turizmus-vendéglátás szakmai ismeretei.

Advent szombatjain kézműves vásárral, családi programokkal, betlehemi előadásokkal, kulturális műsorokkal várták a látogatókat. Karácsonyi ajándéknak ajánlják foglalás vásárlását pihenésre, lelki feltöltődésre vágyó ismerős, rokon számára a két ünnep közötti időszakra, teljes ellátással.

A térségből meghívott katolikus iskola diákjai és óvodások betlehemes játékot, karácsonyi énekeket adtak elő. Mindennap van zsolozsma, szentmise, szentségimádás, adventi körmenet, gyertyás énekléssel, és ezekhez kapcsolódva más rendezvényeknek is helyet adnak, mivel a felújítás révén több új létesítmény lett. Ezeket így meg tudják tölteni tartalommal. E tartalmak többnyire fontos társadalmi szerepvállalást jelentenek: a *Felnőttek-gyermekek együtt* elnevezésű programban a gyermekek csokoládéval, a felnőttek pedig pénzadománnyal támogathatják a salgótarjáni Szent Lázár Kórház gyermekosztályát. Karácsonykor pedig a szentkúti zárandokház megnyitotta ajtaját a magányosan élők előtt. Bárki eljöhetett, akinek nincs kivel ünnepelnie. A programokat szociális testvérek vezetik.

A kegyhely megújulásakor kiemelt figyelmet fordítottak a kulturális terek kialakítására.

Széles körű felújítás zajlott, új épületegyüttes jött létre, önálló szállásépületeket, éttermet és konferenciaközpontot alakítottak ki. Találkozhat egymással a hit és a kultúra. A bazilikában rendszeresen fellépnek egyházi énekeket előadó énekkarok, az adventi időszak szombatjain pedig iskolák színjátészi, énekkarai érkeznek műsorral. A tervek között szerepel, hogy február végétől keresztény szellemiségű írókat, művészeket hívnak meg szombatonként. A sorozat címe: *Kávéházi beszélgetések*.

A kegyhelyvezetés szándéka szerint a fejlesztés eredményeként az érkezők megcsodálhatják a természetet, az építészet, a vallási hagyomány szépségeit, és részük lehet abban a nagy átalakulásban, amikor pusztaság paradicsomi kerrté lesz: bennünk és körülöttünk.¹⁹ Szekularizált világunkban a fejlesztés kísérlet a kegyhely vonzerőjének további növelésére, tervezett és szakmailag kidolgozott stratégia mentén, a materializálódott és komfortos társadalmi viszonyokhoz igazodva, s nem feltétlen abból kilendítve.

Limbacher Gábor

¹⁸ https://www.google.hu/search?q=Szentk%C3%BAti+Sz%C5%B1zanya+kegyeszobor&rlz=1C1OPRB_enHU538HU538&espv=2&biw=1366&bih=643&source=lms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiPraql5cnJhXH2ywKHZ2aBL4Q_AUIBigB#imgdii=O78UWYPJrwUCKM%3A%3B078UWYPJrwUCKM%3A%3BpIQA-wex-HjxXBM%3A&imgcr=O78UWYPJrwUCKM%3A [2015 12 07]; <http://www.hirado.hu/2015/09/05/matradak-a-matraverebely-szentkuti-nemzeti-kegyhelyet/#> [2015 12 07]

¹⁹ <http://www.magyarokurir.hu/hirek/betlehemi-jatekok-lelkigyakorlatok-megujult-matraverebely-szentkuti-kegyhelyen> [2015 12 05]; - fr.Kálmán Peregrin Kegyhelyigazgató köszöntője http://www.turizmusonline.hu/belfold/cikk/megujult_a_matraverebelyszenkuti_nemzeti_kegyhely [2015 12 07]

KÖZGYŰJTEMÉNYEK

Múzeumandragógia a honismeret tükrében

*A múzeum mint az egész életen át tartó tanulás,
tudományos ismeretterjesztés bázisa*

Az országos nagymúzeumok kezdeményezése nyomán, a mai kor elvárásait, szemléletmódját figyelembe véve több mint negyed évszázada annak, hogy a szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeumban kialakítottuk azokat a múzeumpedagógiai módszereket, foglalkoztatási formákat, amelyek komplexitásuknál fogva biztosítják az élményszerű ismeretszerzést, a megismerés, felfedezés, alkotás örömeit. Közművelődési és múzeumpedagógiai koncepciónk szerint programjainkat igyekszünk úgy összeállítani, hogy azok a hagyományos ismeretátadás keretein túl a látogatói aktivitásra, kreativitásra épüljenek. E módszert szem előtt tartva lehetőséget biztosítunk a különböző korosztályok számára kulturális örökségünk megismertetésére, a megőrzését segítő helyi és regionális programokon történő aktív részvételre, közösségek építésére. Honismereti és helytörténeti vonatkozású rendezvények szervezésével törekszünk a társadalmi és természeti ismeretek elmélyítésére, gazdagítására, a kultúra iránt érdeklődők körének szélesítésére, egyúttal az általános műveltség fejlesztésére.

Közművelődési tevékenységünk alapjaira a múzeum kiállításhasználó koncepciója. Célunk és feladatunk olyan, feltehetően nagy érdeklődésre számot tartó kiállítások rendezése, közönségszolgálat programok szervezése, amelyek a mai kor igényeinek, elvárásainak eleget téve, a látogatóbarát múzeum elvét szem előtt tartva széles közönségrétegeket mozgatnak meg. Fontosnak tartjuk, hogy a múzeumi szemléletváltás jegyében nyitottá váljunk, a gyűjtemény bemutatásán, feldolgozásán túl lehetőséget biztosítsunk annak népszerűsítésére, interaktív megismertetésére is.

Az óvodások, az általános és középiskolás tanulók rendszeres látogatói a célirányosan nekik szervezett múzeumi óráknak, tematikus foglalkozásoknak, helytörténeti vetélkedőknek, különböző pályázatoknak, nyári táboroknak. Ugyanakkor fontosnak tarjuk azt is, hogy az egész életen át tartó tanulás¹ jegyében az aktív dolgozóknak és a nyugdíjasoknak is szervezzünk közönségszolgálat programokat, melyekkel hozzájárulunk a szabadidő tartalmas eltöltéséhez, az önképzéshez, személyiségfejlesztéshez, hiszen a kultúra, múzeumi közművelődés társadalmi feladatainak ellátására, teljesítésére rendkívül nagy a közösségi igény.²

A neveléstudomány egy specifikus területét jelenti a felnőtt korúak múzeumi nevelése, oktatása és képzése, amely az élethosszig tartó tanulás jegyében rendkívül fontos szerepet tölt be a múzeumok közönségkapcsolati tevékenységében. Míg a múzeumpedagógiai foglalkozások célközönsége a gyermek, addig a múzeumandragógia a felnőttek, a múzeumgerontológia pedig az idősek, „szépkorúak” múzeumbeli nevelésével, kulturális érdeklődésük felkeltésével foglalkozik. A múzeumandragógia a múzeumok, a muzeális jellegű intézmények, civil közösségek, a kulturális örökség védelmével, őrzésével megbízott szervezetek felnőttképzési, felnőttoktatási, felnőtt-nevelési tevékenységének lehetőségeit, feltételeit vizsgálja, valamint azokat a törvényszerűségeket igyekszik feltárni, amelyek intézményes vagy intézményen kívüli múzeumi keretek között hatékonyabban tehetik a felnőtt egyének, közösségek számára az egész életen át tartó tanulási, képzési, önképzési, személyiségfejlesztési eredményeket. A múzeumandragógia a felnőttekkel történő olyan együttműködés, ami az egyén és a közösség építését szolgálja a múzeumi anyagok felhasználásával, a múzeum tudományos szakembereinek közvetítésével.

¹ *Kócziánné Szentpéteri Erzsébet*: Lifelong learning, azaz egész életen át tartó tanulás a múzeumban. Európai várakozások és a hazai helyzet. In: Lengyelné Kurucz Katalin szerk.: Országos Múzeumi Közművelődési Konferencia. Esztergom, 2002. 44–49.

² *Kurta Mihály*: Múzeumandragógia és múzeummediáció. Innovációs törekvések a múzeumi kultúráközvetítésben. In: Kurta Mihály–Pató Mária szerk.: Múzeumandragógia. Az I. Országos Múzeumandragógiai Konferencia válogatott anyaga. Miskolc–Szentendre, 2010. 23–54.

A kölcsönös kapcsolat eredménye a társadalom aktív szereplőjeként a múzeum hosszú távú működésének biztosítása.³

A felnőtt korosztály legfiatalabb tagjait a főiskolások, egyetemisták képezik. Megyeszékhelyünkön mindössze egyetlen felsőoktatási intézmény működik, a PTE Illyés Gyula Főiskolai Kar, ahol kezdetben óvodapedagógusokat és tanítókat képeztek, napjainkban már 5 tudományterületen, 13 szakon oktatnak. A felsőoktatási intézményből elsősorban a pedagógia, valamint a turizmus–vendéglátás szak hallgatói látogatják rendszeresen az intézményünk által szervezett programokat. A másik célközönség a pedagógusok, akik egyrészt tanítványaikat hozzák a különböző múzeumpedagógiai foglalkozásokra, másrészt kiállításnyitókön, kiállításokhoz kapcsolódó egyéb rendezvényeken, előadásokon, könyvbemutatókon vesznek részt.

Nehezebb a helyzet a kultúra iránt érdeklődő aktív korosztállyal, ugyanis az a tapasztalatunk, hogy ez a korosztály – munkavállaló révén – lényegesen kevesebb időt tölt el múzeumban. Eddigi tapasztalataink azt bizonyítják, hogy nagyobb létszámmal főként a családi hétvége programokon, valamint az országos nagyrendezvények közül a *Múzeumok Éjszakáján* vesznek részt. Sajnálatosan kell megállapítani, hogy megyeszékhelyünkön a nyári turizmus sem játszik döntő szerepet, így nem számottevő a csoportos felnőtt látogatók száma sem, ellentétben az ország más pontjain lévő várak, kastélyok, történelmi emlékhelyek közönségcsalogató szerepével.⁴

Az elmúlt évek során jelentősen változott a – többségében aktív dolgozókból és nyugdíjasokból álló – kultúrával is foglalkozó civil szervezetek és a múzeum közötti együttműködés minősége is. Számos rendezvényt közösen szervezünk, így az egyes civil szervezeteken keresztül szélesebb rétegekhez is eljutunk.

A leginkább motiválható réteg a nyugdíjas korosztály – különösen a Tájak–Korok–Múzeumok Egyesület Szekszárdi Klubjának mintegy 430 tagja –, akik egyrészt a múzeumi rendezvények potenciális látogatói bázisát jelentik, másrészt szükség szerint önkéntesként segítik az intézmény munkáját (pl. teremőri feladatok ellátása a Múzeumok Éjszakája rendezvényen). A klub negyedévszázada alakult, háttérintézménye megalakulásától kezdve a Wosinsky Mór Megyei Múzeum. Az aktuális év programtervét január elején, az éves közgyűlésen előzetes igényfelmérés, a klubtagság javaslata alapján állítjuk össze. Talán ezzel is magyarázható az a nagy érdeklődés és részvételi arány, amely programjainkat kíséri. Általában kéthetente csütörtökön, évente 30–35 alkalommal szervezünk programot. Kínálatunk, ajánlataink a kulturális értékekre hívják fel a figyelmet, rendezvényeink is erre támaszkodnak. Klubunk rendszeres programjaival lehetőséget kínál a város, a megye és nem utolsósorban a távolabbi települések helytörténetének, nevezetességeinek megismerésére. Honismereti, művelődéstörténeti és egyéb témájú előadásokat, vetített képes élménybeszámolókat tartunk, alkalmanként helyi művészeket keresünk fel műtermekben, mestereket műhelyeikben. Népszerű programjaink a városnéző séták, múzeumlátogatások. A közösség igényeinek eleget téve tavasztól ősziig helytörténeti, valamint hazánk nevezetességeinek megismerését célzó műveltséggyarapító kirándulásokat szervezünk. Célunk a környező világ természeti, történeti, építészeti, kulturális értékeinek megismerése, megismertetése, gyarapítása.

A Wosinsky Mór Múzeum számos programot kínál a felnőtt korosztály számára. A múzeumok történetének egyik legrégebbi közönségkapcsolati módszere a tárlatvezetés. Intézményünkben ez nagy hagyományra tekint vissza, hiszen a századfordulón már Wosinsky Mór, a múzeum alapító igazgatója, majd a bibliofil tudós nyomdokain haladva a Múzeumegyesület tagjai minden ellenszolgáltatás nélkül tartottak tárlatvezetéseket, tudományos ismeretterjesztő előadásokat.⁵ Napjainkban is rendszeresek a különböző célcsoportoknak tartott vezetések.

A történelem iránt érdeklődő főiskolások, aktív dolgozók, nyugdíjasok számára – az élethosszig tartó tanulás elvét figyelembe véve – szervezünk előadásokat főként az őszi, téli hónapokban. Ezt a célt szolgálja a már hosszú évek óta megrendezett *Múzeumi esték* című tudományos ismeretterjesztő sorozat, melynek tematikái évről évre változnak, évfordulókhöz, jeles eseményekhez, várhatóan nagy érdeklődésre számot tartó témákhoz kapcsolódnak, előadói az adott kor jeles szaktekinthelyei. Így például *A sors embere* sorozatunk azt kutatta, mennyire befolyásolta egy-egy híres személy az adott történelmi

³ Szabó József: Múzeumandragógia, az informális és formális tanulás új lehetőségei In: Szabó József szerk.: Múzeumandragógiai tanulmányok. Debrecen, 2012. 3–7.

⁴ Puczkó László: A Magyar Múzeumok Kutatás turisztikai vonatkozásai. In: Vigh Annamária szerk.: Múzeumi Közlemények 2008/2. 19–37.

⁵ Gaál Attila: Tolna vármegye múzeumának megalakulása és közművelődési tevékenysége a század első évtizedeiben. In: Szilágyi Miklós szerk.: A szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum évkönyve VI–VII. Szekszárd, 1977. 3–27.

esemény kimenetelét. Nagy érdeklődés kísérte a *Nők a történelemben*, a *Történelmi krimik – kriminális, történelem* a *Királyi legendák*, az *Ezerarcú kultúrák* vagy az I. világháború kitörésének centenáriumára hirdetett *Szarajevótól Trianonig* című sorozatunkat is.

Kezdeményező jelleggel indult a 2014/15-ös tanévben a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület és a múzeum közös szervezésében a *Kedvenc témám – Honismeret a múzeumban* című nyolcrészes sorozat, melynek előadói neves helyi kutatók, helytörténészek és középiskolás ifjú tudorok.

A Wosinsky Mór Megyei Múzeum központi épületén kívül a Babits Mihály Emlékházban, az Irodalom Háza – Mészöly Miklós Múzeumban és a Vármegeyházi Kiállításban is szervezünk programokat különböző korosztályok számára. A 2014 őszen megnyílt Vármegeyházi Kiállításban a helyi lehetőségeket kihasználva alakítottuk ki múzeumpedagógiai programkínálatunkat.

Folyamatosan nagy érdeklődés kíséri a kiállításnyitókat, tárlatokhoz kapcsolódó programokat, könyvbemutatókat, hangversenyeket, dramatikus bemutatókat (pl. a karácsony előtti betlehemes játékot). Lehetőséget biztosítunk felnőtt látogatóinknak arra is, hogy múzeumi pályázatainkon részt vegyenek (pl. karácsonyfa-díszítő, adventikoszorú-készítő pályázatok). Egyik legnépszerűbb, legtöbb látogatót vonzó rendezvényünk a családi hétvége programok, melyeken gyermek–szülő, unoka–nagy szülő egyaránt jelen van. A nagyrendezvényeken, a *Múzeumok Éjszakáján*, *Múzeumok Őszi Fesztiválján*, s nem utolsósorban a *Múzeumi Világnap* programjain szintén jelentős a felnőtt látogatók száma. Felsoroltakon kívül alapvetően a felnőtteket, különös tekintettel a megye múzeumainak, tájházainak, helytörténeti gyűjteményeinek közművelődéssel (is) foglalkozó munkatársait, valamint a pedagógusokat célozzuk meg a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban működő Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ (MOKK) és a Wosinsky Mór Megyei Múzeum közösen szervezett rendezvényeivel. Arra törekszünk, hogy minél szélesebb körben tájékoztassuk az érdeklődőket a MOKK által szervezett felnőttképzési programokról.⁶ Célunk a megyében működő múzeumok közötti együttműködés erősítése, új kiállítóhelyek vezetőivel a kapcsolat felvétele, kiépítése, a korszerű és hatékony múzeumi közművelődési, oktatási-képzési, közönségkapcsolati tevékenység, a jó gyakorlatok adaptálása, széles körű elterjesztése. A módszertani műhelyfoglalkozásokat, információs napokat nem csupán a megyei múzeumban, hanem kihelyezett helyszíneken, a megye különböző településein, alkalmanként más-más muzeális intézményben tartjuk.

A közönségkapcsolat, a marketing, a PR-tevékenység egyik legjelentősebb feladatköre az intézmény híreinek eljuttatása, közvetítése a nagyközönséghez egyrészt a média segítségével, másrészt továbbítása adott célközönség felé. A múzeumok sokoldalú, speciális tevékenységű szervezetek, ezért célszerű az ún. szolgáltatás marketing alkalmazása.⁷ Programjainkról, rendezvényeinkről rendszeresen, havonta küldünk tájékoztatót interneten keresztül a médiának, a megye kultúrával foglalkozó civil szervezeteinek. A médiumok többsége az aktuális információkról naprakész, folyamatos tájékoztatást ad az olvasóknak, illetve a nézőknek, hallgatóknak. Alkalmanként egy-egy rangosabb, nagyobb publicitást igénylő eseményről, rendezvényről a médiumok – kérésünkre megfelelően – előzetesen hírt is adnak, majd programjainkról képes riportot készítenek. Ugyanakkor a korszerű tájékoztatás egy igen fontos alappillére a múzeum naprakész, aktuális híreket folyamatosan közlő honlapja, melyet 2014-ben több mint 15 000-en tekintettek meg. Szintén jelentős információs bázisnak tartjuk a Facebook internetes közösségi oldalt, melyen az intézmény mintegy 2600 „ismerős” számára ad tájékoztatást a múzeum különböző rendezvényeiről. Felmérések szerint ez a közösségi oldal egyre inkább terjed az idősebb korosztály körében is. Minél több jó médiakapcsolattal rendelkezünk, annál több helyen olvashatnak rólunk, láthatnak, hallhatnak bennünket, így feltehetően a látogatók még szélesebb körben elérhetők.

Andrásné Marton Zsuzsanna

⁶ *Káldy Mária*: Felnőttképzési programok a Múzeumi Oktatási és Képzési Központban. In: Káldy Mária–Kriston Vizi József–Kurta Mihály–Szabó József szerk.: *Múzeumandragógia*. Miskolc–Szentendre, 2010. 175–183.

⁷ *Némedi Varga Zoltán*: Marketing a múzeumok szolgálatában. In: Pató Mária szerk.: *Nyitott kapukkal*. Kapun kívül és belül. Múzeumi iránytű 1. Szentendre, 2009. 6–10.

TERMÉS

Szolnok, a „kétszeres” megyeszékhely, avagy a település közigazgatási létének évszázadai¹

Napjainkban természetesnek tűnik, hogy egy megyeszékhely egyúttal megyei jogú város is, vagyis a közigazgatási státusz megfelel a települési státusznak. De nem volt ez mindig így. A megyerendszer mintegy ezredéves fönnállása alatt ugyanis egy valóságos fejlődési folyamatnak lehetünk szemtanúi, mely napjainkra kétségkívül nyugvópontra jutott. Az is kétségtelen, hogy a fejlődés útja nem volt mindig lineáris. Az egyik legjobb példa ennek illusztrálására Szolnok, hiszen létét vármegyeszékhelyként kezdte, noha kezdetben csupán királyi falubirtokként tartották számon. A későbbi századok során vármegyeszékhelyi rangját elveszítette, miközben különleges státuszú településsé, ún. királyi mezővárossá emelkedett. Közben, a török hódítók szandzsákszékhelyé tették. Majd ezt követően, a XIX. század utolsó harmadában egyszerű község lett, hogy innen íveljen föl közigazgatási státusza ismét egészen a vármegyeszékhelyi rangig. Tanulmányunkban ezt a folyamatot igyekszünk elsőként nagyvonalakban fölvezetni, kitérve Szolnok közigazgatási és települési viszonyainak szüntelen változásaira is.

* * *

Szolnok történetével kapcsolatban a garamszentbenedeki apátsági oklevél (1075) előtti időszakból csupán helytálló feltételezéseink vannak. Egészen a török hódoltság koráig bizonytalan a település lakosság száma is, főként, ha tekintetbe vesszük: az első, mai értelemben vett népszámlálás csak a XVIII. század végén történt meg. Ennek megfelelően nem lehet következtetéseket levonni a nemzetiégi folytonosság helyzetére vonatkozóan sem.²

Az bizonyos, hogy I. (Szent) István (1000/1001–1038) tette vármegyeszékhelyé Szolnokot, melynek települési státusza ettől kezdve királyi falubirtok (*possessio*), majd 1422-től királyi mezőváros (*oppidum*). Közben Szolnok 1406 és 1569 között nemesi vármegyeszékhely volt,³ s többek között 1537-től birtokolta az a Werbőczy István ítélmester is,⁴ aki az 1514-es Dózsa-féle parasztlázadás után megírta, s kiadta a nemesi jogok alapidokumentumának tekinthető ún. *Hármaskönyvet* (*Tripartitum*, 1519). Az általunk ismert első nemesi közgyűlésre Szolnokon ugyancsak 1406-ban került sor.⁵

Szolnok vármegyét föltehetően 1018 és 1038 között szervezték meg.⁶ Akkori területe azonban nem mérhető a mai megye területéhez, ugyanis egészen Erdély szívéig, a dési sóbányáig elnyúló, tehát hatalmas összefüggő közigazgatási egységről van szó. A terület egyben tartásának célja nyilvánvalóan a Dést a meszesi Kapun át Szolnokkal összekötő sószállító szárazföldi útvonal egységes föltételekkel történő biztosítása volt. Nyilvánvalóan már Zounok ispán hatalma is kiterjedt Észak-Erdélyre is. Ennek fényében nem véletlen az sem, hogy a mindenkori szolnoki ispán az Árpád-korban egyúttal gyakran volt az erdélyi területek király által kinevezett főtisztviselője, vagyis erdélyi vajda is. Mivel aztán Magyarországon a só kitermelése és forgalomba hozatala is királyi monopólium volt, az uralkodó sóvágói által kitermelt sót a királyi *sathosok* szállították Désről szárazföldi úton Szolnokig, illetve Tordáról a Maros folyón, vízi úton le egészen Szegedig, hogy aztán ott az ispánok irányításával osszák és juttassák el a

¹ Azonos címmel elhangzott a szerző *Érdekes Szolnok* című tízrészes városismereti sorozatának második előadásaként a szolnoki Verseghy Ferenc Megyei Könyvtárban 2012. október 19-én.

² Oklevelek és iratok Szolnok város történetéből 1075–1685. Összegejt. és ford.: *Benedek Gyula*. Szolnok, 2007. 8.

³ Oklevelek és iratok, 7–8.

⁴ Oklevelek és iratok, 126–129.

⁵ Oklevelek és iratok, 38.

⁶ *Györffy György*: István király és műve. Bp., 1983. 331.

váras és vásáros helyekre.⁷ Azt, hogy a szolnoki ispán hatalma nagyobb volt, mint ugyanilyen tisztséget betöltő társaié, az *Altaichi Évkönyv* is megerősíti. A történeti munkában a szolnoki ispánt *princeps*ként említik, és hozzáteszik: négy püspök mellett ő volt a világi vezetője az I. András magyar király (1046–1060) elé járuló hódoló küldöttségnek.⁸

Zounok ispán vármegyei tevékenységére vonatkozó dokumentum azonban *nem* maradt fenn. Csúpan annyi bizonyos, hogy Zounok ispán az 1046-os Vata-féle pogányházadásnak esett áldozatául, mégpedig a Duna folyón, a pesti rév mellett, miután társaival együtt Szent Gellért és a többi püspök segítségére sietett mint a királysághoz hű főtisztviselő.⁹ Ezért közvetlen forrás hiányában közvetett adatokkal igyekszünk bemutatni a korabeli országos, illetve helyi viszonyokat. Ehhez pedig szilárd alapul Szent István törvényeit használjuk, mely kiállta az idők próbáját – maga a szent istváni megerendés is kisebb-nagyobb módosításokkal ma is működik.

Lássuk tehát, általánosságban mit mond a vármegyével és annak első számú vezetőjével, az ispánnal (*comes*) kapcsolatban Szent István ún. I. törvénykönyve (1001 körül).

A világi hatalom képviselőinek, az ispánoknak és a bírácoknak együtt kellett működniük az egyházi előjárókkal minden közös ügyben (II.). Azt az előírást, hogy minden ember – „*kivéve, akik a tüzet őrzik*” – vasárnaponként menjen templomba, a papnak és az ispánnak ugyancsak közösen kellett betartatnia, s szükség esetén szankcionálnia (VIII. és IX.).

Alább a szívfolt kedvéért további két rendelkezést szó szerint idézünk:

„*XV. Azokról, kik feleségüket ölik meg*

Ha valaki az ispánok közül megkeményedve szívében... felesége meggyilkolásával szennyezne be lelkét, a királyi tanács határozata szerint 50 tinóval engesztelje ki az asszony rokonságát, és bőjtöljön a kánonok rendelkezése szerint. Ha pedig vitéz... esik ugyanebbe a bűnbe, ...fizessen a rokonságnak 10 tinót, és bőjtöljön...

XXXV. A házak megrohanásáról

*...ha valaki az ispánok közül... annyira nyakas lenne, hogy másvalakit otthonában keres halálra, és hogy javait elpusztítsa, ha az úr otthon van és azzal megví vagy azt megöli, bűnhődjék a kardrántásról hozott törvény¹⁰ szerint. Ha pedig az ispán ott elesik, kárpótlás nélkül feküdjék. Ha pedig nem maga támad, hanem vitézeit küldi, 100 tinót adjon kárpótlásul a támadásért...*¹¹

Szent István szeretett fiának, s kijelölt utódjának, Imre hercegnek szóló intelmeiben (1020 körül) a következőket olvashatjuk:

„*IV. A főemberek és vitézek tiszteletéről*

*Az uradalom negyedik dísze a főemberek, ispánok, vitézek hűsége, erőssége, serénysége, szívessége és bizalma. Mert ők országod védőfalai, a gyengék oltalmazói, az ellenség pusztítói, a határok gyarapítói. Legyenek ők, fiam, atyáid és testvéreid, közülük bizony senkit se hajts szolgaságba, senkit se nevez szolgának...*¹²

Szent István II. törvénykönyvében (1030–1038 között) pedig a következő rendelkezések szerepelnek: a királyi birtokadomány apáról fiúra száll – „*kivéve azt, ami a püspökséghez vagy az ispánsághoz tartozik*” (II.). Aztán:

„*VIII. A király kielégítéséről*

Ha valaki az ispánok közül a király részét elsikkasztja, adja vissza, amit sikkasztott, és kétannyival tegye jóvá.” S ehhez még később hozzáteszi:

„*X. Az ispán erőszakoskodásáról*

Ha valaki az ispánok közül valami ürüggyel igazságtalanul elvesz valamit vitézeitől, adja vissza, és azon felül a magáéból ugyanannyit.”

⁷ Györffy i. m. 171, 176 és 340.

⁸ Györffy i. m. 331.

⁹ Szent Gellért csanádi püspök nagy legendájában a következőt olvashatjuk: „*Szónok ispánt is a többiekkel – Benéta kivételével – és a püspök háznépével megölték.*” In: Árpád-kori legendák és intelmek. Szentek a magyar középkorból I. Összeáll. és szerk.: Érszegi Géza. Bp., 2001. 85.

¹⁰ A gyilkos kardrántónak a XVI. cikk értelmében ugyanazon kard által kellett meghalnia. (Ezzel gyakorlatilag megegyezik a II. törvénykönyv XII. rendelkezése, miszerint: „*Ha valaki karddal embert öl, ugyanazon kard által vesszen el.*”)

¹¹ Szent István törvényeinek XII. századi kézirata az Admonti kódexben. Bp., 1988. 73, 75, 77 és 84.

¹² Árpád-kori legendák és intelmek, 51.

Az utóbbi rendelkezés már nem általánosságban beszél, hanem igazán emberi, ha nem is emberséges vezetői magatartásra utal.

Természetesen van olyan rendelkezés is, amely az ispánt védi a szerviensek rosszindulatú gyanúsításával, rágalmozásaival szemben. A szerviensek ilyen esetben „legyen adósa ispánjának tíz arany penzával” (IX.).¹³

S ha már szóba került, nézzük meg a korabeli vármegyeszékhely tisztikarának, egyszersmind társadalmának további tagjait és tevékenységét is. Eszerint az ispán mellett – akit maga a király nevezett ki a vármegye élére, s aki a megye jövedelmeinek egyharmad részét kapta szolgálataiért – ott találjuk a szervienseket, vagyis királyi vitézeket, tisztségviselőket, akik a várjobbágyokhoz (miles vagy iobagio castri) hasonlóan közvetve a király, közvetlenül annak helyi képviselője, az ispán szolgálatában állottak. Ám ezek nem „klasszikus” értelemben vett jobbágyok voltak, hanem a királyi hatalom közvetlen segítői, támogatói.¹⁴ Mivel aztán a királyi birtokadományozások kapcsán a szerviensekből, s a várjobbágyok egy részéből nemesi rangú társadalmi réteg lett, ezen nemesek szolgálatában álló személyeket „egyszerű” jobbágyoknak kezdték nevezni – az addig használatos szolga szó helyett.

A II. András (1205–1235) által 1222-ben a szerviensek, a megszülető nemesség jogainak érdekében kiadott Aranybulla is tartalmaz ispánokkal, illetve ispánsággal kapcsolatos rendelkezéseket. Ezek közül a legfontosabbakat az érdekesség kedvéért szó szerint idézzük:

5. „A megyei igazságszolgáltatás szabályozása

a) A megyei ispánok a szerviensek birtokai felett ne ítéelkezzenek, csak pénz- és tized ügyekben...

13. A királyi főtisztviselők hatalmaskodásai ellen

A [vár]jobbágyok úgy kövessék a [királyi] udvart vagy utazzanak bármerre, hogy a szegényeket el ne nyomják, se ki ne fosszák.

14. A hatalmaskodó ispánok büntetéséről

Ha valamely ispán nem viseli magát tisztességesen, ispáni tisztéhez méltóan, vagy a várához tartozó népek [birtokait] feldúlja, ha ez rábizonyul, az egész ország színe előtt csúfosan fosszák meg tisztességétől, és az elvett dolgokat adja vissza.

19. A várjobbágyok és a telepesvendégek jogainak tiszteletben tartásáról

a) A várjobbágyokat a szent királytól [vagyis Szent Istvántól] rendelt szabadságban kell megtartani.

29. A királyi és az ispáni jövedelmek elhatárolása

a) Az ispánok csupán ispáni tisztük jövedelmével éljenek...”¹⁵

A fent említett hatalmas területű Szolnok vármegye még később, a tatárjárás utáni évtizedekben szakadt szét több kisebb, nagyjából a mai nagyságú vármegyére – az újonnan megalakuló megyék nevében megőrizvén az eredeti vármegye nevét, ahonnan kiszakadtak. Így Erélyben Dés körül alakult ki Belső-Szolnok, aztán kelet felé haladva Közép-Szolnok, s végül, de nem utolsó sorban az Alföldön Szolnok néven a nagyjából a mai megye területének megfelelő vármegye.¹⁶ Ez utóbbi az 1241/42-es tatárjárás kapcsán történő változások után visszamaradt terület neve változik értelemszerűen Külső-Szolnokra. A szétválás után az új vármegyék igazgatását a XV. századra az alispánok vették át.¹⁷

A vármegyeszékhely közigazgatási státuszát és főntebb vázolt társadalmi berendezkedését Szolnok nemcsak az Árpád-kor folyamán örizte meg, hanem egészen a török hódoltság koráig. A különbség a közben eltelt mintegy ötszáz esztendőben a vármegye területének nagyságrendbeli változása volt. Hiszen IV. Béla uralkodása idején (1235–1270), a főntebb említett tatárjárással összefüggésben, a megye területére először időlegesen a kunok, majd állandó jelleggel a kunok és a jászok telepedtek be. Ezek a népcsoportok aztán különböző kiváltságokat kaptak a királytól – pl. önálló területi öngazgatást –, ezzel településterületük mintegy kiszakadt Szolnok vármegyéből. A hajdani megye végül mintegy harmadára zsugorodott össze, s már a XIII. század végétől Külső-Szolnok vármegye (1300-ban: Comitatus de Zonuk exteriori) néven kezdték emlegetni.¹⁸

¹³ Szent István törvényei, 84 és 86.

¹⁴ Közéjük tartozott pl. a száznagy (centurio) és a tizedes (decurio) is. In: Györfly i. m. 205.

¹⁵ Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához I. rész. 1000-tól 1526-ig. Szerk.: Lederer Emma. Bp., 1964. 69, 70, 71 és 72.

¹⁶ Hóman Bálint: Magyar történet I. kötet. Bp., 1941. 564.

¹⁷ Adatok Szolnok megye történetéből. II. kötet. Szolnok, 1989. 238.

¹⁸ Adatok Szolnok megye történetéből. I. kötet. Szolnok, 1980. 21.

Károly Róbert (1308–1342) trónra kerülésének hajnalán, a tartományúri hatalom tetőpontján Szolnok vármegye ispáni méltóságát is a Borsa-család viselte,¹⁹ melynek hatalma a tiszántúli területek északi részére terjedt ki. 1308-ban, a pesti országos gyűlés jegyzőkönyvének tanúsága szerint viszont már a Kán nembeli Lászlót találjuk a szolnoki ispáni és egyúttal az erdélyi vajdai tisztségben.²⁰ Aztán, 1321-ben ugyanezeket a tisztségeket Debreceni Dózsa töltötte be, akit két évvel korábban az uralkodó adománylevéllel is kitüntetett a tartományurak ellen vívott sikeres harcokért.²¹ S három évvel későbből van még egy okleveles adatunk: 1324-ben a szolnoki ispáni és erdélyi vajdai tisztséget – az éppen ezzel egy időben visszaállított vajdai bíraskodási jogkörrel együtt – egy személyben az a Kácsik nembeli Tamás töltötte be, akiben a Szécsényi-család őstét tisztelhetjük.²² Tamás egyébként több mint két évtizeden keresztül viselte a fent említett két tisztelet, mégpedig 1321 és 1342 között.²³

Külső-Szolnok vármegye első két alispánjával 1407-ben találkozhatunk. Pázmándi János és Lépes Lóránd mesterek mellett a közigazgatásban két szolgabíró is működött.²⁴ A szolgabírák ilyen alacsony száma bizonyítja a vármegye területének kicsinségét. 1464-ben azonban csak egyetlen alispán – név szerint Kelecsényi György – tevékenykedett a megyében a két szolgabíró mellett.²⁵ 1500-ban pedig az alispán neve Gyalui Vas László volt.²⁶

Közben, az 1422. évben Luxemburgi Zsigmond uralkodó (1387–1437) által kiadott, s később több magyar király, 1513-ban II. (Jagelló) Ulászló (1490–1516), majd 1527-ben Szapolyai János (1526–1540)²⁷ által is megerősített oklevél, melyet csupán Gorove László 1821. évi leírásából²⁸ ismerjük, nemcsak kiváltságokat tartalmazott, hanem segítségével a maga valóságában élénk táru a mezőváros korabeli társadalmá is. A hierarchia élén a törvényismerők (*circumspecti*) csoportja állott, őket követték a polgárok (*cives*), majd a szabad költözködési joggal bíró jobbágyok (*hospites*), s végül a betelepültek (*inhabitatores*) jól elkülönült társadalmi csoportja.²⁹ Ugyanakkor Luxemburgi Zsigmond Brankovics Györgynek ajándékozta délvidéki váraiért cserébe Szolnokot is, de ez nem törte meg a település fejlődését. Később Szolnok földesura is a törökverő Hunyadi János lett (1446 és 1453 között kormányzó). 1513-ban II. Ulászló a Pálóczi-családnak adományozta a birtokot. Szolnok 1526 előtti utolsó birtokosa Pálóczi Antal volt, aki a mohácsi csatában vesztette életét.

Szolnok a Pálóczi-család kezéről Kun Gotthard budai várnagy birtokába jutott Szapolyai János adománya révén. Az ún. kettős királyválasztás miatt a várat a másik magyar uralkodó, I. (Habsburg) Ferdinánd (1526–1564) ugyanebben az időben saját híveinek, név szerint Félegy-házi Miklósnak, majd pedig devescseri Chronon Andrásnak, végül Perényi Miklósnak adományozta. Kun Gotthard halála után – ahogyan főtebb már utaltunk rá – Werbőczy István kapta meg a várost, de ezt a birtokadományt Perényi Péter javára I. Ferdinánd 1540-ben megsemmisítette. 1560-ban az egri káptalan Parlaghy Györgyöt és a Horváth testvéreket iktatta be Szolnok birtokába, 1568-ban Miksa király (1564–1576) pedig Dombai Anna leányát, Henyey Margitot, Werbőczy unokáját helyezte vissza városi birtokjogába.

A mohácsi vésztől tehát kettős adományozás folyt, vagyis mindkét király igényt tartott Szolnokra, s a törökök által elfoglalt birtokot is továbbadományozták párthíveiknek.³⁰ Közben, 1538-ban Szolnok Szapolyaitól vásártartási jogot is kapott.³¹ Természetesen azt is tudjuk, hogy a település határa egészen 1685-ig *kizárólag* a Zagyva és a Tisza folyó jobb partjára korlátozódott, határai Paládicsig,³² Abonyig (Pest megye), illetve Zagyvarékasig nyúltak.³³

¹⁹ *Hóman Bálint*: Magyar történet II. kötet. Bp., 1942. 54.

²⁰ Károly Róbert emlékezete. Vál., szerk., bev. és jegyz.: *Kristó Gyula és Makk Ferenc*. Bp., 1988. 80.

²¹ Károly Róbert emlékezete, 121–123.

²² Károly Róbert emlékezete, 134–135.

²³ Károly Róbert emlékezete, 38.

²⁴ Oklevelek és iratok, 40.

²⁵ Oklevelek és iratok, 67.

²⁶ Oklevelek és iratok, 84.

²⁷ Oklevelek és iratok, 102 és 122.

²⁸ *Gorove László*: A szolnoki vári viszontagságokhoz járuló toldalék. Tudományos Gyűjtemény 1821. évf. VIII. kötet, 45. és 48.

²⁹ Oklevelek és iratok, 41.

³⁰ Adatok II. 238–139.

³¹ Oklevelek és iratok, 130.

³² Paládics ma is ismert pusztá, napjainkban Szolnok területén található, a város belterületétől délnyugatra, a Tisza jobb partján. In: Oklevelek és iratok, 29.

³³ Oklevelek és iratok, 7.

Miután 1552-ben a törökök elfoglalták Szolnok frissen újjáépített várát, s ezzel magát a várost is, 1569-től a megye neve Heves és Külső-Szolnok vármegyére (1580-ban: *Comitatum Heves et Zolnok Exterior*) módosult,³⁴ ami Heves és a hajdani Szolnok megye maradványának egy közigazgatási egységbe való egyesítését jelenti. Érdekes vonás, hogy a török közigazgatás is hasonlóképpen rendezkedett be. Miután korábban Szolnok a szegedi központú zászlókerület (*szandzsák*) csongrádi kerületéhez (*náhiye*) tartozott, a vár elfoglalása után kulcsfontosságú váló Szolnok *szandzsákszékhely*, szultáni *khász* város lett. A szolnoki szandzsák kezdetben a budai *beglerbég (pasa)* irányítása alatt álló budai tartományhoz (*vilajet*),³⁵ majd az egri vár törökök által történő elfoglalása után, 1596-tól az egri vilajethez tartozott. Ekkor Szolnok veszített katonai jelentőségéből is, hiszen Eger lett a legfontosabb észak–északkeleti török végvár.³⁶

A török kori közigazgatást és társadalmi berendezkedést a következőképpen kell elképzelni. A szolnoki szandzsák élén a katonai és polgári főhatalmat egy személyben egyesítő *szandzsákbég* állt, aki ki nevezését a szultántól kapta. A szolnoki szandzsákbégek sorában kiemelkedett a hírhedten könyörtelen harcos és híresen hithű muzulmán *hidépitő Mahmud*.

A szandzsákbég katonai helyettese a *kajmakám*, polgári helyettese pedig a *kádi*, vagyis a bíró volt. A hierarchiában a szandzsákbég alatt állottak még az *alajbégek*, a hűbértartók *szpáhik* választott katonai vezetői. A *dizdár* pedig a várórség parancsnoka volt.³⁷ Ismerjük a szolnoki vár első török őrségét, valamint tagjainak jövedelmét is 1552/53-ból. Naponta a várparancsnok – név szerint Hüszsein Ali – 30, a helyettese 15, az írnok 12, a rajparancsnokok (*szerböliük*) 8, a legénység 7 *akcse* jövedelmet kapott. A dokumentum végén följegyezték: „Mindösszesen a szolnoki várban 924 egvén van, akik 334 622 *akcse* zsoldot kaptak.”³⁸ Néhány évvel később, az 1556/57-es évekre vonatkozó adatok is ránk maradtak. A zsoldjegyzékben immár a várparancsnok neve Hasszán volt, de zsoldja már csak 20, a helyettesé és az írnoké 12, a tizedekbe (*böliük*) osztott katonáké pedig fejenként 7–8 *akcse* volt. Az őrség létszáma ekkor 528 fő volt. Ezekből a zsoldjegyzékekből egyúttal élénk tárul a korabeli török várkatonaság fölépítése is: a várőrök mellett találjuk az élelmező katonákat (*müteferrika*), a tűzereket (*topcsi*), a nőtlen zsoldos gyalogságot (*azab*), a martalócokat (*martalosz*), valamint a zsoldos lovasságot (*ulufendzsik*).³⁹ 1561/62-re azonban tovább fogyott az őrség létszáma, amely már csak 388 főt számlált.⁴⁰

A török korban a város gazdasági bevételeinek két fő forrása volt: a tiszai átkelőhely (majd hidpénz), valamint a magyar lakosság feudális szolgáltatásai. Vagyis bizonyosan maradt az eredeti környékbeli lakosság családjai közül olyan, amelyik itt maradt. Hiszen a megszállás és a további hódító célú hadjáratok alkalmával nem menekülhet el mindenki. A török hódoltság idején pl. a Nagykunság számos települése pusztult és néptelenedett el, de hat túlélte a török időköt és mind a mai napig életképesnek bizonyult. A megye területéről elmenekülők egyébként észak vagy kelet felé, vagyis a Felvidéken a Habsburg uralom alatt álló Királyi Magyarország, illetve az Erdélyi fejedelemség területén kerestek menedéket, pl. Debrecenben vagy Nagyváradon.⁴¹

Meglepő módon már a szolnoki vár elfoglalása előtt, 1548-ban is készült Szolnokkal kapcsolatban török adóösszeírás (*defter*). Ennek egyszerűen az az oka, hogy bár a település ekkor még nem állt török megszállás alatt, de kétségkívül a törököknek is adózhattak lakói, mivel az a hódoltsági terület peremére esett. Újabb érdekes vonás, hogy az összeírott kapuadó nem a török államot illette meg, hanem a földesurat. Az irat tanúsága szerint az adófizetők (*hane*) száma ebben az időben 53 fő volt, akik fejenként ötven akcsét fizettek.⁴²

A már hódoltság kori, 1571. évi fejadó-összeírás tanúsága szerint Szolnokon 38 lakóház és templom is állott. A fejadó, más néven *harács* összege egyébként egy magyar forint volt, ami megfelelt ötven török akcsének. Ezt családfőnként kellett fizetni a szultáni kincstár javára.⁴³

³⁴ Adatok I. 21.

³⁵ A budai vilajet legnagyobb kiterjedésekor a szolnokin felül 17 szandzsákból állt. In: *Szekfü Gyula: Magyar történet III. kötet*. Bp., 1943. 413.

³⁶ Szolnok könyve. Fejezetek a város történelméből. Szolnok, 2010. 30. és 34.

³⁷ Szolnok könyve, 31.

³⁸ Oklevelek és iratok, 167. és 171.

³⁹ Oklevelek és iratok, 181.

⁴⁰ Oklevelek és iratok, 198.

⁴¹ Magyar történet III. 424.

⁴² Oklevelek és iratok, 141. és 143.

⁴³ Oklevelek és iratok, 207.

Az 1591. évi adóösszeírás⁴⁴ adatai szerint Szolnokon 12 magyar adófizető család élt, az általuk beszolgáltatott jövedelem nyolcezer akce volt. Ezenfelül a hídpénz és a hetivásár jövedelme mintegy 14 ezer akcét tett ki. Érdekes módon azonban a szandzsákszékhely tisztviselői által – különböző kisebb-nagyobb kihágások miatt – fizetett büntetéspénzek összege jóval magasabb volt: 25 ezer akce.⁴⁵ A törökök leleményességét bizonyítandó szandzsákszerte újabb és újabb adófajtákkal hozakodtak elő. Ezek aztán az állami fejadónál is több bevételt hoztak, s az egyszerűség kedvéért a harács-lajstromok szerint, kapuadó formájában vetették ki – azaz telkenként szedték őket. Ilyen volt pl. a Szolnokon és környékén házanként szedett *faszénadó*, melynek összege kerekén száz akce volt.⁴⁶ Az érdekesség kedvéért megemlítünk még néhány tételt a fent említett adóösszeírásból: *méhkasadó*, *menyasszonyadó*, jövedelem a vándorok adóiból (!) a fejadón kívül, s nem utolsósorban a vetésbe gázolt jószág bírságpénze (!), vagy éppenséggel a kóbor állat, szökött szolga és ezek kiváltási illetékéből származó jövedelem. Közben már 1569-ben megkezdték a kettős adóztatás rendszerét, melynek során nemcsak a törökök, hanem a magyarok is szedtek adót.⁴⁷ Az is bizonyos, hogy a török és a magyar polgári lakosság keveredett egymással. Az 1696-tól a születési anyakönyvek olyan török lakosokról is megemlékeznek, akik nemcsak itt maradtak, hanem keresztény hitre is tértek.⁴⁸

Szolnok egyébként 1685-ben szabadult föl a 133 évig tartó török uralom alól. A főntebb említett ún. kettős megye Heves és Külső-Szolnok vármegye néven pedig a törökök kiűzése után is tovább élt. Ez az oka annak is, hogy számos dokumentum egészen 1876-ig a korabeli vármegye székhelyén, Eger levéltárában található és kutatható.

A török uralom alól történő fölszabadulás után a Szolnokon és környékén élő népességre is van adatunk. 1696-ban két nemest, hét telkes gazdát, tizenegy zsellért és öt itt időző szajoli halászt tartottak számon mint polgári lakosokat. Aztán 1712. december 15-én III. Károly királyhoz (1711–1740) fordultak a szolnoki jobbágyok, zsellérek és elnyerték három évre a robotmentességet, s egyéb kedvezményeket. Így kívánta a bécsi császári kincstár erősíteni a háborús években kárt szenvedett lakosokat. A város földjei a kincstári uradalomhoz tartoztak és jövedelmeik nem a város polgárait gyarapították, hanem a katonaság, a vám- és sötisztviselői kar fenntartását, s a Kamara hasznát szolgálták. 1713-ban 78 adófizető lakos szerepelt Szolnokon és összesen 330 $2/4$ *dica* egységet írtak össze.⁴⁹

A XVIII. század folyamán Szolnok kincstári uradalmi tisztartású székely lett. Közigazgatási értelemben alá tartozott Mezőtúr, Tiszaroff, Törökszentmiklós, Tenyőszögh, Fokoru és Tiszavarsány térsége. 1766-ban pedig a város a Buda–Debrecen–Kolozsvár útvonal egyik postaállomásának szerepében tűnik föl.⁵⁰ Közben a város lakossága állandóan növekedett, a település folyamatosan terjeszkedett és területét négy tizedre osztották. A Katonaváros egészen 1747-ig önálló közigazgatású városrész. Ekkor azonban megszüntették jogi különállását. 1702-től ugyanis az egész város fölsőbb szinten a budai Kamarai Tisztartóság főhatósága alá tartozott.⁵¹

Szolnok társadalmi és települési viszonyaira áttérve elmondható, hogy a XVIII. század első harmadában összeírt polgári lakosság magyar nevű. Német iparosok Mária Terézia uralkodása idején (1740–1780) telepedtek meg itt. Külön német városrész is kialakult, ami a magyar többség ellenére hosszú ideig sajátos jelleget ad a városnak. Az 1848 után Szolnokra járó osztrák festőművészek is inkább német ajkú polgári lakosokkal tarthattak fenn kapcsolatot. E festők témája azonban éppen a túlnyomó többségben élő magyar parasztnépesség élete és hagyományos tevékenysége volt.⁵² Közben folyamatosan magas volt a városban a jobbágyok és a zsellérek aránya. A német ajkú sötisztviselőknél, harmincadosokon (vámügyi tisztviselőknél) és a katonákon kívül ők alkották a legnépesebb társadalmi csoportot.⁵³

Szolnok város 1767. december 6-án kötött szerződése szerint földesúri, cenzus- és robotváltság címén 1200 forintot, a földesúri mellékhaszonvételekért, vagyis a korecmák, mézsárszékek, sörfőző ház, malmok és a halászat jövedelmének bérlete fejében 2000 forintot, Ácspuszta és Szentiványpuszta ne-

⁴⁴ A dokumentum újabban közölve: Oklevelek és iratok, 223–225.

⁴⁵ Szolnok könyve, 32–33.

⁴⁶ Magyar történet III. 418.

⁴⁷ Szolnok könyve, 33.

⁴⁸ Adatok II. 235.

⁴⁹ Adatok II. 254.

⁵⁰ Szolnok, a Közép-Tiszavidék tájszervező centruma. Szerk. és előszó: *Szurmay Ernő*. Szolnok, 1975. 83.

⁵¹ Adatok II. 239.

⁵² Adatok II. 237.

⁵³ Adatok II. 254.

gyedrészéért ötszáz forintot, kilenced váltság címén háromszáz forintot, a tiszai vám váltságául pedig 2500, összesen 6500 forintot fizetett a kamarának. S habár Szolnok ez idő tájt Heves és Külső-Szolnok vármegye egyik legjelentősebb tiszai települése, központ jellege nem volt, sőt, népesebb volt nála a XVIII. század közepén Törökszentmiklós és Mezőtúr, s ez utóbbi népességszámát csak a XIX. század végén haladja meg Szolnok.⁵⁴ A település II. József-kori (1780–1790) összeírásában már 21 pap mellett 93 nemest (közéjük értették a tisztviselőket is), 101 polgárt (elsősorban iparosok voltak), 442 parasztot és 682 zsellért találunk.⁵⁵ Közben az eredetileg Szolnokhoz tartozó, de a középkorban elpusztult falvakat (Alcsi, Ácsi, Kovácsi, Szanda, Felsővársány) a XIX. század folyamán gyarapodó népesség tanyákkal telepítette be. A tanyás részek később Szolnokból kiváló, majd a városfejlődéssel ismét beolvadó településekké alakultak – az országos koncepciók irányelveinek megfelelően.⁵⁶

Közben Szolnok települési státusza általában továbbra is mezőváros volt, közigazgatási státusza szerint az 1848/49-es forradalom és szabadságharc fontos bázisa, az 1850-es években pedig az újjászervezett Külső-Szolnok vármegye közigazgatási és katonai központja.⁵⁷ Közben 1852-ben, a jobbágyfelszabadítás után a település lakóházainak számából elénk tárul a növekvő népesség és társadalom új képe. Ez idő szerint Szolnok 1917 háza közül 18 urasági, 597 telkes, 1247 zsellér, 3 zsidó zsellér, 7 lelkész- és tanítólak, 2 ún. megyei ház volt. Ezenfelül a városhoz tartozó Szandai- és Derzsigátpusztán 118, Alsóvársány- és Felsővársánypusztákon pedig 116 ház állott.⁵⁸ Aztán, 1861-ben, Heves és Külső-Szolnok vármegye újbóli egyesítésekor Szolnok települési státusza még város, s habár a település bevételei a megtorlás éveiben sem csökkentek, 1866-ban súlyos anyagi problémák miatt lemondott városi jogáról, s egyszerű községgé változott.⁵⁹ Azonban 1874-ben ismét a rendezett tanácsú városok sorában találjuk Szolnokot, nem utolsósorban azért, hogy versenybe szállhasson a күszöbön álló közigazgatási reform kapcsán a vármegyeszékhelyi rangért.

S mióta megyeszékhely ismét, immár *második* alkalommal Szolnok? 1876 óta, amikor is egy, a Szent Istvánéhoz mérhető közigazgatási reform keretében megszűntek a kiváltságos, önálló közigazgatású területek, s valamennyi terület beleolvadt az egységes vármegyrendszerbe. Így született meg Jász-Nagykun-Szolnok vármegye is. De hogyan válhatott Szolnok ismét megyeszékhellyé? Hallatlanul nagy viták, lobbik és áldozatok árán. S ki volt ennek a mozgatórugója? Nem más, mint Scheftsik István (1829–1900), a „város atyja”.⁶⁰

1873-ban a Karcag központú Kun vármegye terve, 1874-ben pedig a Jászberény központú Jász vármegye terve borzolta a szolnokiak kedélyeit.⁶¹ Közben persze a városatyák sem tétlenkedtek. Végül így született meg a Szolnok városi közgyűlés 38/1876. sz. határozata, melynek értelmében a város följánlotta a tulajdonában lévő, egyébként vállalkozóknak bérbe adott, s nem mellesleg jelentős bevételeket hozó Zöldfa fogadó telkét (több mint ezer négyszögölnyi területet a város szívében), ezen felül még harmincezer forintot, mely a korabeli viszonyok mellett igen jelentős összegnek számított, s ezt még megtoldották egy évi közmunkával.⁶² S mindezen áldozatokat hozta Szolnok azért, hogy itt épülhessen föl a megyeháza. A folyamatos politikai lobbik mellett kétségkívül ez az ajánlat bizonyult a legjobbnak, amivel Szolnok gyakorlatilag megsemmisítette versenytársai esélyét a vármegyeszékhelyi rang elnyerésére.

A megyeháza fölépítésével kapcsolatban kiírt országos pályázatra 17 jelítség pályamű érkezett,⁶³ melyek közül végül Benkő Károly (1837–1893) „*Megfogyva bár, de törve nem*” névre keresztelt, valamint Pártos Gyula (1845–1916) „*Az alkotmány védbástyája*”⁶⁴ című egygyé összegyűrt – pontosabban a Benkő-féle terv Pártoséhoz való közelítésével átalakított – építészeti elképzelést⁶⁵ fogadták el, és való-

⁵⁴ Adatok II. 239–241.

⁵⁵ Adatok II. 254.

⁵⁶ Adatok II. 237.

⁵⁷ Simon Béla: Szolnok a XXI. század күszöbén. Bp., 2002. 110.

⁵⁸ Adatok II. 255.

⁵⁹ Zounuk 24. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szolnok, 2009. 148–149.

⁶⁰ Scheftsik István felvidéki származású gyógyszerész, tőkés nagyvállalkozó, aki Szolnok életének két sorsdöntő időszakában, 1876–1878 között és 1880–1883 között a város polgármestere volt. Nevéhez fűződik számos elemi iskola föllállítása, valamint a szolnoki megye- és a városháza építése is. In: Szolnok könyve, 111.

⁶¹ Zounuk 24. 145.

⁶² Zounuk 24. 156.

⁶³ Zounuk 25. Szolnok, 2010. 293.

⁶⁴ Zounuk 25. 297.

⁶⁵ Zounuk 25. 321.

sították meg. A székház építését fázisokra bontották. A kivitelezés munkálataival Puchner József építőmestert bízták meg. A munkálatokat 1877. október 29-én kezdték meg, s alig egy évvel később, 1878. november 2-án az új épület már készen is állt. Összesen 292 munkanapot vett igénybe az építkezés – nem számítva a téli leállási időszakot.⁶⁶ Az építkezés összköltsége elérte negyedmillió forintot.⁶⁷ A székház megépítése a dualizmus kori megyetörténet egyik legnagyobb, s tegyük hozzá nyomban: valóban sikeres építészeti és pénzügyi vállalkozásának számított.⁶⁸ Közben nemcsak százezer forint értékű székházépítési kötvényt bocsátott ki a város,⁶⁹ hanem 1878. május hó 22-én délután négy órakerítettek alkalmat az alapkövetétel ünnepségére. Alább a jeles alkalomról Sipos Orbán (1836–1926), Jász-Nagykun-Szolnok vármegye első alispánjának⁷⁰ valóban első kézből származó, „ízes” beszámolójának részletét közöljük: „... a megyeszékház alapkövének ünnepélyes letétele... igen szép számú és válogatott közönség jelenlétében tartatott meg. Jelen volt ott a megye központi tisztii kara, élükön a főispánnal, a járási szolgabírák s egyéb közegek, a közgyűlésre besereglett megyei biz. tagok közül igen sokan, továbbá Szolnok város tisztikara, derék polgármesterükkel. Ezenkívül képviselve volt [a] kir. járásbírórság, az adófelügyelőség, az illetékszabási, adó-, só-, dohány- és államépítészeti hivatal, a közép- és népiskolai közegek, kereskedők, iparosok, föld-mívelők és polgárok szép számmal. Legkevésbé volt képviselve a szép nem, kikről pedig tudjuk, hogy az ilyen ünnepélyeknek nemcsak díszei, de kedvelői is szoktak lenni.” A hosszúra nyúlt beszédeknek és pohárköszöntőknek végül egy zápor vetett véget.⁷¹

S habár maga az építkezés és a műszaki átadás nem ment zökkenőmentesen, elmondhatjuk, hogy Jász-Nagykun-Szolnok megye székháza nemcsak különlegesen szép és értékes épület, hanem egyúttal azon kevés középületek egyike az országban, amelyet eredetileg is megyeházának szántak.⁷²

A megyeháza fölépítése után, 1880-ban fogadták el a Szolnok város szervezeti fölépítésére vonatkozó szabályrendeletet. Ennek lényege, hogy az előljárárság áll a polgármesterből, három tanácsosból (közülük az egyik a városi kórház felügyelője), a fő- és aljegyzőből, a főkapitányból és két alkapitányból, az ügyészből, az árvaszéki ülnökből, a közgyűléstől, a város *pénztárnok*ából, számvevőjéből, ellenőrből, *levéltárnok*ából, azaz levéltári tisztviselőjéből, egy mérnökből, valamint egy orvosból. A szűkebb városi tanács élén is a polgármester állott, a tanácsnak pedig tagja a rendőrkapitány, a főjegyző, a főügyész, az orvos és további városi tanácsosok. A város alkalmazásában álló segédszemélyzet tagjai közül érdekességként megemlítjük a két lovas hadnagyot, a tíz gyaloghajdút, a város saját kézbesítőjét, a cigánybíró, a gypmestert, a két toronyőrt, a temetőcsósz, valamint az orgonafújtatót.⁷³

A város életének dualizmus kori nyugalomát és töretlen fejlődését aztán az I. világháború és annak valamennyi következménye zavarta meg. 1919-ben, a Tanácsköztársaság kikiáltása után új hatalmi szervezet került a város élére. A tanácsválasztások után 1919. április végére megalakították az új közigazgatási szervezetet. Összesen hat szakosztályt hívtak életre: a politikai, a közgazdasági, a rendészeti, a népjóléti, a közéleti és a közművelődési szakosztályt. A szakosztályokon belül húsz alosztályt szerveztek. Az új közigazgatási szerv egyik fontos feladatának tartotta a Vörös Hadseregbe való toborzást.⁷⁴

Aztán a tanács hatalom végeztével a két világháború közötti időszak kimagasló vármegyei tisztviselője Alexander Imre volt, aki mintegy negyedszázadon át töltötte be Jász-Nagykun-Szolnok vármegye alispáni tisztét. 1944-ben, Magyarország német megszállásakor vonult nyugdíjba. Az ország egyik legjobb alispánjának tartották, aki mind a magas rangú, mind pedig az egyszerű emberekkel jól megértette magát.⁷⁵

⁶⁶ Zounuk 25. 373.

⁶⁷ Zounuk 25. 378.

⁶⁸ Zounuk 25. 385.

⁶⁹ Zounuk 25. 345.

⁷⁰ Sipos Orbán eredeti foglalkozása királyi tanácsos és tanfelügyelő volt. Ő dolgozta ki Jász-Nagykun-Szolnok vármegye első szabályrendeletét is. Nevét napjainkban megyei oktatási intézmény őrzi. Internetes forrás: <http://www.szakkeppo-szolnok.sulinet.hu/iskola.html> A letöltés dátuma: 2012. október 15.

⁷¹ Idézi: Zounuk 25. 371–372.

⁷² Zounuk 24. 140.

⁷³ Szolnok könyve, 104.

⁷⁴ Adatok II. 245–247.

⁷⁵ *Schefftsik György*: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. Pécs, 1935. 176–177.

A város életének új korszakát a II. világháború utáni időszak jelentette. A háborús károok föltárása és az újjáépítési munkálatok megkezdése Zsemlye Ferenc kommunista párti polgármester nevéhez fűződik, aki a város első tisztségét a sorsdöntő 1945 és 1949 közötti években viselte. Ő külön szakembert bízott meg egy átfogó városfejlesztési terv kidolgozásával.⁷⁶ Aztán Szolnokon az első tanácsválasztáson 101 tanácsstagot és 50 póttagot választottak meg. A 101 tanácsstag közül 67 ipari munkás, 11 szegényparaszt és 4 középparaszt, 3 kisiparos, illetve kiskereskedő és 16 értelmiségi volt. A Szolnoki Városi Tanács alakuló ülését 1950. október 30-ra hívták össze.⁷⁷

Közben Szolnok város lakosság száma is dinamikusan fejlődött. Az 1850. évi 10 617 főhöz képest a vármegyeszékhelyé válás évében (1876) 15 847 lakost,⁷⁸ a trianoni békediktátum évében (1920) pedig már 31 065 lakost számlált a település. A II. világháború alatt a mintegy negyvenezer lakosú megyeszékhely lélekszáma a légítámadások következtében mintegy tizedére, kb. négyezer főre zsugorodott össze. Az 1960-as években haladta meg a város lakosság száma ismét a negyvenezer főt, majd 1970-re ez a szám is mintegy másfélszeresére, 63 467 főre nőtt. Végül, a rendszerváltozás időszakában (1990) volt a legnagyobb a város lakóinak száma, 78 328 fővel.⁷⁹ Azóta a település népessége ismét folyamatosan csökkenő tendenciát mutat, melynek oka a rendszerváltozás óta eltelt időszak gyökeres gazdasági és társadalmi változásaiban keresendő. 2012-ben Szolnok az ország tizedik legnépesebb városa, melynek mintegy 73–74 ezer lakosa van.

S habár időközben, 1949-ben a megye nevét egyszerűen, ha úgy tetszik, a Szent István-kori Szolnok megyére redukálták,⁸⁰ majd a rendszerváltozás után visszakapta történelmi tájegységeket is magában hordozó elnevezését, a város közigazgatási státuszát, a megyeszékhelyi rangot mindmáig őrzi, a rendszerváltozás után kapott települési státuszával, a megyei jogú városi ranggal együtt.

Kis Krisztián Bálint

A györkönyi bor és a pincefalu története

A Tolna megyei Györköny község a Dél-Mezőföld egyik jellegzetes települése. Első adatunk a helységről 1333-ból való, amikor pápai tizedszedők jártak a megyében. A helység a Hunyadiak korában hosszabb-rövidebb ideig *oppidum*, azaz mezőváros is volt. A török hódoltság kezdetén Györköny továbbra is őrizte korábbi pozícióját a környéken. Ebből az időből származnak az első ismereteink az itteni szőlő- és borkultúráról is. Györkönyben 1552-ben a musttized az összes adónak több mint egyharmadát tette ki, és a legtöbb volt a Simontornyai szandzsákban, tehát igen jelentős szőlőtermesztés folyt ekkor a területén. A hajdan virágzó középkori település azonban a XVII. század végére elpusztult.

A XVIII. század elején, 1718-tól kezdődően egy új, túlnyomórészt német eredetű népesség tette ismét lakhatóvá ezt a földet. Elsőként Moson megyéből és Sopron megyéből, a Fertő tó környékéről érkezett néhány magyar és német (Heidebauer) evangélikus család, majd az 1720-as években, nagyobb létszámban a németországi Hessen tartományból kivándorolt protestánsok csatlakoztak hozzájuk. Az újonnan betelepülők megtalálták a korábbi szőlőművelés nyomait is, és felújították ezt a tevékenységet. A hozzáértést otthonról hozták magukkal. A Heideboden (a mai Burgenland) területéről és kiváltképp a Rajna-vidékről hozott szőlőművelési kultúrának és borászati tudásnak a birtokában Györköny hamarosan ismét a környék egyik legfontosabb bortermő helyévé vált. Földesuruk, Meszlenyi János is kiemelkedően fontosnak tartotta a szőlőtermesztés ösztönzését. A györkönyiekkel 1722-ben kötött szerződésének második pontjában ez áll: „Az szőlőjükre is hét esztendei szabadságot engettem, az melly eltelvén, nona-val [kilenced] tartoznak, mint más helységekben.” A német telepesek XVIII. század eleji életmódját leginkább Bél Máttyás leírásából ismerhetjük meg. Munkájában többször is szól róluk. Dicséri szorgalmukat, amelynek eredményeképpen „olyan helyeken szüretelnek szőlőt, ahol néhány év előtt a szőlőnek hírét sem hallották”. Ennek a szorgos munkának az eredménye, hogy amíg 1730-ban még csak 10 akónyi adót kellett borból a györkönyieknek leadniuk, 1752-ben már 853 akót szolgáltatott be a falu.

⁷⁶ Szolnok könyve, 271 és 152.

⁷⁷ Adatok II. 253.

⁷⁸ Szolnok, 112.

⁷⁹ Szolnok népességének alakulása (fő) [1850–2011 – diagram]. Internetes forrás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Szolnok> A letöltés dátuma: 2012. október 19.

⁸⁰ Adatok I. 21.

A szőlőhegy a XVIII–XIX. században gazdasági, közigazgatási egység volt. (Azonos a hegyközséggel.) A birtokos gazdák közösségi szervezetét nevezték így. A közösség a szokásjog és a földesúri jóvágyással született hegytörvények alapján tevékenykedett. Ezek a rendszabályok a szőlőbirtokosok vagyoni- és jogvédelmére, a szőlők művelésére és a szőlőhegyen való viselkedés normáira vonatkoztak. Györköny Tolna megyében azon helységek közé tartozik, ahol az elsők között alkották meg a hegytörvényeket. A *Promontoralis Artikulusokat*, azaz a *Szőlő Hegybéli Törvényeket* 1811. március 12-én hozták meg az úriszéken a földesurak, a megyei közgyűlés pedig 1814. május 1-jén véglegesítette a szabályzatot. A györkönyi hegytörvények 42 cikkelyt (cikkelyt) tartalmaznak. A bevezető így szól: *„Ugyan Györköny Helységnek Birtokos Földes Urai agyuk tudtára, akiknek illik: Hogy mi megfontoltván, hogy helységünknek határában sok és nagy szőlők vagynak, melyekben nem vető borok teremnek és hogy ha a szőlők annak módgya szerént műveltetnének, [...] bővebbenis teremnének, és a borok is jobbakk lennének, mely által mind nekünk Földes Uraknak, mind pediglen a szőlős gazdáknak és jobbágyinknak hasznok szaporodna.”*

Az 1. cikkely rendelkezik arról, hogy minden esztendőben Szent György napján kell megválasztani a hegybíró és a két hegyemestert, akik a következő vasárnap a templomban a község jelenlétében a kötelességeikre megesküsznek. A következő cikkely szerint ugyanezen a napon mindenki hallatára a törvények felolvastassanak, és 14 napon belül *„ki-ki minden kifogás nélkül a szőlőknek gyepüit, árkaikat, kapuit és ajtáit jól meg tsinálja”*. A 3. pontban rögzítik, hogy három lajstromot kell vezetni: az egyikben *„be írva légyen hogy melyik Földes Urak birtokában kinek hány kapás szölleje vagyon az Öreg Hegyen ugy az új szölő hegyen”*, a másodikban az eladásokat, elcsereléseket, illetve *„elvesztéseket”* (szőlő, présház vagy tisztség) kell bejegyezni, a harmadikba pedig, hogy ki, mikor, miért és miképpen lett büntetve. A 4–5. cikkely a hegybíró és hegyemesterek ellenőrzési kötelességeit tartalmazza, amely a szőlőkre és a présházakra egyaránt vonatkozik. Mivel leginkább a pincékben, présházakban követtetnek el a gonoszságok, és a lopott jószágok és a rossz emberek is ott rejtőznek, ezért ezeket gyakrabban kell kívül-belül megvizsgálni, a tulajdonosok pedig kötelesek az ellenőrző személyeket oda beereszteni. A 10. cikkely előírja, hogy a hegybíró és a hegyemesterek évente három alkalommal kötelesek *„közönséges gyülekezetet tartani”*, azaz beszámolni: Szent György napon, Szent Jakab utáni vasárnapon és Szent Mihályt követő vasárnapon. Minden alkalommal fel kell olvasni a hegytörvényeket. Azonkívül az elsőt meg kell állapítani a szőlőmunkások bérét; a másodikban a szőlőpásztorok felől kell határozni, akit gondosan kell kiválasztani: *„gyüleveszek, ismeretlenek és kártevők ne választassanak”*; a harmadikon pedig javaslatot kell tenni a szüret időpontjára a földesurak számára, *„mert ennek meghatározása teljességgel a Földes Uraktól függ”*. Ezt követően az egyes cikkelyk meglehetősen csapongóan foglalkoznak a különböző büntetésekkel. A 19. cikkely szerint szüret előtt az előjárásnak meg kell mutatni a présházat, pincét, kádakat, hordókat, prést, hogy annak állapotát megvizsgálhassák. A 20. pont a présházak eladásáról rendelkezik. Csak a földesúr tudtával és engedélyével lehet eladni. A tulajdonosnak elsőként a fiainak kell felajánlania megvételre, másodsorra a testvéreinek, majd a szomszédjainak, és ha senkinek sem kell a pince, akkor adhatja el az eredeti vevőnek. A következő cikkely rögzíti, hogy szőlőbe csak szőlőt szabad ültetni. Ettől eltérni csak akkor lehet, ha a hegybíró megállapítja, hogy a terület arra alkalmatlan. Ezután az ember vagy állat által elkövetett kártételekkel szembeni különböző büntetések következnek. A kutya július közepétől szüretig a szőlőkből ki van tiltva. A 29. cikkely igen szigorúan bánik azokkal, akik a szüret időpontját nem tartják be. Aki megszegi a törvényt, annak az egész termése elkoboztatik, szőlője – megbecsültetvén – eladatik, és *„szőlő tartására többé érdemesnek nem tartattatik”*. A 30. pedig azokat bünteti, akiknek az edényei szüretkor piszkosnak találhatók: először csak pénzbüntetés és korbácsütés jár érte, ha második alkalommal is penészesek lennének az edényei, *„tüstént azon motkos edények összevagattassanak és töressenek”*. A 24. cikkely szüret után a borok összeírásának idejéről és módjáról rendelkezik. A bor elrejtését és eltitkolását szigorúan büntetik, a feladót viszont megjutalmazták. Az ezt követő cikkelyek a dézmszedést szabályozzák. A szüret befejezésétől a dézmszedésig nem szabad bort vagy mustot haza- vagy máshová vinni, eladni. A 40. cikkely szerint *„Azon testet sanyaritto büntetésekén kívül, melyeket azon Hegybéli Törvények mindgyart helyben végre vitetni rendelnek, a többi testi büntetések Vasár vagy Ünnepek napokon reggel midőn a nép a templomból jön, nyilvánosan hajtassanak végre.”* Az utolsó, 42. cikkely azt rendeli el, hogy a hegybíró és a hegyemesterek ítéleteiket az urasághoz, tisztjeihez vagy árendátoraihoz (bérlőihez) megvizsgálás céljából bejelenteni kötelesek. A hegytörvényeket a földesurak nevében alapi Salamon Ignác írta alá.

Fentiekből kitűnik, hogy a hegytörvények – elsősorban a földesurak érdekében – a megfelelő mennyiségű és jó minőségű borok előállítását szolgálták. Nem mellékesen azonban ezzel a szőlőt művelő jobbágyok (később gazdák) is jó minőséghez jutottak, miközben rá voltak kényszerítve, hogy az

ehhez szükséges szabályokat betartsák. A hegytörvényeknek is köszönhető, hogy egyes helységekből, így Györkönyben is, kiváló szőlő- és borkultúra alakult ki, amely máig érzeteti hatását.

Kedzetben csak a dombokon, az Ó-hegyen (mai nevén: Nagy-hegyen) és a Kopasz-hegyen voltak szőlők, később a falu köré is telepítettek újakat. A XIX. század végén már több mint 1000 holdon termesztettek szőlőt. Fehér és vörös bort adót egyaránt. A györkönyi jegyző, Hagymássy Sándor (a XIX. század györkönyi születésű, neves írójának, Tolnai Lajosnak az apja) 1829-ben, Egyed Antal kérdőívére válaszolva, ezt írta: „*A veres jobb és tartósabb is.*” Később volt idő, amikor mégis inkább a fehérre esküdtek a helybeliek. A XX. században keletkezhetett az a legenda a györkönyi borról, amelyet Méyszöly Miklós írt meg *A kitelepítő-osztagnál* című novellájában: „... a györkönyi fehér elfeledett világmárka, a kevesek közé tartozik, melyek a legviharosabb tengeri szállítást is bírják, nem törik meg a fényük, az első pástát Forster Benő ügyvéd telepítette ezernyolcszázhetvenkettőben, és a millennium idején verekedtek érte a New York-i éttermek.” Az állítás második fele a szőlőtelepítésről valós alapokon nyugszik. A „világmárka” legendája pedig feltehetően egy Amerikából visszatelepült györkönyitől származhat, aki annak idején fehér bort vihetett magával, amely aztán kibírta a hosszú utat is. Ha New York-ba nem is, de Budapestre bizonyosan eljutott az 1930-as években a györkönyi bor híre. Ekkor több mint tíz fővárosi kocsmában mérték az innen származó nedűt.

A györkönyiek mindig is értettek a jó bor készítéséhez és annak kezeléséhez. A községi előljáróság már a XIX. század vége felé járatta a *Borászati Lapokat*. Amikor 1920-ban az új főjegyző egy borkezelési tanfolyam megtartását indítványozta, a képviselőtestület ezt elvetette, mondván: a község lakossága eléggé szakképzett ezen a területen.

Györkönyben a présházakat és pincéket a szőlőktől távolabb, a falu egy meghatározott pontján, csoportosan építették meg. Ez lett a falu délkeleti végében a *Pincehegy*. Az itteni domb löszös talaja kiválóan alkalmas volt a pincék fűrásához, a felszínre került anyagot pedig a présházak falának döngöléséhez használták fel. Pesty Frigyes 1864-es helynévgyűjteményében olvashatjuk a Pincehegyről mint Györköny nevezettségéről: „... nagy kiterjedésű rendezett présházacsoport mely 398 présházból áll, a község lakosainak kedves mulatóhelye”. Később a présházak száma négyszáz fölé emelkedett, és a XX. század 40-es éveiben a falu több mint ötszáz lakóházához csaknem 450 pince tartozott. Ma is még 300 fölött van a számuk.

A II. világháborúig a lakosság egyik fő jövedelemforrása volt a szőlő és a bor, ennek megfelelően nagy gonddal ápolták az emberek a pincéket és azok környezetét. A présházak nagyon közel épültek egymáshoz, ezért igen szoros emberi kapcsolatok és élénk társasági élet alakult itt ki, melynek ma is szép hagyományai vannak.

Mulatózó társaság és a helybéli fúvószenekar a Pincehegyen az 1930-as években

A II. világháború előtt, a harmincas-egyvenes években érte el a györkönyi pincékben tárolt bormennyiség a történelmi csúcspontját. A szőlőterület és a bormennyiség méreteiről egy 1945 őszi készült községi összesítésben szereplő adatsorból kaphatunk képet. A kimutatás szerint az összes szőlőterület: 840 k. hold és 80 öl. A borok mennyisége: fehérből 1200 hektoliter, sillerből 8880 hl, összesen: 10080 hl. A rendelkezésre álló hordók 10 500 hektó bor tárolására elegendőek. A pincék 37 000 hektó bor elhelyezésére alkalmasak. (Az akkor hiányzó hordókat az oroszok vitték el korábban...) Nagyjából ennyi bor lehetett a legjobb évjáratokban a Pincehegyen. Egy hektoliteres vagy nagyobb sajtóból 400 db található a prэшházakban – tudjuk meg ebből a feljegyzésből.

A világháború, majd azt követően a németek kitelepítése mély nyomokat hagyott a Pincehegyen is. Sok pince gazdátlaná vált, egy részük összedőlt, a környezetük elvadult, az utak egy része járhatatlanná vált. A békebeli években még a hentes, a pék és a szódás is rendszeresen kijárt ide, hogy a bor mellé némi harapnivalót adjon vagy az itt kedvelt fröccsbe valót hozza. Ez a hagyomány is végleg megszűnt.

Az 1980-as években elkezdődött egy folyamat a községben a Pincehegy romlásának megállítására. A falu 1985-ben tanácsrendelettel szabályozta a Pincehegy területével, a rajta található és létesítendő építményekkel kapcsolatos műszaki jellemzőket. 1987-ben, a Magyar Televízió Natura Szerkesztőségének a *Szebb, emberibb környezetért* című pályázata keretében, Györköny Község Tanácsa vállalta a pincefalu közösségi célú védelmét, fejlesztését, rendezését. Még ebben az évben kialakították a pincefalu területén – a helyi lakosok összefogásával, nagyrészt társadalmi munkában – egy szabadidőközpontot.

Az 1990-es években sem lankadt a megújulás lendülete. Az Európai Vidékfejlesztési és Falufelújítási Munkaközösség 1990-ben indította útjára az *Európai Falufelújítási Díj* pályázatát. Magyarországról először Györköny község kapott benevezési lehetőséget. A nemzetközi zsűri külön elismerésben részesítette a települést. Idézet az indoklásból: „A falu és a pincefalu folyamatos felújítása csak a lakosság kezdeményezésével és közreműködésével lehetséges. Az elmúlt évtizedben elért eredmények reményt keltenek Györköny lakóiban, hogy a hagyományok és a pincefalu atmoszférája átmenthető a jövőbe.”

2003-ban elkészült a település rendezési terve, melynek része a helyi védelem alá vont pincefalu is. 2006-ban megalakult a Györkönyi Pincehegyért Egyesület, amelynek tagjai a Pincehegy építészeti és kulturális örökségének ápolását, továbbvitelét, a Pincehegyhez kapcsolódó turizmus fejlesztését, a Pincehegy környezete, közterületei tisztaságának megőrzését, úthálózatának fejlesztését tűzték ki célul. Ma már évente több közkezdvelt programot valósítanak meg, amelyek közelről-távolról vonzzák a finom borok és a helyi ételspecialitások kedvelőit. Ilyen a *ZEGABO* (ZENés GASztró BOrtura) – júniusban, a *Nemzetiségi Napi nagy bortúra* – augusztusban, a *Szüreti mulatság* – szeptemberben és a *Gácsérok és Újborok* – novemberben.

És egy újabb rangos elismerés: *A Helyi Építészeti Örökség 2007 Nívódíj* címet megosztva kapta Györköny Pincehegy épületegyüttese és (a szintén Tolna megyei) Závod, a helyi védelem alatt álló lakóépületek homlokzatainak felújításáért.

2012-ben, Györköny székhellyel, négy pincefalu összefogásával (Györköny, Páty, Monor, Ócsa) megalakult a Magyarországi Pincefalvak Vidékfejlesztési Szövetsége (MPVSZ). A Szövetségnek jelenleg már tíz pincefalu a tagja: Bölcské, Császártöltés, Cserépfalu, Györköny, Hajós, Monor, Nemesnádudvar, Noszvaj, Ócsa és Páty. 2015 májusában indult el a *Kalandozások magyarországi pincefalvakban* fantáziánévű program, amely egy interaktív kalandjáték keretein belül mutatja be és népszerűsíti a pincefalvakat és azok borászait, vendéglátóit. A programsorozat a különálló pincelátogatásokat, borkóstolókat fogja össze, és a felkeresett pincék száma szerint különböző címelekkel jutalmazza a résztvevőket.

A györkönyi pincefalu (vagy ahogy a helybeliek szívesebben mondják: a *Pincehegy*) egyedi hangulatú környezetében, vendégszerető borosgazdák által kínált kiváló borok kíséretében további történeteket, anekdotákat ismerhetünk meg a helyi borkultúra és a pincehegyi élet mélyen gyökerező hagyományairól. Többek között „*a kémény nélküli falu*” elnevezés eredetéről is. Kalandra fel!

Brunn János

Források: *Brunn János:* Györköny. Egy falu a történelem sodrában. Német Nemzetiségi Önkormányzat, Györköny, 2012; http://www.vati.hu/files/sharedUploads/docs/FVR/2001_09_szam.pdf; <http://www.pincehegy.hu/egyesulet.php>; <http://epiteszforum.hu/kiosztottak-a-helyi-epiteszeti-orokseg-2007-nivodijakat>

Tordas, a „szövetkezeti” mintafalu

A *szövetkezet* szó – sajnos – máig keserű gondolatokat idéz fel a magyar falvak népében, általában a tsz-szervezés jut róla csaknem mindenkinek az eszébe. A Hangya Szövetkezet emléke mára szinte eltűnt, annak ellenére, hogy 1993. és 1996. között több kísérlet is történt „feltámasztására”, részben a Dán Demokrácia Alap támogatásával; végül 1998-ban létrejött a Magyar Termelői Értékesítő és Szolgáltató Szervezetek/Szövetkezetek Együttműködése (HANGYA Szövetkezeti Együttműködés); kezdeti 14 tagszervezetük száma mára – honlapjuk szerint – 200-ra nőtt, tagságuk pedig 30 000 főre.¹ A szervezet aktívan ápolja ugyan a jogelődnek tartott Hangya emlékét, ám ebben hasonlóan sikertelennek tűnik, mint gazdasági, társadalomszervezési téren.

A Hangya Szövetkezetet, mint közismert, gróf Károlyi Sándor alapította 1898-ban. Az eredeti, hivatalos nevén a Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezete cégnevű vállalkozás nem az első volt Magyarországon. Korábban több kísérlet történt beszerző-, értékesítő- és főleg hitelszövetkezetek alapítására, azonban ezek – néhány hitelszövetkezet kivételével – mind bukásra voltak ítélve, csak a felvidéki és erdélyi, szászok által alapítottak voltak életképesek. A magyarországi alapítók, zömmel katolikus papok és értelmiségiek általában a nagytőke aknamunkájával magyarázták a – többnyire gyors – bukást, azonban az okok összetettebbek voltak. Való igaz, hogy a bankok sem áruhitellel, sem leszámítolással *nem siettek a szövetkezetek segítségére*, ez azonban nem féltékenységből fakadt, hanem sokkal inkább utólag jogosnak bizonyult óvatosságból. A szövetkezetek versenyétől kezdetben aligha kellett tartaniuk, azok „célközönsége” ugyanis a kisgazdaréteg volt, ami a bankok számára nagy létszáma révén ugyan potenciálisan komoly üzleti partnernek, vagy inkább alanynak számított, de a szövetkezetek közülük csak keveset tudtak megnyerni ügyüknek. A bukások oka is ebben rejlett: a magyar gazdálkodók, parasztok ugyanis *eleve bizalmatlanok voltak a szövetkezeti eszmével szemben*, idegenkedtek attól, hogy nehezen összeszedett pénzüket „mások” kezeljék. A szövetkezetek vezetőségét az 1875. évi XXXVII. törvény értelmében ugyan a tagság választotta, de általában a helyi értelmiség, papok, lelkészek, tanítók, jegyzők sorából került ki, azaz a „nadrágos”, úri rétegből, akinek jövőképe, elképzelései, olykor túlzó idealizmusa idegen volt a paraszti gondolkodástól. Ezt még a gyakori, általában jogos kritikát és igényeket megfogalmazó antikapitalista retorika sem tudta ellensúlyozni. A bukásoknak gyakorlati oka is volt, mégpedig a *tőkehiány*, amin általában nem sikerült úrrá lenni. E ponton viszont a nagy országos hitelintézetek és fiókintézeteik ellenállása komoly akadályt jelentett.

A reménytelennek tűnő helyzeten Károlyi gróf fellépése változtatott. Ő nem a dán, többé-kevésbé spontán módon, alulról szervezkedő szövetkezeteket tekintette példaképének – bár az utókor, sőt, a történészek egy része is gyakran így látja-láttatja –, hanem a német konzervatív reformerek, a Verein für Socialpolitik körének, Damaschke-nak, Lujo Brentanonak, de különösen a földművelés, a földművesek (korabeli szóval: földművesek) problémáival, a földreformmal és szövetkezetüggyel előszeretettel foglalkozó Gustav von Schmollernek az elgondolásait akarta Magyarországon meghonosítani. Ők a tágan értelmezett szociálpolitikát nem szegénységélyezésként képzelték el, hanem az elproletarizálódás ellenében egy alsó-középosztály kialakítását tartották fő céljuknak. Ebben a folyamatban a nevelésnek éppen akkora szerepet szántak, mint az anyagi – visszatérítendő – támogatásnak; ebben nem is különböztek volna a hasonló dán próbálkozásoktól, ám míg ott a tagság kölcsönös egymásra hatásától várták a szövetkezetben résztvevők lelki átalakulását, a takarékoság, szorgalom, öngondoskodás szellemének kialakulását, addig a német megoldás mindezen feladatokat a helyi elite, társadalmi szinten közép- és felsőosztályra testálta. Mint láttuk, a magyar modell is részben ezen a nyomon indult el. Károlyi felismerte, hogy a bukást kétféleképpen lehet elkerülni: széles körű propagandával és az állam anyagi eszközeinek igénybevitelével. Mindez azonban óhatatlanul együtt járt azzal, hogy a központi költségvetés minisztériális szervei ellenőrzést gyakoroljanak a helyi szövetkezetek felett, illetve megkívánta egy köztes szerv, a szövetkezeti központ felállítását.²

¹ <http://www.hangyaszo.hu/hangya> Letöltés dátuma: 2014. szeptember 24.

² 1898:XXIII. tc. A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről (48–50. § rendelkezik az Országos Központi Hitelszövetkezet alapításáról, a 78. § pedig egymillió pengő állami kötvény lejegyzését engedélyezi a költségvetésnek); 1920:XXX. tc. (33. §. szerint újabb 25 milliós tőke lejegyzését engedi meg); 292. szám. Törvényjavaslat egyes pénzügyi természetű rendelkezésekről. Nemzetgyűlési irományok, 1922. VII. kötet, 280–322. 1923. augusztus 3. A Hangyára vonatkozó törvényhely: 1823:XXXIII. 6. §; az 1928:XLII. tc. II. sz. melléklete szerint az 1924:IV. 3. §. alapján a költségvetési többletből újabb 2 320 000 pengő Hangya-részjegyet jegyzett a Pénzügyminisztérium, ami a teljes ilyen jellegű kiadások közel 2%-a volt.

A folyamat az első világháború alatt tetőződött be. Az egyre súlyosbodó termelési és ellátási nehézségek miatt ugyanis a kormányzat a Hangyát, illetve társát, a takarékszöveteket tömörítő és felügyelő Országos Központi Hitelszövetkezetet (OKH) lényegében állami nagyvállalattá tette. Látszólagos önkormányzatuk ugyan megmaradt, de abban részben nyíltan, részben pedig informálisan a kormányzat céljait szolgáló személyek foglaltak helyet. A fejlődés ennek ellenére – vagy éppen ezért – töretlen volt, és a háború végére a magyar falvak körülbelül harmadában működött Hangya vegyesbolt, sőt, sok helyen italmérés, helyenként pedig szakboltok, főleg mezőgazdasági cikkeket, szerszámokat árusító üzlet is. A Hangya – ellentétben a falusi szatóccsal – nem hitelezett ugyan a „kuncsaftoknak”, de állandó, megbízható minőséget garantált, viszonylag mérsékelt árak mellett, és a szövetkezeti tagok az üzleti év végén, vásárlásaik arányában visszatérítésben részesültek. Sok helyen a Hangya, illetve helyi vezetői igyekeztek a lakosság társadalmi életét is irányítani, kanalizálni; ezt a célt szolgálta, hogy a szövetkezeti italmérésekben általában nem lehetett pálinkát árusítani (ez a szigor csak akkor enyhült, amikor Budafokon likörgyárat létesített a Szövetkezeti Központ, és az üzleti cél felülírta a társadalommemesítés eszményét...).

Trianon új helyzetet teremtett a Hangya és a szövetkezeti mozgalom történetében. Magyarország a korábbiánál nemcsak sokkal kisebb, de sokkal szegényebb is lett. Nemcsak egész vármegyék estek a megváltozott főhatalom alá, hanem a szövetkezetek számos fiókja is az új államok területére került. Eleinte igyekeztek fenntartani a kapcsolatot a budapesti központokkal, ám néhány hónapon belül kiderült, hogy ez az utódállamok közigazgatósági hatóságainak hozzáállása miatt lehetetlen. A Felvidéken Galántán (Hanza³), Erdélyben Nagyszebenben (Hangya, Furnica) létesítettek szövetkezeti központot, amelyek korántsem csak gazdasági szerepet tölthettek be, hanem a nemzetiségi létnek, nevelésnek, szervezésnek is a csomópontjai lettek. Különösen igaz volt ez Romániára, ahol a kormányzat ahol lehetett, akadályozta a magyar politikai erők működését, de a szövetkezetek viszonylag szabadon dolgozhattak, részben, mert – papíron – „csak” gazdasági tevékenységet folytattak, részben, mert a román szövetkezetek munkáját Bukarest rendkívül fontosnak tartotta, a rájuk szabott törvényi szabályozás pedig kénytelen-kelletlen, a helyi hatóságok állandóan megújuló kellemetlenkedései mellett is utat nyitott a magyar szövetkezeti mozgalomnak is: hovatovább ezek és az egyházak lettek a magyarság legfőbb védbástyái Erdélyben, Partiumban és a megszállt Kelet-Magyarországon.⁴ A Hangya és az EMGE (Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület) valóban heroikus munkát folytatott: az általuk nemzeti alapon kimunkált, osztályokon átnyúló társadalmi egység gondolata Magyarországon is ismertté és népszerűvé vált.

A Hangya vezetősége a világgazdasági válság éveiben igyekezett gondoskodni dolgozóiról, illetve gondosan ügyelt arra, hogy ez a szociálpolitika kellő nyilvánosságot kapjon. Különösen azután volt ez így, hogy 1934-ben Wünscher Frigyes lett a Központ vezérigazgatója, aki ugyan gyakornoki éveit a Hangyánál töltötte, később azonban az MTI élén tanulta meg értékelni a saját hatalmát: valamennyi szociálpolitikai akciót a lehető legnagyobb propagandával igyekezett köríteni.⁵

Ilyen előzmények után határozta el a Hangya vezetése, hogy egy „mintaközséget” létesít, amelynek példáján keresztül tovább erősíthetik a Szövetkezeti Központ kedvező megítélését úgy a politikai-köz-

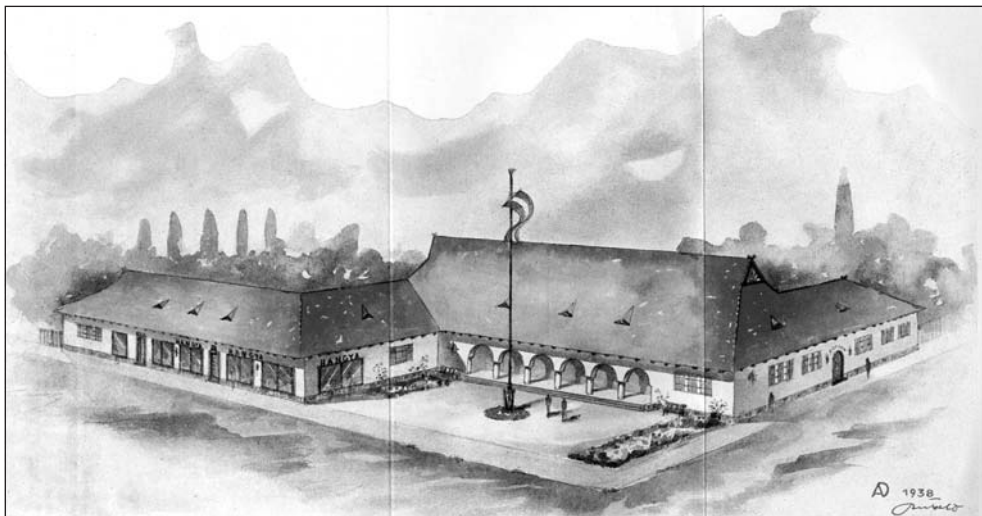
³ Pukkai László: A Hanza Szövetkezeti Áruközpont, Galánta. Madách–Pozonium, h. n., é. n. [Bratislava, 1994]

⁴ Megjegyzendő, hogy a második bécsi döntés, tehát Észak-Erdély, a Partium és Kelet-Magyarország elszakított részeinek visszacsatolása után az újra magyar főhatóság alá került ottani szövetkezetek hosszas küzdelem után megtartották függetlenségüket, felismerve azt a hatalmas értéket, amit a húszéves küzdelem által kimunkált magyar egység jelentett, szemben az anyaországi, államilag patronált szövetkezeti „mozgalom” gazdaságilag hasznos, de társadalmilag szinte jelentéktelen hatásával. Jegyzőkönyv. Felvétellet Marosvásárhelyen, 1940. október 24-én az »Erdélyrészi Hangya Fogyasztási-, Termelő- és Értékesítő Szövetkezetek Szövetsége, mint Szövetkezet, Marosvásárhely« elnevezésű igazgatósági üléséről. OSzK Kézirattár, Fol. Hung. 3634. 1. köt. és Erdélyi értekezlet. Kolozsvárt, 1940. október 18-án, pénteken de. 10 órakor, gróf Teleki Pál m. kir. titkos tanácsos, miniszterelnök elnöklésével, a Városháza közgyűlési termében. MOL K-28. 275. cs. Különösen Korparich Ede és Bethlen László érvelt az észak-erdélyi fogyasztási és hitelszövetkezetek különállásának fenntartása mellett. Az (erdélyi) Hangya történetére, szerepére ld.: Hunyadi Attila: A magyar szövetkezetek Romániában 1918–1948 között. In: Szövetkezetek Erdélyben és Európában. Szerk.: Somai József. Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár, 2007. 67–108.; Györfi Dénes: A Nagyenyedi Hangya Szövetkezeti Központ kialakulása, fejlődése, gazdasági, társadalmi jelentősége Uo., 141–184.

⁵ Amikor Budafokon az ottani Hangya-gyártelep mellett – a kor lakáseszményeinek megfelelő – „magyaros stílusú” ikerházakat avatott, egy leendő kertváros (végül összesen 32 ikerházat emeltek) magjaként, a kötetkezőképp szónokolt: „A munkás is egészen más szemszögből nézi az életet, mert nem tömeglakásos házakban húzódik meg, hanem kényelmes, szép otthonban, ahol kertészkedhet is. Az a reménységünk, hogy ha a munkások látják, hogy munkaadók szeretettel gondoskodnak róluk, megerősödik bennük az az erkölcsi alap, amelyen állva, mindenkor jó honpolgárai lesznek az országnak.” (A Hangya munkásházainak ünnepélyes felavatása. Hangya, 1938. január 21. 3–4; 12–13.)

életi vezetés, mint a szélesebb közvélemény körében, és amely emellett képzési központul szolgálhatna a Hangya leendő tisztviselői, dolgozói és részben üzletvezetői számára. A presztízsberuházásra hatalmas összegeket szántak – pontosabban úgy tűnik, hogy kezdetben a Központ vezetése sem mérte fel a költségek igazi mértékét. Helyszínül egy Fejér megyei községet, Tordast választották ki a Hangya Szövetkezeti Központ Tanulmányi Alapjának 1938-ban a budapesti autonóm Közgazdasági Karon – a későbbi Közgazdaságtudományi Egyetemen – tartott ülésén.⁶

A falu Martonvásár vasútállomásától, mintegy öt kilométerre terült el. A választást a földrajzi elhelyezkedésen kívül minden bizonnyal indokolta, hogy a település Magyarország egyik legmódosabb vidékén volt, továbbá egy polgárosult kultúrtáj képét mutatta: 1928, a Dunántúli Villamos Művek terjeszkedési csúcseve óta vezetékcsatlakoztatása volt, a 278 lakóházból 185-ben már nem petróleumlámpa égett.⁷ További indokul szolgált a színmagyar (99,7%, ebből közel kétharmad evangélikus) lakosság, és az, hogy az 1921-ben az ún. Nagyatádi-féle földreform idején egyenként 1800 négyszögöl földet juttatott az Országos Földbirtokrendező Bíróság 75 rászoruló törpegazdának és cselédnek, ami ugyan önmagában nem volt sok, de jól mutatta az állam „szociális gondoskodását”.⁸ A falu határának jelentős részét birtokló nagybirtokos, a Dreher-család is támogatta az elgondolást, talán azért is, mert a földreform idején mindent megtekintettek, hogy birtokaik – melyből kártalanítás ellenében történt a parcelálás – mentesüljenek a törvény hatálya alól. Nem volt mellékes, hogy a községben az ország egyik leg sikeresebb Hangya-szövetkezete működött 1904-es megalapítása óta: 1922-ben az első 25 legjobban „teljesítő” Hangya közé tartozott, 4,5 millió koronás forgalmával pedig, ha azt a lakosság viszonylag csekély létszámával egybevetjük, a legelső közé emelkedett.⁹ A tordasi szövetkezet, emellett, hogy üzemeltette a szokásos vegyesboltot, 1913-tól hitelszövetkezettel bővült, földművesszövetkezeti ott-hont (1951-től „népklub” néven), kocsmát, sőt, tejszövetkezetet is létesített (ezt Budapest és Székesfehérvár könnyű megközelíthetősége tette nyereségessé). Tordas kiválasztását Wünschert emellett a lakosság általános erkölcsi képével indokolta: szorgalmas, a háború előtt rohamosan gazdagodó, erkölcsös életet élő közösségként jellemezte őket, akik körében a törvénytelen gyerek ritkaságnak számított,

A szövetkezeti központ távlati képe

⁶ A gondolat testet öltött! Nagyszabású ünnepség keretében leplezték le a néhai Balogh Elemér szobrát és avatták fel a szövetkezeti házat Tordason, a szövetkezeti mintafaluban. Hangya, 1939. november 10. 1–4.; a hírről a katolikus-konzervatív *Új Nemzedék* és *Nemzeti Újság*, Milotay István kormánypárti *Új Magyarországa* és *A Fejérvármegye* is hírt adott.

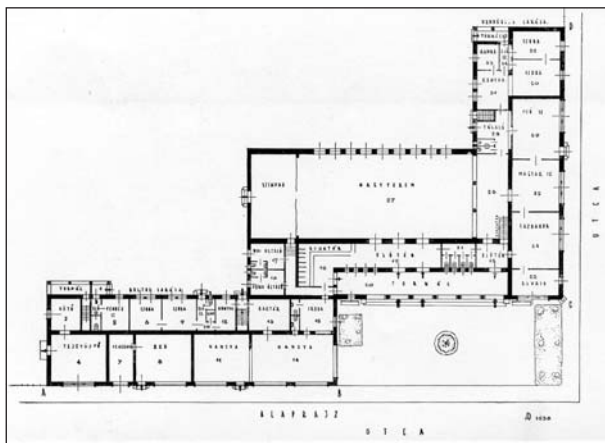
⁷ A kétharmados bekapcsolási arány valamivel több volt, mint az országos 61,7%. Magyarország villamosítása 1956-ig. Magyar Villamos Művek [házi kiadvány], Budapest, é. n. [1960?]

⁸ Az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy a juttatott parcellák általában a meglévő szántóföld kiegészítésére szolgáltak. *Lencsés Ferenc*: Tordas. In: Fejér Megyei Történelmi Évkönyv, 22. Szerk.: *Farkas Gábor*. Székesfehérvár, 1991. 303–348.

⁹ A Hangya Termelő-, Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet a Magyar Gazdaszövetség Szövetkezeti Központja első 25 éve. Hangya, Bp., 1923. 77. A tordasi szövetkezet alapítója Ács János segédjegyző volt.

és akik Podhradszky János evangélikus esperes és egyben helyi szövetkezeti elnök személyében hivott vezetőre találtak. Kifogásolni valót egyedül a fiatalok városba vágódásában és vándorlásában talált: a korban ez állandó téma volt, és a járásban a főváros és a megyeközpont közelsége miatt különösen aktuális volt a húszas-harmincas években.¹⁰

1938–39-ben megépült a 40 főre méretezett bentlakásos képzési központ a falu Martonyvásár felé eső határában, nyolcholdas mintabirtokkal, szövetkezeti magtárral, mintagörével (melynek alapján a faluban több gazda épített hasonlót),¹¹ néhány hónappal később pedig a település központjában megnyílt az új Hangya-székház is, benne bolt, raktár, gazdakör könyvtárral, olvasóteremmel, kultúrterem színpaddal és öltözővel,¹² vele egybeépítve tejszövetkezeti irodával és tejszövetkezettel, továbbá kocsmával („ivóval”). Helyet kapott az épületben az OKH fiókszövetkezetének irodája is. A beruházásnak ez a része, a központi épület összesen 102 442 pengőbe került (összevetésképpen: a nem túl messzi Nagyvelegen ugyanekkor épült Hangya-bolt, textilrészleggel és kocsmával – összesen 24 490 pengőért; igaz, a velegi nem volt „presztízsburuházás”).¹³ A tordasi épületben – melynek „magyaros stílusát” a beszámolók siettek kiemelni – a Gazdák Biztosító Szövetkezete és vendégszobák is helyet kaptak. Az építész az a Pomogács József volt, aki a budapesti Városszéli Telep¹⁴ néhány középületének megtervezésekor már bizonyította rátermettségét: az ott emelt iskola és orvosi rendelő szintén tartalmazott népi elemeket (pl. a spaletták kialakítása, a tető kiképzése, ablakosztások stb.), az épületszerkezet azonban korszerűnek volt mondható, az oldalhomlokzat kirakatsora pedig egyenesen (nagy)városi mintákat idéz. Tordason, ahol a vályogot ugyan már jellemzően felváltotta a téglalapítkezés, azonban a beton lábazat, szigetelés még ritkaságnak számított ekkoriban, a szövetkezeti épület azonban rendelkezett ilyenekkel. A szövetkezeti ház (részben) népi stílusa az esztétikumon túl a környezet nevelését is szolgálta, mintát kívánva adni a község és a szomszéd települések építetőinek (más kérdés: semmi nyoma annak, hogy ezt a mintát a környéken bármelyik gazda vagy iparos követte volna); ugyanakkor a képzési központ esetében ez a népiességre nevelő szándék sokkal kevésbé látszott. Népies jellegű építészeti elemek csak az utca, illetve a park felé néző homlokzat középső részén és a szárnyak ablakosztásán és spalettáin voltak felfedezhetők: úgy tűnik, ott a népnevelés szándékát a funkcionalizmus írta felül. Az átadásra a helyi szövetkezet meghívására számos előkelőség érkezett, ami biztosította az országos propagandát; az ünnepségről a MAFIRT heti filmhíradója is tudósított.¹⁵ A költségek tetemesek voltak: egyedül a tanintézet csaknem 200 ezer pengőbe került,¹⁶ ehhez jött

A szövetkezeti központ alaprajza

¹⁰ Wünschler Frigyes: Tordas. A Balogh Elemér szövetkezeti mintafalu. Csáthy Ferenc, Debrecen–Bp., é. n. 19–28.

¹¹ Műszaki Osztály 1941-es működése. MOL Z-1385 1. cs.

¹² Nem volt egyedülálló, hogy a községi Hangya Szövetkezet kultúrházat is alapított; ez történt pl. 1941-ben Somogysárdon is. (Szántó László: Somogysárd. Száz Magyar Falu Könyvesháza, Bp., é. n. [2002]); Bajnán is volt színpada a Hangyának (Tóth Krisztina: Bajna. Uo., 2001).

¹³ Farkas Gábor: Velegi legendák. H. n., 2012. 110.

¹⁴ A Városszéli Telepet a Főváros építette 1932. és 1941. közt a Jászberényi út és a szolnoki vasútvonal által határolt területen, szociális célú kertvárosi telepként (ma Kőbánya–Kertváros). A 104 szabadon álló családi lakóházat 24 építész tervezte, jellemzően magyar vagy magyaros (helyenként magyaroskodó) stílusban.

¹⁵ Összesen 90 notabilitás jelent meg, többek közt Lukács Béla földművelésügyi államtitkár, dr. Bernát István m. kir. titkos tanácsos, a Hangya elnöke, Harsdy Dréher Béla földbirtokos, Schandl Károly, az OKH alelnök-vezérigazgatója, gr. Teleki István, Köztisztviselők Szövetkezete vezérigazgatója, Wanke Gusztáv OKH-igazgató, Zlinszky György, Mezőgazdák Szövetkezetének igazgatója. A gondolat tetet öltött... 1–4.; Új Magyarorságra, 1939. november 8. Az avatásról a Hangya külön brosrútát adott ki. A filmhíradó: 1939. november, Magyar Világhíradó 821/5. bejátszás (<http://filmhíradokonline.hu/watch.php?id=3534>).

¹⁶ 195 600 pengő.

az üzletház, a még el nem készült óvoda (42 ezer pengő), egészségház (31 ezer pengő) és leventeotthon (75 ezer pengő);¹⁷ mindösszesen kerekítve 368 000 pengő volt az az összkiadás, amit részben a helyi szövetkezet, részben a Központ nyújtott az építkezésekre (a telket az oktatási központ számára a Dréher-birtok, a többi létesítménynek a község ingyen adta).¹⁸ Az oktatási központ előtt felavatták Balogh Elemérnek, a Hangya másod-alapítójának, Wünscher elődjének a szobrát is, csakúgy, mint a díszkutat és szobrot, melyet a község szülöttének, Sajnovics János csillagász-matematikusnak az emlékére emeltek¹⁹ – aki azonban nem a Vénusz Nap előtti átvonulásának mérésével, hanem a lapp–magyar nyelvrokonság, és végső soron a finnugor nyelvcsaládról szóló elmélet megalkotásával tette ismertté a nevét.

Wünscher az avatás kapcsán hangsúlyozta: mindez csak a kezdet; egy olyan községfejlesztési és népfőiskolai tervet vázolt fel, ami erősen emlékeztetett az Erdélyi Magyar Gazdaszövetség (EMGE), az ottani Hangya és a hazai KALOT működésére – anélkül azonban, hogy ezekre az előképekre utalt volna.²⁰ További tervként a falu szinte teljes modernizálását tűzte ki célul, így a teljes vízvezetékhalózat kiépítését, ami akkoriban nemcsak a falvakban, sőt a kisvárosok külterületén, sőt, a Budapestet körülvevő szatellit-települések egynémelyikén is ritkaságnak számított (az 55 ezer pengőért, szövetkezeti alapon megépült vízvezeték 1 km hosszban utcai kifolyókkal rendelkezett, ám a háborús események miatt – úgy tűnik – nem lehetett üzembe helyezni).²¹ Tervek születtek kultúrház építésére is, ismét igen nagy összeg (141 492 pengő 2 fillér) beállításával; a kultúrház meg is épült, ám homokszem került a gépezetbe: az addig kifogás alá nem eső Göbl Miklós építőmester munkája ellen számos minőségi kifogás merült fel (bár azok oka részben a háborús nyersanyaghiány volt).

Wünscher célul tűzte ki a lakosság széles körű „átnevelését” is. Ez a korra jellemző módon a pár házból álló cigánytelep azonnali kiürítésével kezdődött: mindössze két órát kaptak a távozásra a családok.²² Történt ez annak ellenére, hogy a putrik a falu szélső házai és a patak között álltak, elég messze a településtől. Ennél mindenképpen pozitívabbnak értékelhető a kenderfeldolgozó és főleg az -áztató „nagyberuházása”, amivel a Hangya immár nemcsak példát akart mutatni, vagy a „háttérintézmények” (óvoda, kereskedőház, azaz bolt, kocsmá, kezelői lakás, díszterem, köztéri emlékek stb.) felépítésével igyekezett a falut átalakítani, hanem közvetlenül avatkozott annak agrár-életébe. A kormány háborús kötött gazdálkodásra vonatkozó rendelkezései ugyanis előírták számos olyan növény termesztését Magyarországon, ami addig jórészt idegen volt a kisgazdaságoktól, még akkor is, ha korábban esetleg termesztették is azokat. Ezek közé tartozott a kender is, melyet a XIX. században még nagy területen vetettek Tordason és a környező falvakban, de a javarészt import jutából készült gyári zsákok, kötelek idővel kiszorították. Újból bevezetett termelésével Tordas nem különbözött el az ország többi falujától – mint említettük, ez törvényi kényszer volt –, ám az, hogy a Hangya olyan betonduzzasztót és kenderáztatót épített csaknem 27 ezer pengőért a Szent László-patakon, mely öt települést látott el, már ritkaságnak számított... Mindezt egy szövőházzal (lényegében szövőiskolával) egészítették ki, ahol nemcsak kendert, hanem a részbeni pótlására szánt csalánt is megtanították megmunkálni. Az építkezést, hogy a következő nemzedékeket is neveljék, nem a patakhoz közel, hanem az óvoda udvarán helyezték el.²³ Ennél talán sikeresebb propagandát folytatott a két (katolikus és evangélikus) elemi iskola iskolaszövetkezete. Az ötlet ugyan nem Erdélyben született meg, de az ottani iskolaszövetkezeti mozgalom

¹⁷ A Tessedik Sámuelről elnevezett Leventeotthon csak 1943 nyarára lett kész. (Magyar Világhíradó, <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5046>)

¹⁸ Építkezések. Mintatelep, Tordas. Magyar Országos Levéltár (MOL) Hangya Szövetkezeti Központ iratai, Z-1385. 85. cs. 937. tét.

¹⁹ A Sajnovics-szobor csak 1943-ban került a helyére – a beszédet természetesen Wünscher mondta... (MAFIRT Filmhíradó, 1943. október, 1026. sz; <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4956>)

²⁰ Később, talán 1942-ben a két szervezet szerződést is kötött az országos együttműködésről, a tordasi modell alapján; ebben – alighanem Wünscher fogalmazásában – leszögezték: „A legegyszerűbb a ma fennálló helyzet, amikor egymás munkáját értékelve, támadásokat leszerelve működik mindkét fél egymás mellett. Azonban, ha a KALOT-mozgalom a szövetkezeti eszme terén erőteljesebb akcióba kezd, mint ahogy ezt az idő és a mozgalom helyzete kívánja, akkor valószínű, hogy a fent említett és jelenleg fennálló helyzet fenntartása nehézségekbe ütközhet, illetve ellentétek és súrlódások lehetősége fennáll.” (A Hangya Szövetkezet és a KALOT együttműködése. MOL. Z. 794. 4. cs. 27. tétel.)

²¹ U.o., 28. tétel.

²² Csupor Zoltán Mihály egykori tordasi plébános közlése, Gödöllő, 1993. nyár.

²³ A teljes kiadás 26 632,33 pengőre rúgott annak ellenére, hogy az építés földmunkáját a falu munkabíró és még be nem hívott férfiai ingyen végezték.

átütő pedagógiai sikere miatt terjedt el a mozgalom az anyaországban, így Tordason is: a 80 fős tagság magasnak, az 1943-as 830 pengős forgalom átlagosnak számítót.²⁴

A kender- és csalánfeldolgozás nemcsak a háborús anyagok pótlását és régi-új technológiák meg- és visszahonosítását célozta, hanem a felnőttnevelést is: a Hangya helyi és országos vezetői azt remélték, hogy a kalákában végzett munka megerősíti a falu közösségének (szerintük) meggyengült belső szolidaritását, és elvonja a fiatalságot a „léha szórakozásoktól”, főleg a kocsmától; természetesen a kocsmáéppúgy a közösségszerveződés helye volt évszázadok óta, mint most a kenderfonó – csak éppen az utóbbiban a helyi „erkölcsörök”, a jegyzőné, a tanító és tanítóné, olykor az evangélikus esperes felügyelete alatt történt mindez, szigorúan ellenőrzött körülmények közt (a Hangya-kocsmáknak is volt egy ilyen szerepük az egészségesebb alkoholfajták propagálása mellett). Hasonlóan a belső kohéziót akarta erősíteni a Szövetkezeti Asszonyliga 1942-es karácsonyi gyűjtése; az összeadott élelmiszereket, liszt- és zsíradományokat, ruhadarabokat a leventeanyagok adták át a rászorulóknak. Mindez kiegészült az iskolások megajándékozásával.²⁵

A Zöldkereszt közegészségvédelmi szolgálattal közösen szervezett főzőtanfolyamoknak sem csak a háborús húshiány feledtetése volt a feladatuk, hanem bevallva-bevallatlanul az, hogy a városi cselédnek készülő, és emiatt a középrétegek számos moralizáló tagja szemében züllésnek kitett lányai ne hivatkozhatnak arra: úriasan főzni tanulni mennek a városba.²⁶ Természetesen a Hangya Központ ennek az akciónak a propagandaértékét is felismerte, és a Filmhíradóval tudósítást készített a tordasi Leventeanyag Kultúrszekrény avatásáról.²⁷

Visszatérve a háborús nyersanyagok hiányának pótlására, 1942–43-ban baromfikeltetőt, hizlalót és értékesítőt építettek, ugyanekkor készült el a községi szappanfőző is a házi szappankészítés kiváltására a tüzelőanyag-takarékosság jegyében; utóbbi ellen a Dréher-uradalom, mely eddig mindenben támogatta a szövetkezetet, a várható bűz miatt élenken tiltakozott – hiába.²⁸ Mindeközben fejlődött a képzési központ is: a két-három hónapos bentlakásos tanfolyamok egymást követték, és felépült két minta-cselédház is: ezek nemcsak a környékbeli nagygazdaságok nyomorúságos cselédlakásainak, de a falvak építőmestereinek is példát adhattak – volna, ha egyenként nem 25,5 ezer pengő lett volna a bekerülési költségük (a szociális célú, de tisztességesen megépített ún. ONCSA-házak – Tordason is volt három – 10–12 000 pengőbe kerültek ekkoriban).²⁹ 1943-ra kiderült, hogy a tordasi beruházás túlméretezett és elviselhetetlenül sokba kerül, úgy a falu szövetkezete, mint a Központ számára, ez azonban nem akadályozta meg Wünschert, hogy kidolgoztassa újabb „Hangya-mintafalvak” létesítésének terveit: Erdélyben Kalotaszentkirályt és Szentegyházát, az anyaországban pedig – állítólag Kállay Miklós miniszterelnök személyes közbenjárására szülőfalvát – Kállósemlyént akarták ilyenre fejleszteni; az előbbi kettő esetében az előkészítő munkák meg is kezdődtek.³⁰

A háború 1944-ben a végkifejletéhez közeledett, a tordasi Hangyánál azonban mintha nem vettek volna erről tudomást: 1944. elején még leány népfőiskolát tartottak³¹ – az ellátás bizonyára a felhalmozott élelmiszerekészletek miatt volt lehetséges –, épült a vízvezeték, a tanintézet mellett újabb cselédházakat és mintaólakat avattak, júliusban pedig megünnepelték a Tordasi Hangya Szövetkezet fennállásának 40. évfordulóját, amiről a filmhíradó az egész országot tudósította.³² Schvoy Lajos fehérvári me-

²⁴ Megjegyzendő, hogy – akár csak a felnőttektől – 1 pengős üzletrész-lejegyzés volt a belépés ára. (Iskolaszövetkezetek ügyei, 1943. MOL. Z. 794. 4. cs. 29. tétel.) Az erdélyi iskolaszövetkezetekre nézve ld. *Kerekes Jenő*: Az iskolaszövetkezetek múltjából Erdélyben. In: Szövetkezetek Erdélyben és Európában.

²⁵ Két-két zsemlye és egy ceruza... *Wünschler Frigyes*: Tordas. A Balogh Elemér szövetkezeti mintafalu. Csáthy Ferenc, Debrecen–Bp., é. n. 317–318.

²⁶ *Wünschler* i. m. 328. A tanfolyam – ha hihetünk a szerzőnek – nagyon magas, 140-es létszámmal működött.

²⁷ 1943. június, Magyar Világhíradó 1006. sz. (<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5036>)

²⁸ Baromfi hizlaló és keltetőház építése. MOL Z-1385 86. cs.; Emlékirat a kereskedelemügyi miniszterhez a Hangyát ért támadások ügyében, a Hangya működési körének és szervezetének ismertetésére, 1942. MOL Z-791. 14. cs. 52. tét.

²⁹ Tordas, cselédház építése, 1943. március 9. Uo.; Göbl mérnök eredetileg 18 000 pengőre becsülte a költségeket.

³⁰ Haáz Rezső Múzeum (Székelyudvarhely) Archívuma; *Hanusz Árpád* [et al.]: Kállósemlyén. Száz Magyar Falu Könyvesháza, Bp., é. n. [2002] 123.

³¹ Tagszövetkezeti propaganda. Feljegyzés a f. hó 28-án tartandó értekezletre a tordasi mintafalu ügyeivel kapcsolatban. Mintatelep, Tordas. Uo., 85. cs. 937. tét.

³² Wüscher mellett vitéz Toldy Árpád Fejér megyei főispán is megjelent az ünnepségen. Magyar Világhíradó, 1944. július, 1066. sz. (<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5773>)

gyépsüspök is újra meglátogatta a Mintafalut – ám ezúttal utoljára. A baljós jelek ugyanis szaporodtak: az iménti jelentés ugyanis nemcsak a meglehetősen nagyméretű baromfikeltető működéséről számol be, de azt is lakonikusan állapítja meg: a futóárkok készen vannak, abban az egész lakosságnak van hely.³³ És ezekre a futóárkokra nem is olyan sokkal később csakugyan szükség lett: a falu a Dunántúl védelmére létesített Margit-vonal mögött feküdt, és annak kényszerű hátravonása után viszonylag könnyen szovjet kézre került. Az átvonuló csapatok a lakosságot is megsarcolták, a Hangya-tanintézetet teljesen kirabolták, a kár összesen 2,6 millió (béke, tehát infláció előtti pengő) volt.³⁴ Az intézet előtti dendrológiai park – melynek létesítését még 1943 előtt Tuzson János botanikus kezdte el – szinte teljesen tönkrement, csakúgy, mint a villanyhálózat. A szövetkezeti bolt árukészletét és berendezésének egy részét is széthordták.

A Hangya a károk ellenére újra elkezdte a szervezést a faluban, ám a korábbi tagokat a földosztás sokkal jobban érdekelte, így a Központ 1946 nyár végén az 1944 februárjában a községtől mintaparcellának kapott 2,5 holdat visszaadta, sőt, még a visszairás illetékét is vállalta. A Hangya eleinte az egész országban igyekezett jogi eszközökkel „ellentartani”, és a népszövetkezetekbe való beolvadást elkerülni, ez azonban a legtöbb helyen, így Tordason sem járt sikerrel: a propaganda hatására a mintagazdaságot pl. az újonnan alakult Földművesszövetkezet „vette át” a tejjgazdasággal, silókkal, kenderáztatóval és hizlaldával együtt (és ezzel párhuzamosan eltávolították Balogh Elemér mellszobrát is a székház elől).³⁵ Érdekes, bár megválaszolhatatlan kérdés: a Földművesszövetkezet tagjai és vezetői közül vajon hányan vásároltak korábban Hangya-üzletrészt?

Hámori Péter

A Börzsöny „nógrádikum”-a: a Honti-szakadék

Újra látogatható a Honti-szakadék

Az Ipolyba futó mellékvizek számos érdekes földtani felfedezésre hívták már fel a figyelmes erdei bolyongók, majd ezek nyomán a szakértő kutatók figyelmét. Az ipolytamóci megkövesedett fatörzsek vagy a rárópusztai Páris-patak különös értéket képviselnek, melyek méltó – egyben Nógrád Megye Önkormányzata Közgyűlésének döntése alapján „nógrádikum” díjazott – társa a Honti-szakadék.

Ezt a különös alakulatú, mélyre szakadt patak völgyét korábban az Ős-Ipoly munkájának tartották, ám valójában egy klasszikus völgyfőlefejezés (szaknyelven *kaptura*) révén jött létre az 1700-as évek végén, így földtörténeti értelemben újszülöttnek tekinthető.

A Parassai-völgyben futó patak évezredek óta kényelmesen csordogált a Nagy-hegy árnyékában, amikor az 1790-es évek egyikében (a feljegyzésekből valószínűsíthetően 1793-ban) egy hatalmas záporosó vízmosása oldalról nyitotta meg. Az addig békésen folydogáló Parassai-patak ezután ezen a „szakadáson” keresztül tört az Ipolyba. Mivel a víz itt alig néhány kilométeres útján közel kétszáz méter magasságot veszít, hatalmas a munkavégző képessége. 1866-ban Raiz Pál jegyző írta: „*nagyszerű szakadás melynek mélysége circiter 70 ölet tesz*”. Az archív térképeken jól követhető, ahogy mélyül és tágul a Honti Szakadás – s ez a folyamat napjainkban is zajlik.

Az érzékelhető nehézségek és a terület némiképp veszélyes mivoltának ellenére fontos szempontként merült fel már régebben is a bemutatás és a geológiai érdeklődésű látogatók kiszolgálása. A 2007–2013 közötti uniós támogatási időszak Környezet és Energia Operatív Programjának *Természeti értékeink jó kezelése* című prioritásában eredményesen pályázott a Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság a működési területén található földtani és barlangtani képződmények állagmegóvására és fejlesztésére, az ezekhez kötődő élőlénycsoportok (elsősorban denevérek) védelmének biztosítása érdekében.

³³ Tagszövetkezeti propaganda. Feljegyzés a f. hó 28-án tartandó értekezletre a tordasi mintafalu ügyeivel kapcsolatban. (1944. január 25.) Mintatelepe, Tordas. Uo., 937. tét.

³⁴ Ennek részletes adatait ld. *Lencsés* i. m.

³⁵ A pontos időpontot nem sikerült kideríteni, de a Zempléni Múzeum szerencsi képeslapgyűjteményének egyik, 1948-ra datált darabján már egy üres virágoskert látható a székház előtt; ekkorra már a talapzat sem volt meg. A Sajnovics-díszkút és -szobor is eltűnt egy időre, de azt az 1980-as évek elején, majd az 1990-es évek közepén helyreállították.

A Gerecsében, a Pilisben és a Vértesben huszonkilenc barlang „denevérbarát” lezárása, valamint hulladékmentesítése valósult meg, illetve a kirándulók tájékoztatása céljából több helyszínen információs táblák kerültek elhelyezésre.

Az egyedüli borsönyi helyszíneként szereplő Honti-szakadék fejlesztésének elsődleges célja a völgy járhatóvá tétele volt, amely egy sétány stabilizálása és özönnövények eltávolítása révén valósulhatott meg. Az így kialakított 250 méteres bejárható útvonal tanösvényként is funkcionál. A látogatók színes táblák segítségével ismerkedhetnek meg az ott fellelhető jellemzőbb növény- és állatfajokkal és új padokon, asztalok mellett pihenhetik ki a túra fáradalmait.

A Honti-szakadékba lépve a várt grandiózus látvány helyett először leginkább zűrzavaros növényegyüttes fogadja a látogatót.

Az árok mélyén a hegyoldalakból összegyűlik a humuszos talaj és az egész éven át csörgedező patakoska dús növényzetet nevel. A nehéz szagú gyalogbodza (*Sambucus ebulus*) virágzása idején – azaz nyár derekán – a nappali lepkék és rózsabogarak terített asztala, ősszel pedig a vonuló madarak vendéglője. Ha még marad rajta bogyó, idős asszonyok azt olykor-olykor még ma is begyűjtik, majd jótékony hatású *borzángpálinkát* főznek belőle.

A gyalogbodza fává emelkedő rokona a mindenki által ismert fekete bodza (*Sambucus nigra*). Termésének érésekor az Ipoly mentén vonuló apró madársereg fontos állomáshelye ez a völgy. A sudár bodzafatörzsekből válogatták évszázadokon át a palóc pásztorok furulyáikhoz a nyersanyagot.

A közismert nagy csalán (*Urtica dioica*) haragoszöld levelein táplálkozik és fejlődik az egyik legszebb nappali lepkének, a nappali pávaszem (*Nymphalis io*) hernyója. E növényből a falusiak ma is előszeretettel visznek egy-egy nyalábbal a kiskacsáknak, malacoknak. Bár zsenge leveleiből ma már csak néhol készítenek főzeléket, ám az öregek még emlékeznek az ízére. Télen a felmagzott csalán apró magja a cingék és más kis énekesmadarak csemegéje.

A szakadékba látogatóknak a szeder (*Rubus fruticosus*) szúrós indái csak karmolásokat és bosszúságot okoznak. Bizony, ez az agresszív növény egy nyári napon akár 5–8 cm-t nőhet. Befutja a fiatal fákat, ösvényeket, utakat. Mielőtt végleg kárhozatra ítélnénk, lépünk közelebb hozzá! Tavasszal a fehér virágain lepkék és rózsabogarak randevúznak. A tüskés indák erdeje elrejtje és óvja, ringatja az apró madarak fészkeit. A poszátáknak, tücsökmadaraknak csupán a hangja hallatszik ebből a szúrós zűrzavarból. A szeder termésén nappal az erre járók, majd őszi estéken pelék csemegéznek. Ez a növény nem hullajtja el a leveleit, ezért télen a szarvasok, őzek fontos tápláléka.

A szakadék természeti kincsei közül – feltűnésük és értékük okán egyaránt – kiemelkednek a madárvilág tagjai.

A sárga és szürke színeket viselő hegyi billegető (*Motacilla cinerea*) a középhegységi kisvizek fogyasztó madara. Jellegzetesen csilingelő éneke a borsönyi vízcsobogás, így a honti szakadékban futó Parassai-patak zúgásának elmaradhatatlan kísérője. A völgy jellemző énekese az aljnövényzeten fészkelő vörösbegy (*Erythacus rubecula*).

Kontinensünk legnagyobb testű éjszakai ragadozója az uhu (*Bubo bubo*), melynek szárnyfesztávja a 180 cm-t is eléri! Éjszakai portyáin akár őz méretű zsákmányt is legyűr, ám jellemzően rágcsálókat fogyaszt. Kedvelt eledele a sün, amelynek kifordított tüskés bőrei jól jelzik e nagytestű bagoly jelenlétét a terepen nyitott szemmel mozgó madarászok számára.

A Honti-szakadék egész évben látogatható, akár szakvezetéssel is. További tudnivalóért, részletes információkért érdemes ellátogatni a honlapra.

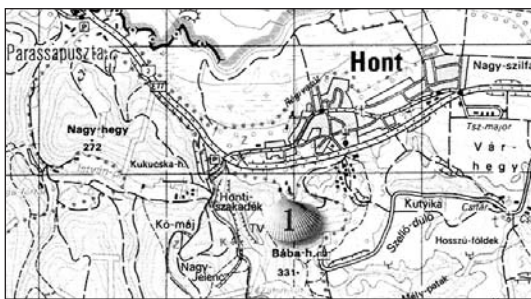

A vörösbegy, a völgy egyik jellemző madara
(Selmeczi Kovács Ádám felvétele)

Dukát Zsófia–Bezeczky Árpád

A Honti-szakadék földtani értékei

A Börzsöny uralkodóan miocén vulkáni kőzetekből épül fel,¹ de a hegység peremén számos feltárásban bukkanak elő üledékes képződmények is. Ezek egy része (északi és keleti perem) a vulkáni működés előtt, más részük (nyugati és déli perem) a vulkanizmus befejeződése után rakódott le. Az üledékes kőzetek változatos, többnyire tengeri környezeti feltételek mellett képződtek, és ennek megfelelően változatos formában jelennek meg. Ugyanez elmondható a bennük előforduló ősmaradványokról is, hiszen az oligocén (34–23 millió évvel ezelőtti) és miocén (23–5,3 millió évvel ezelőtti) tengerek egykori élővilágának szinte minden fontos csoportja képviselteti magát a Börzsönyben.²

A Honti-szakadék a Börzsöny északi részén

számos szerző a középső-miocén korábbi szakaszába helyezte, amit ma kárpáti emeletnek nevezünk.⁴ Részletes vizsgálatokat azonban senki nem végzett a területen. Ezt a hiányt végül Borza Tibor pótolta az 1970-es évek elején, akinek a szakdolgozati témája a Hont környéki őslénytani és rétegtani vizsgálatokra terjedt ki.⁵

A felszínen tanulmányozható képződmények közül a parassapusztai homokos kavics összlet a legidősebb, amelyre fokozatosan finomodó szemcsenagysággal az ún. honti slír települ, majd a slír fölött található a Bába-hegyi pernás konglomerátum. Ezek a képződmények egy teljes üledékciklust alkotnak. Az alsó kavicsos rétegsor a ciklus transzgressziós szakaszához tartozik, amikor a tenger elöntötte a területet. A homok, majd az agyag egyre mélyebb tengeri környezeteket képvisel, míg a felső konglomerátum a regressziós szakaszt jelenti, amikor a tenger visszahúzódott a területről, és emiatt ismét egyre sekélyebb lett a tenger. Erre az üledékes sorozatra üledékhézaggal települnek a börzsönyi andezitagglomerátum- és -tufa-rétegek.⁶

Ez a történet nyomon követhető az üledékes kőzetek ősmaradvány-tartalmában is. A parassapusztai kavics a Nagy-hegy északi oldalában bukkan elő a Hont és Parassapuszta közötti múút oldalában lévő bányában. A kavicsos rétegek szinte teljesen ősmaradvány-mentesek, míg a homokos rétegekből csak szivacstüket említnek. A rétegsor felső, finomabb szemcsés részéből kagylók (*Chlamys* és *Tellina*),

¹ Karátson Dávid, Márton Emőke, Harangi Szabolcs, Józsa Sándor, Balogh Kadosa, Pécskay Zoltán, Kovács-völgyi Sándor, Szakmány György & Dulai Alfréd (2000): Volcanic evolution and stratigraphy of the Miocene Börzsöny Mountains, Hungary: an integrated study. *Geologica Carpathica* 51 (5): 325–343.

² Dulai Alfréd (2005): A Börzsöny-hegység üledékes kőzetei és ősmaradványai. (Sedimentary rocks and fossils of the Börzsöny Mountains). *Börzsönyvidék 3. Földtani kutatások eredményei a Börzsönyben.* 123–145.; Dulai Alfréd (2014): Ősállatok nyomai. Eltűnt tengerlakók. In: Bartha Dénes, Nagy László & Oroszi Sándor (szerk.): *Vadregényes erdőtáj – a Börzsöny.* Ipolyerdő Zrt., Balassagyarmat. 139–148.

³ Dulai Alfréd & Karátson Dávid (2007): Földtani kirándulások a Börzsönyben 1. Börzsöny Múzeum Baráti Köre, Szob. 1–18.

⁴ Noszky Jenő sen. (1937): A honti szakadék. *Földtani Közlöny* 67: 172–174.; Noszky Jenő sen. (1941): A Börzsönyhegység ÉK-i lábának földtani viszonyai. *Földtani Intézet Évi Jelentése 1936–38-ról:* 503–518.; Reich Lajos (1952): A Börzsönyhegység nyugati peremének mediterrán rétegei. *Magyar Állami Földtani Intézet Évi Jelentése 1948-ról:* 31–37.; Pojják Tibor (1953): A Börzsönyhegység északkeleti előterében és a hegység északi részén végzett kutatások. *Magyar Állami Földtani Intézet Évi Jelentése 1950-ről:* 181–191.; Báldi Tamás, Csepreghy-Meznerics Ilona & Nyíró Réka (1965): A Kelet-Börzsönyi oligocén-miocén rétegek biostratigráfiája. *Magyar Állami Földtani Intézet Évi Jelentése 1963-ról:* 279–310.

⁵ Borza Tibor (1973): Rétegtani és őslénytani vizsgálatok Hont (É-Börzsöny) környékén. *Földtani Közlöny* 103: 27–40.

⁶ Borza T. i. m.

csigák (*Conus*), valamint tengeri sünök (*Schizaster*) kerültek elő. Az iszapfaló, aljzatba ásódó tengeri sünök Borza Tibor szerint középső szublitorális zónát (30–120 méter vízmélység) jeleznek.⁷ A honti slír alsó részén, a szakadék északi bejáratánál homokos agyag bukkan elő, melyben magános korallok, kagylók (*Flabellipecten*), csigák (*Hinia*, *Conus*, *Ringicula*, *Turris*) és mikroszkopikus méretű egysejtűek (Foraminiferák) találhatóak. A bejáratától 80–100 méterre, a szakadék oldal falában 15

Flabellum sp., magános korall *Isognomon* (=Perna) sp., kagyló

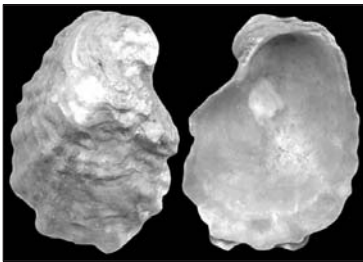

méter vastag sötétszürke, kemény meszes agyag található, amely a szakadék vízeséseinek lépcsőit is alkotja. Magános korallok (*Flabellum*) és csigák (*Hinia*) mellett főleg kagylókövületekre (*Cardiolucina*, *Saxolucina*, *Macoma*) bukkanhatunk ezekben a rétegekben.⁸

Az iszapba ásódó kagylók, és a fénykerülő, iszapos tengerfenékre jellemző *Flabellum* korallok a középső-szublitorális öv alján, növényzettől mentes tengeralfajaton éltek. Helyenként homokkal kitöltött féregjáratok és szenesedett növénymaradványok is megfigyelhetők ezen a részen. A szakadék felső végén agyagos homokrétegek alkotják a rétegsort, amelyet Borza Tibor a szomszédos Szent János-árok molluszkás homokjával azonosított, ahonnan nagyon gazdag makrofaunát ismertetett.⁹

A sárga, agyagos homokból egysejtűek (Foraminifera), szivacsok, kagylósrákok (Ostracoda), mohaállatok (Bryozoa) és halak hallókövei (otolithusok) iszapolhatóak, míg a makrofaunát csigák, kagylók, magános korallok, kacslábú rák (*Balanus*)-töredékek, pörgekarúak és cápa fogak képviselik. Az aljzaton mászó, illetve lágy iszapba beásódó ragadozó csigák (pl. *Polinices*, *Hinia*) fűrésnyomait számos puhatestű-maradványon megfigyelhetjük. A kagylók között vannak iszapba ásódó (*Nucula*, *Corbula*, *Macoma*) és a tenger aljzatán heverő, illetve oda rögzülő (*Cardita*, *Chlamys*, *Anadara*) formák egyaránt. Ezek a tengervízből szűrik ki a táplálékukat, emiatt a viszonylag erősebben mozgató vizet kedvelik. A lerakódási mélység Borza Tibor szerint sekély szublitorális (1–30 m) volt.¹⁰

A Bába-hegyi más konglomerátum a Honti-szakadék felső végénél található, a Bába-hegy nyugati oldalában. A konglomerátum kavicsai főleg kvarcit és gneisz anyagúak. A kavicsok egy részét megfűrták a fűrókagylók és egyéb bioerodáló szervezetek, míg másokat vörösalgák („*Lithothamnium*”) rétegei vonták be. Az egyéb faunaelemeket főleg a vastag héjú kagylók alkotják (*Isognomon* [=Perna], *Ostrea*, *Anomia*). Emellett magános korallok, *Turritella* csigák és kacslábú rák (*Balanus*)-töredékek is gyűjtethetők ezekből a rétegekből. Az erős mozgatótságot is elviselő vastag héjú kagylók és a megfűrt kavicsok tengerpartot jeleznek, közvetlenül az apályszint alatt.¹¹

Cubitostrea digitalina, kagyló

Borza Tibor rétegtani értékelése szerint a parassapusztai homokos kavics az ottnangi emeletbe, vagy a kárpáti alsó részébe, míg a szürke meszes agyag a kárpáti emelet felső részébe tartozik. A Szent János-árok faunája viszont egyértelműen bádeni korra utal, szemben a korábbi nézetekkel, amelyek ezt is a kárpáti emeletbe sorolták. Borza Tibor vizsgálatai alapján ezek az ősmaradványok egyidősek a Kismarosi Tufit faunájával. Ez arra utal, hogy a vulkanizmus a Börzsöny északi és déli részén egyaránt a kora-bádeniben kezdődött.

Dulai Alfréd

⁷ Dulai A. & Karátson D. i. m.; Borza T. i. m.

⁸ Dulai A. & Karátson D. i. m.; Borza T. i. m.

⁹ Borza T. i. m.

¹⁰ Dulai A. & Karátson D. i. m.; Borza T. i. m.

¹¹ Dulai A. & Karátson D. i. m.; Borza T. i. m.

KRÓNIKA

Pongrácz Lajos születésének 200. évfordulóját ünnepelték Felsőtúron

A Korpona-patak völgyében, Ipolyság határvárostól 6 km-re északra terül el a megközelítőleg 600 lelket számláló kis község, Felsőtúr. A helység neve először II. Géza 1156. évi oklevelében fordul elő *Tur* alakban. Az okirat Martinius esztergomi érseknek az esztergomi káptalan részére tett oltár- és miseadományát erősíti meg. Tíz Hont megyei községet sorol fel, melynek dézsmáját az érsek átengedte a káptalannak. Ezek közt találjuk Túr is. Emellett a XI–XIII. századból találhatóunk írásos feljegyzéseket *Túr hegy* néven, illetve olvashatunk bejegyzéseket a Hontpázmány nemzetség tagjai közt folyó birtokviszályok során keletkezett három Túr, s köztük Felsőtúr keletkezéséről is.

Az említett település a Pongráczok egyik állandó szálláshelye volt. E családnévről csak a közelmúltban „fújták le” a hosszú idő által „ráülepedett port” helytörténészeink. Kutatómunkájuk révén rávilágítottak a Pongrácz család tagjainak a közjó megteremtésében tett fáradozásaik által szerzett érdemeire, valamint a politikai, kulturális és történelmi szerepükre, úgy regionális, mint országos szinten. Említésre méltó tény az is, hogy az 1848/49-es szabadságharcban a család 28 tagja vett részt, Lászlót maga Kossuth nevezte ki századosnak, majd Görgey őrnaggyá, később alezredessé léptette elő. Sándor, Lajos testvére altábornagy volt, másik testvére, István a tábornoki rangig vitte.

Pongrácz Lajos nem volt katonatípus, inkább a közügyekben tevékenykedett több évtizeden át mint szolgabíró, főjegyző, törvényszéki ülnök, táblabíró és alispán. 1815. február 15-én született Felsőtúron, és ugyanitt helyezték örök nyugalomra 1899. augusztus 13-án a családi sírboltban. A kiváló férfiú, Hont krónikása, a haladó mozgalmak pártolója, a kultúra mecénása, író és lapszerkesztő publikált Kossuth *Pesti Hírlapjában*, emellett Kossuth pénzügyminisztériumának titkára is volt. Írt útirajzokat, helytörténeti munkákat, de verseket is, népdalokat gyűjtött és oszlopos tagja volt a Honti Kaszinónak is. Amint azt Csáky Károly írja *Honti barangolások* című könyvében: széles körű tevékenysége „*alapján föltel-lenül megérdemli, hogy szelleme előtt legalább a szűkebb haza tiszteljen*”.

Jeles nap volt számunkra 2015. október 10., amikor Pongrácz Lajos születésének bicentenáriumát ünnepeltük. Falunk jeles szülötte lelki üdvéért ajánlott szentmisével kezdtük ünnepségünket, melyet egyházközségünk lelkipásztora, Nagy János esperesplébános és Hlédik László palásti plébános celebrált. A kitűnő rétorikával megáldott László atya prédikációjában úgy utalt Pongrácz Lajos munkásságára, mint egyfajta iránytűre, mely a jövő nemzedéknek, ezáltal nekünk is segítségünkre válhat az életben való helyes eligazodásban. A szentmise után, ünnepi köszöntőt mondott Sztyahula Tamás, Felsőtúr polgármestere, majd Lészko Katalin, a Pongrácz Lajos Alapiskola igazgatónöje. Beszédeikben mindketten méltatták falunk szülöttjének egyedi életfilozófiáját és annak érvényességét a mai időkre vonatkoztatva. Ezután az iskola diákjainak szavaltai következtek, az ünneplő tömeg a templomkertbe vonult, ahol meg-

Az emléktábla felavatása

(Balról jobbra: Nagy János esperesplébános, Hlédik László plébános, Sztyahula Tamás polgármester, Lészko Katalin iskolaigazgató; Jarmila Šišková felvétele)

szentelésre és leleplezésre került Pongrácz Lajos emléktáblája. A leleplezést koszorúzás követte, mely a különböző helyi szervezetek, többek közt Felsőtúr Község Önkormányzatának, a Pongrácz Lajos Alapiskolának, A Pongrácz Lajos Társaságnak, a Honti Múzeum és Galéria Baráti Körének, valamint Nógrád Község Önkormányzatának és Nógrád Község Szlovák Kisebbségi Önkormányzatának képviselői jelenlétében zajlott. Ezt követően a helyi kultúrházban szakmai konferencia keretén belül folytatódott az ünnepi esemény, amelyen olyan meghívott vendégek adtak elő az ünnepelt életéről, mint Csáky Károly helytörténész–etnográfus, Kiss László orvos, író, orvostörténész, Hála József geológus, muzeológus és néprajzkutató, valamint Lendvay Tibor nyugalmazott iskolaigazgató. Előadónk más-más szemszögből mutattak rá Pongrácz Lajos életének fontosabb mozzanataira, amely által összetettebb, kerekébb képet kaphattunk jeles elődünk fáradalomairól és lokálpatrióta munkásságáról. A konferenciát követő fogadásra a szomszédos kúriában került sor, ahol kötetlen beszélgetést folytattunk a meghívottakkal.

Az elhangzott előadások hatására fogalmazódott meg bennem a gondolat, miszerint olyan embert ünneplünk, aki bár 200 éve született, munkásságának hatása mind a mai napig érezhető. Annak ellenére, hogy földi maradványai már több mint egy évszázada a családi sírboltban pihennek, széles körű tevékenysége, eszméi, tettei által ma is él, és arra sarkall minket, utódokat, hogy az ő példáját követve építsünk erős, összetartó közösséget!

Kázmér László

Szabó József, „a legnagyobb magyar geológus” szobrot kapott Tokajban

A Szabó József geológus munkája nyomán készült *Tokaj-Hegyalja földtani térképe* megjelenésének 150. évi jubileuma alkalmából a Tokaj Alapítvány szobrot emelt Tokajban a térkép alkotójának, egyidejűleg reprint kiadásban megjelentette a térképet. A szoboravatásra nagyszámú megjelent körében 2015. szeptember 18-án került sor a tokaji Paulai Ede Színház előterében. Az ünnepség Demeter Anett műsorvezetése mellett Demeter Zoltán, a Tokaj Alapítvány Kuratóriumának elnöke beszédével kezdődött. Hangsúlyozta: A Hegyalja hálás azoknak a nagy formátumú személyiségeknek, akik életük alkotó szakaszából sokat áldoztak a borvidék megismertetéséért és felemelkedéséért. Ezek egyike volt Szabó József. Majd Posta György, Tokaj város polgármestere ismertette a település törekvéseit azért, hogy Tokaj a hegyaljai borvidék fővárosa legyen. A szobor, mely Illyés Antal szobrászművész alkotása, Demeter Zoltán és Posta György általi leleplezése után tartotta meg alábbi emlékező beszédét Szabó Józsefről, a Tokaj-Hegyaljáért sokat tevő „legnagyobb magyar geológus”-ról Kecskeméti Tibor geológus, a Magyar Természettudományi Múzeum címzetes főigazgató-helyettese.

A szerk.

* * *

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Szabó József geológus, a Pesti Egyetem ásvány–közetan professzora a Tokaj-Hegyaljai Bormivelő Egyesület megbízásából 1863-tól földtani vizsgálatokat és térképezést végzett a Hegyalján. Hegyalja legnagyobb részét miocén kori vulkáni kőzetek építik fel, melyek mállásából képződő talajok befolyásolják a szőlők, s a belőle készült borok minőségét. Az egyesület arra volt kíváncsi: hol milyen kőzet fordul elő? Szabó vizsgálatai során elkülönítette és térképen ábrázolta a különböző kőzetek előfordulását. A térkép 1865-ben jelent meg színezetten.

A térkép megjelenésének 150. évfordulójáról a Tokaj Alapítvány azzal emlékezett meg, hogy a neves geológusnak szobrot emelt.

Szabó József 1822-ben született Kalocsán. A geológia megszerettetésére kevésbé alkalmas „követlen” táj szülöttje először filozófiát és jogot tanult a Pesti Egyetemen. 1841-ben Selmecbányára került joggyakornoknak, ahol kapcsolatba került a bányamérnök-hallgatókkal. A társaságukban tapasztaltak nyomán olyannyira érdekesnek tartotta a bányász szakmát, hogy elvégezte a bányamérnök szakot. 1844-ben tanulmányutat tett Morvaországban, Sziléziában, Galíciában, Porosz- és Oroszországban. 1846-tól bányamérnökként dolgozott különböző beosztásokban Zsarnovicán, Nagybányán és Felsőbá-

nyán. 1847-ben a budai József Ipartanoda vegyatan tanára. 1848-ban Kossuth a puszkaporgyártáshoz szükséges salétromellátás kormánybiztosává nevezi ki.

A szabadságharc alatti tevékenységéért komolyabb büntetést nem kapott, csak az előléptetésekből maradt ki. 1855-ben a Budai Főreáliskola tanára, 1858-ban a Pesti Kereskedelmi Akadémia kémia–fizika tanára, majd 1860-tól a Pesti Egyetem Ásványtani Tanszékén előbb helyettes, majd rendes tanár. Ekkor teljeseedik ki tudományos munkássága. Tudományos cikkeket, tankönyveket ír, irányító szerepet játszik a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyarhoni Földtani Társulat, a Királyi Magyar Természettudományi Társulat munkájában.

Nemzetközileg is kiemelkedő eredménye egy jellegzetes és hazánkban is nagy elterjedésű, akkorigiban *trachit*nak nevezett vulkáni kőzetnek rendszerezése. Elsőként figyelte meg az Alföld medence-aljzatán észlelhető szerkezeti mozgások jeleit. 1858-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1867-ben rendes tagja. Munkásságát külföldön is elismerik, a Párizsi Tudományos Akadémia tiszteleti tagjává választja, a Bolognai Egyetem díszdoktorrá avatja. Jelentős szerepet játszik a Nemzetközi Földtani Kongresszusok munkájában. Számos bizottság tagja, többek közt a földtani térképek szín- és jelkulcsának összeállítását végzőnek is. Nemzetközi kapcsolatait nagyban segítette széles körű nyelvtudása. Jól beszélt németül, angolul, franciául és latinul. De értett görögül, olaszul és szlovákul is. Európán kívül járt Amerikában és Afrikában.

Kiváló oktató volt, geológusok, mineralógusok és petrográfusok nemzedékét nevelte ki. Nagy súlyt helyezett a gyakorlatra és a szemléltetésre. Ennek érdekében nagy és értékes gyűjteményt alakított ki a tanszékén, mely 1886-tól mindmáig a legértékesebb geo-gyűjteményeink közé tartozik. S ő alkalmazta először a Párizsból hozott gépével a

diavetítést az oktatásban. Későbbi utóda, Vadász Elemér „*a legnagyobb magyar geológus*”-nak nevezte. S hogy ez méltán igaz, jelzi: róla nevezték el a Magyarhoni Földtani Társulat legnagyobb szakmai elismerését, a *Szabó József-émlékérmet*, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, a Magyar Földtani és Geofizikai Intézetben és a Magyar Természettudományi Múzeumban szobra van, festmény készült róla, ősmaradványt neveztek el tiszteletére, több emléktábla, utca őrzi, valamint a Geológiai Technikum őrizte a nevét.

Szabó József munkásságának legkiemelkedőbb része a vulkáni kőzetek tanulmányozása. Erre a Kárpátok belső vulkáni koszorújának hegységei voltak a legalkalmasabbak. Főként a Selmeci-hegység, valamint Tokaj-Hegyalja vulkáni kőzeteivel foglalkozott. Utóbbi területen vizsgálódott a legintenzívebben. Az „*Incipit in Sátor, definit in Sátor*” (az abaujszántói Sátor-hegytől a sátoraljaújhegyi Sátor-hegyig) latin mondás szerinti Hegyalja mintegy 25 községének területét járta be többnyire gyalog 1863 és 1865 között. Az 1:57 600 méretarányú topográfiai térképre 9 kőzetcsoport elterjedési foltjait rajzolta be. Közte a köznyelv által *nyirok*nak nevezett képlékeny agyagot, mely a különböző trachitfélék, mint utóbb kiderült, nyomelemben dús mállástermék. A nyirok elnevezést a népnyelvből Szabó emelte be a szaknyelvbe. A képződményekből a helységek feltárásaiból kőzetmintát vett, fennmaradt jegyzetei szerint mintegy 125 példányt. Ezek közül 25 példány Szabó József kézírásos alátétcédulájával ellátva a sárospataki Református Kollégium Rákóczi Gimnáziumának szertárában található. A nagy értékű, szakszerűen és gondosan kezelt gyűjteményt a feledhetetlen emlékü Egey Antal tanár úr mutatta be nekem egy szakfelügyeleti látogatásom alkalmával.

Szabó térképezéséről 1865. szeptember 2-án számolt be Pozsonyban a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XI. Nagygyűlésén. A beszámoló a rendezvény *Munkálatainak* 231–234. oldalán jelent meg. A térkép nyomtatott formában 1865-ben került közforgalomba. A mű nemzetközi szempontból is egyedülálló. Ugyanis amikor 1987-ben a Magyar Természettudományi Múzeum egy vendégkiállításán a franciaországi Vichyben bemutatta, a szőlész-borász nagyhatalom Franciaország ökológusai és ampeológusai a legnagyobb elismerés hangján mondták: tudomásuk szerint ez az első olyan földtani térkép a világon, mely a termelők igényei szerint készült. Ki kell emelnünk, hogy a kincset érő eredeti térképet a Tokaj Alapítvány reprint kiadásban megjelentette, ezzel lehetővé tette, hogy a magyar szellemi örökség e kiemelkedő értéke szélesebb körben is hozzáférhető legyen. Köszönet e nagyvonalú gesztusért!

Köszönet a Tokaj Alapítvány kurátorainak, köztük különösen az ötletadó, s a szobor költségeit vállaló Demeter Zoltánnak, a remek szobor alkotójának, Illyés Antal szobrászművésznak, a szobornak reprezentatív helyet biztosító Tokaj Városának, élén

Posta György polgármesterrel, valamint mindazoknak, akiknek szívügyük, hogy Tokaj a Világörökség részét képező hegyaljai borvidék fővárosa legyen.

Kecskeméti Tibor

Dénes György-emléktábla Bódvaszilason

Dénes György

előtt hangsúlyozni kell, hogy minden tudományos „moccanása” előtt rendkívül gondos, lehető mélységig hatoló gyűjtést végzett. Mondhatnánk, hogy korunk Orbán Balázsja volt. Előadásaiiban, írásaiban ezekre mindig etikusan, ugyanakkor elemzően, s ha az ő meglátását vélte helyesnek, a tudomány mindenkori nagyságainak véleményét is kritikával illetve, hivatkozott. Barátai, tisztelői két alkalommal (75. év, 88. év) tisztelték meg őt köszöntő „soktudományú” konferencia megszervezésével, s az ezen alkalmakkor elhangzott előadások köteté formálásával. Karszt- és barlangkutató generációk példaképe volt, aki energiájával, lendületével a fiatal kutatókat is mindig mozgósítani tudta.

A jogász, történész. A budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen 1952–1956 között történelmet tanított. Több tanulmányban foglalkozott szülőföldjének, Orosháza környéknek történetével. Kismonográfiában megírta Bódvaszilás történetét, s több gömör-tornai település középkori történeti földrajzát. Munkáját nagyban segítette kiváló latinnyelv-tudása. Történész lelke karsztkutatóként is működött, nagyszámú kisebb-nagyobb írásban örökölte meg a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat, a Magyar Barlangi Mentőszolgálat félszázados történetét. De nem feledkezett meg ezen szervezetekben korábban működött kutatók neves évfordulóiról sem.

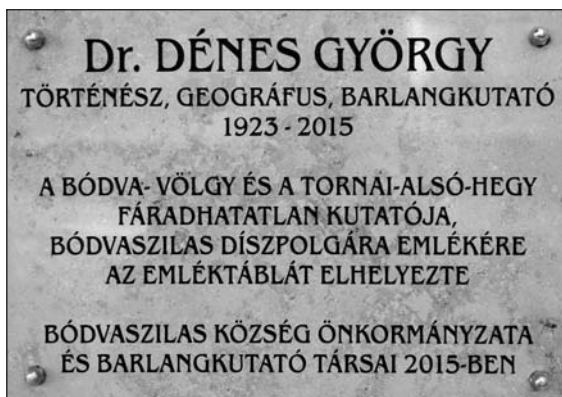
A sors rákényszerítette, hogy holokausztkutató is legyen. A bergen-belseni koncentrációs tábor túlélőjeként több évtizedet dolgozott a bergen-belseni történelemeket kutató nemzetközi csoport munkájában. Magyarországi túlélőket összefogó csoportot hozott létre, eredményeit rendszeresen továbbította a németországi Cellében lévő kutatóközpontnak. Több tanulmánya, cikke jelent meg e témában németül és magyarul. Munkáját elismerték itthon és Németországban. Ez utóbbit jelzi, hogy 2013-ban megkapta a *Német Szövetségi Köztársaság Érdemrendjének szalagos Érdemkeresztjét*.

A karszt- és barlangkutató. Az 1950-es évek elején már aktívan túrázott a Meteor Turista és Természetbarát Egyesülettel, ahol később alapító tagja lett az egyesület Barlangkutató Csoportjának. Az ötvenes évek második felében részt vett az Aggtelek térségi útikalauz munkálataiban, a felszíni túraútvonalakat állította össze. Ekkor ismerte föl a karsztvidék számos, barlagi feltárássra alkalmasnak ítéltető pontját. Ezekre vezette az 1957–1973 közötti években a Meteor Barlangkutató Csoportja nyári barlangkutató táborait.

1958-ban részt vett a Magyar Barlangkutató Társulat újjászervezésében. A társulatnak 12 éven át főtájkára, 21 éven át elnöke, társelnöke, haláláig tiszteletbeli elnöke volt. Ezekben az években számos eredményes hazai és külföldi expedíciót is vezetett. 1961-ben vezetésével vált ismertté Bódvaszilás határában a feltáró egyesületről elnevezett Meteor-barlang, hazánk egyik legszebb cseppköbarlangja. 1984-ben, a Rózsa-dombi Kinizsi Sport Egyesület munkáját támogatva segítette a József-hegyi-barlang feltárást. Hivatalos és magánútjai során a Föld karszterületeinek tekintélyes részét bejárta. A Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézet (VITUKI) munkatársaként karszthidrológiai és izotóphidrológiai kutatásokat vezetett. Utóbbinak rendezés alatt álló adatbázisa nemzetközi jelentőségű.

A Barlangi Mentőszolgálat (BMSz) megszervezője, vezetője. A magyar szakirodalomban regisztrált első barlangi baleset 1921-ben történt, de a mentést az elkövetkező évtizedekben gyakorlott barlangászokból alkalmilag összeszervezett csoportok végezték. Így volt ez az 1960-as évek elejéig, amikor a megszaporodott számú eseteket már nem lehetett ilyen alkalmi módon megoldani. A hatóságok

ekkor már több éve rendszeresen hozzá fordultak segítségért, amikor barlangi baleset gyanúja merült fel. Ő mindig eredményesen szervezte meg és irányította a mentőakciókat. Az 1961-ben megalakult Barlangi Mentőszolgálatnak (BMSz) ő lett a vezetője. Közel fél évszázadon át volt vezetője, majd elnöke az 1990-ben Magyar Barlangi Mentőszolgálat néven egyesületté alakult csapatnak. 2010-től tiszteleti elnök. A szervezet nevéhez mintegy 300 mentőakció során több, mint 500 emberélet megmentése fűződik. Sok év munkájaként a BMSz mára egy több, mint 100 önkéntesből álló, széles kapcsolat-rendszerrel működő, nemzetközileg is elismert képességű mentőalakulattá vált.

A Dénes György emléket őrző tábla Bódvaszilason

Aktívan részt vett 1965-ben a Nemzetközi Barlangtani Unió Barlangi Mentő Bizottságának megalakításában. Ez a szervezet 1979-ben először titkárává, majd 1983-ban elnökhelyettesévé választotta. 1993-tól tiszteleti elnökként kísérte figyelemmel a barlangi mentés nemzetközi ügyét. Tevékenységét és eredményeit a hazai állami és társadalmi szervezetek számos kitüntetéssel ismerték el.

A helynévkutató. Főleg a gömöri és tornai karszterületen kutatta a földrajzi neveket. A dél-szlovákiai Vály-völgy neveit például több éven át a helyszínen vizsgálta. Csak néhány példát említünk: a *pest* (Pest) és *szóbokra* (Peskő), a *Baradla*, *Esztramos*, *zsomboly*, legújabbban a *szír* (balkáni eredetű köles-fajta) jelentésének tisztázása. Névtani kutatásai kapcsán ki kell emelni, egyrészt, hogy azok a földmagyar népeknek százados ismeretanyagát is hasznosították, másrészt, hogy eredményei e térségek történeti földrajzához is, közvetve a mai földhasznosításhoz is adatokat szolgáltatnak.

Az egyetemi és ismeretterjesztő előadó. Több éven keresztül, meghívott tanárként karszto ismereteit a pécsi tudományegyetemen adta tovább. Útjairól, kutatásairól rendszeresen beszámolt a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat, a Meteor Természetjáró Egyesület, a Magyarhoni Földtani Társulat, a Természetudományi Ismeretterjesztő Társulat előadóülésein. Jó előadó volt, mind egyetemi, mind pedig ismeretterjesztő előadásaira lelkiismeretesen készült, azokat kiválóan dokumentálta. Minden előadásán szép magyarsággal, (köz)érthetően fogalmazott, a hallgatóság fölkészültségére mindig figyelemmel. Hangsúlyozni kell, hogy az újabkori magyar barlangkutató-történet megjelent és kéziratban maradt írásai nélkül valóságként nem állítható össze.

A magyar hazafi. Az Árpád-kori történelem kiváló, az újabb korok történetének jó ismerője volt. Helyhez kötött idézet részleteket Anonymus művéből, volt hogy latinul, vagy Györffy György történész, László Gyula régész írásából citált. A hatvanas évek elején (!) a csehszlovák–magyar határállomás, Tormanádaska vasútállomásán éjfél tájban együtt zúgtuk: *Krasznahorka büszke vára, ráborult az éj homálya...*

A világ számos országa befogadta volna, de ő fel-feldobott kőként mindig visszajött. Mindig hazajött. Szavaival (de sosem didaktikusan), tetteivel jó, dolgos embernek és magyarnak igyekezett nevelni mindannyiunkat.

A lírai alkat. A barlangkutató-táborokban, az esti táborfűz mellett verseket mondott, olvasott fel nekünk, ifjaknak a magyar-, s a világköltészet legszebb, főleg szerelmes terméséből. Talán a legemlékeztetesebb, amely mintha ars poetikája lett volna, Anakreón *Gyülölöm* című verse (Radnóti Miklós fordításában):

*Gyülölöm, azt aki telt kupa mellett, bort iszogatóván,
háborút emleget és lélekölő viadalt.
S kedvelem azt, aki bölcs és Aphrodité meg a Múzsák
szép adományairól zengve szeretni tanít.*

A munkásságát méltató kötetek. *Dénes György 75 éves.* Munkásságát méltató köszöntések és tiszteletére írt tanulmányok. Karszt és Barlang 1998–1999. I–II. (2002) 124 p., szerkesztette: Tóth Álmos. Kiadta: Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat. Ez az ünnepelt kiadásában is megjelent 2011-ben. *Dénes György 88 éves.* Köszöntők és tanulmányok a 88 éves Dénes György tiszteletére. Szerkesztette: Tóth Álmos és Bárh M. János. Kiadta: Meteor Természetbarátok Turista Egyesülete, 2011. 308 p.

Az első kötetből idézzük Marosi Sándor geográfus, akadémikus köszöntőjének három mondatát: „Példát mutattál munkatársaidnak, tanítványaidnak, környezetednek föld felett és föld alatt emberségből, megbízhatóságból, alaposágból, új kutatási eredménynek eléréséből, amerre csak jártál [...]. Közben mindig tanítottál és neveltél. Számos tanítványodat, fiatal munkatársadat indítottad el irányítással és példaadásoddal a tudományos kutatómunka útján, akik közül számosan maguk is kiváló tudóssokká lettek és többen a mai ünnepi alkalommal itt most előadásaikkal köszöntenek fognak.”

Tóth Álmos–Hegedűs Gyula–Stieber József

A Móri úti kereszt felújítása Zámolyon

Díszpolgárként rendszeresen megkapom a *Zámoly Híreit*. A 2015. áprilisi számában, Bánszki István polgármester úr tájékoztatójából értesültem róla, hogy az önkormányzat helyi értéként kezeli, felújítja a Vörösmarty és a Rákóczi utcák kereszteződésében a Móri úti keresztet. A felújítás érdekében

A felújított Móri úti kereszt Zámolyon

meghirdetett közadakozáshoz csatlakoztam, mivel a szülőházam közelében álló, a második világháborúban súlyosan megsérült keresztet 1948 után édesapám, Lukács József kőművesmester építette újjá.

A keresztet 1882-ben állították, Tichy Jakab plébános idején, aki különös gondot fordított a templomon kívüli szakrális kisémlékekre. Ő tette lehetővé, hogy Báró Jenő zámolyi uradalmi tisztartó és felesége, Seidel Paulina alapítványt tegyen a kereszt felállítására és fenntartására. A kegyes alapítvány létrehozásához az engedélyt már 1881-ben kérte sógora nevében Seidel Pál pátkai plébános. Az alapítók így nyilatkoztak 1882-ben: „Isten nagyobb dicsőségére a zámolyi határban az úgynevezett Moóri út mellett, Ő Méltósága özvegy Gróf Lamberg Fülöpné, született Báró Wenckheim Mária kegyessége által nyert igen alkalmas helyen egy vörösmárvány keresztet állítunk, melynek fenntartására 40 forint o. é., azaz negyven forintot osztrák értékben leteszünk.”

Az özvegy grófné által a kereszt számára átadott terület akkor még valóban a határban, az uradalmi gabonaföldek mellett volt. A mai Rákóczi utca csak a Nagyatádi-féle földreform (1920), illetve a Merán-uradalom parcellázása (1941) után épült be. A Móri út Csókakő várából vezetett Orondon (Csákberényen), Lajapusztán, Zámolyon keresztül a hatalmas váruradalom legszélső településére, Pátkára. Ezen a széles földúton jártak Bodajkra minden év szeptember 12-én, *Mária nevenapján* a gyalogos zarándokok. A kereszt helyének kiválasztása szerencsésnek mondható, a búcsújárók egy rövid imára megállhattak előtte.

Az alapítók utód nélkül múltak el, síremlékük, magas szürke obeliszk a Lamberg-kriptától jobbra található. Felirata:

Báró Jenő
uradalmi tisztartó
élt 54 évet
meghalt 1886.
Január hó 7-én.
Áldás hamvaira!

özv.
Báró Jenőné
szül.
Seidel Paulina
1837–1910

Sírhelyüket szép kovácsoltvas kerítés vette körül, amely pusztulófélben, darabokra törve ma is megvan.

A hazai, gerecei „vörösmárvány”-ból készült kereszt 1944/45 telének harcaiban tüzérségi lövedéktől telitalálatot kapott: felső része, a feszület a korpuszsal teljesen megsemmisült. Talapzata a felirati

tablával állva maradt, de néhány helyen repeszekről sérült. A római katolikus egyházközség Budapest-ről hozatta meg a beton korpuszt, amely nálunk az ágy alatt várta a kereszt elkészülését. Édesapám betonral pótolta ki a lelőtt feszületet, amire két kampós csavarral erősítette fel a korpuszt. A kiegészítéseket vörös cementfestékes anyaggal vakolta be, amely alig különbözött az eredeti faragott kőtől. Hátralétekarcolta nevét, amit gyerekkoromban sokszor olvastam. Évtizedek múltán, 1989-ben a Bécsi Egyetem néprajzprofesszorával, Olaf Bockhornnal utaztunk Gántra és Csákvárra. Kérte, hogy Zámolyon mutassam meg a szülőházamat. A keresztet is megnéztük, de akkor már nem volt olvasható a név. Most, hogy a kőfaragó lecsiszolta a ráarakódott mohát, szennyeződések, halványan újra látható.

Pajtásaimmal: Firnicz Pityuval, Sarus Juliskával, Filotás Borival sokat játszottunk a keresztnél az időközben óriásivá nőtt gesztenyefák árnyékában. Akkor még erős faoszlopokba csapolt korlát védte a legelőre járó szarvasmarháktól. A korláton naponta többször átpördültünk. Számtalanszor elolvastam a felirati táblát, ma is kívülről tudom:

*Az Isten nagyobb dicsőségére
állíttatta
Báró Jenő
és neje
Seidel Paulina
1882*

Minket még úgy tanítottak, hogy nemcsak a templom, hanem az útmenti feszület előtt is keresztet kell vetnünk. Ha egy nap ötször elmentem a *Jézuska* előtt, minden alkalommal keresztet vettem. A táblát kapott feszület egy darabját káposztáskőnek használtuk. Amikor 2001-ben a *Száz magyar falu könyvesháza* Zámoly kötetéhez lefényképeztem a keresztet, a korpusz hiányzott róla. A felújítás során Horváth Gábor kőfaragómester az egészet lecsiszolta, így már alig tűnik fel a két rész közötti különbség. A felirati tábla betűit aranyozta, a hiányzó korpuszt alumínium *Jézuskával* pótolta, fölé alumínium-táblát helyezett (INRI).

A felújított kőkeresztet a zámolyi hívek részvételével, 2015. június 14-én áldotta meg Mórocz Tamás bodajki plébános úr. Abban reménykedem, hogy még sokáig hirdetheti az állíttatók szándékát.

Lukács László

Fekete Dezső Emléknep Bácsalmáson

Fekete Dezsőre, a bácsalmási könyvtár és helytörténeti gyűjtemény alapítójára emlékeztünk. Születésének 90. évfordulója alkalmából, október 17-én Fekete Dezső Emléknep rendezett a bácsalmási Vörösmarty Mihály Könyvtár és e sorok írója mint a Fekete Dezső emlékének ajánlott *Bácsalmás Könyvek* szerkesztője és kiadója.

Nagy öröm és megtiszteltetés volt számunkra, hogy díszvendégként üdvözölhettük körünkben a magyar könyvtáros szakma közismert szaktekinélyét, a 90 éves Gerő Gyulát, Fekete Dezső nemzedéktársát és egykori barátját. A várost Tóth Árpád alpolgármester, a hazai könyvtárosokat pedig Ramháb Mária megyei könyvtárigazgató képviselte a rendezvényen. De ott voltak egykori munkatársai, tisztelői és gyermekei is.

Ki volt Fekete Dezső? Olyan könyvtáros, aki szakmai munkájában kiemelt feladatnak tekintette a honismeretet, a helytörténeti kutatást. Gerő Gyulának 1961-ben a bácsalmási könyvtárról írott *Tíz esztendő* című kiadványban úgy nyilatkozott, hogy „... amikor 1953-ban Bácsalmásra került, Heves megyei származású lévén [1925-ben Pélyen született – A szerk.], úgy érezte, hogy nem tud rendszeresen dolgozni új munkakörében, ha nem ismeri meg alaposan Bácsalmás helyzetét, problémáit, könyvtári és társadalmi hagyományait. Mivel a mindennapi élet dokumentumait senki sem gyűjtötte, a múltrol pedig megfelelő írásos feldolgozás, mono- gráfia nem állt rendelkezésére, magának kellett az adatgyűjtést és a folyamatos publikációt megszerveznie.”

Fekete Dezső

Fekete Dezső mindezek szellemében kezdeményezte elsőként még az ötvenes években Bács-Kiskun megyében – a háború előtti falukutatás legszebb hagyományainak folytatásaként – a honismeretei moz-

galom újjászervezését, a Bácsalmás történetéhez kapcsolódó dokumentumok, tárgyak, eszközök összegyűjtését. Ez képezi alapját a jelenlegi helytörténeti gyűjteménynek. Nevéhez fűződik a bácsalmási Vörösmarty-kultusz kialakítása is. Mint ismeretes, koszorús költőnk volt Almás és környékének első népképviselője az 1848–49-es országgyűlésben. Ő javasolta, hogy a költő nevét viselje a könyvtár, illetve az általános iskola.

Húsz évig, 1953 és 1973 között dolgozott Fekete Dezső Bácsalmáson, és Gerő Gyula az emléknapon megerősítette, hogy ebben az időszakban a „bácsalmási könyvtárost” az ország legjobb és legismertebb könyvtárvezetői között tartották számon. Bácsalmás szerencséjének is tarthatjuk, hogy 1953-ban Bajáról az akkor még bácskai nagyközségbe került. Természetes falusi intelligenciája szorgalommal, figyelemmel és hallatlan nagy kitartással párosult. Fekete Dezső a bácsalmási könyvtárban olyan, úgynevezett szellemi műhelyt hozott létre, amelynek köszönhetően több író, újságíró és humán szakos tanár van az egykori könyvtári tagok között. Három sikeres, jelentős vezetői beosztásba került, könyvtárigazgató is ebből a körből startolt. Elsőként Szénásiné Harton Editet kell említenünk, aki Fekete Dezső utódja és munkájának kitűnő folytatója volt a bácskai kisvárosban. Nincsevics Klára a Pest Megyei Könyvtár igazgatójaként, Varga-Sabján Gyula pedig a kiskunhalasi Városi Könyvtár igazgatójaként vonult nyugdíjba a közelmúltban.

Nem szabad elfelejteni: Bácsalmás és környéke mezőgazdasági vidék, ahol a földeken dolgozók mellett „csak” az iparosnak, orvosnak, gyógyszerésznek és a tanítónak volt becsülete. Hogy ma már a könyvtárossá és a kultúrmunkásról is – adott esetben – elismeréssel szólnak, annak a munkának is rangja van, az mindkettőjük, Fekete Dezső és Szénásiné Harton Edit érdeme – írtam néhány éve Szénásiné Harton Edit könyvének előszavában. Fekete Dezső ezt folytatta 1973 után Kiskunhalason is, s erre Varga-Sabján Gyula emlékeztette az emléknap vendégeit és résztvevőit. Maradandót alkotott ebben a városban is.

Busa Ilona, Kiss Rózsa, Tordi Mária, Várfalvai Katalin, Bien Gábor, Harczy Tibor, Kiss Pál, Szoboszlai Attila, Ruzsik Csaba, Vincze Imre alkotta az egykori, úgynevezett legendás honismereti szakkört, amely 1965-ben közös pályaművével dicséretben részesült az országos (felnőtt) honismereti pályázaton. Mi akkor hetedikes-nyolcadikos diákok voltunk, akik Fekete Dezső irányításával Bácsalmás múltjával foglalkoztunk. Ma már elmondható, hogy ez életre szóló élmény volt valamennyiünk számára. Jőmagam, mint nyugdíjas főszerkesztő, a találkozón úgy fogalmaztam, hogy nem lettem volna olyan ember, amilyen ma vagyok, ha nem tölthettem volna oly sok délutánt gyerekkoromban a bácsalmási könyvtárban, többnyire Fekete Dezsővel. Éppen ezért nem véletlen, hogy az általam indított és kiadott *Bácsalmás Könyvek* sorozatot Fekete Dezső emlékének ajánlottam. Hasonlóképpen fogalmazott Tordi Mária jelenlegi bátyai vállalkozó, amikor elmondta, hogy őt is befolyásolta ez a gyermekkori emlék, amikor támogatta Fehér Zoltán könyvének kiadását. Szoboszlai Attila közgazdász ugyancsak meghatározó élményként beszélt a honismereti délutánokról, és ma is őrzi azt a könyvet, amelyet dolgozata elismeréseként kapott. Ő aktív szerepet vállalt abban, hogy emléktáblája legyen a városban a Bácsalmáson született Boromisza Tibor festőművésznak. Sőt, kezdeményezője a budapesti Bácsalmási Törzsasztalnak.

Az emléknap résztvevői egyetértettek abban: Fekete Dezső méltó arra, hogy nevét viselje a közeljövőben bővülő és felújításra kerülő bácsalmási helytörténeti gyűjtemény.

Kiss Pál

Kapcsolatfelvétel nagyváradai és székesfehérvári civil szervezetek között

A Honvédség és Társadalom Baráti Kör (HTBK) Székesfehérvári Szervezete meghívására a nagyváradai civil szervezetek tizenhét tagja vett részt egy kétnapos találkozón 2015. november 2–3-án. A meghívás célja volt: előmozdítani a hasonló érdeklődési körű nagyváradai és székesfehérvári személyek és civil szervezetek eszmecseréjét, kapcsolatát és a későbbiekben testvéri együttműködését.

Ennek előzményei voltak. A kapcsolatkiépítés 2010-ben kezdődött, amikor egy tiztagú csapat, Sárközi Zoltán vezetésével eljutott a Pákozdi Katonai Emlékparkba, Székesfehérvárra, majd Doberdóba, meglátogatni a Nagy Háború emlékhelyeit. Akkor ismerkedtek meg Görög István ezredessel, a HTBK titkárával, az olasz Isonzó Baráti Kör tagjaival. Ez folytatódott 2011-ben, amikor a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság (PBMET) egy emlékező kirándulást szervezett negyven személlyel az itt álló emlékgútlák megtekintésére. 2014. május 29-én harmincnégy személlyel részt vettünk

az újjáépített negyedik gúla újraavatásán, majd emléktáblát avattunk Visintiniben, a Magyar Kápolnában, a Nagy Háború nagyváradi és bihari hőseinek emlékezetére.

2015. november 2-án 10,30-kor érkezünk meg a Pákozdi Katonai Emlékhelyre, ahol már várt minket Görög István ezredes, az emlékhely igazgatója, a HTBK alelnöke. Itt már vártak minket a székesfehérvári civil szervezetek képviselői is. Az ünnepélyes köszöntés után következett a bemutatkozás. A mi részünkről a következők voltak jelen: Sárközi Zoltán, a Pro Liberta Partium társelnöke, a fő szervező, Dukrét Géza, a PBMET elnöke, helytörténész, műemlékvédő, Dovin Irma, PBMET Bihar megyei területi elnöke, Dukrét Aranka, PBMET szervező, Nt. Forró László, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület főjegyzője, püspökhelyettes, Gavrucza Tibor festőművész, a Tibor Ernő Galéria vezetője, Jakabffy László műemlékes mérnök és Jakabffy Emma, a Profamiliae Alapítvány vezetői, Kecse Gabriella tanárnő, a Tanoda Egyesület elnöke, Makai Zoltán mérnök, a PBMET tagja, az Erdélyi Magyar Műszaki Társaság képviselője, Meleg Vilmos színművész, a Nagyváradi Civil Kerekasztal elnöke, Mihálka Nándor régész, a PBMET ifjúsági alelnöke, Pásztai Ottó, a Nagyváradi Premontrei Öregdiákok Egyesületének elnöke, Páter I. Zoltán közíró, műemlékvédő, a PBMET tagja, Szebeni Lajos, a premontrei Öregdiákok Egyesületének alelnöke, Szilágyi Ibolya, a Partiumi Magyar Nyugdíjasok Egyesületének elnöke. Tizenhárman voltak a helybeliek közül. Az ezt követő beszélgetések alatt mindenki megtalálta az érdeklődési körének és egyesületének megfelelő partnert, társ szervezetet. Névjegykártyák cseréje, ajándékok átadása után ígéretes kapcsolatok kialakulása indult meg. Voltak, akik már komoly tárgyalásba kezdtek. Meggyőződünk arról, hogy jó kapcsolatokat fogunk tudni kiépíteni. A munka megindult. Ebéd és kávézás közben is folyt az ismerkedés, a megbeszélés.

14 órakor meglátogattunk minket Spányi Antal székesfehérvári megyés püspök, Karsai Béla, a HTBK elnöke kíséretében. Az elnök meleg szavú köszöntése után, amelyben kifejtette e találkozó célját, Spányi Antal püspök úr köszöntötte a vendégeket, sok sikert kívánva e találkozóknak. Reméli, hogy elmélyül e két királyi város, Nagyvárad és Székesfehérvár kapcsolata.

15 órakor elmentünk a közeli Don kanyar-emlékkápolnához, ahol katonai segédlettel halottak napi misét tartott Spányi Antal megyés püspök, a mi részünkről Forró László, lelkipásztor, püspökhelyettes tartott megemlékező szolgálatot. Ezután megkoszorúztuk az emlékművet, valamint gyertyát gyújtottunk a hősök emlékére.

16 órakor autóbuszra ültünk és elmentünk Balatonszemesre. Először megtekintettük Latinovits Zoltán síremlékét, ahol virágot helyeztünk el, valamint Bujtor István síremlékét. Ezután felkerestük szálláshelyünket. Vacsora előtt fogadott minket Karsai Béla elnök. Vacsora után, borozgatás közben tovább folytattuk az ismerkedést.

Kedd reggel indultunk Székesfehérvárra, a Civil Központban folytatódott a program. Itt is megjelentek az előző napon megismert civil vezetők. Konkrétan felvázoltuk a további feladatokat, amelyhez Domokos Tamás, a Civil Központ vezetőjének gondolatébresztő beszéde vezetett. Dél körül fogadást adott a HTBK elnöke, majd elkészítettük a két város közös programjának vázlatos összeállítását.

14 órakor a Városházára mentünk, ahol Róth Péter alpolgármester fogadott minket és köszöntött a város nevében. Itt meghallgattuk a Városháza műemléképületének történetét, majd a Szent Korona másolata mellett csoportképet készítettünk. Hazafelé menet megálltunk Dinnyésen, ahol megtekintettük a Várparkot. Itt számos, ma már romokban lévő vagy már nem is létező magyar vár ember nagyságú maradványait néztük meg.

E tapasztalatsere nagyon hasznos volt mindkét fél számára. Reméljük, hogy komoly kapcsolatok alakulnak ki a két város civil szervezetei között.

Dukrét Géza

Cs. Vasváry Ibolya festőművész születésnapjára

2015 tavaszán több meghívó érkezett számomra a Tolna megyében élő és alkotó festőművészek kiállításainak megnyitójára. A sorból kiemelkedett a 88 éves Mőzsi Szabó István életmű-kiállításának megnyitója, a bemutatott alkotások nagyszerűsége miatt. Másnap e-mail-t írtam Rühl Gizellának, a TolnaArt szerkesztőjének, hogy nekünk öcsényieknek is van egy nyolc plusz nyolc éves festőművészünk, Cs. Vasváry Ibolya személyében, aki szintén megérdemel egy életmű-kiállítást. A címzett válasza a következő volt: „*Kérdezd meg Ibolyát! Ha ő benne van, részemről mehet a dolog.*”

Aztán elérkezett 2015. október másodika. Szekszárdon a Babits Mihály Kulturális Központ Bakta Kiállítóterme zsúfolásig megtelt öcsényiekkel, családtagokkal, művészbáráttal, tisztelőkkel. Ibolya életmű-kiállításának megnyitóján Lakatos J. Péter szavalata után Hadházy Ágoston énekel, Győri Jolán és Veszprémi Tibor *Csokonai-díjas* táncosok öcsényi néptáncokat adtak elő, Fülöp János polgármester mondott köszöntőt, Rühl Gizella pedig konferált.

A művész 1927-ben született Pécsen. Hatéves korától a Mi Asszonyunkról elevezett női szerzetesek intézetében járt elemi iskolába, itt érettségizett, és itt szerezte első, népiskolai kántortanítói diplomáját. Ez a szigorú rend szerint működő intézmény hitet, tudást, emberi tartást adott hallgatóinak és elengedhetetlennek tartotta a jó erkölcsre nevelést. A diploma átvétele után Ócsényben kezdett tanítani. Itt ismerte meg férjét, Császár Pál jogászt, akivel később Pécsre költöztek. Házasságukból három lányuk született.

Cs. Vasváry Ibolya a férjéről készített képe előtt (Rühl Gizella felvétele)

tani a Pécsi Nevelési Központban, ahol közművelődéssel és műhelyszervezéssel foglalkozott. Innen vonult nyugdíjba.

Férje halála után a Tolna megyei Ócsénybe költözött. Abba a gyönyörű, hófehér házba, amit a XIX. század végén Császár Pál ősei építettek a Duna szabályozása és a környékbeli mocsarak lecsapolása után maradó kiváló termőföld hasznából. Az már csak hab a tortán, hogy ebben a házban szállt meg 1902-ben és 1903-ban Csók István festőművész, ahol többek között az *Ócsényi keresztelő*, *Ócsényi menyecske*, *Ócsényi táj*, *Mézevők* és a *Tiltott gyümölcs* című képeit készítette. A *Tiltott gyümölcs* a ház folyosóján került vászonra. Ennek a folyosónak a mai napig ugyanaz a kövezete, a nyílászárói és az ajtó kilincse. A ház is a hajdan volt idöket idézi, a nagykapu is eredeti, kilincseléval együtt.

A festőművész nyugdíjas éveinek egyik kiemelkedő élménye volt, amikor 1999 decemberében és 2000 első két hónapjában a Dél-Afrikai Köztársaságban festett. Kiállítása is volt ott, ahol alkalma nyílt tanulmányozni a zulu és a busman kultúrát.

Szakáll Ágnes és Tóth Tibor közreműködésével már az 1980-as években művésztelepet szervezett Ócsényben. A művésztelep minden év nyarán három hétig működött és működik, amelynek befejezéséig a résztvevő művészek kiállításon mutatják be alkotásaikat. A művésztelepre az egész országból érkeztek, érkeznek résztvevők. Az ezt követő kiállítás nagyon népszerű, sok embert vonz, mert mindenki eljön megnézni lefestett ismerőseit, saját portáját, házat, utcáját, vagy valamelyik falurészletet. A kezdetek óta állandó segítő és részvevő Lakatos J. Péter, a Magyar Nemzeti Galéria restaurátora.

Cs. Vasváry Ibolya 1989-ben Galériát hozott létre, amit akkor Rockenbauer Pál stábjá és a Magyar Televízió egykori Falutévé című műsora is bemutatott. Sokat segített a népszerűsítésben Decsi János újságíró, a megyei napilap egykori vezető publicistája is. Szalma Gáborné tanácselnök felkarolta a kezdeményezést és az 1989-es csuhébaba-kiállítást ő nyitotta meg. A ház folyosója a Galéria számára ezután kicsinek bizonyult, ezért egy évtizedek óta használaton kívül álló gazdasági épületet alakítottak ki kiállítások céljára.

2003-ban Ibolya létrehozta a Gránátalma Hagyományörző és Művészeti Egyesületet, amelyet tíz magánszemély alapított. (Ma ötven körüli a létszáma.) Az egyesület célja: Sárköz népi művészeti értékeinek megóvása, az utókor számára történő közvetítése, a társadalom kulturális örökségévé tétele, a hagyományos sárközi kézműves mesterségek életben tartása, sárközi népi életképek művészi alkotásokban való megörökítése, a népi hagyományok és művészeti értékek megóvása, megőrzése, és e ha-

gyományokra, értékekre való oktatás kortól függetlenül. 2008-ban leköszönt az egyesület elnöki tisztéről, de tagként továbbra is igen aktív.

Házában 1990 és 2010 között fiatalok sokaságát tanította a szépre és jóra ecsettel a kezében. Volt olyan év, amikor 10–12 festőnövendék figyelte kéztechnikáját. Azóta néhányan abba hagyták a festést, rajzolást, de többeket ő indított el művészi pályáján. Egyik tanítványa, az őcsényi Fehér Balázs a kaposvári egyetemen szerzett művész-tanár diplomát.

Háza nemcsak lakóház és műterem, hanem szellemi találkozóhely is mind a mai napig. Ezzel a nagy műveltségű hölgygel mindent meg lehet beszélni: a közélet dolgait, az ország és a nagyvilág történéseit, művészeti kérdésekkel együtt. Diplomamunkájukat író főiskolai és egyetemi hallgatók odaadó támogatója. Az őcsényi lélek rezdülésének festője.

Nem tartozik semmilyen szekértáborhoz. Ezért egyetlen kitüntetése az *Őcsényi Községért Emlékplakett*. Kívánom a mi Cs. Vasváry Ibolyánknak, hogy még nagyon sokáig festegessen mindannyiunk örömére!

A legfontosabbat majdnem elfelejtettem: Ibolyát mindenki szereti!

Andics János

A 80 éves Juhász Antal köszöntése

A szegedi születésű Juhász Antal, a dél-alföldi néprajzi kutatások meghatározó jelentőségű tudósa 2015-ben töltötte be 80. életévét. Köszöntésére a Móra Ferenc Múzeum, a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke és a Szegedi Akadémiai Bizottság Néprajzi Munkabizottsága kétnapos néprajzi konferenciát szervezett az Akadémia szegedi székházában, *Az anyagi kultúra és a társadalom változása* címmel, amely éppen az ünnepelt születésnapján (augusztus 6-án) vette kezdetét. A jeles alkalomra az ország minden szegletéből érkeztek pályatársak, tisztelők és tanítványok, a résztvevők megtöltötték a Somogyi utcai székház dísztermét. A hivatalos köszöntők sorában a néprajztudomány vezető intézményeinek és azon szervezeteknek a képviselői szerepeltek, amelyeknek az ünnepelt pályafutása során tagja, de leginkább vezető tisztségviselője volt. Kocsis Mihály, a SZAB Nyelv és Irodalomtudományi Szakbizottságának elnöke házigazdaként elsőnek köszöntötte Juhász Antalt, aki a szakbizottság keretében működő Néprajzi Munkabizottság elnöke volt évtizedeken keresztül. Blazovich László a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület által alapított *Nagy György-émlékplakett* átadásával méltatta és köszöntötte meg az ünnepeltnek a Csongrád megyei honismereti mozgalomban kezdetektől aktívan végzett szervező és tanácsadó munkáját. Kémecsi Lajos, a Magyar Néprajzi Társaság főtítkára, egyben a Néprajzi Múzeum főigazgatója köszöntőjében Juhász Antal muzeológus tevékenységét emelte ki, míg az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének munkatársai: Balogh Balázs és Szilágyi Miklós a személyes kapcsolatra és a tudományos munkásságára helyezték a hangsúlyt.

(Köszöntőjüket Simon András olvasta föl.) A konferencián 8 szekcióban (az ünnepelt témakutatásaihoz kapcsolódva: *Termelés, fogyasztás, értékesítés; Nyelv, hagyomány, szakralitás; A társadalom változása és kutatása; Migráció; Települési és építészeti kultúra; Tárgykultúra, kézművesség; Népművészet, árucseré; Muzeológia*) 39 előadás hangzott el. (Az előadók többsége elkészült kéziratral érkezett – a szervezők így kötelessé-

Juhász Antal és Szalontay Vera az ünnepi ülésen, a háttérben Bárh János (Schill Tamás felvétele)

gükknek érzik egy konferencia-kötet megjelentetését.) Az első nap végén Kertész Péter, az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark igazgatója megnyitotta *A szegedi táj vonzásában* című, Juhász Antal néprajzi fotóiból rendezett tárlatot a Móra Ferenc Múzeumban, ezt követően kötetlen baráti találkozón szegtük meg a születésnap tortát. Az augusztus elején tomboló nyárban az ünnepi rendezvények résztvevői fizikai értelemben is meleg fogadtatásban részesültek Szegeden!

Juhász Antal pályafutását az elmúlt másfél évtizedben többen is méltatták. (A teljesség igénye nélkül: Bárh János tizenöt éve, születésnapja alkalmából az Ethnika II. évfolyamának 4. számában *A Dél-Alföld etnográfusa – A 65 éves Juhász Antal köszöntése* címmel, Péter László 2004-ben *A szegedi táj vonzásában* című kötet előszavában, ifj. Lele József, Szabó Ferenc és mások a *Határjáró* című köszöntő kötetben, Bogdán Lajos és e sorok írója 2011-ben a *Honismeret Csongrád megyében (1969–2011)* című kötet személyi adattárában.) Az életmű nyitott: a 2014-ben megjelent, *A halasi puszták az 1870-es években* című összefoglalás (Thorma János Múzeum Könyvei 38., Kiskunhalas, 2014, 144 p.) után készülöben van újabb, hasonlóan népszámlálási adatok és kataszteri térképek elemzésén alapuló kötete a szegedi tanyákról, valamint a *Tanyák, tanyai emberek Szeged vidékén 1964–2000* címet viselő fotóalbuma, amelyben a néprajzi gyűjtőútjain készített, a „folyton változó, sok helyütt megszűnt tanyavilág” dokumentumértékű „képmásait” adja közre.

Juhász Antal munkásságában, egész életében meghatározó a szegedi tájhoz való kötődés. „Szegeden végeztem gimnáziumi és egyetemi tanulmányaimat. A gimnáziumi érettségig, 1953 nyaráig a Szegeddel határos Sándorfalván laktunk, de a diákkori élmények, főként a meghatározó egyetemi évek a Városhoz kötnek. Visszatekintve úgy érzem, hogy kettős kötődés: a szegedi és gyermek- s ifjúkorom falusi kötődése alakította életemet és pályámat” – vallotta 1999-ben, a Szeged c. folyóirat hasábjain. (Szeged, 11. évf. 12. 119.) A szegedi Radnóti Miklós Gimnáziumban érettségizett, 1957-ben a Szegedi Tudományegyetemen szerzett magyar-történelem szakos középiskolai tanári oklevelet. 1957-ben a Móra Ferenc Múzeum munkatársa lett, ahol több mint harminc éven át gondozta a néprajzi gyűjteményt muzeológusként, majd osztályvezetői, igazgatóhelyettesi rangban is. 1991–1998 között a Szegedi Tudományegyetem (József Attila Tudományegyetem) Néprajzi Tanszékének vezetője, 1998-tól visszavonulásáig oktatója volt. 1995 óta egyetemi magántanár.

1961-ben Bálint Sándor néprajzprofesszornál *Régi vízi élet és kihalt szegedi faiparágak* című dolgozatával szerzett egyetemi doktorátust, a *Szeged környékének településnéprajza és népi építésze* című kandidátusi disszertációját 1986-ban védte meg. Egyetemi magántanári habilitációját a debreceni Kosuth Lajos Tudományegyetemen szerezte 1995-ben *Migráció és település a Duna–Tisza közén a XIX–XX. században* című előadásával, 2003-ban a Duna–Tisza közti migrációs folyamatokat feltáró értekezésével elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia doktora tudományos fokozatot.

Tudományos érdeklődésének középpontjában kezdettől a szegedi táj népi kultúrája és társadalma állt. Fő kutatási területei: a dél-alföldi tanyák településnéprajza, népi építészet, kézművesség, népi társadalom és életmód, migrációs folyamatok a tájon.

Muzeológusként értékes kisipari műhelyfelszerelésekkel, a paraszti gazdálkodást és életmódot reprezentáló tárgyakkal gyarapította jelentősen a néprajzi gyűjteményt. A gyűjtőútjain készített, archivált fényképfelvételek száma több ezerre rúg. Múzeumi éve alatt három állandó (*Szeged környéki népiélet* – 1968; *Csongrád megyei parasztbútorok és népviseletek* – 1978; *Csongrád megye népművészete* – 1991) és számos időszaki kiállítást rendezett, nevéhez fűződik az ópusztaszeri történeti emlékpark szabadtéri néprajzi falujának telepítési terve és több ház berendezése is.

Szerkesztette a Móra Ferenc Múzeum Évkönyvének több kötetét, 1970–1990-ig a Csongrád Megyei Honismereti Híradó társszerkesztője. Tizenöt dél-alföldi település történeti–néprajzi monográfiájának megírásában vett részt és közülük hét monográfiának (Ásotthalom, Tápé, Kistelek, Mórahalom, Mindszent, Öttömös) szerkesztője is volt. Szerkesztője és szerzője az 1990-ben megjelent *Csongrád megye népművészete* című reprezentatív kötetnek. Nevéhez fűződik a *Migráció és település a Duna–Tisza közén* című kiadványsorozat elindítása, valamint a Néprajzi Tanszék *Táj és kultúra* című sorozatának négy kötete. Munkatársa a *Magyar néprajz* című akadémiai kézikönyv két kötetének (*Kézművészet; Életmód*). A *Szeged története* című nagyszabású történeti monográfia második és harmadik kötetében megjelent tanulmányaiban az életmód és a tárgyi ellátottság, a városi kézműiparok történeti forrásokon alapuló elemzését végezte el (*Az életmód és tárgyi ellátottság* 2: 439–483.; *Kézműipar, kisipar* 3/1: 415–445.). Jelentős részt vállalt a *Csongrád megye építészeti emlékeit* bemutató kataszter megírásában. Tudományos munkásságát mintegy másfél száz tanulmány fémjelzi, melyekkel részben az általa tisztelt elődök: Tömörkény István, Bálint Sándor munkáihoz kapcsolódik, részben a dél-alföldi néprajzi kutatások új irányait jelöli ki. A szakmai folyóiratokban, múzeumi évkönyvekben és tanulmánykötetekben publikált dolgozatai mellett több önálló kötete is megjelent. Tanyakutatásainak egyik legteljesebb ter-

mése a Móra Ferenc Múzeum Évkönyv sorozatában önálló kötetként megjelent, *A szegedi táj tanyái* című munkája (MFMÉ 1982/83–2, Szeged, 1989, 270 p.). A hajdani szegedi tanyavilág népeletéről szóló írásai *Település és közösség* címmel 1993-ban a Debreceni Tudományegyetem *Folklór és Etnográfia* című sorozatában jelentek meg önállóan. 2004-ben a Bába Kiadó jelentette meg *A szegedi táj vonzásában* című tanulmánykötetét, ugyanott jelent meg 2011-ben a *Paraszatok, pásztorok, kézművesek* című cikkgyűjteménye. A több évtizeden át folytatott migráció-kutatásainak eredményeit 2005-ben, *A Duna–Tisza közti migráció és hatása a népi műveltségre* című összefoglaló értekezésében tette közzé.

A szegedi tájhoz való kötődését a szülők, különösen id. Juhász Antal gimnáziumi tanár és igazgató mellett tanára, példaképe, Bálint Sándor is erősítette: „*Az ő addigi munkássága példázza a szülőföld iránti elkötelezettségemet, támpontokat nyújtott, megmutatta a fiatal kutatónak, mit érdemes és szükséges föltárnia, ha egyszer a nyomdokaiba kíván lépni.*” (Szeged 11. évf., 12. sz. 119.)

Tudományos tevékenysége mellett mindig kivette részét a magas színvonalú ismeretterjesztés munkájából is. Három évtizeden át szervezte az önkéntes néprajzi gyűjtőpályázatok megyei lebonyolítását. A honismereti mozgalom szakmai irányítását a kezdetektől, 1960-tól vállalta. Az 1969-ben 15 fővel megalakult Csongrád Megyei Honismereti Bizottság tagja, 1974-ben, Börcsök Vince betegség miatti lemondása után titkára, majd Nyíri Antal visszavonulásával 1977-ben elnöke lett. A rendszerváltás után újjászerveződő (1991) mozgalom által életre hívott Csongrád Megyei Honismereti Egyesület alapító tagja és egyben első elnöke volt, tisztségét 2001-ig töltötte be. Az egyesület újjászervezésével mulhatatlan érdemet szerzett, kitartással végzett tudományszervező és ismeretterjesztő tevékenységének elismeréseként, a tagság javaslata alapján örökös, tiszteletbeli elnöke maradt. A Csongrád megyében végzett honismereti munkát dokumentáló és népszerűsítő Honismereti Híradó szerkesztőbizottságának a folyóirat megszűnéséig tagja volt.

Kedzettől fontosnak tartotta a fiatalok, elsősorban a középiskolás, később a főiskolás diákok bevonását a honismereti munkába: „*Ismerje meg a ma nemzedéke a közelmúlt és a ma sikereit, tudjon ezeknek örülni, legyen rájuk büszke, hiszen neki is van benne része*” – írta 1976-ban (Csongrád Megyei Honismereti Híradó, 49.) Az 1960-as évek elejétől az önkéntes néprajzi gyűjtőpályázatokon évenként szép számmal szerepeltek a megyei középiskolák: különösen a szegedi Vedres István Építőipari Technikum, a szentesi Ipari Szakközépiskola, a hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium tanulói által készített pályamunkák. (Felsorolásom nem teljes!) A Móra Ferenc Múzeum Néprajzi Adattárába leltározott dolgozatok alapján különösen inspirálóan segítette a népi építészeti felméréseket, az építőipari technikum tanárával, Németh Olivérrel karöltve. 1962 és 1970 között 18 pályamunka keletkezett Algyő, Apátfalva, Bordány, Domaszék, Csongrád-Bokros, Hódmezővásárhely, Kiskundorozsma, Levelény, Sándorfalva, Szentmihály, Szőreg, Tápé, Újszentiván, Zsombó parasztházairól és gazdasági épületeiről. A fotókkal és kiváló műszaki rajzokkal, teletérképekkel szakszerűen illusztrált pályamunkák amellelt, hogy méltán arattak országos sikereket, a XX. század második fele falusi építészeti reliktumainak értékes dokumentumai. Hogy ebben mekkora szerepe volt Juhász Antalnak, arról így szóltak az egyik pályamű szerzői: „... külön köszönetünket fejezzük ki Dr. Juhász Antal és Németh Olivér tanár uraknak, amiért elindítottak a nem is olyan könnyű kutatás útján, és tanácsaikkal mindig készséggel rendelkezésünkre álltak.” A múzeum adattárában sorra fellelhetők a megyében működő honismereti szakkörök (Apátfalva, Kiszombor, Maroslele, Mindszent, Rúza, Tápé) tagjai által készített pályamunkák, valamint a honismereti mozgalom által koordinált helynévgyűjtés dokumentumai is (Apátfalva, Csanádpalota, Derekegyháza, Felgyő, Földeák, Királyhegyes, Kistelek, Kövegy, Nagymágocs, Öttömös, Szent-Alsópárt, Pitvaros, Pusztamérges, Rúza, Tiszasziget, Zákányszék), amely szoros együttműködést feltételez a múzeum és a mozgalom szervezeti egységei között. Büszkén írta 1971-ben: 1963 óta 10 ezer oldalnyi kézirat, 316 pályamunka érkezett! A pályamunkák szerzői között számos diákot találunk, közülük többen neves kutatóvá, muzeológussá érték. Részben a honismereti szakkörök munkájához, részben a megyében szervezett honismereti diáktáborok szakcsoportjaihoz kötődve inspirálta és segítette a helyi gyűjtemények, múzeumok tárgyi anyagának gyarapítását, a meglévő gyűjtemények rendezését, korszerű kiállításokban való bemutatását is (ld. Szegvár, Mindszent, Csanádpalota).

A Csongrád Megyei Honismereti Híradó 1971. évi számában *Néprajzi gyűjtőfeladatok Csongrád megyében* címmel írt programadó összefoglalást. Kutatói érdeklődésének megfelelően útmutatása elsősorban az anyagi kultúra terén részletesen kidolgozott. 44 év távlatából elmondható, hogy célkitűzései nagyjából megvalósultak! Az akkor meghatározott feladatok elvégzésére kutatócsoportokat szervezett, s amelyeket nem saját erőből valószínűsíthet meg, azokat a keze alatt felnőtt kutatónemzedék tagjai vállalták fel.

Honismereti munkáját a Honismereti Szövetség 1997-ben a legmagasabb elismeréssel, *Bél Mátyás-émlékplakettel* jutalmazta.

Bárkányi Ildikó

Szer Üzenete Díj Fekete István írónak

2015. szeptember 6-án tartották az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark egyik legfontosabb ünnepét, a *Szobori búcsút*, melyre az idén is sokan elzarándokoltak. Az ünnepi szentmisét Kondé Lajos, a Szeged–Csanádi Egyházmegye pasztorális helynöke celebrálta a szeri monostorromok között. Az ünnepi mise keretén belül, a szentáldozás után került sor az emlékpark saját alapítású kitüntetésére, a *Szer Üzenete Díj* átadására. A monostorásatások során itt megtalált íjas ezüst pecsétyűrű hiteles másolatát olyan magyar keresztény embereknek szánják, akik képesek közösséget teremteni és példamutató életükkel segítenek Ópusztaszer üzenetét – hit, megmaradás, hűség, hazaszeretet – mind több emberhez eljuttatni. Az idei évben ezt a rangos elismerést többek között (posztumusz) Fekete István is kiérdemelte.

Nagy meglepetés ért, hogy a díj átvételére engem kértek fel a szervezők. Ugyan köztudott, hogy 45 éve ápolom Fekete István író emlékét és népszerűsitem életművét, de ez a felkérés meghatott és készséggel tettem eleget a megkeresésnek. Természetesen a Fekete család tagjait is tájékoztattam, akiktől szintén megkaptam a meghatalmazást az elismerés átvételére.

A díj átvétele előtt volt szerencsém találkozni Kertész Péter ügyvezető úrral, aki elmondta, hogy 2007-ben alapították az elismerést és az élő díjazottak tesznek javaslatot a következő év kiválóságaira. Ahogy őt, engem is meglepett, hogy még nem felejtették el, sőt, tisztelik és szeretik Fekete Istvánt.

Az is köztudott, hogy nagy magyar íróknak életében kevés elismerést kapott. A Rákosi-korszak legsötétebb éveiben is hű maradt hitéhez és a Teremtőben mindig vigaszt talált. 1960-ban a *Tüskevár* című ifjúsági regényéért megkapta a *József Attila-díjat*. 1970-ben (születésnapján) a *Munka Érdemrend Arany Fokozatát* vehette át a Parlamentben. 1998-ban posztumusz *Somogyért* díjban részesült, 2000-ben posztumusz *Magyar Örökség* díjas lett. 2004-ben szintén posztumusz a *Hűség a Hazához Érdemrend Nagykeresztje* kitüntetését érdemelte ki.

Jelenleg a Hungarikum Bizottságnál van Somogy Megye Értéktár Bizottságának beadványa, valamint folyamatban van Tolna megye felterjesztése is. Jómagam vallom és hiszem, hogy Fekete István életműve hungarikum!

Bodó Imre

In memoriam

A kanász első fia

Megemlékezés Pál Pista bácsiról

Hogyan születtek a népmeséink? Hát így: a kanász első kisfiából híres lovag lett – A Magyar Kultúra Lovagja. Pál István tereskei juhász, furulyás és dudás, valóban számtalan kitüntetés és elismerés birtokosa lett, mert a saját életmódbeli és kulturális múltunknak olyan csodálatos tárházát nyitotta ki nekünk, amelyet rajta kívül kevesen. És nemcsak ezért, de azért is, mert így magyar ember volt.

„Egyezerkilencszáz-tizenkilencben születtem a Nógrád megyei Kétdobonyban, február 25-én.” Így kezdte minden bemutatkozását, ha kérték hogy meséljen magáról. És így fejezte be, jó szívvél: „Kíváncsi vagyok, hogy éljenek legalább annyi évet egészségben, mint én.”

Pista bácsi 2015. március 2-án, 96 éves korában hunyt el. Különleges életpályát futott be, mert élete utolsó huszonkét évében minden megváltozott. Az addigra már a feleségét, fiait elvesztő ember a halál küszöbén volt; de újra föléledve olyan csodálatos népzenei kultúrát adott át nekünk, amely egyúttal lelki, néprajzi, történelmi, népmesei, állatgyógyászati ismeretekkel is összekapcsolódott. Egymástól elválaszthatatlanul egy emberben egyesült nála ez a rengeteg tudás, amelyet korunk ma megpróbál különválasztva elemezgetni. Kemény tartása, rendszeretete, erős figyelme mindenkit egyből szinte „igazodásra” készítetett. Nem volt tévedhetetlen; de állandóan törekedett a jóra, és ahogy a régi bölcseszavak is mondják: ennél többet egyikünk sem tehet. És hát a huncutság, hát az sose ment ki belőle...

Álljon itt most a néhány legfontosabb adat róla, ha valaki nem ismerte őt.

Kétfodonyban született, Pál István kanász és Cziglian Erzsébet negyedik gyermekeként, ő volt a családban az első fiú. Kanász édesapja már a születéskor a hóna alá tette a duda sípját. Legénykorát Bánkon töltötte, majd Tereskére nősült. A pásztorágnak minden ágáról komoly tudást szerzett, volt kanász, gulyás, kocsis, juhász. Az igazi, kemény, de szép pásztoréletről egyre többet tudva gyarapodott zenei és énektudása is. Dudálni édesapja tanította, a furulyajátékot és a furulyakészítést édesanyja nagybátyjától tanulta, akit szeretetből csak „Cziglian nagyapának” nevezett. (Szűkebb pátriám miatt fontos megjegyezni, hogy anyai nagymamáját viszont – aki a legendai temetőben nyugszik – Gyenes Apollóniának hívták, és Bernecebarátiból származott.) A háborúban a frontot is megjárta, túlélte a nagy veszedelmet. Állandóan gyarapította tudását, így az állatok, a természet tökéletes ismerete mellett dudás-furulyás-énekes kincsestára is hatalmasra növekedett. Családi tragédiája (felesége és fiai halála) miatt azonban ez a kincs már szinte elveszendőben volt, mikor 1992-ben Juhász Zoltánék rátaláltak. Ezután következett az a bizonyos életszakasz, amelyben a magyar népzene sok rajongója és továbbvivője több mint két évtizeden át személyesen tanulhatott tőle. Számátlan fellépés, szereplés, külföldi utazás, táborozás és személyes tanítás során adta át tudását. Sok magas kitüntetést kapott, *A Népművészet Mestere*, *A Magyar Kultúra Lovagja* és a *Madách-díj* birtokosa volt. És mégis, újra és újra szerényen elmondta, mi csoda jó érzés és milyen szívéig hatoló, hogy őt, a kanász fiát ennyire megbecsülik...

Rengeteg tanítványa közül én és a feleségem csak egyik vagyunk, de közel állunk hozzá, sokat látogattuk őt Tereskén, Bernecebaráti és Budapest között félúton be-belátogattunk hozzá. Duda-, furulya-, énektudását hál' Istennek számtalan tanítványnak adta át, a híres pikkelyes furulya készítését viszont csak néhányan vittük tovább; büszke vagyok rá tanítványként, hogy az én faragványaim is ott voltak nála a fogason, juhászkampója és önöntéses ostora mellett.

Nehéz leírni, milyen volt Pista bácsi, mégis leginkább személyes élményeinken keresztül próbálom ábrázolni.

Már a megismerkedésünk első néhány mondata is olyan volt kicsiben, mint az ő egyénisége: kemény, viharos, szigorú, huncut, vizsgálódó és végtelenül jószívű egyben. A Kacár-tanyán (a népi meseterségek tanyája a Börzsönyben) találkoztunk vele 2007 tavaszán, a Szent György-napi ünnepen. Csináltam hetekkel azelőtt egy flótát, amit méretezett rajz alapján próbáltam elkészíteni, hát az akkor még csak halovány próbálkozás volt. Félve vittük oda Pista bácsihoz feleségemmel, a tanya szép füves rétjén megállítva kértük, ugyan, mondana róla valamit.

Pista bácsi forgatta a kezében, vizsgálgatott minket a szemével, azután szigorúan nézve (de a bajusza mögött mosolyogva) megszólalt: „*Hát mit képzelnek maguk?! Hát embert eszek én? Hogyhogy még nem jöttek el hozzám Tereskére?! Megmutatok mindent, hogy kell eztet e flótát, furulyát csinálni!*” Ez így volt. Tréfásan ránk ijesztett, hogy aztán valóban mindent megtanítson. Tanított is, önzetlenül, minden apró fogást részletesen a furulyakészítésről, heteken keresztül, én meg mint egy kisgyerek a nagypapjától, boldogan szívtam magamba a tudást. De az első látogatáskor, a régiék rendje szerint meg kellett lenni az első próbatételnek is.

Első alkalommal, mikor meglátogattuk, kértük, hogy énekeljen és furulyázzon magnóra nekünk nótákat (hiszen azokat is nagyon-nagyon meg akartuk tanulni). Szívesen beleegyezett, aztán valahogy szóba került, hogy épp most hozták meg a tüzelőjét, ő már idős, nem bírja fölhasigatni. Nosza, ajánlkoztam rögtön, Pista bácsi, segíték én! Hát jól van, jól van, dörmögte az öreg. Rövidesen azon kaptam magam, hogy állok kint az udvaron egy nagy halom tűzifánál, hasogatom a fát jó hosszú ideje már, csak nem akar fogyni, odabentről meg kihallatszik a vágyva vágyott ének- és furulyaszó egy-egy foszlánya. Feleségem, Ági a magnóval bent a konyhában vette föl az énekeket, Pista bácsi szépen sorjában énekelte-furulyázta, amit kértünk. Aztán egyszer csak elfogyott a fa, és az énekszó is abbamaradt. Bánkódtam kicsit, hogy nem hallgathattam közelebről; de utólag visszagondolva, bizony így volt helyes.

Később aztán bementünk a fészerbe, megtanulni a furulyának való bodzafa kifűrésát. Aztán sokat jártunk még hozzá és persze már én is bent voltam, sokat énekelünk, furulyáztunk együtt. Tanított minket is, a gyógyításról is, az állatokról is beszélt, gyerekkoráról, a pásztorvilágról. Meséket is mondott. Az évkör rendjét pontosan tudta és meg is tartotta az ünnepeket. De sok szép karácsonyi dalt is tudott, és milyen jó volt hallgatni, hogyan élték meg régen a karácsonyi napokat, hogyan imádkoztak! Tudom, volt olyan, hogy a hosszas beszélgetésben került elő egy-egy gyerekkori szép élménye, nagyokat kacagott a régi huncutságokon.

Mindig nagyon gondosan, nagy figyelemmel készült a fellépéseire. Külön csokrokat válogatott, ha ifjúkori, vagy pásztorjátékokat kértek tőle, mindegyiket végigpróbálta otthon. Amit hosszú idő alatt észrevettünk, az az volt, hogy ugyanolyan hihetetlen erővel, vidámsággal énekelte a nótáit otthon is, az asztalnál, mintha a színpadon lenne. Nem volt különbség, nem volt halkabb, mondjuk mert például egy

kis szobában voltunk, ő ugyanaz az ember volt otthon is, a színpadon is. Volt viszont hangerő és érzelemváltás egy nótán belül egy-egy sornál, ha azt a mondanivaló megkívánta, olyan érzelemgazdag játéka volt az énekekben, hogy ezért is nagyon csodáltuk. Ezt viszont hiába is írom le papíron – tessék megnézni a videófelveteleken! Szerencsénkre nagyon sok felvétel van róla, akár az interneten is. Kedves olvasó, ha eddig nem tette, nézze meg, hallgassa meg Pista bácsit!

Aztán, ha színpadra került, olyan erővel énekelt, hogy ugyancsak csodájára jártak. Nemezszer volt, hogyha mi vittük Pista bácsit szerepelni, előadása közben a közönségből odasúgták: „Mennyi idős Pista bácsi? Kilencvenhárom?!? Tyű, a mindenit, ha én ilyen idős koromban így tudnék.” Bizony nemigen kellett neki mikrofon.

Pál Pista bácsi Bernecebarátiban 2007 augusztusában
(A szerző felvétele)

átélve azokat az érzelmeket, amelyek abból a dalból sugároztak. Közben – mi tudtuk – állandóan figyelte a közönséget, rajtuk tartva egyik szemét, és ha „helyzetpoén” adódott, azt rögvest kihasználta! „*Mulatott is a nép rajtam!*” – újságolta nemezszer boldogan, ha mesélt valamelyik fellépéséről.

Példamutató volt a rendszeretete. A kiskert a háza mögött, a völgyecskében, mindig takaros volt, amíg csak le tudott menni, sok-sok éven át az egyedüllétben is bizony szépen termettek ott a paprikák, paradicsomok; és micsoda örömmel mesélte, milyen jó érzés egy-egy paradicsomot csak úgy leszakítani és megenni. Nemezszer próbálta tanítani a mai embereket, a fiatalságot, hogy legyen önnfenntartó, műveljen magának kertet, ne hagyja magát csak a boltra. Sokat emlegette a régi szép magyar világ elmúlását, az állatok eltűnését, az elhanyagolt réteket, erdőket, a gazdátlan elvadult tájat: „*Gyászba van a magyar határ*” – mondogatta.

Mígnem azután gyászba lett a mi szívünk is: kilencvenhatodik születésnapja után néhány nappal elköltözött a boldogabb világba, viszontlátni végre szeretteit újra. 2015. március 7-én kísértük utolsó útjára a tereskei temetőben, ríttak a dudák és furulyák, megsiratták hangjaikkal a tekerők és a fujarak is...

Gondolkodtam magunkról, akik itt maradtunk, ismertük, szerettük Pista bácsit. Vajon mi mennyire tudjuk *megélni teljes szívvel* az énekeinket, hangszerjátékunkat, a mesterségünket. Pista bácsi valóban egy volt azzal, amit csinált. Mi többnyire *népzene*t és *néprajz*ot csinálunk. Konferenciákat, koncerteket, különféle tanulmányokat mutogatunk egymásnak. Kell és jó ez is, de kevés. Lángolj! Énekelj, furulyázz, és légy igaz magyar ember! Ez a Mérték, amit ő tanított, ami ő volt.

A temetés után napnyugatkor kimentünk a házunk elé. Már sötétbársonykék volt az ég, és éppen velünk szemben a dombtetőn láttuk, hogy egyetlen nagyon fényes csillag világít ránk. Tudtuk, mit jelent. Később, egy óra múlva már nagyon sok csillag lett az égen, de mind haloványabbak voltak.

Az a helyzet, megpróbáltam lefényképezni azt az egy csillagot, de valahogy homályosak lettek a képeim. Kemény az igazság, de nincs más út. Most, hogy elment ebből a világból, létével megszabta a törvényt tanítványainak: nincs mese, a magunk útján, de nekünk kell Mértékké válnunk.

Gyenes Tamás

Dr. Kapronczay József (1934–2015)

1934. július 7-én született Pécsen. Az elemi iskola első négy osztályába a pécsi Belvárosi Fiúiskolában járt, majd a 8 osztályos képzés keretében szülővárosában a ciszterci, később állami Nagy Lajos Gimnáziumban érettségizett 1952-ben. Értelmiségi származása miatt csak 1953-ban, a „hátsó kapun” kerülhetett be a Pécsi Pedagógiai Főiskolára, amelynek biológia–földrajz szakán 1956-ban szerzett általános iskolai tanári oklevelet. Gyakorló évét, majd tényleges tanári pályáját a szigetvári Rákóczi utcai Állami Általános Iskolában kezdte. Közben 1958-ban felvételt nyert a JATE TTK biológia–földrajz szakára, ahol 1962-ben középiskolai tanári oklevelet, majd 1963-ban summa cum laude fokozattal *A Zselic komplex természeti földrajza* című értekezéssel doktori címet szerzett. Egy tanéven át óraadóként, majd 1960-tól kinevezett tanárként a szigetvári Zrínyi Miklós Gimnáziumban tanított. 1965-ben tudományos munkatársi beosztást nyert az MTA Dunántúli Tudományos Intézeténél. Közben megnősült, felesége Göttche Piroska tanár, házasságukból két leánygyermekük született.

Dr. Kapronczay József

1967-ben visszatért korábbi szigetvári munkahelyéhez, mely mellett 1972–1976 között a földrajz tantárgy megyei középiskolai szakfelügyelője volt. 1976-tól a gimnázium igazgatóhelyettese, egészen 1995-ben történt nyugdíjba vonulásáig. Tanári hitvallását így összegezte: *„Életem alapelve, hogy szakértői tekintetben a lehető legtöbbet adjam tanítványaimnak, és emberileg úgy irányítom őket, hogy tisztességes magyar emberek legyenek.”* Nem volt idegen tőle a közélet sem: a tanácsrendszer utolsó ciklusában – pártonkívüliként – a városi tanács, illetve végrehajtó bizottság tagja volt. 1990-ben az MDF színeiben a Baranya megyei 7. sz. (szigetvári) választókerületben egyéni jelöltként országgyűlési képviselővé választották. Ezen minőségében az Országgyűlés Oktatási, Ifjúsági és Sportbizottságában dolgozott. A sport is közel állt hozzá: évekig volt a szigetvári ZMSE férfi, majd női kézilabdacsapatának edzője.

Pályája során az iskolai munka mellett a földrajztudománnyal is szoros kapcsolatban állt, 35 tanulmánya jelent meg különböző folyóiratokban és időszakos kiadványokban. 1987–1993 között tagja volt a Magyar Földrajzi Társaság Országos Választmányának, 1975-től pedig az Országos Középiskolai Tantervi Bizottság Földrajzi Szakbizottságában tevékenykedett. Szakmai publikációi elsősorban a Zselichez és Szigetvár városához kapcsolódtak. A Szigetvári Várbaráti Kör tagjaként négy könyvet írt, melyek a Kör Kiskönyvtárának sorozatában jelentek meg. Ezek: *Szigetvár helyi társadalma és környezete* (20., 2004), *Szigetvár település morfológiai fejlődése 1689-től az ezredfordulóig* (22., 2007), *A turbéki szőlőhegy* (26., 2008), *A Zselic természeti képe* (34., 2014).

Munkáját számos kitüntetéssel ismerték el. 2004-ben *Szigetvár Város Díszpolgára* lett. 2014-ben, 80. születésnapján a Szigetvári Várbaráti Kör utolsó könyve megjelentetésével ünnepelte a tanár urat, méltatva a helytörténeti kutatómunkában és a tanári pályán végzett kiemelkedő szerepét.

2015. április 11-én elköltözött az élők sorából, április 24-én a szigetvári Turbéki temetőben helyezték örök nyugalomra.

Kolics Pál

KÖNYVESPOLC

MAJDÁN JÁNOS:

A közlekedés története Magyarországon (1700–2000)

A polgári államok kiépülése és működése szorosan összekapcsolódott a közlekedés alakulásával, amely egyik feltétele a belső nemzeti piac, az egységesülő gazdaság és életmód kialakulásának. Magyarországon hasonló folyamatok játszódtak le, de erről sokáig kevés szakmai és ismeretterjesztő feldolgozás született, s azok is a közlekedésen belüli ágazatokhoz kötődtek, s döntően szakmai körökben forogtak.

Az utóbbi két évtizedben a MÁV támogatásával a hazai vasutak történetéről, vasutasok tollából nyolckötetes összefoglaló készült, amely mellett a Mezei István felügyelte kiadótól különféle típusú munkák (vasúti járművekről, berendezésekről) jelentek meg. Az aktív vasutasok mellett helytörténészek, hivatásos kutatók tartalmas cikkeket, könyveket adtak közre. Gidó Csaba a székelyföldi vasutakról írt könyve, Kalocsai Péter kiváló kötete a nyugat-magyarországi városok kötőtpályás közlekedéséről, Jéger Gábor rendkívül pontos összegzése a hazai és a nagyvilág keskenynyomtávú vasútajairól az eltelt évtized eredménye. A Horváth Csaba által felkutatott, a Fertővidéki HÉV történetét és működését bemutató tanulmányok, a Varga Gábor által jegyzett cikkek a GySEV-ről, Molnár Gergely doktorija a Kecskeméti határában működött vasutak hatásáról, mind az utóbbi néhány év termése. Számos további helytörténeti dolgozatban esett szó a vasutakról, illetve helyi és regionális feldolgozásokban a vízi, a közúti, a légi közlekedésről, a városi forgalomról is.

A közlekedésről kiváló időrendi összefoglalást közölt Frisnyák Zsuzsa, aki kimondottan kronológiát készített az ezredfordulói. A törvények, rendeletek mellett a korabeli újsághírek, vállalati adatok, szakmai cikkek alapján összeállított adatsor végre sokszínűen foglalkozott a hazai közlekedés különféle ágaival, de a kötet jellegéből eredően röviden. Czére Béla professzor kísérlete meg az átfogó összefoglaló megírását, de halála miatt a munkája torzó maradt.

A fentiek alapján érthető, nagy örömmel vették az érdeklődők és a szakemberek, hogy Majdán János közreadta *A közlekedés története Magyarországon (1700–2000)* című kötetét. A szerző a Pécsi Tudományegyetem oktatója, aki évtizedek óta kutatja a vasút, mostanában pedig a folyamatszabályozás történetét. Kiválóan megválasztotta a korszakhatárt, mivel a kezdésnek jelölt 1700-as évszám a török korszak végét, Magyarország polgárosodásának kezdetét jelenti, az ezredfordulón pedig az ország már túljutott a rendszerváltozáson, és előrehaladott tárgyalásokat folytatott az Unió tagságáról. Ebben a három évszázadban gyökeresen átalakult hazai közlekedést mutatja be Majdán a kötetben.

A tizenkét fejezetre tagolt könyvben arányosan és időrendi sorrendben követik egymást az események, a találmányok. A török utáni korszak első évtizedeiben a postakocsik, a szekerek, majd a kompok, hidak bemutatása jelzi a változásokat. A megszokott korszakolások helyett újszerűen, az 1830. évvel kezdődik a második fe-

jezet, amelyben a hazai gőzhajózás megindulásán túl az egyéb fejlesztési tervekről, az első vasutakról esik szó. Teljesen új elemként tárgyalja az első felelős magyar kormányon belüli szakértő tevékenységét. Az állami keretek között tervezett közlekedési hálózatfejlesztést a szabadságharc leverése után a bécsi kormány is igyekezett megvalósítani, s a harmadik fejezet erről a kiegyezésig tartó időszakról szól, amelyből megismerhető, hogy az államcsőd bekövetkezése miatt a kormány kénytelen volt a magyarországi vasutakat magánvállalatoknak és vállalkozóknak eladni. A folyami és a tengeri forgalmat is vállalkozók bonyolították le, s a közlekedési fejlesztésekhez „kamatgaranciát” kaptak a befektetők. Az 1867-ben megkötött kiegyezést követően, „*bár a közlekedési kérdések a pesti kormány és országgyűlés kezébe kerültek*”, de a tokehiány miatt vegyes rendszer alakult ki, melyben továbbra is a magánvállalatok voltak túlsúlyban. Az állam egyre nagyobb összegeket volt kénytelen az előnytelen szerződések miatt fizetni, miközben nem befolyásolhatta sem a magánvasutak jegyjárait, sem a menetrendjüket. Ebben a negyedik fejezetben már szó esik a nagy fejlődésnek indult folyami hajózásról és a városokon belüli tömegközlekedés megszervezéséről.

A költségvetési terhek folyamatos növekedése kiváltotta a magántársulatok államosítási tervét, melyet a korszak kiemelkedő szakminisztere, Baross Gábor hajtott végre. Nagyon indokolt, hogy a többi szakmunkától eltérően a kötetben külön fejezet foglalkozik az 1884 és a „Nagy Háború” közötti változásokkal, benne kiemelt hangsúlyt kapott az Államvasutak, a vicinális vonalakkal, a fiúmei kikötő fejlesztésével, az egységes közúti hálózat besorolásával. Itt említi a hazai légi közlekedés megindulását, az autóbilok megjelenését és a kerékpározás elterjedését is. Külön fejezetben foglalkozik a közlekedésügy tekintetében más munkákban nagyon elnagyoltan tárgyalt első világháborús korszakkal, és a korabeli rendszerváltások miatti közlekedési átalakulások részletes bemutatásával.

Az új határok új körülményeket hoztak magukkal, ezek tárgyalásakor előbb a trianoni békediktátum hatásával, majd a megcsonkított ország területén megújult közlekedési hálózattal foglalkozik a hetedik fejezet. A szétzabdalt vasúti hálózat bemutatása mellett a közutak fejlesztését, a vízi és a városokon belüli közlekedési változásokat részletezi. Szó esik a belföldi légi forgalomról, az új állomások, kikötők építéséről is.

Külön fejezet foglalkozik az 1938-as területi gyarapodások és a második világháború alatti közlekedési változásokkal. Ebből a nyolcadik fejezetből válik ismertté többek között a közúti közlekedésben a jobbra-hajtásra történő átállás, amely alapvető módosulások eredményezett Magyarországon. A második világháború alatti károkról és azok helyreállításáról szól a kilencedik fejezetben, a közlekedés minden területén tapasztalt megújulásokat mutatja be a szerző.

Az állampárti időszak helyzetét két nagy korszakra bontva tárgyalja: a tervutasításos rendszer bevezetéséről (1950) a közlekedéspolitikai koncepció meghirdetéséig (1968), valamint onnan az ezredfordulói. Míg a tervutasításos időszakban a vasút csúcsteljesítménye ellenére

fokozatosan növekedett a közúti szállítás, a légi forgalom, az átfogó koncepció után a szerző bemutatja a fordított irányú fejlődést, egészen a kerékpáros közlekedésig.

A könyv kiválóan visszaadja a hazai közlekedés három évszázados változásait, amit angol nyelvű összefoglaló követ. A munka bővelkedik ritkán látható képekben, fényképekben, amelyek nagyszerűen segítik a tárgyalt időszak megismerését, kár, hogy a térképek közül több kis kisméretű, így nem ad kellő információt. A kötet mostanában még a szakkönyvekben is ritka személy- és helységnevmutatógát segíti az olvasót.

Jó utazást mindenkinek – a könyv segítségével is!
(Pécsi Tudománytár, Pécs, 2014. 244 p.)

Nagy László

GUTTMANN MIKLÓS:

Nárai nyelvi múltjából

Régóta tudjuk, hogy a néprajzi, dialektológiai és névtani témájú tanulmányoknak sokféle helytörténeti vonatkozása van. Guttman Miklós 2014-ben megjelent kis kötete igazolja állításom helyességét. A műben közölt írások komplex tartalma indokolja, hogy hírt adjunk arról a munkáról a Honismeret hasábjain.

Guttman Miklós főiskolai tanár életművében első helyre kell tennünk dialektológiai kutatásainak könyvekben és tanulmányokban közzétett eredményeit. Csaknem fél évszázaddal ezelőtt bontakozott ki a magyar nyelvészet iránti érdeklődése. 1966-ban kezdte meg szülőfalujában, a Vas megyei Náraiban a földrajzi nevek (helynevek) gyűjtését, és 1977-ben fogott hozzá a 10–14 éves tanulók ragadványneveinek gyűjtéséhez Pécssett és három Vas megyei községben. A névgyűjtések során figyelt fel arra, hogy a lejegyzett nyelvi tények hangzásában, jelentésszerkezetében számtalan nyelvjárási sajátosság őrződött meg. Belátta, hogy a magyar nyelvjárások megismerésére is időt kell szánnia. S mivel jól ismeri szülőfalujának nyelvjárását, érdeklődése egyre inkább a nyugati nyelvjárás típus tanulmányozására irányult. Az e témakörben írt dolgozatai alapján kapta meg a nyelvtudományok kandidátusa fokozatot.

Új könyvét azért tartjuk különleges értéknek, mert a mű tanulmányai a helytörténet szempontjából is fontos ismerteket közölnek, olyan adatokat, amelyek – a szerző szavaival – „elvesztek a múlt időben [...] s ezek az ismeretek Nárai község, a szülőföld kultúrájának elidegeníthetetlen részei, azt is mondhatjuk örökségünk.” (5.) Praktikusságra törekvéssel magyarázhatjuk, hogy Guttman Miklós kiválogatta és egybeterelte új könyvében a különböző forrásokban szétszórtan, ma már nehezen elérhető dolgozatait; így lehetővé tette, hogy olvasói képet kapjanak életművének alakulásáról és kiteljesedéséről.

Az ismertett könyv előzménye 1991-ben jelent meg *Adatok Nárai nyelvéhez, néprajzához* címmel. „Először azzal a céllal, hogy hiteles emléket állítsak szülőfalum lakóinak életéről, a hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyagáról és szokásairól, a falu nyelvééről és mindennapi nyelvhasználatáról” – írja a szerző a mostani könyvének Bevezetőjében. Ehhez a témakörhöz tartozik a címul írt új könyvben az 5., 8., 9., 10. és 11. fejezet (35–44, 57–84, 85–98, 99–136, 137–140.).

Példákkal igazolva hívja fel a figyelmet arra, hogy az óvodai nevelés során nem szabad elhanyagolni a gyermekek számára ismeretlen szavak magyarázatát. És arra is ügyelni kell az óvodában és a családi nevelés során is, hogy a gyermekek a dalok, versek szövegét ne hibásan vessék az emlékeztetükbe! A régies, nyelvjárási szavak, frazémák jelentését is tisztázni kell. Erről a témáról szól a *Néhány gondolat az óvodai anyanyelvi nevelésről* című tanulmány. (Megjelent: az Óvodai Nevelés XXXII. évf. 1979/3. számában, a 100. oldalon.)

A *Ragadványnevek az általános iskola felső tagozatos tanulóinak köréből* című tanulmány (11–17.) megjelent a Magyar Nyelvőr 97. évfolyamában (1973/1. sz. 55–61), így a kutatók ezt az írást már korábban megismerhették, ezért itt a vizsgálatnak csak a fontosabb eredményeit ismertetem. 1967-ben indult a gyűjtés. Szempontjai voltak: 1. A tanuló neve, osztálya. 2. A nevén kívül milyen nevei, ragadványnevei vannak? 3. Mi az oka annak, hogy a nevén kívül más nevet, neveket is kapott? 4. Haragszik-e a kapott névért, nevekért? A gyűjtés során pécsi, balogunyomi, gereskaráti és nárai tanulók adtak választ, részben szóban, részben írásban. A névadatok gyűjtésének módszeréről a dolgozat bevezető részében kapunk felvilágosítást (11–12.). Összesen 937 tanuló választ használt fel a szerző az írás elemző részében. 467 fiú közül 416-nak van ragadványneve, összesen 788. Az egy főre eső átlag: 1,7 név. 477 leány közül ragadványneve van 373-nak, összesen 662 név. Az egy főre eső átlag itt: 1,8 név. Nincs ragadványneve 44 fiúnak és 104 leánynak. Az adatok arra utalnak, hogy a ragadványnevek aránya nagyjából azonos a fiúk és leányok között. Érdekes, hogy az 5. osztály után fokozatosan nő a ragadványnevek száma. E növekedésnek fejlődéslelektani okai vannak. A névadás indítékait és a névöröklődés hagyományait gondos rendszerezéssel mutatja be a szerző (13–16.). A bemutatott rendszerben érdekesek az efféle nevek: *Tityi-tötyi* (mozgásáról), *Muslinca* (alacsony nővérséről), *Kakas* (indulatosságáról), *Turcsi* (az orráról). A kapott neveket a tanulók általában elfogadják; főleg akkor, ha azoknak dicsérő tartalmuk van: *Csodacsatár*, mert jó focista, *Szakértő* stb. De valószínűen kevésbé örülnek a tanulók akkor, ha pejoratív hangulatú nevet kapnak: *Csámpás*, a járásáról, *Kapafog*, a fogáról. A tanulók egyéniségének jobb megismerését bizonyára elősegíti, ha a pedagógus igyekszik feltárni a ragadványnevek keletkezésének indítékait. Tömörségében is sokat mondó és frappáns a ragadványnevek alakítási rendszerezése (16–17.).

A *Nárai földrajzi nevei* című tanulmány bevezető részéből megismerhetjük a község történetének legfontosabb adatait, a község nevével és a lakóival kapcsolatos néphagyományt (19–21.). A helynevek adattárának első része a belterületi neveket sorolja fel. A név előtt álló szám a név által jelölt területnek a tércp szerinti helyére utal. A belterületnek 24 neve van (21–22.). A külterületi helyeket 84 név jelöli (22–25.). A földrajzi nevek keletkezésének indítékaira jól rávilágít a nevek jelentésének és szóalakítási rendszerezése (26–27.). A dolgozathoz tetszős térkép is tartozik (28.). Mínt hogy a helyneveket nyelvjárásban beszélő földművelő gazdák adták és használták, indokolt, hogy kiejtés szerint, fonetikus írással jegyezte le ezeket a szerző: 840. *Becse-függő*, 50. *Kisazon-erdő*, 55. *Sárgofődes-gödör*, 60. *Kis-rit*. A dolgozat névadatait még megtalálhatók ezekben a forrásokban: VMFN [= Vas megye földrajzi nevei] 167–169. és Vasi Szemle. XXXI. évf. 1977/4. sz. 410–418.

Mivel a földrajzi nevek (helynevek) életére nem csak az állandóság, hanem a változás és a kihálás is jellemző, sok haszonnal jár, ha a változás tendenciáit is feltárjuk. Erről ír a szerző a *Változás, elmúlás a vasi földrajzi nevekben* című tanulmányában, amely előadás-ként elhangzott a *Névtudomány és művelődéstörténet* című konferencián, Zalaegerszegen 1985-ben. Érdekes, hogy a felsőbb utasítás ellenére sem történt meg 1927-ben az utca nevek megváltoztatása Nárai községben (Trianonra emlékezve), míg Jákon a rendeletet végrehajtották. Úgy látszik, Náraiban az előjáróság fontosnak tartotta a nevek állandóságának megőrzését! A helynevek, különösképpen a dűlőnevek változhatnak akkor, ha az adott hely jellegzetessége megváltozik: úgy például, hogy Náraiban a *Pap-tó* helyét feltöltötték, majd parkosították (32.). Ezért a *Pap-tó* nevet már alig használják. Sok példa van a vasi helynévanyagban a jelöléstágulásra; arra, hogy egy-egy nevet átvisznek a vele szomszédos tájrészlet megnevezésére. A jelöléstágulás a nyelvi ökonómia sajátos formája, esete: *Tóhel* → *Tóheli-rét*. Névszónk itással rövidülhetnek a hosszú, nehezen kimondható nevek: *Nárai utja* → *Náruta*.

Elsősorban szakembereknek nyújt fontos információkat az *Összehasonlító szociolingvisztikai vizsgálat a paraszti gazdálkodás szókincsében* című tanulmány (35–44.). E vizsgálat alapjául az a jelentős nyelvjárási korpusz szolgált, amelyet az 1960-as években főiskolásként – Végh József kérdőfüzetének felhasználásával – készített a szerző Náraiban és Jákon (35.). A változás-vizsgálatban a szántás, vetés, aratás, hordás, nyomtatás, cséplés ismeretanyagát és szókincsét elemezte, mégpedig aszerint, hogy a kiválasztott lexémák ismeretében milyen arányban fordulnak elő az ismert, aktív szavak (A jelöléssel). A nem használt, passzív szavak (P jelöléssel), a kihalt lexémák (Kh jelöléssel) szerepelnek a kimutatásban (37.). A vizsgálat kiderítette, hogy a hagyományos paraszti szókincsben a fiatalok körében igen erős a gazdálkodással kapcsolatos szavak pusztulása. Már csak az idősebb generációk nyelvében élnek elevenebben ezek a sajátos szavak, kifejezések. Együttal az is igaz, hogy keletkezöben vannak az újabb fogalmak, lexémák (*sertésgondozó, fogatos, állatgondozó* stb.). Nagy veszteség, hogy a találó és szép ritmusú frazémák inkább már csak az idősebbek nyelvében élnek: *A szégin embér disznájának, még a zurak halálának igén na^h hírv van. Aki más tikttyát mégsvi, a magáét ködvö tarcsa* (44.). A tanulmány megjelent korábban: a Szombathelyi Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének kiadványaként. Szerk.: Szabó Géza. Szombathely, 1992. 19–34. oldal.

Míthogy Nárai nyelvhatáron levő falu, a közvetlen nyelvi érintkezések különböző formái miatt is jelentős hatásoknak volt kitéve. A község mai szókészletében kimutatható a német és a szláv szavak jelenléte. Jóllehet az 1960-as népszámlálás idején magyar nyelvű falunak számított, korábban ide más nyelvű családok is betelepültek, ám az asszimiláció során elmagyarosodtak, és teljesen elfelejtették eredeti anyanyelvüket. Így alakult ki az a meglepő helyzet, hogy német és horvát nevű személyek tökéletesen beszéltek a helyi magyar nyelvjárást. A német jövevényszavakból alakult tájszavak vélhetően a község egykori német lakóira, ill. a környező falvak német lakosságára utalnak. Ezt a témát járta körül igen alaposan Guttman Miklós *A német eredetű tájszavak állapota Náraiban* című dolgozatában (45–54.). A ma is élő német tájszavak ismeretét kérdőív segítségével

gyűjtötte össze. A vizsgálatra kiválasztott szavakat a tanulmány 46–48. oldalán olvashatjuk. Számomra igen meglepő, hogy ilyen sok tájszónak van Náraiban német előzménye! Az adatközlök három nemzedéket képviselnek: 1. a 30 év alattiakat, 2. a 35–60 év közöttieket, 3. a 65 év felettieket. A tőlük kapott adatok alapján készült százalékos kimutatás teszi lehetővé a nemzedékbeli eltérések elemzését, értelmezését (49.). A viszonyszámok azt igazolják, hogy az idösek korosztálya a kérdőívben szereplő valamennyi szót ismeri; a második nemzedék képviselőinek szóismerete kisebb mértékű csökkenést mutat. Az első nemzedék tájszóismerete nagyobb fokú csökkenést jelez. Helyesen állapítja meg Guttman Miklós, hogy „a szókészleti réteg változása, pusztulása nyilvánvaló tény, azonban a szavak elmúlása nem megy gyorsan végbe” (49.). Tanulságos az a kimutatás is, amely a családi nyelvben élő tájszavak nemzedékbeli eltéréseit szemlélteti (51.). A vizsgálat összefoglaló értékelése a dolgozat végén olvasható (51–54.). Nem említi a szerző, hogy a német eredetű jövevényszavak hogyan váltak tájszóvá Náraiban. Szerintem a folyamat talán így mehetett végbe: először a német nyelvből átvett (különcsönzött?) szó az adott településen a magyarok nyelvében még csak jövevényszónak számíthatott, majd → kezdett elhomályosulni a szó eredete (korábbi hovartartozandósága), ezután → lassan „elfogadott” magyar szónak vélte a magyar lakosság → s mivel a magyar nyelvben az átvett szó különleges (köznyelv oldaláról tekintve), besorolódik a magyar tájszavak közé. Az átvételnek két fő formája volt: a) a falu magyar nyelvjárásában kissé torzul az átvett szó alakja (*himper* › *himpér* 'málna'; *spaget* › *spagét* 'zsinag, spárpa'; b) az átvett szó a magyarban mellékjelentéssel is bővül (*keck* › *kekk* 'szemtelen, arrogáns, durva'; *fassen* → *faszul* 'vesz, vételez, szerez, lop'. Érdemes még azt megemlítenünk, hogy az ÜMTSz is felvette a magyar tájszavak közé a korábban német jövevényszónak minősített szavakat!

Tájszavakat közöl a szerző a *Szójegyzék Náraiból* című dolgozatában (57–84.). A szócikkek szerkezete: **címszó** (félkövér betűs); a címszó szófaja; a címszó jelentése; a szó példamondatban. Például: **canközik** –tn. i. 'lassan megy' *Alig tuttam hazacanközni, akkora sár vuot. cimber* –fn. 'cimer' *Kihánto a kukorica a cimbergyit*. Reméljük, hamarosan teljes tájszó-tár formájában is megjelenteti Guttman Miklós a sok nyelvi archaizmust őrző tájszógyűjteményét!

Néprajzi, helytörténeti és dialektológiai vonatkozásai miatt van különleges értéke a kötet végére került nyelvjárási szövegeknek (*Élőnyelvi szövegekölés. – Népi beszélgetések Vas megyéből. Nárai – Kenyérstítés Náraiban* [85–140.]). A szövegek lejegyzése tartalmilag hiteles és fonetikailag is pontos, egyértelmű. A kérdések és a válaszok összhangja azt mutatja, hogy Guttman Miklós kiváló kapcsolatot tudott teremteni adatközlökivel. Ennek az volt az alapfeltétele, hogy gyermekkorában maga is részt vett a ház körüli és a mezei munkában, így egyenrangú beszélőpartnere volt adatközlökinek.

Szlavisztikai szempontból érdemel figyelmet a *Szláv elemek egy magyar falu nyelvében* (141–144.) és *A földrajzi nevek szláv rétegeről egy magyar falu nyelvében* (145–151.) című tanulmány. Kuróriumoknak tekintethetjük az *Archaikus népi imádságok szövegrészleteit* (153–154.). Gyűjtésük ma már csaknem lehetetlen. Tudománytörténeti ismertetés és értékelés szándékkal írhatta a szerző a *Csaba József (1903–1983) nyelvészeti munkásságáról* című dolgozatát. Valószínűen ke-

vesen tudják, hogy Csaba József sok értékes adatot jegyzett fel a madárnevek, növénynevek, vallási ünnepek és a népi méhészkedés szókincsére tárgykörökben. A 160. oldalra került Csaba Józsefnek a népi méhészkedés kutatásához készített térképe. Rövidke írásban bizonyítja a szerző, hogy a helyi nyelvjárásban a *miniszter* szó 'ministráns' jelentésű (55.).

Elismerés jár Nárai község Önkormányzatának és azoknak a személyeknek, akik önzetlenül támogatták ennek az értékes könyvecskének a megjelenését. Nárai község lakossága legyen büszke arra, hogy Guttmann Miklós professzor úr, a falu jeles szülötte – Németh Tamás polgármester úr szavaival – „*Nárai múltját, nyelvi kincsét nem hagyta elveszni*”, ellenkezőleg: példamutató tudással és szorgalommal örökítette meg az utókor számára.

(A könyv beszerezhető: 9797 Nárai, Polgármesteri Hivatal. Felélés kiadó: Náraiért Egyesület, Marton Melinda titkár, Horváth Szabolcs elnök, Németh Tamás, Nárai Község polgármestere.)

Pesti János

SALLAI JÓZSEF (szerk.):

Tiszaszentmárton

A Nyírség északkeleti csücskében megbúvó 1250 lelkes település, Tiszaszentmárton letűnt évszázadairól jelent meg igényesen szerkesztett és nyomdailag kivitelezett kötet, amiből – ahogyan a szerkesztő, Sallai József fogalmazott – az „*egymásba hajló életek*” történeti forrásokban fellelhető lenyomatát ismerheti meg az olvasó. A könyv két fejezetre tagolódik. A *Múltunk* címűben valamint az *Ember és környezet* fejezetekben tizenhét tanulmány található.

A tours-i püspök, Szent Márton emlékét őrzi a településnév. A falu határában már az újkőkorra datálható régészeti leletek is előkerültek, bizonyítván, évezredekkel ezelőtt is kedvező feltételeket kínált a táj a megtelepedéshez. Toldi Zoltán tanulmányában megállapította, hogy jelentős emlékeket hagytak az avar megszállás évszázadai, de hasonlóan a honfoglaló magyarok is. Tiszaszentmárton határában a közmúltban végzett ásatások két Árpád-kori falu beazonosításával zárultak. Szentmárton középkori történetét Németh Péter foglalta össze, részletesen kitérve a falu és a szomszédos települések birtokosaira, a nemesek torzalkodásaira, a földesurak olykor hangos perlekedéseire, egymásnak feszülésére. Jakab Attila a tiszaszentmártoni református templom történetét tárja az olvasók elé az írott forrásokra és a régészeti feltárások, többek között a 2001-ben végzett falkép- és falkutatások eredményeire támaszkodva. A Tisza-könyvekben állt egykori erősség töredékes múltjához Sajtos Szilárd gyűjtött adatokat. A várkastélyt a helyi birtokos család, a Losonczyak építhették azzal a céllal, hogy ellenőrizze az eszenyi és szalócai út átkelőhelyeit. A török időkben a szentmártoni vár birtokosa Losonczy Anna volt, akéhez Balassi Bálint Júlia-verseit írta. A Temesvár ostrománál hősi halált halt várkapitány, Losonczy István lányának. Annának alakját a források segítségével már Szentmártoni Szabó Géza idézte fel, és az életrajz részleteit összevetette Balassi lírai önéletrajzában főszerepet játszó Losonczy Annával.

Tiszaszentmárton múltját a reformációtól az első világháború végéig nagy ívű értekezésében Takács Péter tekintette át. Többek között kitért a hanyatlást mutató ké-

ső középkori gazdálkodás helyi jellemzőire, a népesség alakulására, a mezővárosi rang tisztázatlanságára és végül a trianoni békediktátum szentmártoniakat érintő közvetlen következményeire. Ezen a ponton vette fel a történet fonalát Bene János, aki a két világháború közötti évtizedeket áttekintve hangsúlyozta, hogy a Zsurkkal körjegyzőségbe került faluban szerény fejlesztésekre és építkezésekre (községháza, postaügynökség épülete, vasútállomásra vezető út) nyílt mód. A falu lakosságához képest számottevő iparos és kereskedő dolgozott helyben az 1920-as, 30-as években. Böven jutott a második világháború terhéből a szentmártoniaknak, 1944 ősze tetemes károkat okozott a faluban. A közélet 1944 és 1950 közötti alakulását Sallai József tekintette át, a tanácsrendszer és az önkormányzatiság eseményeiről pedig Szabó Éva írt.

Az *Ember és környezet* fejezet nyitótanulmányát Kormány Gyula készítette el tudományos alaposággal. Sorra vette a község földrajzi helyzetét, a felszín formálódását, az éghajlati sajátosságokat és a vízföldrajzi adottságokat. Tiszaszentmárton településképét a XVIII. századig visszanyúlva Kókai Sándor rekonstruálta, ezenkívül áttekintette az infrastruktúra és szolgáltatások jellemzőit. Az eligazodást segítő és a térhez való kötődést tükröző helynevek feltárása, rendszerezése és leírása a nyelvész Révay Valéria érdeme. A kötet olvasói megismerkedhetnek a szerkesztő jóvoltából a Tiszaszentmártoni Református Egyházközség és a helyi iskoláztatás múltjával. Az iskolán kívüli szabadidős művelődés intézményei, a könyvtár és művelődési ház történetét Leskovicz Gáborné foglalta össze. A tárgyi és szellemi néprajz, a néphagyományok helyi jellemzőinek átgondolt bemutatása Bodnár Zsuzsannát dicséri. A fényképekkel gazdagon illusztrált kötet minden honismeretet oktató pedagógusnak, helytörténetet kedvelőnek figyelmére érdemes.

(Tiszaszentmárton, 2014. 274 p.)

Reszler Gábor

KOVÁCS ZSUZSANNA:

Értéktéremtők, jeles személyiségek Rábacsécsényben

A Honismeret című folyóirat gyakorta közöl könyvrecenziókat. Ezek között ritkán lehet olvasni kis lélekszámú helységekből származó, hírességekről szóló összefoglaló munkákat. Ennek oka a kis merítési lehetőség. A kutatási lehetőségek is csekélyek. A kis- és közép-nemesség tagjai a tehetséges gyermekeiket nagyvárosok iskoláiba járatják, ahonnan aztán – jórészt foglalkozásválasztásuk miatt is – más, távolabbi helységekre költöztek. E társadalmi rétegnél volt egy olyan szokás, hogy az első fiúgyermek pap lett, a második orvos, a harmadik pedagógus. Ez jó volt a családnak, a társadalomnak, a gyermekeknek, de ez fokozta a szülőhelyről való elvándorlást. Ugyanakkor megnehezül a pályák nyomon követése is. Ezért is érdemes a kutatásokat megbecsülni, támogatni. A falu emléket állít, tanul a példákából, a tudat alatt is beépíti a jövő megtervezésébe.

E célokot tartotta szem előtt Kovács Zsuzsanna tanárnő, aki nyolc jeles személyiség életrajzát, példateremtését örökítette meg a 88 oldalas mű lapjain. A bőséges képanyag érzékelteti, hogy az egész falu magáénak érezte a feladat minél jobb megoldását. A nyolc személyiség (elhalálozásuk sorrendjébe rendezve) közül hat a

falu szülötte. Kétten úgy kerültek a könyvbe, hogy munkás életüket Rábacsécsényben töltötték, és így járultak hozzá a közösség értelmiségének formálásához, kialakításához. Munkásságuk nélkül a falu szellemisége elszegényedett volna. Természetesen voltak és vannak ma is további jeles személyiségek a falu életében. A szerző a bevezetőben utal arra, hogy munkásságuk bemutatására, annak méltatására egy későbbi kiadványban kerül sor.

Rábacsécsény észak-dunántúli, Győr közeli község. Első említése (1258) alapján Árpád-kori falu. Igazi kistelepülés: lakóinak száma a legutóbbi népszámláláskor (2011) 593 fő volt. Ennek ellenére birtoklásáért komoly összetűzések voltak (Győr nemzetségbeli György, illetve Ders nevű tagjai, pannonhalmi apátság, Cseszneky család, Sibrik család, Szabacsy familia stb.). Ennek oka lehetett a Rába folyó közelsége, kiváló mezőgazdasági lehetőségei, a vidék szépsége. A XIX. századtól mindezekhez hozzájárultak azok az értékeremtő értelmiségiek és családjaik, kik megféleltek a Széchenyi által megálmodott „kiművelt emberfők” fogalmának.

Korábban már említettük, hogy a szerző tervei között szerepel egy további kiadvány megjelentetése, az e kötetből kimaradtak felidézése céljából (szerző alatt természetesen egy támogató csoport értendő, akik segítették a munka minél pontosabb létrehozását).

A kiadvány első szereplője *Sibrik Erzsébet* (Deák Ferenc édesanyja; Csécsény, 1768. március 26.–Sjőrt 1803). A vele foglalkozó szöveges rész 15 oldal, amit több tényező is indokol: a család helyzete, különös tekintettel Deák Ferenc történelmi szerepvállalására. Másrészt a szerző szerint a Sibrik–Deák familia kutatása még korántsem érte el a hasonló családok feltárási viszonyait és mélységét. Eötvös Károly jórészt összefoglalja a család történetét, de inkább szellem-történetet ad elő, tollát nem a kutató tudós pontossága vezette elsősorban. Az biztosra vehető, hogy a család Bajorországból került Magyarországra. A népes familia sok magas rangú politikusot adott az országnak, és számos katonát is feljegyeztek. A család 1527-ben kapta Csécsény helységet, melyet 1636-ban elpusztítottak a portyázó török csapatok. Sibrik Zsigmond 1689-ban a teljesen felégetett és elpusztított Csécsényt újjáépítette és betelepítette. A Sibrikiek jól gazdálkodtak, így a falu is fejlődésnek indult.

Sibrik Erzsébet 20 évesen ment férjhez id. Deák Ferenchez. Négy születe volt, három gyermek korán elhunyt. Sibrik Erzsébet 35 évet élt, temetése Kehidán történt. Itt jegyezzük meg, hogy a közlemény családfaábrái nehezen tekinthetők át, az évszámjelölések számos bizonytalanságot takarnak, alapos áttekintésre szorulnak. Erzsébetről Eötvös Károly mondta a legnagyobb dicséretet. Deák rokonságáról azt írja, hogy az ősök között már meg kellett lennie az elme és jellem azon csíráinak, melyek Deák Ferenc, „a haza bölcese” egyéniségében már teljes „tüneményben állottak elénk”. Sibrik Erzsébet e természettől rendelt feladatának kiválóan megfelelt.

A második tárgyalt csécsényi kiválóság *Molnár Szabó János* (Csécsény, 1728–Szepesváralja, 1804). Édesapja a csécsényi Rába-szakasz vízimolnárainak egyike. Édesanyját korán elvesztette. Eszes és ügyes fiú lévén, bekerült a győri jezsuita gimnáziumba, majd innen Pozsonyba küldték, szintén a jezsuita gimnáziumba, hogy németül is jól megtanuljon, a filozófia és a természettudományok mellett. 1745-ben úgy dönt, hogy belép a je-

zsuitákhoz. Két évig Bécsben tanul, majd Szokolára megy, hogy retorikát és poétikát tanuljon (a jezsuitáknál a jó szónokok kiemelt képzésben részesültek). Itt olyan tulajdonságokat fejlesztettek ki a tanulóknak, mint az öntevékenység, versengés, a nyilvános szereplés. A tanuló filozófiai tanulmányokat folytattak, a francia, a német, a görög nyelvet is meg kellett tanulniuk. Többen a zsidó és más keleti nyelvek tanulmányozását is feladatuk kapták. Grácban filozófiát tanul. Végigtanítja az országot (Sárospatak, Kassa, Esztergom, Buda, Nagyszombat). 1756-ban pappá szentelik. Itt írja meg első könyvét *Régi Jeles Épületekről Kilentz Könyv* címmel. Megkezdte tanári pályáját, 8 évig tanított Nagyszombatban. Tanított retorikát, bölcselést, etikát. 1774-ben – a rend feloszlata után – visszatért Csécsénybe, és lelkipásztori feladatokat látott el. Ekkor ír három könyvet és egy prédikációs kalauzt. 1776-ban a Királyi Akadémiára nevezik ki igazgatónak (egyetemi tanári és királyi tanácsosi címek egyidejű odaítélésével). 1770-ban megkezdődik a nagyszombati egyetem Budára való telepítése. Mindvégig hangoztatta magyar voltát, lemondatták főigazgatói címéről, majd II. József szepesi kanonokká nevezi ki. A következő 20 évben folytonos irodalmi munkálkodás jellemezte; az idő múlásával krónikus betegségek is gyötrik, és 1804. február 15-én legyőzik a nagy munkabírású, az óriási életművet létrehozó természettudóst. Számos tudománynak vetette meg az alapját, mint a fizika (az első magyar nyelvű fizika tankönyv), az építészet (az első magyar nyelvű építészeti munka), a nevelélmélet, dogmatika (négykötetes egyháztörténeti alpmű), a közművelődés (latin nyelven háromkötetes természetrajzot tett közzé: a növénytan, állat- és ásványtan összefoglalása). A külföldi irodalom megismerését tette könnyebbé kortársainak *Magyar Könyvház* címen. 22 évig kivonatolta a külföldi tudosok munkáit (1783–1804): ime az első magyar könyvűjság. Falujában civil szervezet és egy utca is viseli Molnár Szabó János nevét. Műveivel és személyiségével nagy hatással volt hazánk tudósaira, a szellemi élet fejlődésére.

A következő nagy szülött *Csécsényi Svastics Ignác* (Csécsény, 1752–Mosonszentmiklós, 1825). A Svastics család tagjai az egész Dunántúlon ismertek voltak, miután több megyében is fontos közigazgatási tisztségeket viseltek. Ignác apja Svastics György volt, aki ispán volt a Sibrik-birtokon. Ignác a győri jezsuitákhoz járt, majd az 1775–1777 közötti időszakban a győri papnevelde növendéke volt. 1779-től Mecséren plébános, majd a mosonszentmiklósi plébánián tölt el 30 évet, 1825-ig. Itt alkotja meg fő művét, a *Magyarok történelme* című könyvet, mely 3 kötetből állt. Természetesen a nagy mű előtt és után is írt kisebb lélegzetű munkákat. Ezek közül kiemelkedik a *Magyarok esmérete* (1823), mely átfogó képet igyekezett adni a magyarságról (földrajzi környezet, a valláshoz és a hithez való viszony, közigazgatási struktúra, vármegyei rendszer, tudományos eredmények stb.). A szerző megemlíti, hogy a mosonszentmiklósi helyörténetesek is falujuk kiemelkedő személyiségei közé sorolják volt plébánosukat.

A következő ismertetésre kerülő személyiség *Hérics Márton* (Csécsény, 1855–Kisbér, 1910). Iskoláit Csécsényben végezte, majd a győri Papnevelő Intézetben folytatta tanulmányait (1874–1878). Pappá szentelésére 1878. július 8-án került sor. Káplán volt több Győr környéki községben. 1884-ben Bokod község plébánosa lett, majd 1887-ben került Ászárra. Egy öccse született 1865-ben, aki orvos lett, szemészként az Osztrák–Ma-

gyar Monarchia hadseregének főszemesze volt. Márton pap látta, hogy Ászár mindenirányú lepusztultságán feltétlenül segíteni kell (nagy volt a nyomor, rosszak voltak a gazdasági viszonyok, a termelési eredmények még a környező területektől is elmaradtak). Több lépcsőben próbálta az objektív és a szubjektív viszonyokat megváltoztatni, fontossági viszonyok és összefüggések felsorolásaként néhány: új iskola építése, az első magyar falusi takarékpénztár beindítása, téglagyár létrehozása (munkahely, iskola, jövedelemnövekedés stb.), agrártörténeti és technikai könyvek fordítása, pajtszínház beindítása (az Ászáron született Jászai Marival), Tüzoltó Egylet létrehozása, legény- és leányegylet megteremtése. Bécsben is ismerték már a tudós plébánost. 1898-ban I. Ferenc József császár és király 50 éves uralkodói évfordulójára ünnepségsorozattal készültek. Az uralkodó őt jelöltette ki az ünnepi szentmise és szentbeszéd bemutatására. A beszéd német nyelven hangzott el, de angolul, latinul és franciául is összefoglalta mondanivalóját. A beszéd számos kiadást ért meg, így az egész ország olvashatta. Látónoki szavakkal jövődölte meg a világot sújtó világháborúkat. 1907-ben Kisbérre nevezték ki plébánosnak. 1910. május 18-án szepszisben meghalt. Halálának 100. évfordulóján Ászáron emléktáblát avattak.

A következő csécsényi szülött: *Georgievic–Gyürkey György* (Csécsény, 1886–Budapest, 1950) katona és festőművész. Két gyermeke volt, felesége 1934-ben meghalt. Elvégezte a Képzőművészeti Főiskolát, Rudnay Gyula tanársegédjévé választotta. „Sikeres” első világháborús szereplését 1939-től kénytelen volt folytatni alvezetési rangban. Mivel a rábizott munkaszolgálatosok bizonyítható módon éheztek, 15 évre ítélte a második világháború utáni hadbírság, melyet később enyhítettek, de ekkor már a szervezete legyengült, és 1950-ben meghalt. Jeltelen sírból exhumálták, és Győrben temette el családja a családi sírboltban. Festészetének megítélése még várat magára.

A következő bemutatandó személyiség *Szabó Miklós* igazgató, kántortanító (Rábászentmiklós, 1890 – Csécsény, 1953). Elemi iskoláit szülőfalujában végezte, majd a győri bencés gimnáziumba került. Jó tanuló volt, vonzódott a human tantárgyakhoz, nyelvekhez. Orvos szeretett volna lenni, de anyagi okok miatt végül tanítói oklevelet szerzett. 1912-ben pályázott Rábacsécsényben a kántortanítói állásra, melyet elnyert. Tíz gyermeket neveltek fel feleségével együtt, egy három hónapos kisfiuk meghalt. Szabó Miklós tanította a felső tagozatos diákokat, emellett még az igazgatói feladatokat is ellátta. Feleségével fű- és lányénekkart szerveztek, de emellett még levanteoktatást is folytattak. A háború után az utóbbi miatt megbüntették – ráadásul nem értett egyet a tanintézmények államosításával. B-listára helyezték, szolgálati lakásából kiűzték. Egészsége folyamatosan romlott, majd 1953. április 20-án meghalt. 38 évig igazgatót és tanított, nem csoda, hogy mély nyomokat hagyott a falu kulturális-szellemi fejlődésében.

Következő alanyunk *Sólymos Péter* (Vértessomló, 1888–Rábacsécsény, 1954). Sokgyermekes, katolikus német család nyolcadik, utolsó gyermekéént született. A szülők korán meghaltak; a család anyagi lehetőségei csak egy gyermek tanítását tették lehetővé. Gimnáziumba Tatára járt, a tanítóképzőt Győrben végezte. A család eredeti neve Seizefirt volt, ezt Péter magyarosította Sólymosra. 22 évig tanított Csécsényben, úgy, hogy az egész falu nagyon szerette. Tanítói tevékenységét csak a népnevelői munka überelte (tömeges faültetések, hely-

történeti tevékenység stb.). Keze nyomát még sokáig fogja Rábacsécsény viselni.

E kötet utolsó bemutatásra méltó alakja *Sólymos László Szilveszter* (Rábacsécsény, 1920–Pannonthalma, 2006). A Sólymos család első gyermeke volt. A család több tagja tanult Sopronban, egy nagybátyja itt volt bencés gimnáziumi tanár, őt is odaküldte a család, ami kitűnő választásnak bizonyult. 1937-ben leérettségizett, mégpedig kiváló eredménnyel, és jelentkezett a bencés rendbe. Avatása után Bécsben, Rómában folytatott teológiai tanulmányokat, de gyermekkori tüdőbetegsége progrediálni látszott. 14 hónapig szanatóriumi ápolásra volt szüksége, de állapota rendeződött. 1946 és 1950 között tanított. A rendszer úgy értékelte tevékenységét (hit-tanítást!), mint illegális szervezkedést a rendszer megdöntésére, amiért a fiatal papot életfogytiglanra ítélték. Ebből 5 év két hónapot leült – az 1956-os forradalom szabadította ki. 1957-től a Hittudományi Akadémián tanult, ledoktorált, főiskolai tanár lett. Sokféle egyházi munkát végzett. 1988-tól haláláig Pannonthalmán élt. Rábacsécsény 2008 augusztusában ünnepelte a falu irásos említésének 750. évfordulóját. Megemlékeztek dr. Sólymos László Szilveszterről is. Hortobágyi Cirill perjel így emlékezett: „*Szükségünk van szentekre, akikre föltekinthetünk. Szükségünk van vezetőkre, akik nem a változó irányú szélhez igazodnak, hanem sziklára akarnak építeni. Kellenek felelős emberek, akik tudják: szükségse van az embernek, hogy lelkét az Istenhez emelje...*” Sólymos László Szilveszter ennek kiválóan megfelelt.

Ez a könyv egyszerű eszközökkel példát mutat a kitelepüléseken élő helytörténészeknek falujuk értékeinek felkutatására. Mindenkinek ajánlom.

(Kiadó: A Molnár János Egyesület Rábacsécsényért, 2014)

Gesztesi Tamás

NÉMETH CSABA–VARGA LÁSZLÓ:

Egy elveszett zászló nyomában. Tápiógyörgye és Nagymenyver kapcsolatának története

2015. szeptember 19-én rendhagyó, kiállításal egybekötött találkozóra került sor egy kis magyarországi településen, Tápiógyörgyén. Ilyen jellegű ünnepi estekről, megemlékezésekről gyakorta hallani, de a szóban forgó délutánt más miatt is érdemes megemlíteni. A fotókiállítás nemcsak Tápiógyörgyét célozta, hanem egy felvidéki kisvárost is, Nagymenyvert. A fotók a két település baráti kapcsolatát idézték meg az odaérkezők számára. A délután másik jelentős pillanata volt, amikor a két település polgármestere aláírta a „testvértelepülések” közti, s a további közös együttműködésről szóló szerződést. A külföldi megemlékezéseknek, ünnepi esteknek, koszorúzásoknak megvan ugyan a hangulatuk, de mivel gyakran váltja egyik a másikat, hamar a feledés homályába merülnek. Fontosabb és értékesebb viszont az, ha hiteles dokumentumok és hosszas kutatómunka alapján megjelenik egy kézzelfogható monográfia, gyűjtemény, vagy emlékirat, mely pontosan és megmásíthatatlanul rögzíti a történelmi eseményeket, múltbeli élményeket, emlékeket.

A Csemadok Nagymenyveri Alapszervezete és a Torockói Baráti Társaság kezdeményezésére, valamint a helyi önkormányzatok támogatásával két ismert helytör-

ténéz, Németh Csaba¹ (Tápiógyörgye) és Varga László² (Nagymegyér) közös munkáját dicsérve jelent meg egy igényesen átgondolt és megszerkesztett tanulmány, melynek bemutatójára is sor került az említett napon. A könyvet Bihari József, a Pest megyei múzeumok nyugalmazott igazgatója lektorálta és tanulmányértékű elemzéssel ismertette annak értékeit a hallgatóság számára. A kötet a 95 évvel ezelőtti eseményeket, azok történelmi háttérét és utóéletét, illetve a két település kapcsolatát hivatott visszaidézni az olvasó számára. A könyv hitelességét nemcsak a felhasznált dokumentumok, tanulmányok és szakirodalom támasztja alá, hanem „*olyan valós történeteket rögzítenek, amelyek mai hitelét még leirtan, élő visszaemlékezésként hitelesíteni lehet*” – írja Bihari a *Tápiógyörgyei Faluújság*³ helytörténeti rovatában még a könyvbemutatót megelőzően.

A történelmi visszaemlékezés 1938. november 2-ával indul, amikor az I. bécsi döntést követően Magyarország visszakapta Felvidék déli részét, s vele együtt 1 millió 62 ezer, többségében magyar nemzetiségű lakost. Ekkor alakult a *Magyar a Magyarért* mozgalom is, melynek legfőbb célja a visszacsatolt területek integrálása, lelki és anyagi támogatása volt. Ez a felhívás tömegeket mozgósított, hogy bizonyítsák hazaszeretetüket és elkötelezettségüket. Emellett működött még az országzászló-mozgalom is, melynek lényege, hogy különféle szervezetek és intézmények követeként indultak kisebb-nagyobb delegációk azért, hogy 1–1 himzett zászlóval ajándékozzák meg a felvidéki településeket, s a régi-új honfitársakat. A magyar hadsereg katonái, a levették is örömmámorban ünnepezték a visszatérést. Ezt az időszakot méltán említhetjük tehát Magyarország két világháború közötti történelmének legszebb fejezeteként. Ilyen történelmi háttér alapozta meg a két település megismerkedését és egymásra találást, s így jutott el Tápiógyörgye küldöttsége első ízben Nagymegyérre – olvasható mindez a könyv előszavában, Németh Csaba tollából. A második világháború zivataros eseményei okán sajnos feledésbe merültek ezen meghatározó ünnepek emlékei, mígnem 67 év után újra felvette a két község egymással a kapcsolatot, s azóta számos találkozó, rendezvény valósult meg, melyeknek a szóban forgó könyv állít méltó emléket.

¹ Németh Csaba történelemtanár, helytörténész, gyermekkor óta él Tápiógyörgyén. 2006-tól a Torockó Baráti Társaság civil szervezet elnökeként tevékenykedik, melynek fő tevékenysége a határon átvivő magyar–magyar kapcsolatok ápolása. 2010–2014 között a *Tápiógyörgyei Faluújság* főszerkesztője volt, 2006–2010 között az önkormányzat kulturális bizottságának külsős tagja, 2014-től pedig önkormányzati képviselő. Több helytörténeti témájú újságcikk mellett két önálló kiadvány szerzője, ill. társszerzője. Közéleti munkásságának elismeréseként 2011-ben Tápiógyörgye Község Önkormányzatától megkapta a *Tápiógyörgyéért emléklapot*.

² Varga László történelemtanár és helytörténész, 1973 óta él Nagymegyeren (Szlovákia–Felvidék). Közél 35 évig, 2012-ig volt a Csemadok nagymgyéri helyi szervezetének elnöke. Jelenleg a Csemadok Dunaszerdahelyi TV elnökségi tagja és az Országos Ellenőrző Bizottság alelnöke. A szervezetben kifejtett több évtizedes munkájáért 2015 januárjában megkapta a Csemadok legrangosabb kitüntetését, a *Csemadok Élelmű Díjat*. A 90-es évektől a város krónikájának írója, valamint a helyi tájház vezetője. Helytörténeti kutatásai alapul szolgáltak annak a 27 kiadványnak, melyeknek szerzője, vagy társszerzője volt. Ez irányú munkásságáért 2012-ben a helytörténészek országos szervezete, a Pátria Szövetség díjában részesült, 2014-ben pedig megkapta *Nagymgyer Város Polgármesteri Díját*.

³ Faluújság Tápiógyörgye, XXIV. évf. 3. szám, 2015. július, 4. o. ISSN 2062–5324.

A keménykötésű könyv szürkésbarna színe, mintegy megkopott fénykép sejteti a távolabbi múltat, régi emlékek sorát. A könyv borítóján egy fotó látható. Ez a kép ékes bizonyítéka annak a bizonyos zászlóatadási ünnepségnek, melyre 1939. június 6-án került sor Nagymegyeren. Emellett természetesen megannyi fénykép, korabeli térképrészlet, vagy újságcikk tanúskodik a régimúltól, valós, megtörtént eseményekről és a két község kapcsolatának alakulásáról és jelenéről. A kiadvány tartalmát tekintve tíz fejezetre oszlik, melyet a már említett előző vezet be, s a könyv másik szerzője fejezi be azt a zárszóval.

Az első fejezet *Tápiógyörgye történelme* (NCs), melyben a szerző bemutatja a falut, annak földrajzi elhelyezkedését, leírja nevének eredetét, a környéken talált értékes leleteket, jelentős építményeket, s az itt megfordult, vagy élt híres személyiségeket. Teljes képet kapunk emellett arról is, hogy a természeti csapások és történelmi események befolyásoló tényezőivel szemben miként született újjá a falu, hogyan változott a község lakosságának összetétele, milyen jelentős eseményeket, szokásokat tartott, vagy épp tart a mai napig a község közössége. Tápiógyörgye 2005-ben megnyerte a Magyarországi Falumegújítási Versenyt, 2007-ben pedig *A legvirágosabb magyar falu* volt. Jelenlegi arculata, a tiszta és rendezett környezet, valamint a korszerűen felújított épületek kellemes hangulatot nyújtanak az idelátogatóknak.

A könyv második fejezete *A Megyer név emlékei Tápiógyörgyén* (NCs) címet kapta. A Megyer név megjelenését a szerzők visszavezetik az 1200-as évekig, régi, kézzel írott térképek, helyszínrajzok, régészeti leletek és különféle birtoklevelek segítségével. Egy XX. század eleji helytörténeti tanulmányban az egykori települések elhelyezkedését a következőképpen jegyezték fel: „*A tatárjárás idején a község Pokoltanyai Megyernél, a török hódoltság idején pedig báró Megyernél volt, s ekkor több adót fizetett, mint Tápiószele*” – olvasható idézetként a 31. oldalon. Nem véletlen tehát a két község kapcsolata és egymásra találása.

A harmadik fejezet *Nagymgyer történelmét* mutatja be az olvasónak. Varga László helytörténész több munkájában dolgozta fel Nagymgyer történetét, vagy azokat az eseményeket, amelyeket a történelem kereké és a változások befolyásoltak. A szerző először egy nagyobb terület, a Csallóköz földrajzi meghatározásával és természeti környezetének bemutatásával indít. Régészeti kutatások alapozzák meg azt a tényt, hogy már a neolitikum idején is lakott volt ez a terület. A legkorábbi, Nagymgyerre vonatkozó írásos feljegyzések a XI–XII. századból származnak. Érdekes lehet az olvasó számára a város nevének változása, a Mátyásfa fotója, mely alatt a legenda szerint a király sátra állt, a város pecsétje, jelentős épületei és emlékművei, intézményei, a virágzó, vagy épp árvíz sújtotta arculata és fejlődése. A szerző a pezsgő kulturális élet és virágzó időszakokkal párhuzamosan a város lakosait ért megaláztatásokat és elnyomást is kendőzetlenül tárja az olvasó elé.

A könyv negyedik fejezete Nagymgyer történelmének utolsó, csaknem 100 évet dolgozza fel a különféle hatások fényében. A fejezet címe *A trianoni döntés hatása Nagymgyeren*. A várost 1919. január 7-én Csehoszlovákiához csatolták. E fordulat merőben meghatározta további sorsát, lehetőségeit és életét. A terület 1938-as újabb visszacsatolásáról, a területről, sőt, még a lakosok számáról is pontos adatokat közöl a szerző. Ebben az időben alakult meg a „*A Magyar a Magyarért mozgalom Nagymgyeren*”, mely valójában már a következő fejezet címe is, viszont szervesen kapcsolódik az azt megelőzőhöz. Olvashatunk itt a mozgalom célkitűzéseiről, tevékenységéről. Ugyanitt vezeti meg a szerző Turák István

főjegyző nevét, akinek kezdeményezésére Tápiógyörgye község előljárói Nagymenyger városát kívánták segíteni és támogatni. Ez a támogatás meg is történt, melyről az egykori Szent Elzeár zárdaiskola naplója is említést tesz. Ugyanitt látható egy fotó is egy Nagymenygerre került zászlóról, amit sokáig a város esperese, Kovács László őrzött. Egyöntetűen viszont nem derül ki, hogy ez lenne-e az a bizonyos zászló, amelyet Tápiógyörgye hozott ajándékba.

A következő fejezet *Az első nagymenygeri találkozás emlékei Tápiógyörgyéről*, ismét Németh Csaba szerzőtárs munkája. Ebben a fejezetben is szó esik a mozgalom munkájáról és törekvéseiről 1938 után, egy másik nézőpontból. Ennek bizonyosságát látható egy levelezőlap, melyet Szarvas Sándor írt feleségének, egy igazolvány másolata Varró Sándor tápiógyörgyei lakos nevére, mely a felvidéki bevonulásban való részvételt tanúsítja, különféle újságcikkek Tápiógyörgye és más felvidéki városok kapcsolatáról, vagy éppen egy rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyvének másolata. Ugyanitt olvashatunk még a levonték közreműködéséről, melyet szintén egy korabeli dokumentum fotója támaszt alá. Az utazás előkészületeiről, a zászlóátadás ünnepélyes aktusáról a még élők visszaemlékezése segítette a szerzők munkáját.

A hetedik fejezet a nagymenygeriek szemszögéből közelíti meg az előzőekben leírtakat. A fejezet címe *A tápiógyörgyei levonték látogatása Nagymenygeren* (VL). A szerző itt is megfelelő mennyiségű korabeli dokumentummal támasztja alá a két település közti kapcsolat alakulását fotók, beszámolók és levelek segítségével. A történetek leírása szinte egybeolvad, s az olvasó észre sem veszi, hogy immár a következő fejezethez érkezik: *Egy elvesztett zászló nyomában*, mely egyben a kiadvány címe is. Ebben a fejezetben Varga László a két település aktív kapcsolatát, a közös projekteket és eseményeket szedi rendszerbe. A fotók, az együttműködési szerződés, vagy az események táblázatba (2006–2013) szedése segíti az olvasót. A feldolgozott „nyolc év alatt 45 találkozást és közös rendezvényt sikerült a két szervezetnek megvalósítani, ebből 25-öt Nagymenygeren illetve 19-et Tápiógyörgyén és 1-et Torockón.” (128. o.)

A kiadvány két utolsó fejezete szintén Németh Csaba munkája, melyben az előző gondolatmenetet lendíti tovább: *A kapcsolat folytatása Tápiógyörgyén* címet viselő fejezetben, melyet történelmi tényekkel, az adott körülmények és lehetőségek felvázolásával és újabb ismeretekkel tesz érthetőbbé és érdekesebbé. Olvashatunk itt a kapcsolat újrafelvételének minden lépéséről, a kezdeti nehézségekről, a baráti fogadtatásról és a közös ügyszó való pozitív hozzájárulásról. A két település egymásnak is bemutatkozott, s a későbbiekben nemcsak az önkormányzatok, hanem a civil szervezetek, az egyházak képviselői, kultúrcsoportok, sportolók is bekapcsolódtak a közös projektekbe. A két település baráti, illetőleg testvérkapcsolata jelenleg gyümölcsöző, s az összegyűjtött és leírt események egyre közelebb hozzák egymáshoz a lakosokat is. A kapcsolat újrafelvétele, elindítása már megtörtént. Mindkét fél arra törekszik, hogy ez a közeli és távoli jövőben is így maradjon. Erre a tényre utalnak a szerzők az utolsó fejezetben, melynek címe: *Az ifjúságba vetett reményeink*. Mindketten fontosnak tartják a kapcsolat kibővítését a fiatal generáció irányába is. Ilyen meggondolásból látogattak el a tápiógyörgyei gyerekek Nagymenygerre és viszont. Az így szerzett élményeket támasztják alá azok a levelek és beszámolók, melyek helyet kaptak a könyv eme fejezetében.

A kiadvány zárszava Szabó Dezső gondolatával indul: „*Minden magyar felelős minden magyarért*”, mely valójában az egész könyv mottója is lehetne. A szerzők bizakodva tekintenek a gyümölcsöző jövő felé, melynek

megalapozását ők is segítették az események pontos fel-táráásával és összegzésével. A mellékletben további összegyűjtött anyagokból, levelek sokaságából, oklevelek, meghívók másolatából, fotók sorozatából, illetve újságcikkekből szemezgethet az olvasó. Mint ahogy azt a könyv recenziójának bevezetőjében már megírtam, a hivatalos könyvbemutató Tápiógyörgyén 2015 szeptemberében megtörtént. Ezúton köszönöm meg e nemes és átfogó kutatómunkát a szerzőknek.

(Kiadja: Tápiógyörgye Község Önkormányzata, Nagymenyger Város Önkormányzata, Tápiógyörgyei Torockó Baráti Társaság és a Csemadok Nagymenygeri Alapszervezete, 2015. 213 oldal. ISBN 978-963-12-3022-2)

Orsovics Yvette

BABAI DÁNIEL–MOLNÁR ÁBEL–
MOLNÁR ZSOLT (szerk.):

„**Ahogy gondolja, úgy veszi hasznát**”
Hagyományos ökológiai tudás és gazdálkodás
Gyimesben

Több tucat Gyimesről és népéről szóló történelmi, néprajzi, nyelvészeti kiadvány között alig néhány foglalkozik a tájjal, a növényvilággal, az itt élő embereknek évszázadok óta megélhetést nyújtó természettel. Ezen kevesek közül is kiemelkedik az, amiről itt szeretnék írni.

A gondosan szerkesztett, gazdagon illusztrált és jó érzékkel összeállított könyv alapvetően öt részből áll.

(1) A *Bevezetés* tartalmazza a szerzők „*hagyományos ökológiai tudás*” fogalmára vonatkozó nézeteit. Ez alkalommal idézik Györffy István néprajztudóst, aki – talán éppen Gyimesre gondolva, hiszen járt itt is –, azt írja sokaktól idézett, de kevesektől követett *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* című „röpiratában”: *a tanult ember többnyire el sem akarja hinni, hogy van olyan népi tudás, ami nem külföldről szállt le a néphez, hanem önmagától termelte, vagy ősi hagyományként örzi, mégis létezik*. A könyv célja, szerzőinek szándéka szerint éppen az, hogy „*bemutassák ezt az ökológiai tudást egy működő tájban, ahol az extenzív tájhasználat és a háttértudás-ként szolgáló hagyományos ökológiai tudás, valamint a tudás-átadási mechanizmusok még élnek, és így működésükben, folyamatukban megismerhetők*”.

Rendkívül érdekes megállapításokat olvashatunk a *hagyományos ökológiai tudás összegyűjtésének módszertanáról*. Hiszen itt a *természetismeret* tudásanyagát kell néprajzi és/vagy kulturális antropológiai eszközökkel összegyűjteni. Az „iskolázatlan” emberek pedig többnyire nehezen fogalmazzák meg azt, ami számukra természetes, amit szinte ösztönösen, génjeikbe kódolva végeznek. Pedig ezzel a tudással voltak képesek az elmúlt 2–3 évszázad során „öserdőből” kultúrtájává változtatni ezt a „Patakországot”, és a megélhetésük alapját jelentő állattenyésztés érdekében fenntartani a legelők és a kaszálók optimális arányát, egymást kiegészítő termőképességét. Ezeknek ugyanis évről évre egyensúlyban kellett lenniük, hiszen a jóság az esztendő – rendszerint kisebbik – felében a *reglőknek* nevezett legelőkön táplálkozik. Régen úgy mondták, hogy *addig kell enni adni az ökörnek, amíg a bükkfa ki nem levelezik*. Újabbban azonban egyre többen tartják a szarvasmarháikat egész nyáron istállóban, aminek oka részben a lakosság előregedése, ami felborítja a legelő és kaszáló területek közti ha-

gyománys egyensúlyt; részben pedig a Nyugat-Európában való munkavállalás, ami az állatállomány fokozatos csökkenésével jár. Így aztán, mint a szerzők helyesen megállapítják: manapság „a kaszálók és a legelők meginult felhagyása alakítja a táj képét”.

(2) A könyv második nagyobb egysége azt a szám szerint 140 különböző élő- és termőhelyet mutatja be, amit a gyimesi csángó emberek ismernek és számon tartanak. A tájban a tudós kutatók eddig 621 növényfajt találtak, s ebből a Gyimesben élők 309 fajt tudnak megnevezni, tehát az itteni növények mintegy fele személyes ismerősük. A népi növényismeretre általában jellemző ugyanis, hogy az olyan növénynek, amit nem használnak valamire, az esetek túlnyomó többségében még nevet sem adnak. Ezzel a 621 növényfajjal az egykori erdők helyén kialakított gyimesi kaszálórétek Európa növényfajokban leggazdagabb élőhelyei közé tartoznak; egy 4x4 méteres kvadrátban a kutatók a „jó” kaszálókon 60–70 növényfajt találtak, a „legfajgazdagabb” kaszálókön pedig 81 edényes növényt azonosítottak. Ezt a tájhoz igazodó páratlan *biodiverzitású* (biológiai sokféleségű) állapotot csak az itt kialakított, hagyományosan extenzív tájhasználatlalt lehetett megtartani. Gyimesben jelenleg is kétféle kaszálót tartanak fenn és kezelnek, mégpedig a *bennvaló* és a *kinnvaló* kaszálókat. Az úgynevezett *kinnvalók* az értékesebb gyepek, társulásaik a legnagyobb fajgazdagságúak, trágyát sohasem kapnak, természetes módon újulnak és maradnak fenn teljes gazdagságukban. Itt található a legtöbb gyógynövény, itt sarjút nem kaszálják, de az ősszel felnövő *tollókat* legeltetik. A *bennvaló* kaszálókat viszont többé-kevésbé rendszeresen istállótrágyázzák, ezek nagyobb mennyiségű, de értéktelegebb szénát adnak, s kedvező időjárás esetén kétszer is megkaszálhatók.

A kaszálókkal szemben a legelőterületek visszaszorulóban vannak, a már említett okok miatt. A *reglőként* vagy *nyárolóként* hasznosított részeket a kaszálókhöz képest rosszabb termőképességű helyeken alakították ki, mégpedig három szinten: a településhez legközelebbiekre naponta kijárnak a marhák, de az esti és a reggeli fejésre hazamennek és istállóban éjszakáznak; a falutól távolabb eső *kalibás* zónában a tehének az ott felépített istállóban éjszakáznak és ott is fejkik őket; végül a legmagasabb gyepeken a juhokat legeltetik az *esztenáknak* nevezett fejtőhelyek környékén. Ezekre a több család közös tulajdonában lévő *reglők*re a hagyományos szokás-jog szerint hajtották az állatokat, ami öröklődött és mindenki számon tartotta.

A *kinnvaló* és a *bennvaló* kaszálóknak, valamint a különböző *reglők*nek megvoltak és jórészt még ma is megvannak az ökológiai hagyomány szerint létrejött és fennmaradt növényei és növénytársulásai, amiket a szerzők nagy körültekintéssel és háttértudással vesznek számba és mutatnak be. Természetesen idővel ezek az ökotársulások is változnak, ami sajnos rendszerint nem jár a minőség javulásával.

A gyimesi élő- és termőhelyek harmadik területét jelentik a szántóföldek. Ezeknek köre – érdekes módon – az elmúlt fél évszázad során visszaszorult. Különösen a gabonafélék termesztését váltotta ki leadott állatok után kapott gabona, a bolti kenyér és a sertések, baromfi számára vásárolt táp, amit természetesen a gyimesi lakosság egyre nagyobb arányú bérmunkássá válása és bizonyos kényelmi szempontok tettek lehetővé. Idővel azonban a gyimesi szántók legtöbbje veteményessé és pityókaföld-dé zsugorodott, esetleg még pillangóstakarmányt ter-

mesztenek az egykor kenderet, búzát, árpat, rozsozt termő szántóföldeken. Ez a folyamat azzal is járt, hogy az egyre kisebb szántókra egyre több trágya jut, ami persze hasznára van a sovány gyimesi földnek. Hasonló okokból a belső kaszálóokra is több *ganyé* jut, mint korábban.

A felhagyott szántóföldekről számon tartják, hogy ott jó ideig kiváló minőségű és nagy mennyiségű széna terem a korábbi rendszeres trágyázás hatására. Ezzel szemben a burgonya monokultúrában való termesztése hamar és egyoldalúan kimeríti a sovány gyimesi földet, ezért amikor csökken a termés, felhagyják és új területet fognak be burgonyatermesztésre.

(3) A harmadik nagyobb fejezetben a szerzők végigpörgetik az *extenzív gyimesi gazdálkodás éves rendjét*. Ennek lényege, hogy a kaszálót több, a *reglőt* kevesebb munkával, de folyamatosan rendben kell tartani. *Mindenknek kell a kúrálás* – mondják. Mert a táj még nem felelte egykori mivoltát, s elég akár egy évtizedes elhanyagolás, a gyepek beerdősülnek, a kaszálók elbokrosodnak, egyre nehezebben kaszálhatók. Ez ellen pedig csak a rendszeres fenntartással lehet védekezni: a *kaszálókat kaszálással, a legelőket legeltetéssel lehet fenntartani*. Persze emellett azért még akad egy s más tennivaló, s a szerzők jó érzékkel veszik számba a havasi gyepegzálkodás csínját-bínját. A belső kaszálókra 2–3 évente trágyát hordanak, amit aztán tél végén, mikor eltakarodik a hó, a hátára fordított boronával *elsúrlatják*. Tavasszal a kaszálókat és a legelőket *takarítani* kell: elvakarják a *féregtűrés*okat és a *hangyaboly*okat, arra törekszenek, hogy a kaszáló minél simább, egyenesebb legyen. Ősszel pedig a gyepeire hullott ágakat, avart, követ kell eltávolítani. A legelők, esetleg a kaszálók folytonossági hiányait, sérüléseit az etetett szénáról lepergett és a jászolban összegyűlő *szénamurha* elterítésével, begereblyésével gyógyítják. Mások a felhagyott kaszálók begyepesedését gyorsítják ezzel a módszerrel. A könyv szerzőinek felmérései szerint a gazdaságonként évente kikerülő – pontosabban visszakerülő – 4–5 zsáknyi *murha* gyepegregaráló hatása „*komoly szerepet játszott a gyimesi, antropogén eredetű, erdőtermőhelyen kialakított gyepek fajgazdagságának megeremítésében*”, s tegyük hozzá: fenntartásában. Mert az erdő folyamatosan igrékszik visszavenni azt, amit a Gyimesbe települt ember elhódított. Résen kell tehát lenniük a csángóknak, nem szabad kegyelmezniük egyetlen gyepeen nőtt facsetének sem. Ezért mondják errefelé, hogy a jó gazda kötelessége, hogy „*a fejsze mindig a karján legyen, ha a reglőn jár*”.

(4) Összefoglalva: a könyv tehát jól szerkesztve, érthető nyelven, gazdagon illusztrálva mutatja be, hogy „*milyen nagyszerű tudás birtokában gondozzák a gyimesiek a megélhetésüket adó tájat*”. „*Ismerik a táj flórájának felét, több élő- és termőhelytipust különböztetnek meg, mint bármely más, eddig vizsgált közösség a világban, és rengeteg tapasztalattal, adattal rendelkeznek az általuk ismert fajok populációdinamikájáról*.” Továbbá „*nemcsak a változásokat érzékelik, hanem sok esetben a változások hátterét, okát is meg tudják nevezni, ami azért nagyon fontos, mert így tudnak közbeavatkozni, hogy a megélhetésüket esetleg hátrányosan érintő folyamatokat megállítsák, a negatív hatásokat kiküszöböljék*”.

Természetesen ez a kezünkben lévő könyvből megismerhető, extenzív tájhasznosítás éppen úgy ellentmondásokkal terhelt, és rendkívül törekeny, mint a hagyományos népi kultúra: a népművészet, a népzene, a népi épi-

tészet, a népviselet, a népi táncművészet világa. Hiszen minden, a globalizáció által különösképpen stimulált tényező – fogyasztás- és élvezetközpontú életvitel, mesterségesen befolyásolt izléstörzslés, gátlástalan haszonelvű gondolkodás, idegenektől átvett divathullámok – ellene hat mindennek, ami hagyományos érték, ami tájhoz és etnikumhoz kötődik, és felszínre hoz mindent, ami talmi, „időszerű” – vagyis időleges –, ami a vélt vagy valóságos kényelmet szolgálja. Emiatt veszett el, vagy szorult alkalmi színpadokra az elmúlt évszázad második felében a gyimesi viselet, a folklór és az itt élő emberek saját kultúrájának számos eleme. És ezért kerül egyre inkább szembe a gyimesi emberek hagyományos ökológiai tudása napjaink egyre tájidegenebb gazdasági szemléletével, de még a manapság divatba jött, sokszor átgondolatlan „támogatási rendszerek” céljaival, vagy éppen céltalanságával is. Külön ellentmondás, hogy a gyimesvölgyi biodiverzitás (élőhelyi sokféleség) és az ezt fenntartó földhasznosítás gyakran számos állat- és növényfajnak nyújt rejtőzködési és szaporodási lehetőséget, de az EU „támogatási” szisztémái sajnos veszélyeztetik a tájhasználat hagyományos sokféleségét. Ez a nyilvánvalóan más térségekre kitalált támogatás ugyanannyit fizet a kaszálók és a legelők fenntartására, ami sajnálatosan gyorsítja a kaszáló–legelő váltás folyamatát.

Mint a könyv szerzői megállapítják, a 2007-ben indított támogatási rendszer következményeként Romániában már csak a kaszálóterületek 12 %-át kaszálják. Gyimesben szerencsére még jobb a helyzet, de a gépesítés előrehaladta előrevetíti árnyékát a síkabb és könnyebben megközelíthető területek egyre intenzívebb művelése, a távolibb és meredekebb helyek felhagyásának veszélye. A legnagyobb veszély azonban a tudós szerzők szerint – „az EU tejtermékekre vonatkozó, mondjuk ki, ellenségesen szigorú szabályozása”, amely ellehetleníti a Gyimesben alkalmazott, korábban jól működő, kalibázó szarvasmarhatartást és tejtermék-előállítását.

(5) A könyv függeléke a gyimesi növényneveket tartalmazza, azok tudományos (latin) nevével együtt. Ezt követi a függelék második részében a gyimesi növény-élőhelyek listája, mégpedig helyi megnevezésükkel és az élőhely pár soros jellemzésével. Végül impozáns tétel-számú irodalomjegyzék zárja a könyvet.

Halász Péter

GAÁL ATTILA–HADIKFALVINÉ MÁNYOKI ELZA:

„Embersorsok a viharban”. Nagymányokiak az 1026-os lágerben

„Wir sitzen bei einander
und haben einander so lieb,
erheitetern uns das leben
doch wenn es auch manchmal so trüb.”

(Mi most együtt ülünk
és szeretjük egymást,
megvidamítjuk egymás életét
akkor is, ha néha szomorú.)

(Grill Krisztina)

Nem kis meghatódottsággal vettem kézbe 2015 augusztusában az akkor még kéziratban létező 440 oldalas kötetet. Gaál Attila nyugalmazott régész kért meg e kötet szerkesztését a bemutatójára. A kéziratot azonban, amely el-

ső pillantásra nem tűnt könnyed, nyári olvasmánynak, az elkövetkező napokban nehezen tudtam letenni, s a könyv tanulmányozása közben rögtön megállapítottam, hogy ismét jelentős alkotással bővült Tolna megye honismereti irodalma. A kötet, amely 2015. augusztus 20-ra meg is jelent impozáns, szép kivitelben, nyugodtan mondható hiánypótló kiadványnak.

A könyv Nagymányokra, Tolna megye déli részén, a Bonyhádi járásban található 2300 lakosú bányász kisvárosba repít minket, a tárgyalt időszak – 1945–1949 – a „malenkij robot” települési történetébe kalauzolja az olvasókat. A könyv szerzői Tolna megye neves kutatói: Gaál Attila, a Wosinsky Mór Megyei Múzeum nyugalmazott igazgatója, Hadikfalviné Mányoki Elza nagymányoki helytörténész. A két szerző évekig dolgozott együttesen, hogy az elhurcolt nagymányokiak, s különösen egy család, a Guth család, s leginkább Guth Jánosnak a dombázi 1026-os lágerben töltött éveinek emlékeit állítson. Hucker Ádám családfakutató hívta fel Gaál Attilák figyelmét arra, hogy tudomást szerzett egy naplőgyűjtésről, amelyet Guth János készített több mint hároméves kényszermunkája idején. Az 1983-ban meghalt Guth János feltevése örízta a naplőket, a legkritikább esetekben mutatta meg azokat, ebben közrejátszott a mai Ukrajna területén fekvő lágerben átélt szörnyűségek emléke, a táborban belésulykolt és haláláig magáért és a családjáért érzett félelem. Mindenesetre így sikerült ezeket az egyedülálló kordokumentumokat a tilalmas években is megőriznie.

Guth János naplőinak feldolgozására lányától, Guth Erzsébettől kaptak írásbeli engedélyt, hozzájárulást a szerzők. A 11 napló és köztük azoknak a leveleknek Guth János által történt másolatai, melyeket szülőföldjére, családtagjainak írt, 1100 oldal terjedelműek. A naplőket kis részben iskolai füzetlapokra, nagyjából a lágerkonyhán szerzett kanadai konzervpapírokból álló, rézdróttal összefűzött tömbökre tintacseruzával, tintával írta a főként konyhán dolgozó Guth János. Nagy örömmel szolgált, amikor a könyv általam vezetett szerkesztői bemutatóján kezembe vehettem ezeket a kincseket. A naplők egy német nyelvű, német ajkú, egyszerű, de nagyon intelligens és okos parasztember írásai, melyeket Guth János egy bőrdönd alakú, a dombázi füzében készült és hazautazása előtt önmaga által kettős fenékrésszel ellátott fa utazóládában, annak fenékrészében titkon hozott haza. A naplők oldalai gyakran elmosódtak, az apró betűk elolvasása és átmosolása, sokszor értelmezése nehéz feladat volt a szerzők számára. A közreadás során azt az alapelvet követték, hogy a Guth János által elküldött nyelvhelyességi és helyesírási hibákat nem javítják, mert ezzel elveszne, illetve sérülne a feljegyzések eredeti hangulata. Gyakran váltott német nyelvre mind a levelek, mind a naplőfeljegyzések esetében. Főleg a lágeréletnek utolsó szakaszában láthatunk erre példákat, amikor érzelmi szempontból fontos gondolatokat fogalmaz meg a hazájától távol élő ember. Ezeket a szerzőpáros először német nyelven, majd zárójelben magyar fordításban is közli. Ugyanakkor gyakran használ Guth János orosz szavakat (tárgyak, ételek, események, helységek nevei), ez az orosz nyelvi környezetben eltöltött évek miatt tökéletesen érthető is, a szerzők meghagyták a szavak – sokszor nem is sikerült a feloldásuk – eredeti formáját.

A könyv nem tekinthető tudományos feldolgozásnak, hanem ahogyan a szerzők nevezik: „csupán egy forráskiadvány”. Csupán? Az alkotás nagy része valóban forrá-

sok gyűjteménye, ugyanakkor a szerzők a könyv előszavában végigkövetik a „malenkij robot” elrendelését, a lakosság, a családok utazását, sőt, bepillantást nyerhetünk Guth Jánosnak és néhány sorsrársának családi vonatkozásaihoz is. Az alkotók nem tekintik sem feladatuknak, sem pedig céljuknak, hogy a „malenkij robot” okait, történelmi eseményeit bemutassák, hiszen ezeket a völgyeségi körzetet illetően már alaposan feldolgozták. Ugyanakkor a könyvvégi irodalomjegyzék feltünteti a korszakra és a Völgységre vonatkozó felhasználandó legfontosabb szakirodalmat. Nyilván egyszerűbb lenne egy összszegést kapni a „malenkij robot” régiós történetére vonatkozóan e kötetből, de érthető a két szerző célja, hogy a könyv szakirodalmi hivatkozásai elegendő útbaigazítást jelenthetnek az olvasók számára. A könyv alkotói azonban fontosnak tartják, hogy a nagymányokiak elszállításának közvetlen történelmi előzményeit leírják, felhasználva Guth János naplóinak elhurcolásuk körülményeire vonatkozó egyes utalásait.

A mű előszava eligazítást ad a Guth család történetére vonatkozó adatokkal kapcsolatosan is, s a szerzők készítettek egy családfát is a családi kapcsolatokban történő könnyebb eligazodás céljából. Megtudhatjuk, hogy az 1908-ban született Guth János az öt gyermek közül a legidősebb, így a családi gazdaság örököse, annak továbbvivője. Ennél fogva csak elemi iskolai tanulmányokat véggezhetett, azokat azonban igen magas színvonalon, az irgalmasrendi nővéreknél sajátíthatta el. Németes precizitással végzi munkáját a táborban és később, hazatérve elfogadja, vagy inkább igazodik a megváltozott politikai körülményekhez, s a családja összetartása és fenntartása céljából a termelőszövetkezetben középvezető lesz. Meggyőződése volt ugyanis, s ez a naplók olvasása során is egyértelmű lesz, hogy a családot egyben kell tartani, bármi áron. Jánoson kívül megismerjük a kötet tanulmányozása során a családtagokat, testvéreit: Erzsébetet, Máriát, Pétert, aki pap lett, így a naplókban a szerzetesi nevében, Gilbert néven említi őt Guth János. A negyedik testvér, Ferenc sem került el a „malenkij robot”-ot, János és Ferenc szeretetteljes kapcsolata, összefogása a lágerben gyakran mutatkozik meg a levelek és naplók olvasása során. Guth János a táborban igyekszik maga köré gyűjteni egy csoportot, a rokonokból, közeli ismerősök közül kiválasztott „*pót család*”-ot. Hoffmann Katalin, Grill Krisztina (az ő versét olvashatjuk a bevezetőben) és Rosenthal Anna tartoznak a legszűkebb baráti körébe, s rajtuk kívül gyakran más nagymányokiak is részt vesznek a közös énekléseken és beszélgetéseken. Az ő élettörténetüket is ismertetik a szerzők.

A kötetből megtudható, hogy a német lakosok kijelölése a szovjet hadvezetés 1944. december 22-én kelt 0060-as számú parancsa alapján történt. A parancsnak a völgyeségi járás községei számára megfogalmazott változata a „*hátországban kijelölt munkára*” kötelezte a német származású, munkaképes lakosságot. A bonyhádi járásközpontozhoz tartozó településekre vonatkozó hadparancsot 1945. január 1-jén szövegezték meg, és még aznap eljuttatták Nagymányokra. A lakosokat két csoportban szállították el Bonyhádról Bátaszéken át Bajára (január 2-án és 6-án). A második listán szerepeltek a magukat korábban magyarnak valló német lakosok, így Guth János és két testvére is. Ökrös szekéren haladtak Bonyhád felé. Ekkor még el tudott volna szökní Guth János, Mária nevű testvére ugyan visszazökött, János azonban nem így tett, mert nem akarta magára hagyni Ferenc nevű testvérét, sajnálta volna csomagjainak elvesztését, il-

letve hitt abban, hogy valóban csak tizenöt napi mezőgazdasági munkákról van szó. Hitt és remélt. Január 9-én a következőképpen fogalmaz Guth János: „*Láttam a múltat, ami oly szép és jó volt, és láttam magam előtt egy bizonytalan sötét jövőt.*” Január 10-én azonban a remények végleg szertefoszlottak. Ezen a napon 160 nagymányoki férfi kényszermunkást számoltak össze, vagonokba hajtották őket. 35-en voltak egy vagonban, Guth János lett a vagon parancsnoka. S elindult a vonat a havas, hideg időben. Az utazás január 11-től február 1-ig tartott (fő állomások: Szabadka, Szeged, Zsombolya, Temesvár, Segesvár, Brassó, Jasi), amikor is megérkeztek a Sztalinótól kb. 80 km-re keletre fekvő Sznyezsnoje 32-es bányájának állomására.

A kötet legnagyobb részét (pp. 25–368.) a naplók teszik ki, az első napló az 1945. január 7-i események ismertetésével kezdődik, s az utolsó az 1948. júliusi 24-i szívszorító hazaérkezéssel ér véget. A több mint 300 oldal nehéz olvasmány: egy tisztességes ember vallomása egy nem tisztességes világról, egy olyan világról, amelyet ő maga nem ért, nem érzi méltányosnak, mégis alkalmazkodnia kell hozzá. Megpróbálja túlélni a lágerben töltött 3,5 évet, érzésem szerint nem maga miatt, hanem a családja, környezete, az említett baráti kapcsolatai miatt, s e nehéz helyzetben segít egy olyan világ kialakítása, amelyben a valóság és a képzelet egybefonódik. Az írás nyomán egyértelműen látszik, hogy kialakít egy fent említett szűk baráti, rokoni kört, egy számára fontos külső világot, s egy belső világot, az írást. A folyamatos alkotás révén kiírja magából a fájdalmait, betegeskedéseit – „*Heverek az ágyamon fáj a fejem és nem érzem jól magam, ilyenkor érzi az ember hogy milyen elhagyatott*” (1946. szeptember 16.) –, az ünneplés és boldogság nélkül eltelt mindennapokat és ünnepeket, a sorsának bizonytalanságát, az indulatait, a mindennapi értelmetlen, felfoghatatlan halálokat, a félelmeit és vágyait. Félelmeit: fél a haláltól, félti az otthon maradtokat a kitelepítéstől, a családtagjait, három gyermekét, imádot feleségét a mindennapi nehézségektől, fél a családi gazdaságban a férfikéz kiesésétől. Fél attól is, hogy sohasem látja viszont szeretett édesapját, mint ahogyan ez be is következik. S mire is lehet vágyakozni egy ilyen helyzetben? Mindenekelőtt szeretné viszontlátni szülőfaluját, együtt lenni, egyszerűen élni drága családjával, szinte egy idealizált település jelenik meg az olvasók előtt: „*... Az én gondolatom, az én vágyam, az én mindenem, elszáll arra messze-messze, a lemenő nappal nyugatra egy kis faluba, amelynek közepén kiemelkedik a többi házakból a kis templom tornyával az ég felé mutatva a keresztet, a torony csillingelő harangjai hányszor hívták imára a népet, ünnepi alkalmakkor milyen szépen milyen ünnepélyesen tudtak csengeni, az esti homályban pedig felhívták az emberek figyelmét az »Ave Máriára« amely után minden hívő jóra való embernek következett a nyugalmas éjszaka...*” (1946. június 29.). Legtöbbször szűk családját hiányolja, együtt szeretne ünnepelni szűkebb és tágabb rokonaival, szeretné, ha minél több információ, hír érkezne az otthon maradtok életéről. S mindezek közben utálagosan feljegyzi az utazásának körülményeit, naprakészen megőrökíti a haláleseteket, temetéseket, tárgyilagosan megőrzi a halottak neveit, listát ír a hazatérőkről, a más táborokból érkezőkről, a munkafolyamatokról, a munkák jellegéről. Ez megnöveli a naplók forrásértékét. S hogy hogyan tudta mindezt megtenni? Mi vitte előre e nyíltszívű, őszinte, segítőkész embert abban,

hogy hazatérhessen? Három támasza: mindenek felett istenhite, vele született intelligenciája és kitarítása.

A könyv utolsó egységében, az utolsó hetven oldalon olyan anyagok olvashatók, amelyek a naplókából kimaradtak, hiszen a szerzők a munka előrehaladtával, nap mint nap újabb információkra bukkantak. Így előkerültek újabb naplótörödékek, fényképek, feljegyzések. Kutatásaik során kapcsolatba kerültek túlélők rokonaival, hozzátartozóival, akik kiegészítették, illetve megerősítették a naplókban olvasottakat. Közülük is azokat a részleteket, információkat emelték be a kötetbe, amelyek Guth János ottani közeli baráti és rokoni köréhez köthetők. A nyolc mellékelthez tartozik Guth Ferencnek, Guth János testvérének tábori levelezése, Grill Krisztina levelezése, fényképei, hazatérésének dokumentumai, a már 1946-ban hazatért rokon, Drüsler Pál visszaemlékező naplója, Wusching József, Glöckler József, Baumgartner Magdolna, Bayer Péter nagymányoki internáltak visszaemlékezései, dokumentumai, fényképei. Az első függelék pedig bemutatja azokat a konzercímkeket, azoknak öt változatát, amelyeket ebben az időszakban a kanadaiak küldtek a Szovjetunióba, s amelyeknek leáztatásával Guth János íráshoz alkalmas anyagot nyert magának. A függelékbe került a fényképek jelentős része. Ha valami kifogásolnivalót megjegyezhetünk ezen tartalmas, impozáns kötetrel kapcsolatosan, az a fényképek, a fényképek

minősége. Érdemes lett volna néhány színes fotóval díszíteni a kötetet. De elképzelhető, hogy a fekete-fehér fényképek kifejezik, hangsúlyozzák a téma komorságát, az érintett emberek szomorúságát.

A kötetnek két bemutatója volt, az elsőre Nagymányokon került sor 2015. augusztus 20-án, ünnepélyes keretek között, a leszármazottak gyűjűjében, a másik könyvbemutatót 2015. október 8-án Szekszárdon tartottuk. Ez utóbbi esemény diszvendége volt Havasi János, a párizsi Magyar Kulturális Intézet igazgatója, a Duna Televízió „*Sírjaik hol domborulnak*” című dokumentumsorozatának főszerkesztője. Az októberi könyvbemutatót a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület, a Wosinsky Mór Megyei Múzeum, a Nagymányoki Német Nemzetiségi Önkormányzat szervezte. A kötet a Kerényi Nyomda nyomdaipari terméke, megjelenését támogatta a Bethlen Gábor Alap és a Nagymányoki Német Nemzetiségi Önkormányzat.

A könyvet jó szívvel ajánlom mindazoknak a kutatóknak és érdeklődő laikusoknak, akik fontosnak tartják, hogy alapos és gondos munkával készült forráskiadványokkal egészítsük ki az egy-egy korszakról készült tudományos munkákat, feldolgozásokat.

(Kerényi Nyomdaipari Kiadó és Kereskedelmi Kft., Nagymányok, 2015)

Gesztesi Enikő

Honismereti Bibliográfia

Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére. Szerk.: *Jakab Albert Zsolt – Kinda István.* Kriza János Néprajzi Társaság – Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum. Kolozsvár 2015. 1079 old. – *Paládi-Kovács Attila:* A 60 éves Pozsony Ferenc köszöntése; *Paládi-Kovács Attila:* Erdélyi János és a Magyar Tudós Társaság/Tudományos Akadémia; *Kemecsi Lajos:* Az új Néprajzi Múzeum – szándékok, tervek, vágyak; *Cseri Miklós – Sári Zsolt:* Az idősíkok tágulása a szabadtéri múzeumokban; *Balázs Géza:* Nyelvészeti muzeológia, nyelvmúzeum – elmélet és gyakorlat; *Voigt Vilmos:* Etnoszemiotika – különös tekintettel Délkelet-Európára / a Balkánra; *Horváth István:* Múltbeli pillanatkép Erdély nyelvi rendjéről – Az erdélyi többnyelvűség jellegzetességei 1880-ban; *Borsos Balázs:* Moldva népi kultúrájának területi tagolódása a Magyar Néprajzi Atlasz térképeinek számítógépes feldolgozása fényében; *Hála József:* Plágium, hibák, tévedések – kritikai és önkritikai megjegyzések kalotaszegi házasságizokás-leírásokhoz; *Bura László:* Csángóföldi élményeim 1953-ban; *Vargyas Gábor:* És a megafon megszólal...Nem menekülhetsz! – Személyes jegyzetek terepmunkámról; *Lajos Veronika:* Mozgásban a világ. A több színterű etnográfia kérdése; *Viola András:* A népi kultúrahasználatának módjai és kontextusai a világhálón; *Bereczki Ibo-ly:* Akiket a közös ügy összeköt... Kolozsvári beszélgetés Pozsony Ferencel; *Szőcsné Gazda Enikő:* Székelyföldi népművészeti magángyűjtemények a 19. szd. végén és a 20. szd. elején; *Kinda István:* Faragott sírkövek a Székelyföldön: Havadtó „felfedezett” síremlékei; *Balassa M. Iván:* Kőfaragás, fafaragás: A korai háromszéki kapuk díszítése; *Furu Árpád:* Hagyományos kapuk

a Nyárad-mentén; *Balogh Balázs – Fülemüle Ágnes:* Egy kapufaragó székely Pennsylvániában; *Dimény Attila:* A dualizmus kori polgári magánépületek és bérházak Kézdivásárhelyen; *Dimény Erika:* Békebeli otthonok – kiállítás és múzeumpedagógia az Ince László Céhtörténeti Múzeumban; *Egyed Ákos:* Orbaiszék társadalma az 1750. évi összeírás tükrében; *Bárh János:* Egy háromszéki székely plébános életmódja és tárgyi világa a 18. szd. közepén; *Gráfik Imre:* Adatok a zabolai gróf Mikes János szombathelyi püspök portréjához; *Tánczos Vilmos:* „Pozsony Franciscus et Catharina uxor” – Petrás Ince János 19. szd-i családösszeírásai moldvai csángó falvakban; *Halász Péter:* A paraszti értékrend néhány elemének változása a moldvai magyaroknál; *Ilyés Sándor:* Kibeszelés és nyilvános bírálat az Üzemünk Élete című kolozsvári lapban; *Órsi Julianna:* Vérségi és házassági kötelék a 19. szd.-i Erdélyben (kalotaszegi, erdővidéki, bukovinai adatokkal); *Székely Ferenc:* Férjesülési hozománylevél [Vadasdról]; *Papp Árpád:* Adalékok a bukovinai székelyek bácskai népéletének kutatásához 1941–1944 között; *Lázár Katalin:* Népszokások az erdélyi népi játékokban; *Lukács László:* A karacsonyfa Erdélyben, Moldvában és Bukovinában; *Barabás László:* A maroszéki farsangi szokások és játékok régióbeli arányainak történeti és egyházi kontextusa; *Karacsony-Molnár Erika:* Farsangbúcsúztatás a székelyföldi Csobotfalván; *Gazda Klára:* Történeti-néprajzi adatok az uzoni Mikések gazdálkodásához; *Deáky Zita:* A gyermekmunka első kérdőíves vizsgálata Magyarországon; *Simon András:* Szőlőtelepek a Küküllő mentén az 1870-es évek elején; *Mód László:* „*nincs párja Ménésnek, Gyoroknak*” – a borfogasztás rítusai a Pósa asztal-

társaság példáján; *Keszeg Vilmos*: A tordai sóvágók – szociometriai elemzés; *Miklós Zoltán*: A rendszerváltás korondi győztesei; *Fazekas Emese*: A káposzta „dicsérete” nyelvemlékeink alapján; *Jávor Kata*: A sertéshús feldolgozásának és fogyasztásának változása a dél-alföldi Zsombón; *Zsigmond Győző*: Magyar népi gombszat Moldvában; *Verebélyi Kincső*: „Kiváltképp bölcs és szép szavú...”; *Mohay Tamás*: Csodatörténetek Csíksomlyón – Magyar nyelvű elbeszélések Loseiner Leonard kézirat Cronológiájában; *Barna Gábor*: Az élő Rózsafűzér – Egy nemzetközi hálózat helyi megvalósulási formái; *Czegényi Dóra*: Sajátos kor – szokványos körkép. A szomszédság szinterei egy 18. szd.-i szilágysági boszorkánypör tükrében; *Kocsis Gyula*: Búcsú a halottól – síratás, tor, sírjelek Pest-Pilis megyében a 19. szd. közepén; *Iancu Laura*: „Isten engedje meg” – Az átok; *Komáromi Tünde*: Krízishelyzet, megoldási kísérletek és büntudat: egy katolikus kántornő esete; *Silling István*: Szentsír-állítási hagyományok Nyugat-Bácskában; *Povedák István*: A szerzetes és a fehér táltos – A pálos újmitológiától a magyar újmitológiáig; *Albert Ernő*: Faragó József, a betlehemezés és a gyermekfölkőr kutatója; *Olosz Katalin*: Váradai József balladájának ismeretlen háromszéki változata a 19. szd.-ból; *Ráduly János*: A „Szilágyi és Hagymási” népballada prózaváltozata; *Magyar Zoltán*: A tengerszem – Folklor adatok egy zabolai tó hagyományköréhez; *Dimény-Haszmann Orsolya*: Jeles napok egy csernátóni gazdanapló tükrében 1918–1946 között; *Pávai István*: 19. századi zenés-táncos adatok Havasalföldről és a Székelyföldről; *Gergely Zoltán*: Kölcsonháza a mezőségi magyar és román karácsonyi énekekreptóárban; *Kürti László*: Kulcsadatközlő-probléma az antropológiában: kalotaszegi legények és élmények; *Könczei Csilla*: A ’60-as – ’80-as évek magyar néptánc-kutatásának képe a cigány kultúráról: beszédmódok és osztályozási rendszerek; *Könczei Csongor*: Egy mérai cigánymuzsikus, Berki Ferenc „Árus” portréja; *Pál Judit*: A Királyföld rendezésének kérdése a kiegészítés előtti években; *Selmeczi Kovács Attila*: A nemzeti ellenállás jelképei a 19. szd.-i magyar népművészetben; *Jakab Albert Zsolt*: Az ezredik év – A millennium megünneplése és reprezentációi Kolozsváron; *Glässer Norbert*: Konfliktusok és lojalitások határán egy új impériumban. – Az erdélyi ortodox izraelita hitközségek a budapesti ortodox sajtóban 1925–1944; *Szőcs Levente*: Világháborúk emlékezete gyergyói népi önéletrajzokban; *Kotics József*: Eltérő etnikumok együttműködési modelljei Kárpát-medencei lokális közösségek példái alapján; *Vass Erika*: A két Küküllő közének etnikai sokszínűsége az 1930-as években egy gógánváraljai cseléd életén keresztül; *Csiki Tamás*: A társadalmi mobilitás emlékezete a falusi társadalmakban; A traumától a kulturális örökségig: (emlékezet)politikák és a százság lokális konstrukciói; *Peti Lehel*: Etnicitás, nyelvhasználat és migráció egy moldvai csángó településen [Bogdánfalva]; *Colta, Elena Rodica*: Identitás-olvasatok egy multikulturális térben – esset tanulmány: Székesszék község (Arad megye); *Balázs Lajos*: Nemzet kenyere, magyarok kenyere – Lehet-e a kenyér a nemzeti összetartozás rituális szimbóluma?; *Ilyés Zoltán*: A moldvai csángók jelenléte Gyimes nemzeti zárandoklataiban; *Tótszegi Tekla*: Lokális identitás és szemlélyes státusz jelzése a bikszádi Boldogasszony-napi ünnepen.

Ács Zsuzsa – Vas Ágnes: Balassagyarmat régi képsaplapokon. Kiadja Balassagyarmat Város Önkormányzata. Balassagyarmat 2015. 126 old.

Ágoston Probilla Valéria – Hicsik Dóra – Korhecz Papp Zsuzsanna – Ninkov K. Olga: Séta Kosztolányival. Fórum Könyvkiadó Intézet–Szabadkai Városi Múzeum. Újvidék–Szabadka 2014.

Bagaméri Krónika. Szerk.: *Dr. Ruszoly József*. XIX–XX. 2014. 1–4. sz. 152 old. – A tartalomról: *R. J.*: Bocskai Bagamérban; *Ruszoly Barnabás*: A bagaméri szőlők története; *Ármós Endre*: Bagamér a 18–19. szd.-ban; *Ruszoly József*: Három adalék a két háború közötti községi életből.

Balassagyarmati Honismereti Híradó. Szerk.: *Vas Ágnes*. Kiadja a Madách Imre Városi Könyvtár. XXXVI. 2014. 272 old. – A tartalomról: *Szirácsik Éva*: A Magyar Nemzeti Múzeum Palóc Múzeuma és a Szlovák Nemzeti Múzeum Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma; *Vas Ágnes*: Százhusz éve – királylátogatás Balassagyarmaton; *Nagy László*: Tallózás a Palóc Múzeum és a Városháza százéves tervei között; *Szabó Márta*: Emlékezés Szabó József evangélikus püspökre; *Lopatovszki Csaba*: Horváth Endre bankjegyeinek modelljei; *Vas Ágnes*: Tolnay Klári esete Horváth Endrével, avagy az 1938-as ötpengős női portréja; *Pálinkás György*: A megújult tízezer forintos bankjegy; *Gere József*: Földesuszamlás Beckskenél (1971); *Gere József*: Bz motorkocsi Balassagyarmaton; *Ruzsinné Tillesch Judit*: A társadalmi, gazdasági fejlődés hatása az Ipoly természetes jellemzőire; *Jeszenszky Géza*: Miskolczy-Simon János emléke Balassagyarmaton.

Bácsország. Vajdasági honismereti szemle. 2015. 1. 104 old. – A tartalomról: *Ricz Péter*: 20 éves a Bácsország; *Pejin Attila*: A városházépítő Zenta; *Németh Ferenc*: Székelykeve az első világháború előtti években; *Kovács Mária*: Dokumentumok az első világháborúból; *Valastyán Balázs*: Haszonbérletek, haszonbérbe adások a visszacsatolt Délvidéken (1941–1944); *Fábián Borbála*: Bácsadikfalva 1941 nyarán – Bernhart Sándor bajai polgármester jelentése Raszatináról; *Tari László*: A zentai vérengzés 1849-ben; *Szlávicz Károly*: Szabadka királyi város gyümölcsfaiskolája; *Virág Gábor*: Egy elfelejtett iskolatípus – a kishegyesi szaktanító gazdasági iskola története; *Csúsz Dezső*: Egy megsemmisített és egy átalakított kápolna Szabadkán; *Weissenbeck József*: A földvári felderítőcsapat történetéből; *Mojzes Antal*: Szántó István, a naiv festő; *Szedlár Rudolf*: Jancsó Terézia csantavéri síremléke; *Illés Kádec Katalin*: Szent István király napja Székelykeven; *Szmik Antal*: Az aldujai csángók; *Wicker Erika*: Hires avur leletek a Kiskunságból; *Gerlovics Szilveszter*: Egy évezred magyar pénzei (Kálmán, 1095–1116); *Szilágyi Mária*: A Csekonicsok júliamajori gabonarakttára.

Bácsország. Vajdasági honismereti szemle. 2015. 3. 104 old. – A tartalomról: *Blazovich László*: Emlékek a Bácsország indulásáról szegedi szemmel; *Gruber Enikő*: A titeli prépostság története; *Korhecz Papp Zsuzsanna*: A Marczibányi család és a csókai Szentháromság-templom kincsei; *Magyar Attila*: Határ- és térformálás a XVI–II. századi Bács és Bodrog vármegyékben; *Tóth Sándor László*: Egy elfelejtett hadjárata: II. Rákóczi Ferenc 1704. nyári hadművelete; *Soós István*: „Virtuti nihil inivium” („Az erény számára semmi sem elérhetetlen”) – Hadik András, a hadvezér és államférfi; *Bagi Zoltán Péter*: Lajos Vilmos baden-badeni örgróf boszniai hadjárata 1688-ban; *Szilágyi Mária*: Bácsági telepítések Mercy gróf kormányzósága alatt; *Radics György*: A II. József alatti betelepüléshez; *Sövény Mihály*: Prikdánovics = Latinovics?; *Tari László*: Szabadkai ispotályok a XVIII.

szd.-ban; *Czékus Géza*: Ami a Szent Rókus kultuszról Szabadkán megmaradt; *Kunkin Zsuzsanna*: Egy túlrestaurált neobarokk homlokzat története [valamikor Nemzeti Kaszinó, Szabadka]; *Ternovác Bálint*: A komori Bedekovich család története; *Szabó Erdélyi Gabriella*: Románfalvi gróf Feyerváry Miklósné Kárász Karolina; *Szőke Anna*: Amiről a menyasszonyi ruhák mesélnek; *Jávor Béla*: Egy bácskai esküvő száz éve; *Németh Ferenc*: A dél-bánati borászat múltjából; *Mód László*: „Vándorapostolkodva tanították a szőlősgazdákat”; *Szlávics Károly*: Szabadka szabad királyi város szőlőiskolája; *Mód László* – *Simon András*: A versec-fehértemplomi borvidék a 19. szd. derekától 1920-ig; *Palatinus Aranka*: „Gyik kend mán aratni!” Az aratás hagyománya Muzslyán; *Pósa (Muhi) Mária*: Szélmalmok az oromi és a völgyesi tanyavilágban; *Fábián Borbála*: Bodicsi Sándor, bajai harangöntő; *Ricz Péter*: Iváni István élete és munkássága; *Hicsik Dóra*: Csáth Géza Palicson 1913-ban; *Besnyi Károly*: „Magamat Hon maradásra határoztam”; *Mojzes Antal*: Fejezetek a bajmoki katolikus egyetek történetéből; *Gulyás László*: Mojzes Antal; *Hicsik Dóra*: Glavaski Perl Zita visszaemlékezése családjára és a szabadkai zsidóságra; *Mészáros Zoltán*: A Petőfi-brigád megszűnésének körülményei; *Gerlovics Szilveszter*: II. Béla pénzei; Baján ünnepelt a 20 éves Bácsország; A Bácsország Muzslyán.

A bárányok nem hallgatnak. A juhtartás és a pásztortelet európai öröksége. Kiállítási katalógus 6. A kiállítás kurátora: *dr. Sári Zsolt*. Kiadja a Szabadtéri Néprajzi Múzeum. Szentendre é. n. [2014] 196 old.

Bebes Árpád: Ember, táj, eszköz – válogatás a paraszti gazdálkodás témakörében az Őrségben és Körmen térségében. Kiad. Körmen Város Önkormányzata. Körmen 2014. 24 old.

Beder Tibor: Magyar történelmi emlékek Törökországban. Csíkszereda 1915. 159 old.

Bernáth Lajos: A Büki Gyógyfürdő történetének képe története. (1957 – 1979). Bük Város Önkormányzata – Magyar Nyugat Könyvkiadó. Bük–Vasszilvágy 2014. 104 old.

Bécsi Napló. Az ausztriai magyarok lapja. Főszerk.: *Deák Ernő*. Bécs 2015. 4. 12 old. – A tartalomról: *Fehér Márta*: Határzár, népvándorlás Szerbiában; Népvándorlás Magyarországon; *Martos Péter*: Hol volt, hol nem volt... Osztrák menekültpolitika; *Gulden Julianna*: Rákóczi emlékeztetnek a külföldi magyar cserkészek; *Szabó Ferenc László*: Bánffy Miklós író és politikus (1883–1950); *Kovács Németh Mária*: Kárpát-medence Európa „szívében”.

Bécsi Napló. Az ausztriai magyarok lapja. Főszerk.: *Deák Ernő*. Bécs 2015. 6. 12 old. – A tartalomról: *Unterberger, Andreas*: Hazai készítésű a szakadék Magyarországra felé; *Csinta Samu*: Kormányváltó tragédia Romániában; *Martos Péter*: Beregszászi tandem a többségért; *Jeszenszky Géza*: Esélytelen volt-e a 1956-ban a rendszerváltozás?; Nem oda Buda! – Mi lesz a Budai Arborétummal és a Kertészeti Egyetemmel?

Bodorkós András: Aranykalászkok, búzakereszték – 25 éves a Büki Aratóünnep. Szülőföld Könyvkiadó. Szombathely 2015. 156 old.

Böröndi Lajos – **Deák Ernő** (szerk.): Háború és béke. Az I. világháború. A Felsőpulya XIII. „Kufstein” Tanácskozás. Bécs 2015. 282 old.

Czirók Zoltán: „Tegnap istenítélet volt Szombathelyen...” – légitámadások a vasi megyezékhely ellen,

1944–1945. Szerk. és a mutatókat készítette *Mayer László*. A Vasi Múzeumbarát Egylet kiadványa. Szombathely 2015. 132 old.

Csángómagyar legendák. Moldvai magyar mondák és történetek. Szerk.: *Iancu Laura* és *Albertné Révay Rita*. Babér Kiadó. Bp. 2015. 144 old.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület folyóirata. Fel szerk.: *Deák László*. XXV. 2015. 5. 44 old. – A tartalomról: *dr. Kovács Lehel István*: Elmélkedés a túrázásról; *Kostza-Bereczki Judith*: Erdőben, erdőben, szép kerek erdőben... – beszámoló a XXIV. EKE Vándortáborról; *Balázs Katalin*: Születőben Erdély nagy túrakönyve; *Egri Ferenc*: Baj-ország bajadérai, avagy a „legbajosabb körtű” (Biharfüred környéke); *János Csaba*: A torjai Büdös-barlang; *Balázs Katalin*: Forrásmentés Erdély-szerte; *Balázs Katalin*: Turistaság és háború; *Csörtán Ferenc*: Építészeti örökség Kibédől Kelemen-telkén; *Dósa László*: Élménydús hétvége a Királykőben; *dr. Kovács Lehel István*: Vám és vasút Predealon; *dr. Lukács József*: Szemelvények az EKE történetéből – Egy bizánci császár leszármazottja az EKE élén; *dr. Polgárdy Géza*: Sigmeth Károly, a Gutin-vidék jelese; *dr. Ruzs Otília*: Érts a felhők nyelvén; *Bartók Attila*: A Nagykovácsok 2000-es Védett Terület.

Füredi história. Helytörténeti folyóirat. Fel. Szerk.: *Rácz János*. Kiadja a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület. XV. 2015. 1. 32 old. – A tartalomról: *Lichneckert András*: Luttor Ferenc tábori lelkes az I. világháborúban; *Rácz János*: A Balatonfüredi Yacht Club; *Elek Miklós* (vál.) 75 éve írta a „Balatonfüred”.

Füredi história. Helytörténeti folyóirat. Fel. Szerk.: *Rácz János*. Kiadja a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület. XV. 2015. 2. 32 old. – A tartalomról: *Z. Karkovány Judit*: A fekete bárány; *Baán Beáta*: A Balaton-füredi Polgári Dalegylet története I.; *Tóth-Bencze Tamás*: A fűredi első világháborús emlékmű történetéhez; *Rácz János*: A HYC és az Előre vitorlástelep.

Gömörország. Az északi magyar peremvidék fóruma. Főszerk.: *B. Kovács István*. Kiadja a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. XVI. 2015. 2. 90 old. – A tartalomról: *B. Kovács István*: Miskolc – a befogadó város; *Bodnár Mónika*: Gróf Serényi Béla miskolci képviselő-jelöltségének története; *Derecskei Gyula*: Egy méltatlanul elfelejtett gömöri építőmester: Miks Ferenc (1814–1879); *Viga Gyula*: Gömör árucseréjéről és annak miskolci kapcsolatairól; *Nagy Zsolt*: „Miképpen büntethető meg az engedetlenek?” – Csoltói Basó Máttyás felemelkedése és bukása; *Herczeg Tünde*: Az Eperjesi Jogakadémia Miskolcra költöztetése (1918–1919); *Hideg Ágnes*: Márai Sándor Miskolcon; *Evva Margit* – *Bodnár Mónika*: Emlékezés egy régen volt szüretre; Gaál Lajos: Nógrád természeti öröksége 12.: A Mucsinyi barlang; *Kiss László*: Palócföld orvosai 30: Tornaia jeles orvostudós: Török János (1834–1897); *Zsupos Zoltán*: Egy nő és a katonák; *Csáky Károly*: Apátújfalu kis néprajza.

Harai Dénes: A natona antropológiája. Balassi Kiadó. Bp. 2014. 281 old.

Horváth István Sándor: Szent Márton életútja Sulpicius Severus írása nyomán. Szerzői kiad. Zalalövő 2014. 31 old.

Horváth Lívia – **Spilensberg Andrea**: Időtálló ízek – Büki recepteskönyv. Szülőföld Könyvkiadó. Szombathely 2015. 80 old. – *Szabó József* tanár-helytörténetész kézirat recepteskönyvének illusztrált kiadása.

Írották Natúrpark kalauz: értékajánló az Írották Natúrparkból. Kiad. az Írották Natúrparkért Egyesület. Kőszeg 2015. 55 old. – Az Egyesület eredményeiről, a natúrparki települések idegenforgalmi láttnivalóiról, valamint a Kőszegi-hegység kirándulólhelyeiről, túraútvonalairól.

A Jászkunság tudósai I. Szerk.: *Őrsi Julianna*. Kiadja a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület. Szolnok 2014. 199 old.

Józsa Rita, Zágórhidi Czigány Balázs: Olaszfa – egy falu a hegyháti erdők rejtekében. Kiad. Olaszfa Község Önkormányzata. 2013. 246 old.

Katona Csaba: Professionatus spielerek – Arcok és történetek Balatonfüred múltjából. *A Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai 71.* Bfüred 2014.

Kécskei emlékképek. (A fotózás kezdeteitől 1960-ig.) A szerkesztői munkacsoport vezetői: *Pauk Sándor* és *Tajti Erzsébet*. Kiadja a Tiszakécskei Honismereti Kör. Tiszakécske 2014. 173 old.

Kozma Miklós: Egy csapattiszt naplója 1914–1918. Méry Ratio – Kisebbségért Pro Minoritate Kiadó. Bp. 729 old.

Lőrincz Róbert – Kadlecovits Géza: A szaléziák nyomában Újpesten. Újpest Város Önkormányzata. Bp. 2014. 116 old.

Makói Honismereti Híradó. Szerk.: *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*. Kiadja a Makói Honismereti Kör. Makó XXV. 2014. 1–1. 87 old. – A tartalomról: *Blazovich László:* Előszó a Szeged Várostitörténeti Atlaszhoz; *Blazovich László:* 500 éve történt Dózsa György parasztfelkelése; *Bagoly József Ágoston:* Roedriger Lajos visszaemlékezése makói éveire (1860–1865); *Siket István László:* A Makói Iparos Ifjak Kultúr[á]lis] Egyesülete; *Zeitler Adám:* A makói szőlőtermelés története; *Inokai Máté:* Móra Ferenc régészeti kutatásai; *Kozma Andrásné Somoskői Mária:* Emlékezés az I. vh-ra; *Siket István László:* Gorcsa János tábori levelei; *Engedi István:* Rendkívüli intézkedések Makón az I. vh. kezdetén; *Bagoly József Ágoston:* Termővé szentvedte magát a föld; *Bagoly József Ágoston:* Tavasz Bartók Bélával; *Vajnai János:* A kutasi pusztai útjai és tanyái; *Endresz Erzsébet:* Szeretünk Kiszombor; *Dégyi Mónika:* A szitakészítés munkafolyamata; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna:* Honismerő barátok Nagyszalontán és Nagyváradon; *Siket István László:* Szabolcsi Ilona Mária iskolánővér emlékére; *Kovács József:* Egy makói korongos visszaemlékezései; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna:* Civil szervezetek konferenciája Makón; *Tóth Istvánné:* A Makó környéki tanyai iskolák az 1970-es években.

Mészáros utca 48. Fejezetek a Duna Televízió történetéből. Szerk.: *Medgyesi Gabriella – Pintér Judit*. Krea-TV Kulturális Szolgáltató Kft. 2013. 440 old. – A tartalomról: *Bakos Edit:* A Duna Televízió első nyolc éve, szerepe és helye az alakuló médiarendszerben; *Kodolányi Gyula:* A Duna Televízió megteremtése; A magyar kultúra szerelemgyereke – Stark R. László beszélget *dr. Zelnik Józseffel*; „Nincsen olyan, aki ne sérült volna ebben a történetben” – Pintér Judit beszélget *Péterffy Andrással*; „Betöltötte a hivatását” – Pintér Judit beszélget *Jankovics Marcellel*; Mi és Ők – Pörös Géza beszélget *Kósa Ferencsel*; „Egy pillanatra sem bántam meg, hogy a Duna Televíziót választottam” – Pörös Géza beszélget *Sára Sándorral*; „Televíziót csak csapatban lehet csinálni” – Medgyesi Gabriella beszélget *Lugossy Lászlóval*; *Buglya Sándor:* A Duna Televízió

arcai; *Ordódy Judit:* A Duna Televízióért Alapítvány; *Gálfalvi György:* Szilánkos töredékek Sára Sándorról; *Szabó László:* A Duna Televízióról; „Poros öltöny” – Barabás Klára beszélget a Dunatáj Alapítványról *dr. Buglya Sándorral*.

Lőrincz Zoltán: Szent Márton, Savaria szülötte. Szerk.: *Boda László*, fotó: *Németh József*. Kiad. Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata. 2. bőv. kiad. Szombathely 2014. 110 old.

Majthényi László: Lágerek a Kemenesalján. Magánkiad. 2015. 73 old. – A szovjetek által 1945-ben létrehozott fogolytáborokról.

Melkovics Tamás: Felsőbüki Nagy Pál élete, politikai pályafutása, közéleti szerepvállalásának jelentősége. Magyar Nyugat Könyvkiadó. Vasszilvagy 2013. 234 old.

Miklós Péter: „A nemzet érdekeit tartva szem előtt” – Mindszenty József koalíciós évekbeli tevékenysége. Kiadta a Barankovics István Alapítvány és a Bálint Sándor Szellemi Örökségéért Alapítvány. Bp. 2014.

Miskolc régi térképeken 1759–1963. Szerk.: *Papp Ferenc – Somorjai Lehel – Tóth Arnold*. Kiadja Miskolc Megyei Jogú Város. 2015. 111 old.

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Mirk Szidónia-Kata*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2015. 11. 22 old. – A tartalomról: *Oláh-Gál Elvira:* Lakatos Demeter-emlékérem és oklevél; *Iancu Laura:* Borbáth Erzsébet laudációja; *Halász Péter:* Berszán Lajos laudációja; *Borbáth Erzsébet:* Mihály Etelka laudációja; *Sántha Attila:* A csángók, belülről nézve – Duma-István András új könyvéről; *Iancu Laura:* Vallás Magyarfaluban; *Halász Péter:* A gabonafélék hagyományos termesztése a moldvai Csángóföldön; *Perka Mihály:* Gyökerek; *Széffedin Sefket Bey:* Csángóországban, az ősi magyarság nyomán.

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Mirk Szidónia-Kata*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2015. 12. 22 old. – A tartalomról: *Péntek János:* A moldvai magyarokról és a csángó névről a nyelvföldrajz bizonyosságai alapján; *Iancu Laura:* Vallás Magyarfaluban; *Kilián Imre:* Elment valaki... (Kései sirató) [Kobzos Kis Tamásért]; *Sántha Attila:* Személynévi eredeti helynevek (A-F) magyar szemszögből; *Széffedin Sefket Bey:* Csángóországban, az ősi magyarság nyomán; *Halász Péter:* A gabonafélék hagyományos termesztése a moldvai Csángóföldön.

Nagy Janka Teodóra – Szabó Géza: Tolna néprajzi tájai. Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar. Szekszárd 2015. 60 old.

Nagy József–Harangozó Vilmos: A kőszegi Jézus Szíve templom. *A Szombathelyi Egyházmegye Kincsei 5.* Martinus K., Szombathely 2015. 15 old.

A nagyváradi zenei élet apostola. Thurzó Sándor emlékére. Az anyagot gyűjtötte: *Thurzó Margit Terézia* és *Thurzó Sándor József*. Szerk.: *Dukrét Géza*. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlék helyi Társaság és a Varadinum Script Kiadó. Nagyvárad 2014. 402 old.

Naputánjáró. A moldvai magyar oktatás hírlevele. Fel. szerk.: *Pákozdi Judit*. Kiadja a Moldvai Magyar Oktatásért Alapítvány és a Keresztiszülők a Moldvai Csángómagyarokért Egyesület. 1915. november. 22 old. A tartalomról: *Pákozdi Judit* Fölszállott a páva Csángóföldön is; Miniszteri kitüntetését kapott a Keresztiszülők Egyesülete; A Petrás Ince János Díjidei kitüntetettje:

Kallós Zoltán; *Legeza László*: Ünnepi gondolatok 2015 végén; *Jancu Laura*: Karácsonyi számláló; *Legeza László*: Tízéves a Moldvai Magyar Oktatásért Alapítvány; *Ferencz Gabriella*: Hová tart a Csángó Továbbtanulók Közössége; *Pákozdi Judit*: A Moldvai Magyar Oktatásért Alapítvány kurátorai; Borus-Siklódi Botond: Miért fontos hogy iskolában oktassák a magyar nyelvet Moldvában; *Márton Attila*: Okító esztendő-nyitó; *Felföldi Elek*: V. Szájka Rózsa Balladaéneklő Találkozó; *Mátyás Mónika*: VIII. Kaszás Attila Versmondó Fesztivál; *Toroczkay Katalin*: Sokasodnak a Magyarországon továbbtanulók; *Willemse, Jolanda*: Nyújtjuk a kezünk; *Albertné Révay Rita*: Vallás és hagyományörzés; *Sántha Attila*: Ne feledjétek, mi vagyunk a hunok; *Legeza László*: Csángópálánta program; *Márton Attila*: Lujzkalagori gondolatok.

Németh Ferenc: A bánáti tipográfus Pleitz Ferenc Pál (1804–1884). Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság. Szabadka 2014.

Olaszfa – egy falu a hegyháti erdők rejtekében. Szerzők: *Józsa Rita, Zágorhidi Czigány Balázs, Barabás Ivánné Gaál Anna, Ört János*. Kiadja Olaszfa Község Önkormányzata. Kőszeg 2013. 246 old.

Ótós Miklós dr.: A katolikus egyház története Szekszárdon. Kiadja az egyházközség. Szekszárd 2013. 300 old.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti Lapja. Fel. Szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. XXII. 2015. 1. 28. old. – A tartalomról: **Cseh János**: Enigmatikus gepida spatha és kardkoptató Szolnokról; *Csibírov, Ludvig*: Osszéték és magyarok II.; *Farkas Kristóf Vince*: Kőképek Jászfényszarun; *Kiss János*: Jászkunsági családfák – *Vincze János Farkas*: A Riszner-féle növevelde a török sebesültekért; *Fülöpszállási Székely Gábor*: Előkerült Fülöpszállás városalapító oklevele; *Lukácsi László*: A felújított alsószentgyörgyi vízimalom története; *Barabás Imre – Mészárosné Bunász Nikolett*: Jászapáti város első fűrt kútjai (1867–1910) I.; *Iris*: Osszét költő kapta a Balassi Bálint-emlékkardot; *Fülöpszállási Székely Gábor*: [Faragott] szégyenkő [a kunszentmiklósi ref. templom kertjében]; *Bognár Mária*: A jászok vendége volt az iráni nagykövet; *Örsi Zsolt*: A legelső karcagi ferdinánd recept.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti Lapja. Fel. Szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. XXII. 2015. 3. 28. old. – A tartalomról: *Metkő Béla*: Heidenreich János Lajos, a Jászkerület orvosa; *Lukácsi László*: Jászsószentgyörgy várja vendégeit a XXI. Jász Világtalálkozóra; *Cseh Dániel*: Sipos Orbán tündöklése és eltűnése I.; *Fülöpszállási Székely Gábor*: A fülöpszállási céhekről; *dr. Kalmár Pálné*: Arcképvázlat dr. Dobos Lászlóról – Mitől jász a jász?; *Gulyás Erzsébet*: Őseink nyomában; *Iris*: Együtt ünnepelte a Jászkunság a Redemptio 270 éves évfordulóját; *Percz László*: A Jászkunság hagyományörzéséért-díjasok; *Bánkiné dr. Molnár Erzsébet, Tajti Erzsébet, Györfi Sándor, Borbás Ferenc, Szikszai Imre*: A redemptio 270. évfordulójának megünneplése Karcagon; *Laczkó Tóth Bertalanné*: A redemptio emléknappja Kunmadarason; *Víg Márta*: Redemptios ünnepségek Kunhegyesen; *Körei Nagy Katalin*: Beiktatták az új nagykunkapitányt, Tóth Lajost; *Bathó Edit*: Dr. Bartha Júlia köszöntése; *Vass József*: Kiskundorozsma; *Hortiné dr. Bathó Edit*: Búcsú dr. Farkas Ferentől; *Fodor István Ferenc*: Képek a Tavaszai hadjárat második szakaszából.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti Lapja. Fel. Szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. XXII. 2015. 4. 28. old. – A tartalomról: *dr. Bathó Edit*: Jászkunsági családfák – Móra Ferenc jászkunsági gyökerei; *Kovács J. Béla* (ford.): Oszét népmesék I.; *Cseh Dániel*: Sipos Orbán tündöklése és eltűnése 2.; *Fülöpszállási Székely Gábor*: Népek és leletek Fülöpszállás területén a kunok előtti időkben; *Bognár Mária*: XXI. Jász Világtalálkozó Jászsószentgyörgyön; *Gubicz András és Gubiczné dr. Csejtei Erzsébet*: Jászságért-díjas; *Varga Istváné Fajszi Mária*: Néhány gondolat a fülöpszállási céhekről; *Bugyi Gábor*: Képes riport a Jászsági Hagományörző Egylet Élet a Morgóban című zenés népi játékaról *Bugyi Gábor* fotóival; *Besenyi Vendel*: Gömöri túra Rimaszombattól Rimaszombatig; *Durbints sógor*: Selyem Ida kútgödre; *Iris*: Átadták a Zsidi Barnabás Mészézet-díjat; *Iris*: Szakmai fórum a jász viseletről és himzésről.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti Lapja. Fel. Szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. XXII. 2015. 5. 28. old. – A tartalomról: *Anka László*: Koncsek Béla vizsgázik – Apponyi Albert lobbija a polgármester fiáért; *dr. Bagi Gábor*: Egy jászsági ál Bogár Imre 1863-ban; *Halmi Tibor*: Jászkunsági családfák – Halmay-Halmi család; *Iris*: Konferencia a Jászkon Hármaskerület himzés- és csipekultúrájáról; *Iris*: Ferences vértanú emléktáblája Jászboldogházán; *Papp Izabella*: „Kimegyek a doberdói harcterre...” Jászok az első világháborúban – Kiállítás a Jász Múzeumban; *Faragó László*: Egész alakos bronzba öntött hősi emlékművek a Jászságban; *Lukácsi László*: Tájház nyílt Jászsószentgyörgyön; *dr. Körei Nagy Katalin*: Testvérvárosi látogatás Lajosmizsén; *Iris*: Jászkunság kutatása konferencia Jászberényben; *Iris*: Jászok nyomában Kiskundorozsma.

Reicher Péter: A kolozsvári unitárius püspökség portrégalériája. Nemzeti Portrétar. Bp. 2015. 112 old.

Szabó Alfréd: Arcok, képek Ceglédéről. Művelődéstörténeti mozaikok. Kossuth Művelődési Központ és Könyvtár. Cegléd 2014. 166 old.

Szakály Sándor: A 2. vkf. osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből 1918–1945. Magyar Napló, Veritas Történetkutató Intézet. Bp. 2015. 271 old.

Szávai Tamás: Szent Márton tisztelete a Magyar Királyság történetében. *Lökkös József* képeivel. Kiad. a Répcelaki Szent István Király Plébánia. Répcelak 2014. 40 old.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Lövetei Lázár László*. Csíkszereda. 2015. 11. 194 old. – A tartalomról: MÁRTON ÁRON PÁLYÁZAT: *Oláh-Gál Elvira*: A családi rózsafüzér titka; *Nagy Zoltán*: Visszatükrözik a kortárs vallomások; *Obrusánszky Borbála*: Vaskapu az eurázsiai sztyeppéken; *Oláh-Gál Róbert*: Tündérbetűtudakosság és egyéb tündérségekről – Barcafalvi Szabó Dávid nyelvújító tevékenysége.

Taczman Mária – Velkeiné Pócz Ilona: Élet Peresen és Felsőmuszajon. *Jászsági Füzetek* 52. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. Jászberény 2014.

Összeállította: *Halász Péter*

Mátraverebély–szentkúti szoborkompozíció: Szűz Mária megmutatja a csodatévő forrást a néma pásztorgyerekeknek, Meloccho Péter alkotása, 1928 (A szerző felvétele, Limbacher Gábor cikkéhez)

460 Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap

*A megújult Honti-szakadék a Börzsönyben
(Selmeczi Kovács Ádám felvétele, Dukát Zsófia és Bezeczyk Árpád cikkéhez)*